

A Szent István koronája területének megtartásáért vívott harczokban elvérzett magyar és horvát hősök emlékezetének.

Uspomeni za sačuvanje zemalja Krune Sv. Stjepana palih ugarskih i hrvatskih junaka.

JAJCZA

(BÁNSÁG, VÁR ÉS VÁROS)

TÖRTÉNETE

1450—1527

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR. THALLÓCZY LAJOS

EGY TÉRKÉPVÁZLATTAL, OKLEVÉLHASONMÁSSAL, SZÍNNYOMATÚ CZÍMERKÉPPEL ÉS A SZÖVEG KÖZÉ NYOMATOTT 17 ÁBRÁVAL

BUDAPEST, 1915.
HORNYÁNSZKY VIKTOR KIADÁSA.

Különlenyomat a Monumenta Hungariae Historica Diplomataria XL. kötetéből.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

A középkori Magyarország balkánfélszigeti politikájának a jellege expanzivval váltakozó védelem. A maitól teljesen eltérő középkori magyar államszervezetre is alkalmazható az a tétel, hogy politikájának kriteriuma a külső és belpolitika kölcsönös egymásra hatásának mérlegeléséből állapitandó meg. A nemzet erős vezére kifelé csak akkor tud hatni, ha az ország belső ügyeit kellőkép rendben tartja. Ilyen vezér Nagy Lajos. Zsigmond király az Anjouk balkáni vívmányait szövevényes középeurópai politikája közben is szemmel tartja, de ő már védelmi helyzetbe kerül. A Duna-Száva vonalán túl eső szervezetek lassankint elmállanak, a török hadiszervezet pedig, mely nagy embertömegekkel operál, nagyjából győz és foglal. Hunyadi János, a XV. század őserőre, vitézségre nézve legnagyobb magyar alakja, a nándorfehérvári nagy haditettel 65 esztendőre (1456—1521) biztositja ugyan a magyar korona déli — akkor irányadó — határvonalát, de a törököt letörni ő sem tudja. Bármily hős, a nemzet egyetemét csak időről időre tudja egyesíteni, mert nem ő a király.

Fia Mátyás az első, kit nem vérbeli leszármazás, hanem az apja derékségébe vetett hit s előlegezett bizalom emel a királyi székbe, 32 évi uralkodása folyamán világpolitikát űz, ugyancsak az első, a ki a magyar határ mentén lévő szomszéd népek történetében maradandó nyomot hágy. Szélesebb alapra senki elődei közül nem fektette a sajatlagos magyar politikát, még Zsigmond sem. Zsigmond király ugyan elnyerte a német császárságot, birodalmi politikáján megérzik bizonyos magyar hatás, de az mégis római-német császári politika. Mátyás király a maga eszméit képviseli

magyar erővel, a mikor lehet, de néha ellenére is, ha kell. Majdnem közhelylyé vált Mátyás balkáni politikájáról az a megrovó ítéletmondás, hogy nagyravágyó tervei miatt elhanyagolta a török letörését. Két fontos körülményt azonban eleddig nem méltányoltak eléggé bírálói. Egyik, hogy a Habsburgoknak: III. Fridriknek s fiának Miksának a *keleti* politikája elsősorban Magyarország megszerzésére irányult. Elvonatkoztatva minden személyes indoktól, elnézve a diplomácziai fejlemények változatos egymásutánjától, Mátyás törekvése a német császári trónra alapjában véve hatalmas diplomácziai visszavágásnak tünik fel Fridrikék lassú, de szívós és belterjes magyar törekvéseivel szemben.[1] E harczra ráutalta, ha szabad e kifejezést alkalmazni rá: a tények logikája.

A másik körülmény, mely Mátyásnak a balkáni politikáját igazította, abban a megismerésben rejlett, hogy *Magyarország egymagában már az ő idejében nem volt elég erős* a feltörtető török hatalom végleges visszaszorítására.

Arra, hogy a török túlerővel szemben aktiv sikereket érhessen el, nagy nemzetközi pénzbeli és katonai segélyre lett volna szükség. Ez nem történt meg, a pápai segély nem volt elegendő. Ezenkívül nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy Mátyás uralkodása nem volt eléggé hosszú a nemzet legfelső rétegének a lesímítására, illetőleg a királyi hatalom előtt való föltétlen meghódolásra. Fölötte állott világraszóló eszével, levert minden belső ellentétet, de nem teljesen s nem volt fia, ki nyomába léphetett. Röviden egybefoglalva: külső politikájának fényét a belső erőnek tagozottsága tompította el.

Ilyen helyzetben *aránylag* elégséges az az eredmény, melyet a délvidéken a törökökkel szemben elért. Kivédte az egész határt s a török világhatalom nyugati törekvéseivel

[1] Nem lehet eléggé méltányolnunk történetírásunk Nesztorának, *Fraknói* Vilmosnak azt a lankadatlan szorgalmát, a melylyel Mátyás király történetét megfelelő világításba helyezi. Legújabb tanulmánya: Mátyás törekvései a császári trónra. (Budapest, 1914. M. T. Akadémia tervezett nagy munkájának egyik ékköve.)

szemben mesteri húzással elhelyezkedett abba a poziczióba, mely a törököt 63 évig (1463—1526) *Jajcza* várából visszatartotta a délnyugati német tartományok elfoglalásától. Azonfelül Horvátországot és Szlavóniát épp úgy megvédte ez a vár, mint a hogy a másik kulcsos erőd: *Nándorfehérvár* a magyar alvidéket.

A jajczai foglalmányt meg is szervezte határőrvidéknek ez a kitünő szemű nagy katona úgy, hogy az túlélte gyönge utódait.

Az összes magyar bánságok, ezen az állam területének védelmére kihasitott katonás szervezetü végvidékek között a *jajczai bánság* állotta meg legtovább a helyet. Az európai kereszténységnek hosszú ideig egyetlen reménysége, az általános haditörténetnek XV—XVI. századszerte közismert védelmi pontja s a magyar és osztrak örökös tartományoknak közösen féltett délkeleti főerőssége ez a vár.

Csak kötelességet teljesitünk, mikor e végvárnak történetére s egyes vonatkozásaira a rendelkezésünkre álló anyag alapján rátereljük a figyelmet.

Ha nem egyenletes a nyujtottuk kép, ha ismétlésekre talál az olvasó, avagy ha lékekkel találkozik a kutató, bizonyára számot vet majd a körülményekkel. Hiszen a legbővebb történelmi anyagból sem lehet a multnak *teljes* képét megszerkeszteni, elég, ha az eleddig napvilágra került anyag fényszóróként belévilágit a sötétebb részekbe

A JAJCZAI BÁNSÁG TÖRTÉNETE.

I. FEJEZET.

Szintér, földrajzi viszonyok és a történelmi fejlődés. — Földtani viszonyok. — Telepedési viszonyok, rómaiak, szlávok. — A plivai zsupa. — A Hrvatin-nemzetség.

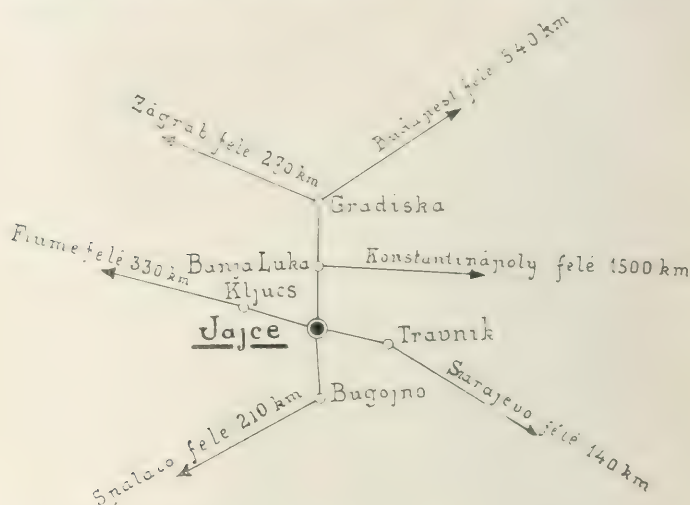
Hatvannégy esztendeig (1463—1527.) áll a nemzetközi politika előterében a Száva-Duna folyó rendszeréhez tartozó *Verbász* (Vrbas) folyó mentén 340 méternyire a tenger szintje felett épült jajczai (Jajce) vár s alsó városa. Színtér.

Ez a ma aránylag kis bosnyák város, mint a travniki kerület jajczai járásának a középpontja, körülbelül 4500 lakost számlál. Csöndes, regényes hely, melynek földrajzi fontossága érvényesülni fog ugyan a jövőben, de ma még csak történelmi visszaemlékezéseknek megkapó illusztrácziója romjaiban is. A XV. században Jajcza az a vaskapu, mely a Nyugat elől felfogta a Balkán-félsziget góczpontja: Konstantinápoly felől Európa szívének irányzott hóditási rohamot; ezért nevezik Európa összes érdekelt államai (a római pápa, a lengyel király, Itália, Németország) a magyar korona kulcsának, a kereszténység elővédjének, ezért törekszik összes erejével betörni ezt a kaput az életerős, ifjú ozmán birodalom. Egy tekintet a szintérre világosan elénk tárja, hogy Jajcza egyfelől az északi Adria s a horvát-krajnai nyugati vidék, vagyis a nyugati Európa vonzó körébe esik, másfelől északra az alföldi pannon-síksággal függ össze. A Balkán-félsziget északnyugati szárnybástyázatának ez az elhatároló pontja tehát mindaddig védgát, míg a magyar birodalomnak a végvára.

Megdőlvén a középkori magyar birodalom, végei is elszikkadtak, ezzel együtt megszünt Jajczának is aktualis fontossága. Azután sem lett ugyan kihalt történelmi szín-

térré e nevezetes hely. de a török határ küljebb terjedvén, máskép alakultak a Nyugat és Kelet határszéli vonatkozásai.

Uthálózat. A történelmi fejleményeknek ezt az eredményét mindenekelőtt Jajcza úthálózata tünteti elénk. Íme szemléltető vázlatban a különféle irányban való elágazások hossza:

1. sz. Úthálózat váza.

Ebből a következő irányokat állapíthatjuk meg.

Éjszaknyugatnak vezet a *jajcza—gradiskai* út, a honnan egyfelől a *zágráb—laibachi* (a horvát, illetőleg német) irány (410 km.), másfelől a *pozsega—mohács—budapesti* (magyar) vonal (540 km.) ágazik el.[1]

[1] A Jajcza—banjaluka—gradiskai összeköttetés, illetőleg ösvény a Verbász folyó három tagozatban összeszoruló völgyében csak a XV. század derekán használatos, jobb útja volt a Zágráb—Ribnik—Brlog (a Koranamelléken), Kladuša. Unamenti krupai út, mely a Szana völgyébe vezetett. Itt azután a *kamengradi* várat éri (helyrajzi vázlatunk a mellékletben is feltünteti), majd *Kljucson* át *Jezeröig* s *Jajczáig* vitt az út. Jireček K.: Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. 84. l. 1532 decz. 27. Kuripesics, a császári követség tolmácsa beszámoló útjából kitünik, hogy 15-öd napra Laibachból való elindulásuk után értek Jajczába, Alsó-Bosznia fővárosába. Gévay: Urkunden und Aktenstücke zur Gesch. der Verhältnisse etc. az I. kötet mellékletei közt. 5. l.

Délkelet irányában (140 km.) vezet a *jajcza–travnik–lasvai* út Szerajevó felé. Jajcza ezen a vonalon egyaránt elővédje s vidéke Magyarországnak a tulajdonképeni Bosznia ellenében, mint viszont ennek a magyar déli határ irányában.

Míg az északnyugati vonalak Jajcza nemzetközi fontosságát tüntetik fel, a délkeleti út a magyar-bosnyák viszonylatban érvényesül.

Nem csekélyebb jelentőségű körülmény, hogy a Jajczából kinduló útvonalak három pontját érintik az adriai tengerszegélynek; egyik *északnyugaton* Kljucs (Ključ)—Bihácsnak (Bihać) fordul s keletnyugat irányában Fiuméhoz (330 km.) ér, míg Bihácstól Drvar—Sebenicóig (Šibenik) vezet egy (200 km.) kiágazó út. Legrövidebb útja Jajczának a tenger felé *Spalatónak* (Spljet) vezet, északdélnyugat *Bugojno* (régen Uszkoplje)—*Livno–Sinjen* át 220 km. hosszúságban. Ez a vonal Jajczának, mint történelmi nucleusnak a magyarázója. Hiszen erre vezetett Spalatótól (Salonatól) kiindulva a régi római országút a *Prologon, Glamocson, Han – Csadjavicán* át Banjalukába s onnan fel a Száváig. Ebből a földrajzi helyzetből állapitható meg Jajcza sűrű összeköttetése Spalatóval s hogy megalapítójának, *Hervojának* a terjeszkedő vágya miként vezetett el a spalatói herczegség megvalósítására.[1]

Jajczának s vidékének telepítési s ebből folyólag jelentős történelmi szereplését megelőző vonatkozásait rövid földtani vázlattal kell bevezetnünk. Helyfekvése ugyanis Jajczát Boszniának fölötte érdekes földtani vidékévé avatja, a mennyiben alakzata annyira változatos, hogy magában foglalja úgy az ország összes szedimentär formáczióit, mint valamennyi bosnyák tektonikai folyamat alakulási mozzanatait. Földtani viszonyok. Telepedés.

Jajcza vidékének tektonikai fővonasa, hogy utjába esik annak a nagy rendellenes fejleménynek, melyet a travnikmelléki Vlasics (Vlašić) planinának (fensiknak) meredek

[1] Az utak fontosságát már a kortársak is értekeltek. V. ö. Felicis Petancii cancellarii Segniae: Dissertatio de itineribus aggrediendi Turcam ad Wladislaum Hung. et Bohemiae regem. Schwandtner Ser. R. H. I. 2. 870—2.

leválása jellemez Jajczától indulvást a Pliva tavak északi szegélyén áthaladva Kljucs környékéig. Ennek a nagy földfelületbeli zavar okozta iránynak az északi szárnya magába foglalja Jajcza északi határát, melynek szintje máig is nagyrészben krétából s újabbkori lerakodásokból áll. Csak a legújabb geológiai korszak tektonikai mozgása folyamán emelkedett ki Jajcza környéke, mely a harmadkorban tóval boritott alföldet alkotott. Ez az emelkedés ugyancsak a legújabb földtani korszakban mehetett végbe, mert a folyók rendszere, jelesül a Verbász, ugyan medret szorított magának a hegysorozatok sikátoraiban, de máig sem futotta ki az időből, hogy a bérczszorosokat és cañonokat (völgyzárakat) kiszélesítse s a hegyes szegélyű martokat lelapítsa.

Ez a különféle alakzataiban majd félelmes zordsága, majd festői elrendezése a tájképeknek, adja meg Jajcza pittoreszk jellegét.

A mi Jajcza rétegzetes felépítését illeti, annak részletes, szakszerű felsorolása messze elvezetne tárgyunktól, történelmi szempontból meg éppen fölösleges. Művelődéstörténeti szempontból elég megemlítenünk, hogy a produktiv márgaréteget Jajcza környékén egy különös kifejlődésre jutott sejtes cseppkőmész borítja. Ez az olykor nagyméretű monolithokban jelentkező kőzet könnyen vágható s épitésre, valamint faragásra alkalmas becses anyagot szolgáltat.

Érdekesek azok a negyedkori és jelenkori, majd torlaszokat, majd gerebenszerű fokokat példázó mésztuff (Travertin)-képződmények, melyek a nagy tóból előretörtető Pliva folyón átzuhognak.

A Pliva folyó a Szmiljevac planina éjszaki lejtőjén ered az ugyancsak Pliva nevű helység (5 km. Szokolac-Sólyomfészek vára romjaitól) közelében, 30 km. folyás után Jajczánál a Verbászba ömlik. Alsó folyásában földnyelvvel elválasztott két 4—5 km. hosszú, mintegy 500 m. széles tavat alkot. Öt—hat erős sugárban 30 m. mélységben, Jajczától nyugatra, bezajlik a rohanó Verbászba. Egyetlen látvány ez a maga nemében. Tájképi leírás helyett szolgáljon a várnak ezen oldaláról felvett mása.

2. szám. Jajcza látképe a vizesessel.

A Pliva folyása mentén e torlaszokhoz kivájt cseppkő-tömegek illeszkednek, azonkivül számos fával, pázsittal fedett apró sziget tarkallik rajta, meg egy csomó primitiv malom élénkiti ezt a pompás szinhatású képet. A cseppkő- és tuffképződés bizonyos megszakitással máig is folyik. A tuffmeszben ugyanis őskori kulturrétegeknek van nyomuk.

A felület valamikor szárazon állott, mert csak ebben az állapotában kínalkozott alkalmas letelepedési területül.

A különböző formácziók példázzák a város földtani jellegét: a déli nyúlványok a *paläozoikum* határán terülnek el: a Verbász hidja melléki sziklaormok *trias*-képződmények, a város nagy része a várhegygyel együtt s a ferenczrendi kolostor (ész.) *tertiär* rétegzeten emelkedett. A régi város mellékén alakult új negyed s a gyártelepek egy része negyedkori *cseppkőmészre* épült.[1]

Őskor.

A Pliva mindkét partja mentén természetes barlanglakások kínálkoztak őskori telepedési helyekül. La Tènekorbeli leletek alkotják az átmenetet a Pliva és Verbász völgye későbbkori megtelepedési viszonyaihoz. Ebben a már illyr törzseket uraló korszakban kezdődik az *aranyvilág*, mikor az aranyhordó folyómedrekre s tellérekre akadtak. *Sipovonál* (12 km. Jezerotól) szemben vele *Szaricsi*[2] (dr. Blau egykori porosz konzulnak valószínű állítása szerint ó-illyr nevén Saritte) és Voloraj mellett római telepekre akadtak a Pliva egyik mellékvizében, a Bisztricza patakjában pedig római aranyművelés nyomait lelték. Sipovónál, meglehet, hogy római municipium állott.

Fontos lelet, hogy magában Jajcza városában római törmelékeken kívül egy templom maradványaira akadtak: a kőoltár: I. O. M. Depulsori tehát a bajűző Jupiternek van ajánlva.[3]

Ebből azt a következtetést vonhatjuk, hogy a mai Jajcza helyén már római időkben meglakott telep *állott*, melynek útja — mint említők — *Kljucsnak* vezetett, mert a Banjaluka felé vezető völgyszorosokban akkoron csak pász-

[1] Ez adatokat Katzer F. kormánytanácsos, bosnyák-herczegovinai országos geológus vázlatából vettük.

[2] O. Blau: Reisen in Bosnien und Herzegovina. Berlin, 1877. 114. l.

[3] L. Truhelka C.: Die Königsburg Jajce 1904. Szarajevo cz. tanulmányát 5-6. ll., s ugyancsak tőle a Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien II. Archaeologische Forschungen auf der Burg von Jajce und in ihrer nächsten Umgebung 87 s. kk. l. Jajcza további környezetében fontossága van a Vagany melléki sziklafeliratnak: „inter Sapuates et [Ae] matinos“, mely a határt jelzi.

torok járta nyomásokon közlekedtek teherhordó lovakkal és öszvérekkel.

Földrajzi szempontból már a római időt megelőzőleg az illyr pásztortörzsek — a dalmata törzscsoportnak valamelyik ága — nevet adtak a Pliva folyó vidékének: az ősi *Pelva* elnevezésből hozta ki a nagy leiró, biborban született Konstantin császár hangáttétel útján a Πλήβα nevet.[1]

Avar-Szlav, illetőleg horvát megszállás

A nyugat-római birodalom Dalmácziában 480-ban szünt meg. Nem telik bele kétszáz esztendő s a horvát gyüjtőnév alá foglalható, régebben avaroktól vezérelt szláv törzsek szállják meg a mai dalmát partszegély hátmögét (626—640). Salonát megostromolják, feldulják, majd byzantin névleges főnhatóság alatt végleg gyökeret ver a szláv elem, a római elem pedig a partszegélyi új telepekre szorul. Nem rendszeres megtelepedés ez, még olyan sem, mint a longobardoké. A mai bosnyák területen akkoron a dalmát parttól észak felé terheket szállitó állomásokat s pásztorokat talált a részben avarok vezérelte szlávság. A szlávság természetesen többségben volt s az avar despotismus alatt felsőbb vezérlő köreiben államalkotásra fejlődöttebb tulajdonságokkal rendelkezett. Az *erősebb* szláv apródonként felszitta tehát az illyrség töredékeit. A mai herczegovinai s bosnyák megszállás, a kinek jobban tetszik, mondja hóditásnak, csak a régi utak mentén történhetett: t. i. Spalató—Szinj—Glamocs—Kljucs felől, de Bihács irányában is beszivárogtak.

Nem is vádolhat bennünket senki hypothesisek fölállitásával, ha az akkori megtelepedést nem tartjuk intensiv, rendszeres birtokbavételnek. Egy-egy törzsfő megindul néhány nemzetséggel s ellenállás nélkül megül néhány völgyet havasokkal s hegyekkel egyetemben, s addig halad, a meddig valamelyik másik nemzetség birtokolta vidékig ér.

[1] Truhelka i. m. 6. l. A Pliva folyó nevét illyrek adták, épp úgy mint a Verbaszet, mely *sebest* jelent. Bővebben: W. Tomaschek: Die vorslav. Topographie der Bosna, Hercegovina, Crnagora und der angrenzenden Gebiete. Mitt. der k. k. Geogr. Gesellschaft in Wien, 1880. XXIII. köt. A Pliva zsuparol: Constantin Porphyr. De administrando imperii Cap. 30. ed. Bonn. V. 6. Mon. spect. hist. Slavorum meridionalium. VII. Racki. p. 400.

Ha hatalmasabb annal, visszaszorítja, ha meg az bírja erővel, visszahúzódik. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy biztos határképződés ezen a színtéren nem állhatott be. Ez az oka a folytonos havasi határviszályoknak. A pásztorok áthajtották nyájaikat a túlsó hegyi lejtőkre, azt állítván, hogy így volt az szokásban. Erre közbeléptek a nemzetségfők s gyakran csak vérontás után jött közbe valamelyes megegyezés. Így történt ez bizonyára a plivai zsupával is, mely a Pliva folyó vidékét — odatudva a verbászi sellőket — foglalta magában. Szorosan leczövekelt határai nincsenek, csak úgy általánosságban szerepel a bérczes vidéken ez vagy amaz hegyhát, vagy erdőszegély. Egy-egy ilyen területi egységet zsupának neveztek. A Balkán-félsziget e részének biboros leírója, Konstantin császár sokat kommentált munkája[1] számos ellenmondást tartalmaz, de az egyetlen alap, a melyből kiindulhatunk.

A plivai zsupa.

A plivai zsupa a horvát törzsek megszállotta tíz zsupa rendjében fordul elő s földrajzilag az *imotai* (ma imotski), *cetinai*, *hlevnoi* (Livno, ma Boszniában) zsupákhoz sorakozik.

Ez a *plivai* zsupa eleinte tényleg egy olyan kis külön pásztorállomácskát alkotott, mely a vezérlő nemzetség fejét uralta királyának, természetesen a szó patriarchalis értelmében. Minden zsupa egy-egy sejtet alkot, mely terjeszkedni akar. Ebből magyarázható a nemzetségek versengése. A mely nemzetség zsupája kedvező színtérrel dicsekedhetik s erős akaratú, ügyes, a viszonyokat felhasználni tudó feje van, beolvasztja, vagy hatalma alá keríti a gyengébb zsupát s relativ souverainitása alá veti a legyőzött nemzetséget. A meglazult zsupa azután a fölötte úrrá lett kenéznek, bánnak az országában megmarad közigazgatási egységnek.

A havasi részeken nem is fejlődhettek ki szabatosan elhatárolt közületek. A havasi pásztor a fensíkon szánt,

[1] Dr. K. Jireček: Geschichte der Serben. 1911. Gotha I. 115. l. teljes irodalmi apparatussal állapítja meg az eddigi eredményeket. Csak abban nem érthetünk egyet a jeles tudóssal hogy χωρίον Bosona, mely szerinte (terra, regio, a szláv zemlja, a magyar Boznaság, Orbázság, Nyirség) bizonyos zsupáknak foglalatát alkotta, eredetileg *szerb* birtoklás lett volna a IX. században. U. o. 121. l.

legeltet, a hogy kedve tartja, legelőbért nem fizet.[1] A rétet s legelőt kanczaaljak[2] szerint számítják: 4 ploča patkó = 1 kobila kanczaalja (die Hufe), egy patkó 8 klinac, 8 szeg. Ez a csángó szabad pásztorelem vlach néven a középkor végéig megmarad külön társadalmi rétegnek.

A nemzetségek elosztása a színtér viszonyaihoz alkalmazkodik. A szűk völgyszorosok átszelte területek védelemre alkalmas pontjain egymásután épülnek a hegyi várak, melyek veszély idején a nemzetségek szolganépét is oltalmazzák. Ha azután valamely hatalmasabb törzsfő győz, ezek a családi várak független törzsfők birtokában mintegy országos várakká válnak.

Bosznia északnyugati része: Dolnji Kraj: Alföld.

Bosznia északnyugati részén három nemzetségnek a területi vetélkedése tölti be a XII—XIV. századot: a *Subicsok* (brebiri grófok), a *Kotromanok* (Prijezda bán utódai) s a *Hrvatin*-nemzetség hatalmi versenye.

A hol fegyveres, hol békés előnyomulásban leledző erős nemzetségfőkben ösztönszerűleg él a királykodásra, helyesebben egyeduralomra való törekvés. Ezt az említett három nemzetséget rokoni kötelék fűzi egymáshoz. A *Subicsok* a tengermelléki városokra s a horvát hátmögi földre támaszkodnak, a *Kotromanok* ősi zsupái a várbosznai (szerajevói) s a lasvai (Travnikig) vidék, vagyis *Felső-Bosznia*, de hatalmi körzetök IV. Béla király óta felér Alsó-Boszniáig, a Dolnji Kraj-ig, a Száva *alföldjéig*.[3] Subicsék 1322-ben elbuknak s már 1323 körül Hrvatin s fia, Vukoszláv, áttérnek Kotromanovics István „az egész bosnyák föld, Soli (Só, Tuzla), Donji Kraj s Hum ura" és testvéröcsese Vladiszláv hűsé-

[1] P. o. a banjalukai kerulet régi szokás alapján máig sem fizet legelőbért.

[2] Magyarországon az Alföldön és Vas megyében s a Dunántul is ismeretes volt a *kanczaalja*-mérték rétre, legelőre. Kecskemétet illetőleg Takáts S. magánközlése.

[3] IV. Bela kiadványa a bosnyák püspök részére. Uzora, Sou (So, Tuzla), *Olfeld* (Dolnji Kraj, *Pliva* stb.) zsupákkal. Vrhbosna, Brdo, Neretva, Vidgossa, Lubinci, Lasva, Uskolpje, Belinopolje mint bosnyak bani zsupák emlittetnek. Theiner M. Slav. I. 297—298. Ez a — sajnos — helyneveiben hibás átirat a bosnyák területi történet alapoklevele.

gere, feltamadván a horvát bánok ellen: banicai, vrbanjai (orbaszi) zsupáikkal, a bennök épült kljucsi és kotori várral egyetemben. Ezeket a nemzetségi szállásbirtokokat örök birtokokul (plemenita baština) adományozza[1] Hrvatinéknak a bosnyák bán és öcscse. Mindezért csak fegyverrel tartoznak urukat szolgálni. A bánok hűségére *Luzacon* tértek Hrvatinék a vrbanjai zsupa déli részében fekvő várokból, melynek helyfekvése ma már nem állapitható meg.[2]

Ezzel a ténynyel Horvatinék ősi birtokukat báni adományok czimén birják s *urokul* elismerik a bosnyák bánt.

A Horvatin (Hrvatin)-nemzetség

A Horvatin-nemzetség,[3] helyesebben a Stipanicsok (István zsupántól eredőleg) a bosnyák Donji Krajt, Alsó-Boszniát birtokolták (comes de inferioribus Bosne cōfinibus) a XII. században. Valószínű, hogy szállásbirtokuk volt régebben, de oklevelesen csak a XII. század végéig bizonyithatjuk. Övék volt a *banicai*, *vrbanjai* zsupa, *Kljucs* vára s környéke, *Glamocs* s a *plivai* zsupa. Határjelölésekkel — mint emlitők — ebben a korban előállani nem lehet, csak annyi bizonyos, hogy a spalato—livno—banjalukai (akkor vrbanjei) útvonal északi része, mely a Száva alföldjével határos, ennek a nemzetségnek a birtoka s hogy azt a horvát bánoktól függetlenül birták. Csak akkor lépnek védenczi viszonyba a hatalmas Subicsokkal (a kikkel vérségi s komasági viszonyban állanak), a mikor ezek Spalatótól s a dalmát városoktól észak felé terjeszkednek s államalkotásra törekszenek.[4]

[1] Erre nézve dr. Truhelka tanulmánya a szerajevói Glasnik 1915. foly. Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni érdekes összeállitást közöl.

[2] L. Tanulmányok a bosnyák bánság kezdetéről szóló akad. értekezésünket. (1909-ben megjelent németül és horvátul a W. Ber. aus Bosnien cz. kiadvány XI. kötetében. Bővitve Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter cz. munkánk. 54—65. l. Ugyanitt l. a 305. l. a Horvatinicsok ősi czimerét.)

[3] A horvát nemzetségekről l. V. Klaić: Hrvatska plemena od XII do XVI. stoljica. Rad. 1897. A Horvatin-generáczióról 1315. Blagay Oklt. L. Karácsonyi János nemzetségi munkájához a függeléket.

[4] 1301 febr. 2. Scardona, 1304 márcz. 30. Spalato. 1305 febr. 21. Scardona.

Nem szándékunk már közölt dolgokat megismételni, sem pedig Jajcza történetének ötletéből a bosnyák ezenkori történet vonatkozásait előadni.

Az elbeszélés folyamata azonban megkívánja, hogy a Horvatinicsok nemzedékrendjét ideiktassuk.[1]

István, Pryezda bán rokona (?)

Hrvatin — Gergely (Stjepán-s, Nagy-s az István fia)

Vukoszláv — Pál (a zemleniki zsupa ura) — Vukac

Vlatko Vuk Pál — Gergely (Pavlovics) Vladiszláv — Hervoja Vukcsics

A Horvatin-nemzetség birtoka a Horvatin fiai között akkép oszlott meg, hogy Horvatinnak *Vukoszláv* nevű fia és családja eredetileg a *Banica*-zsupát (Jajczától északnyugatra, már az alsó-szlavon-magyar határ mellékén), Horvatin másik fia, *Pál* a zemleniki (zemuniki) zsupát bírja.[2] *Vukac* birtokviszonyait ekkoron még nem határozhatjuk meg pontosan, meglehet, hogy a *lucskai* zsupa s a *plivai* zsupa egy része az övé. Horvatin testvére volt a Nagy István: Sztjepán fia Gergely, a ki Kotroman István nevében Bulgáriában járt háztűznézőben s ezért a Boszna völgyében kapott (1323 után) adományt, ősi birtoka azonban *Glamoc* s a dalmát határszélen s *Greben* vára[3] ugyancsak Szlavónia, tehát a magyar határszél közelében feküdt.

Kotromanovics István bán idejében a Horvatin-urak hűségesen szolgálnak neki, mint uroknak. Hasznát is lát- Hrvatinék 1353–1380. I. Tvrtko s Nagy Lajos

[1] A teljes táblázatra nincs szükség. A teljes táblázatot l. Wiss. Mitt. aus Bosnien u. der Herzegovina. XI. 27., 42. l. és Šišić F. Vojvoda Hervoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba cz. 1902-ben megjelent munkája. 22. l.

[2] A zemleniki zsupát 1287-ben V/8. Prÿezda bosnyák bán vejének, Vodichai III. Istvának adományozza. Blagay Oklt. 53—54. l. 1322-ben Kotromanovics István, mint a bosnyák Dolnji Kraj ura, adományozza Zemleniket H. Pálnak.

[3] Greben vára helyfekvéséről Wiss. Mitt. aus B. und H. IV. 340. l. s ezen munkánk utolsó fejezetében. Egyébként egy más Greben vára Körös megyében Kemlektől (Kalniktól) ny. é. felé feküdt, alvárosa pod gradja Magyarlak (ma Madjarovo) a középkorban s 1322—1333-ig Vlkoszló fiai: Péter és Hektor kezén van. Ezek alighanem az első bevándorlott kath. Horvatinok közül valók. Csánki D. Körös megye a XV. században. 10. l.

ták, mert birtokban meggyarapodtak. Megváltozik viszonyuk a bosnyák bánsághoz 1353 után, mikoron Kotrománovics István fiatal unokaöcscse: az eszes, fortélyos, kitartó s a politikai konjekturákat értékelni s felhasználni tudó *Tvartko* (1353—1391) kezdi meg 1354—1370-ig nem éppen szerencsés uralkodását. A fiatal, anyja gyámsága alatt kormányozgató bánnak I. Lajos magyar király, Kotromanovics Erzsébetnek az ura, a főtámasza. A bosnyák urakban a hívségnek, mint erkölcsi fogalomnak az érzete nem jutott kifejezésre s csak akkor hódoltak be, ha erős kéz szorítja őket engedelmességre Az egyes nemzetségek a maguk érdekei szerint, részben egymás, részben a bán s pártja ellen csoportosultak.

Lajos királyunk extensiv déli s délkeleti, majd lengyel világpolitikájával szemben a bosnyák területi alakulás folyamata kevésbbé tünik fel, mindazonáltal az Anjoukat közelről érdeklő személyes vonatkozások oly érdekes keretbe illesztik ezt a magyar határmenti államalakulást, hogy egyes részleteit is értékelnünk kell.

Csak azért nem szentelhetünk bővebb teret ebbéli fejtegetéseknek, mert könnyen elveszthetnők a fonalat, míg fölvett tárgyunkra térnénk. Hogy I. Lajos magyar király, mint Tvartko bán nagynénjének a férje, bizonyos patriarchalis felsőbbséget gyakorolt a Kotroman-családdal szemben, ez közelebbi adat nélkül is feltételezhető ténykörülmény. A politikai felsőbbséget, illetőleg a magyar korona souverainitását, ha átvitt értelemben is, két mozzanat tette mintegy kötelező feladatává a királynak. Egyik a vallás kérdése. I. Lajos király a róm. kath. hitnek a zászlótartója, a bosnyák birtokos társadalom s az uralkodó báni család pedig patarén (*bogumil*), ha még úgy hántorgatja is katholikus érzelmeit. A patarén vallás szerepe a kulcsa a középkori bosnyák állami psychenek. Ezért nem fejlődhetett a vérségi összeköttetés mellett sem bensőséges viszony a két dinasztia között. A másik ok, a mely folytonos súrlódásra vezetett, az a körülmény, hogy a szávaalji határterületek: *Dubica*, *Szana*, *Orbász* megyék, a szávaalji Szlavónia bizonytalan határai a XV. században úgyszólván összenőttek a bosnyák alsó

vidék (Dolnji Kraj) nemzetségbirtokaival, tehát a bosnyák bánságéval is. Hova-tovább előtérbe lép tehát a Horvatin-nemzetség birtokainak a fontossága katonai szempontból. S itt elsősorban *Kljucs* várának a kérdése (egyfelől a bihácsi királyi hadi útnak s a pliva—lasva—szerajevói út akkori csomópontja; Bihács és Kljucs közt 90 km. a távolság) érdekelte a magyar állami hatalmat. A vár a Horvatin-család birtoka. A családban akkoron két áramlat küzd egymással: a Tvartko bánhoz hű családi ágak s a Tvartko-ellenesek, a mi tudvalevőleg vérrokon birtokos családoknál mindenütt és mindenkor általános jelenség. Horvatin unokái, Gergely és László, s az István fia, Gergely, grebeni és glamocsi nemesek 1356–57-ben Tvartko-ellenesekké váltak többi atyjokfiával ellentétben. Személyes okának kellett lenni, mert megunták azottlétet s magyar-szlavón földön akartak birtokot. A mely bosnyák a középkorban ősi földjét elhagyja, csak vérbosszútól való félelmében, vagy nagyon súlyos személyes sértés miatt cselekszi. Eleinte azonban még nem volt szó a birtokcseréről.

Történt ugyanis 1356 végén vagy 1357 elején, hogy a nevezett Horvatin urak felkínálták magukat Lajos királynak azzal a kijelentéssel, hogy a szent korona hűségére térnek. A király szívesen fogadta a kijelentést, megigérte nekik, hogy ősi birtokaikban megerősiti s a bán hatósága alól kiveszi őket.[1] Lajos király különben a bosnyák előkelőknél — bár egyik sem vállalta önkéntesen a behódolást — nem volt népszerűtlen. Igaz, hogy csak 28 esztendővel (1408) a halála után rója e szavakat Osztoja király adománylevelére Vukorija, a deák: „Lajos király országunk előkelőivel szemben mindig szerette az igazságot."[2] Ez a legnagyobb elismerés a balkáni népek részéről.

[1] Anjoukori Oklt. VI. 546. Eredetije MODL. 4650. Oda a Vlkoszlavityok levelei közül került. Klaić V. Bosznia tört. I. 548. l. dolust lat ebben Lajos király részéről. Ezt mi nem látjuk. Hiszen az oklevélből kiderül, hogy a királynak előadatták áttérési szándékukat: „quia certa relacione percipimus". Ebből nem következik, hogy a király biztatta fel őket. Klaić V. mentségére szolgál további előadásában, hogy az akkori anyagkészletet nézve, érdemes munkájában még nem értékesíthette az utóbb napfényre került adatokat.

[2] Miklosich M. S. 247. s kkll.

A Horvatin uraknak ezt a kifelé törekvését a zavargások hosszú sorozata követi.[1] A magyar király Velenczével levén elfoglalva, a bosnyák belviszonyokkal nem ért rá törődni. Azalatt a régi horvát s a szlavón (a mai horvát) határon folytonos becsapások vannak napirenden.[2] A bosnyák nemzetségfők közül Horvatinék egy része Tvartkóval tart, többi ágaik Lajos királylyal. Hogy Lajos király azzal a szándékkal mozgósitott 1363-ban Bosznia ellen, hogy az ő „fidelis noster" bánját megfékezze s urrá legyen fölötte, teljesen bizonyos. Így akarta a patarénfelekezetnek, ennek a keresztényellenes vallásnak, gyökerét kitépni. Hogy mily erős gyökere volt Jajcza körül a pataréniznusnak, bizonyítja az a körülmény, mely szerint a jajczai járásban *máiglan* 835 patarén (bogumil) sírkövet találhatunk.[3] Boszniát, illetőleg a Kotroman-örökséget — Halomföldének (Holm, Hum, nejének hitbére) kivételével — nem akarta elfoglalni a király, mert azt felesége öccse jogos tulajdonának tekintette. Csak a magyar határ biztosítása volt a czélja.

Az alsó-szlavón megyéknek a fejlődése csak, a XIII. században indult meg, új föld ez még, melyet gyarmatosítani s védelmezni kellett. Csak mellesleg említjük, hogy Szana, Dubica és Orbász megyékben, a bosnyák határ közelében, kevéssel előbb indul meg a magyar és szlavón urak megtelepedése, részint királyi adomány, részint szerzemény útján. Nem rendszeres telepítés ez, hanem afféle farmer előnyomulás. Amellett a zágrábi püspök nem jó szemmel nézte a birtokosokat, féltvén tizedét. Hrasztoviczai várnagyával 1359-ben rárontva Töttös

[1] V. ö. Ruvarac Ilarion tanulmányát: Die Regierung des Banus Tvrtko 1353, 77. l., a Wiss. Mitt. 324. l. és a mi Bosnyák és szerb nemzékr. tanulmányok cz. munkánkat.

[2] Olchwáry Andrást, Osztrozsác vára („in regno nostro Slavoniae existentis") védelmében a bosnyákok letartóztatták és fogolykép tartották. Átirat Zsigmond király 1398-iki oklevelében. Szemere ltr. fasc. 47 : 5.

[3] Staroseloban Vinac közelében (13 km. Jajczától) van egyike a legszebb patarén-temetőknek. V. ö. Hörmann K. becses közlését a szerajevoi Glasnik 1897. 46. s kkll. Újabban Varošlukban (Travnik) Truhelka C. Batalo tepcsija síremlékét feltáratta.

László mesterre hajnalban, úgy hogy ez feleségével csak a puszta életét menti meg, 6 darab marháját, 60 sertését elhajtják. Egy teljesen felszerelt vagyonos földesúr telepe áll előttünk. Magaslaton épült az emeletes úriház, falvakba telepített jobbágyai felett tiszttartó rendelkezik, az uraság meg jól felszerelt éléskamrával, pinczével, ruhatárral, kincsesházzal az akkori naturalis gazdaságnak jómódú typusát tünteti fel. A zágrábi püspök fél, hogy jobbágyait elcsalhatják s várnagya gyökeres munkát végez, mikor egy virágzó uradalmat tönkre tesz. Míg Németországban Magdeburgból rendszeresen telepít az érsek, vállvetve a német urakkal, Szlavóniából, mely pedig természetes medenczéje a terjeszkedésnek dél felé, püspökség és világiak széthúznak. Így aztán nem verhetett gyökeret a megyei intézmény s a telepités nem erősíti, hanem gyöngíti az államot. Ezeket nemcsak kifelé kellett a királynak megvédeni, hanem egymás ellen is.[1]

Épp oly figyelmet érdemelt magyar szempontból Kelet-Bosznia s a Boszna felső folyása mentében alakult „magyar-bosnyák bánság“, Szrebrenik várával mint védelmi központtal. Ezért Lajos királynak 1363-ban a saját vezérlete alatt északnyugati Boszniába vonult serege egyik részével, a másik Uszorába s Szrebrenik felé indult, Konth Miklós nádorral az élén.

A király 1363 június elején indította el hadait. Bihácson át vonul a plivai zsupába, s a Pliva folyása mentén Jajcza felé védő *Szokol* (Szokolovo gnezdo) *Sólyomfészek* nevű várat ostromolja, az onnan 5 km.-re fekvő *plivai* kerités felől.[2]

[1] Zichy cs. Okm. III., 163. l., 1360. A Báthmonostori Tottosokról a Zichy lt. V. köt. — A német telepitésekről l. Die Colonisation von Ostdeutschland, Dr. H. Ernst. — Otto Schulz: Die Kolonisierung und Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe. Leipzig 1896.

[2] Lajos király oklevelet, melyben a Czegei Vass cs. részére pallosjogot adományoz, 1363-ban „in Plyua in obsidione terre Bosenensis Sabbato proximo post octavam Petri et Pauli ap.“ júl. 8. közölte Deák l. a Hazai Okl. 269—70. ll. Hibásan Ply*n*a-nak nyomatta a datumot, de tényleg Ply*u*a a kelet, a mit a czegei lt. A. 4. XXVIII. megállapitottunk. V. ö. a királynak u. o. kelt oklevelét 1363 júl. 10. Magy. Tört. Tár (régi) IX. 28. a bécsi államleveltárból. L. Ráth K. A magyar királyok utazásai, de nála nem pontos az idézet.

A jobbára lovasokból álló magyar sereg ezen a szakadékos területen nem ért el eredményt. Szrebrenik mellett a nádor járt rosszul, Szokol előtt meg úgy látszik a király hadait állították meg a bosnyák portyázók. Bizonyosra vehető, hogy a magyar király Szokolovo gnezdót, a sólyomfészket, nem vette be. A várat *Horvatin* fia: *Horvatinic Vuk* (Vlkc) védelmezte. Tvartko bán három évvel később (1366 aug. 11.) Prozor alatt Ramában[1] — ma prozori járása a travniki kerületnek — ezt iratja Vuk részére kiállított adománylevelébe: „hív szolgámnak azon időben teljesített szolgálataiért, midőn a Lajos nevezetű magyar király ellenem támadt s Plevára (Pliva) jött Szokol vára elé; ekkor Vlkc vajda híven szolgált nekem s ezért adom neki a Plivában lévő Szokolt az egész Plivával (területével)".

A bán szavaiból ugyancsak az következik, hogy Vuk vajda e hadjáratban Tvartko párthíve volt atyjafiaival szemben, de viszont megállapítható az a körülmény is, hogy Szokol vára s a plivai zsupa Tvartko kezén volt 1366-ban.

Tárgyunkra nézve az a fontos, hogy az adománylevélben megjelölvék a plivai zsupa határai *Uszkoplje* (Bugojno)—*Krtova Elaig.* Ez utóbbi hely fekvését nem tudjuk meghatározni, de nem lehetett egyebütt, mint a Verbász balpartján, azután *Glamocstól Vitorajig* (szerintünk a Vitorog-hegységig), *Luzsicetől Ricseváig* (ismeretlen) s *Lukától a határjegyig.* Ez utóbbi határ a Verbász jobbparti Luka-zsupa lehetett, mely a magyar birodalmi határig terjedt. A túloldali vázlatban megkísértjük hozzávetőleg szemléltetővé tenni a plivai zsupa területét. Tárgyunkra nézve az a főtanuság belőle, hogy Jajcza s a Pliva—Verbászmente Horvatinics Vuknak örökletes, minden hűbérjellegtől ment birtokává lett.

A mi Lajos királynak s Tvartko bánnak egymáshoz való viszonyát illeti a szokoli vállalat után,[2] arról a ren-

[1] Kiadta Fermendžin E.: Acta Bosnae. Zágráb, 1892. 34—35. ll. A zágrábi Akadémia kézirattárából, előbb Starine XXI. 82.

[2] 1363 aug. 18-án Lajos király már Zólyom-Lipcsében vadászik. Copia dei Commemoriali VI. l. 77. Ebből föltetszik, hogy a bosnyák hadjárat nem sokáig tartott s már július havában valamelyes megegyezés jött létre Lajos király és a bán között.

delkezésre álló mozaikszerű adatokból biztos tényként csak annyit állapíthatunk meg, hogy Tvartko bán, mikor főurai megúnták s elűzték, a magyar király oltalmát kereste és segítségét kérte. A mint azonban erőre kapott, mindent megtett, hogy a király hatalmától megszabaduljon. Jellemző, hogy mikor Tvartko ellen fellázadtak az ő „urai", Boszniában megszünt az állami rend. Minden nemes souverain-

3. sz. A plivai zsupa határvázlata.

nak tartotta magat s azt cselekedte, a mit jónak látott, egyebek között pénzt hamisitottak. Mikor Velencze eziránt felszólal, Tvartko (1366 III/29.)[1] Isten és Lajos kegyelme-

[1] Copia dei Commemoriali 245. VII. 1. A drezsniczai (Herczegovina, Jablanicza es Mosztar között), illetőleg zaušjei sziklafelirat „Lajos magyar király és Tvrtko bosnyak bán" idejéből keltez. „U dni g(ospo)d(i)na krala ugarskoga Lauša i g(ospo)d(i)na bana bosanskoga Tvrtka. Közölte Truhelka C. Glasnik 1889. és Wiss. Mitth. 366. l.

ből bánnak nevezi magát. Elpanaszolta, hogy alattvalóinak egy része csak az Isten s Lajos kegyelméből fogadta vissza. Azert (egyelőre) csínyján kell bánni alattvalóival s elnézést kér.

Mikép egyeztethető össze ez a nyilatkozat annak az előbb említett plivai Horvatinics Vuk részére kiállított adománylevéllel, melyet négy hónap mulva (VIII. 2.) állít ki a bán? Ekkor már „Isten kegyelméből bán“, az istenfélő és Szt. Gergelyt tisztelő Tvartko „Bosnia, Soli, Usora, Dolnji Kraji és Podrinje és Chlm ura“.

Szerintünk nem éppen nehéz a megoldás. Ha Lajos király azért a czímzésért kérdőre vonta volna öccsét, ez azt feleli, hogy báni tekintélye miatt így kellett tennie. De akkor Velenczének miért írta meg a valót? Mert Velencze ezt a levelet közölte a királylyal, holott arról a prozori adománylevélről a magyar király semmit sem tudott. A patarén, mert ha Tvartko adta is a katholikust, (talán a schismatikusokhoz is hajlott),[1] — a lelke végig patarén maradt — nem tartotta meg fogadkozását a keresztény nyel szemben, hisz az is üldözte, a hol érte. Idegen volt akkoron a bosnyák a régi Szlavóniában,[2] mely a nyugatnak hódolt. Az a balkáni bosnyák nem ismerte a szótartást, illetőleg a fogadkozás kötelező voltát, mely már-már törvényerejűvé vált nyugat- és középeurópai társadalmakban. Modern nyelven szólva a loyalitás nem lakozik a balkáni főemberekben. Hogy Tvrtko bán magatartásában Lajos király eljárása a Horvatin-fiak ügyében szerepet játszhatott, s hogy magyar részről is adtak okot a bosnyákok ellenállására, nem tagadható. Ugyanis már 1363 márczius 5-én Horvatinics Vukoszláv Vlatko fiának *Kljucs* váráért cserébe adja Brestyanócz várát Kőrös megyében, s ugyanazon év augusztus 12-én

[1] Századok 1907. 508.

[2] V. ö. I. Lajos király 1367 III/26-án kelt kiadványát Bosnyák és szerb életr. tan. 342—43. lap. A Horvatinicsokat Szlavóniában „advena“-nak, jövevénynek, „gyüttmentnek“ nézték. 1440-ben Zrinyi Péter horvát és bosnyák csapatairól, melyek Csupor-birtokokat pusztitottak, azt irják, hogy extraneusok. Galgóczi ltár Lad. 72½.

egyenesen a királyi jurisdictio alá helyezi.[1] Nincs mit csodálni, hogy a magyar határterjeszkedés természetes folyama, s a bosnyák bán hatalmi törekvései politikai és személyes ellentétet idéztek föl az összes érdekeltek, a horvát bán, s a határos szlavon és bosnyák nemzetségek, s a magyar bánok közt.

Ezen forrongó határszéli társadalomban a Horvatiniesok két ága magyar alattvalóvá lesz, míg a *Vuk* vajda ága Boszniában döntő tényezőnek indul. Vuk vajda 1380 előtt meghalt. Tvartko akkor már három év óta király s látván, hogy Vuknak elvetett magva nem rosszul kelt ki, nemeseinek tanácsára fiának, Hervoja vajdának adja át az apai örökségét (megerősiti mint szabad birtokot), s egyúttal Bosznia *nagyvajdájának* nevezte ki.[2] Ezzel Jajcza alapitásához, s Hervoja szerepléséhez értünk.

[1] I. h.

[2] Legelőbb közzétettük a Magyar Könyvszemle 1897. f. 159–173. lapjain. Megjelent a bosnyák Glasnik 1899 folyt. s a Mitteilungen VI. 284—299. ll.

II. FEJEZET.

Hervoja Vukcsics nagyvajda, majd spalatói herczeg. — Jajcza építése. — Szerepe 1463-ig.

A bosnyák kényúr.

Négy magyar, s négy bosnyák király uralkodása folyamán játsza szerepét Hervoja Vukcsics, a nagyvajda, s a plivai zsupának folyvást földet szerző, pénztgyűjtő örökös ura. Jellemének csak egy, haláláig hevesen lüktető ütőerét ismerjük alaposan: a hatalmas Énnek érvényesülése után való vágyát.[1]

A XIV. századot a kényurak, illetőleg dinasztikus vállalkozók korának is nevezték. Ezek alatt az olasz condottiere-ket és kényurakat értik elsősorban. A kép teljessége megkívánja, hogy melléjük sorakoztassuk a Balkánt, s Kelet-Európa kimagaslóbb alakjait. Az olasz kényurak typusa a legváltozatosabb. Van köztük pénzzel s ésszel dolgozó vállalkozó; kíméletlen, gyilokkal, méreggel uralkodó vad zsarnok; kiváló katona és vezér; jószívű és ildomos, de mégis abszolut kormányzó; művelt és nagyralátó. Mindegyikben van valami, a mi embertársai fölé emeli, még ha kegyetlen is. Klasszikus bűnök és erények hagyományaival telt környezetében lesz úrrá mindegyik. Csukatermészetű a java, mely a jólétre jutott pontyokat elnyeli.

Erős akaratú, bátor, s mégis álnok a Cilli-had, ez a szláv vérrel elegy német nemzetség, mely nagy befolyása mellett sem tudott felülkerekedni ellenségein. A magyar nagy

[1] L. Hervoja herczeg és czímere. Turul, 1892. I. — J. Šišić id. munkája, 1902. Bosnyák-szerb nemz. tan. 11. Ljubić-nak tanulmányát a Radban. Hervoja és Hranić Sandalj viszonyáról: Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić—Kosača von Jovan Radonić, Archiv. f. slav. Phil. XIX. 380. l.

urak: Garaiék elsősorban vitéz katonák, de királyokhoz még akkor is hívek, ha az ellenállás jogával élnek. Ahhoz, hogy királylyá legyen valamelyikök, nem elég erősek, mert mindegyik sajnálta a másiktól a hatalmat. Két csoportra oszlottak Lajos király halála után: az egyik a nápolyi Anjouk pártján vélte boldogulását: a horvát-bosnyák-dunántúli magyar velük tart, holott a Duna-Tiszamenti, s a felvidéki urak a continentalis Nyugathoz csatlakoztak. Elszánt ember van mindkét párton, kegyetlenek, de szavukat inkább állják. Vannak mindkét felekezeten férfias jellemek. A horvát urak közül a Frangepánok, noha loyalisok a magyar korona iránt, inkább földközi-tengeri politikusok. A Subicsok, s a többi főúr meg nemes, letöretvén a saját dinasztikus kisérletezésök, a XIV. század dereka óta a szt. koronához hívek. Pártot ütnek, de együtt a magyarsággal. Sok közös vonás van köztük, s a magyarok közt, de a színtéri viszonyok mostohasága alattvalóikkal szemben keményebbé teszi őket, távolabb élvén a központtól. Természetes az a törekvésük, hogy a mostoha dalmát terra ferma vidékéről a jobb szlavon részek felé gravitálnak.

Ezektől elüt a bosnyák oligarcha. Egyáltalán nem komplikált jellem. Egyénileg bátor s vad mindegyik. Hegylakó pásztor alattvalóik cseleit alkalmazzák, s mint a vadász a vadat, azonkép csalja tőrbe ellenségét. Irgalmat nem ismer, hisz vallása sem tanítja rá. Szerencséjében elbizakodott, bajában megalázza magát. Külsőleg megbékél halálos ellenségével, de megbocsátani s feledni nem tud. Hiú, tettető minden kényúr. Azonban a bosnyák dinaszta ravaszsága mellett naiv. Alapműveltsége nincs, nem is lehet, honnan vegye? Ha aztán tapasztal, lát valamit, azt átviszi azon nyersen uradalmába. A mi az akkori műveltségi fókust illeti, csak a dalmát városokból, Raguzából s Velenczéből kaphat embert, írástudót, építőmestert, mert ugyanabból a forrásból merít jórészt a horvátság is, melynek azonban rendelkezésére áll a Nyugat s a mennyiben előrehaladottabb, a budai királyi udvar is. Ha aztán alkot is valamit egy ilyen főúr, naivitásában menten különbnek tartja magát. Szenvedélye és érzése őseredetiségében nyilat-

kozik meg. Hervoja Vukcsics nagyvajdában, a kit ugyancsak nem hasonlíthatunk a komplikáltabb jellemű azonkori főemberekhez: életrajza nyitott könyv. Nem kell éppen a determinismus álláspontjára helyezkednünk, de Hervoja pártállását, pártváltoztatását, törekvéseit természetesnek kell találnunk. Nincs miért a történelmi morál szempontjából ítélkeznünk. Egy XV. századbeli bosnyák főember nem is lehetett más, az mindig több akart lenni és pedig mindenáron. Nem voltak azért rosszabbak szomszédaiknál, csak elmaradottabbak.

Hervoja 1391-ig.

Hervoja élete folyása három főszakaszra oszlik. Az *első* szakasz 1380—1391-ig, Tvrtko király haláláig terjed. Eladdig mint nagyvajda a hatalomban gyarapodó uralkodónak minden vállalatában hív támasza, s ezáltal ő maga is befolyásra, vagyonra tesz szert. Abban a családi jellegű, vérbosszúra emlékeztető harczban, melyet 1387-ben folytat Tvartko a gyűlölt tetka (nagynéne), Lajos király özvegye, az éppen oly kemény Erzsébet ellen, Hervoja teljesen a nápolyi Anjouk és a magyar-horvát felkelők részén áll. Irányadó, első emberré lesz, a ki a bosnyák király halála után a királyság összes ügyeiben dönt. 1391—1409-ig, noha Dabisa István király, Tvartko utóda ismét behódol a magyar királynak és a Hervoja plivai birtokával határos vármegyék mindinkább megerősödnek, Hervoja, Zsigmond magyar királynak határozott ellensége. Hatalma gyarapodik összes szomszédainak rovására. A plivai zsupa pedig a Verbász északi folyása mentében a magyar Orbász megye rovására terjed. Birtoka magvának főere a Verbász-folyó lévén, természetes, hogy az expansio északfelé a Szávának, délfelé pedig Uszkopljenak (Bugojno) Spalatóig irányul.[1] Min-

[1] A Verbász (Vrbas) folyó a Zec planina nyugati lejtőjén (Fojnicától délnyugatra) ered és Szvinjár helység közelében ömlik a Szávába. Folyása mentén három völgyszorost érint a Verbász. Az első szoros a *grebeni* sziklánál a Komotin-patak (Komotinski-patak) torkolata közelében kezdődik s az Ugar-folyó torkolata előtt kb. 2 km. ér véget. *Aginoselo*nál éri el a Verbász a *második* völgyszorost, mely kb. a krupai vár romjánál végződik. A harmadik lefelé *Zvecsájgrad* romjainál kezdődik, s kb. *Karanovac* helységig (Remić han) ér. Innen Banja-Lukáig 12 km. a távolság, majd egy hol tágabb, hol szűkebb völgy következik.

den kínálkozó alkalmat megragadott a nagyvajda, hogy zsupáit összefüggő országrészszé egyesitse. Házassága útján — felesége Nelipics Ilona, a híres Nelipics János cetinai knéz leánya — szorosabb összeköttetésbe jut a tengerparttal és Trau meg Spalato városával. Egy darabig, Horváthy János lázadásának leverése után, érezvén a királyi hatalom megerősödését, nagy szavakkal hűséget fogad ugyan Zsigmondnak (1393),[1] de a nikápolyi csatát (1396) követő években rögtön eláll tőle, s Nápolyi Lászlót uralja dominus naturalisának, Boszniában s Ráczországban a trónkövetelőnek vicarius generalisa lesz, királyhelyettesféle, a ki ezen a területen azt teszi, a mit akar, s 1398-ban Zsigmond király orbászmegyei hadjáratában, mely végczéljában Hervoja területe ellen irányul, győztes marad. Eleinte még vállalja bosnyák királynak *Osztoja Istvánt* Dabisa utódját, utóbb azonban elpártol tőle s elbuktatja.[2]

Életczéljának ugyszólván *második* emeletére 1403-ban (okt. nov.) ér, a mikor László királyt rávette, vagy rávétette, hogy megtegye Spalato s a hozzátartozó szigetek, A spalatói herczeg.

[1] L. Toldalék I. sz. — 1393 VII 13-án velenczei polgárjogot, 1395 II. 25-én raguzai nemes és udvarházat kap. Ára a hűségnek Szana megye, melynek főispánja Vlkach (atyjafia) nomine ducis Hervojae intézkedik. Codex Istvánfius Cat. Man. C. Széchenyi T. 1. p. 427.

[2] Augusztus 13-án Orbász-Vásárhelyen van a magyar tábor. (M. kir. akad. kézirattár) „in descensu campestri prope villam Orbász-Vásárhely" (közel Banja-Lukához). 11 nap mulva pedig már Monoszlón keltez a király. Fejér, CD. X. 4. 583). Orbászvára hős védelméről, Gr. Zay ltr. B. 28.; október 15-én Ujlakon (Ilokon), keltez. Zichy oklt. V. 85.

Zsigmond királyt erre a hadjáratra az a körülmény kényszeritette, hogy Hervoja a törökkel társulva, megdúlatta a magyar délvidéket. A török az ingóságokat rabolta el, Hervoja pedig a földeket és várakat tartotta meg zsákmányul. A török pusztitás következtében a telepes népség szétszaladt, s az ugaron maradt földekre új népet kellett hívni. (Erdődy ltr.) Hervoja így könnyűszerrel terjeszthette a határt, s foglalta el a várakat. Ezenképen a villongásokból országos háború kerekedett. Zsigmond király Pozsegának indul (jún. 2.) s mert a megerősitett átjárók és várak ostromához ostromjártas egyénekre és szerekre volt szüksége, a trauiakra ráír, a kik küldtek is neki. Lucius Mem. di Trau, V. c. 3. Fejér CD. X 2). Julius 20-án „sub castro Orbaaz vocato in descensu nostro campestri" (Alsó-Szlavon oklt. 117. l.)

Curzola, Lesina, Lissa és Brazza herczegének, duxnak. Ezzel a ténynyel Hervoja uralkodója lett a Spalato városától a szélső déli magyar határig terjedő területnek. Spalatónak kitünő kikötője, akkor szépen virágzó kereskedelme, ipara elsőrangú kiútja lett ennek a bosnyák felföldnek. Hervoja rendkívül sokat nyert ezzel a hatalmi állással, behódoltatott egy kulturterületet, melynek immár föltétlen ura. Spalato városa annál kevesebbet nyert az új urasággal. A szomszéd horvát comeseket s a nemzetségek apraját nagyját századokon át ismerték s ha koronként súrlódások voltak is közöttük, de nem voltak idegenek. A spalatói városi államocska polgárai viszálykodtak ugyan a vidéki urakkal, de ezek legjobb vevőik, ők meg szállítóik, közvetítőik. Hervoja idegen rájuk nézve, eretnek, durva, s helytartót küld rájuk.[1] Éppenséggel nem Medici Lőrincz lesz az urok, mint Firenzének, hanem egy kietlen, hátmögi vidék kapzsi kényura, a ki jobbára távol tőlük osztja parancsait.[2]

Hervoja, mint a lázadások és hatalmaskodások nagy mestere, nem tette át állandó székhelyét Spalatóba. Bosnyák volt, a ki csak ősi földjén érezte otthon magát, ezért zsupáiban, váraiban időz.[3] Azután nem ok nélkül attól tarthatott, hogy Spalato katholikus környezetében nem tud majd az egyház nyomásának ellenállani. Ha végleg oda teszi át uralkodását, joggal félhetett atyjafiainak s a patarén főuraknak lázadásától, kiket csak személyes jelenléte s a velük való folytonos érintkezés fékezhetett meg. Ősi földjén kellett neki egy védett hely, a hová kincseit biztonságba helyezi. A spalatói városi lakosság meg, mint jobbára kereskedő, félt tőle, a míg hatalmasnak tudta. Elég volt, ha koronként látta.

[1] Atyjafia Conte Petriza Jurgevich de *Verbas*. Lucius i. m. 384. l. u. o. 516. l.

[2] Hervojáról, „a nagyhatalmú, testileg is kiváló úrról", s László király 1403. évi zárai szerepléséről l. Math. de sancto Miniato királyi titkár leveleit: Mon. Vat. I. IV. 611. s köv. l.

[3] Leveleinek keltezése 1393—1411., ugyancsak változatos Szucsántól (Zvecsájtól) végig a Narenta mentéig minden nevezetesebb helyen megfordult.

A herczeggé lett nagyvajda székhelynek olyan helyre építtet várat, melyet északról nehezen lehet megközelíteni, onnan pedig délfelé könnyen juthatott el a tengerhez. Hiszen olyan középponti fekvésű székhelyféle mentsvár kellett neki már az apja halála után is nagyvajda kora: 1389 óta. Ime a jajczai vár építésének valószínű személyes indoka.

A vár építésének kora eleddig megoldatlan kérdés. A XIV. század végéig csak egyszer van róla szó, mert a plivai zsupa várai, illetőleg váracsainak még mindig *Szokol* a központja. A kútfők nem említik Jajcza városát sem, pedig bizonyos, hogy a jajczai várhegy alatt őrtorony: a mai Medved-kula (medvevár) s telep állott a XIV. században is. Jajcza várának nevéről és építéséről

Jajcza érdemes monographusa a raguzai krónikák nyomán írja, hogy Hervoját 1404 táján „conte di Jajcze"-nak nevezik. Minthogy pedig 1404 előtt nem említik Jajczát sehol, ebből azt következteti, hogy a vár ekkor épült.

Erre az a megjegyzésünk, hogy Hervoját nem 1404-ben, de már 1396-ban említi legelőször Resti krónikás[1] „conte di Jajcze"-nak. Ebből csak az következik, hogy Hervoja a plivai zsupának verbászmenti keleti részét külön névvel illette s hogy abban, mint székhely, Jajcza városa már fennállott. Hogy a vár építése akkor már befejeződött, vagy akkor kezdődött, az meg*lehet*, de ebből az adatból nem bizonyítható. Előbbi okfejtésünk alapján valószínűnek tartjuk, hogy Jajcza várának egyik herczegi székhelylyé avatása valamikép összefügg a spalatói herczegség megalapításával, de positiv adat a vár kiépítésének idejére eddig nem került elő.[2]

Annyi adatosan bizonyítható, hogy Jajcza elővédje: a *zvecsáji* erőd 1404. jan. 15-en már mint Hervoja bir-

[1] Chronica Ragusina Junii Resti (Restić) Mon. Slav. Mer. XXV. Scriptores tom. II. Zagrab, 1893. Az illető hely ekképen szól

„Con tal occasione parve alla repubblica pregarlo contentarsi operare con Harvoje conte di Jajcze accio lui s'intromettesse apresso la regina di Bossina ed apresso li baroni di quel regno, per farli concedere alla repubblica una delle contrade o di Primorie o di Canali."

[2] Minthogy dalmát mesterek építették a várat, remélhető, hogy a dalmát közjegyzői régi iratokban valamikor nyomra találhatunk.

toka említtetik s onnan keltezi Hervoja „isten kegyelméből fenséges spalatói herczeg“ a raguzaiakkal Osztoja király ellen kötött szövetségét.[1] Ebből bízvást következtethetjük, hogy a plivai, most — minthogy Jajcza vára már középpontja a verbászmenti vidéknek — jajczai zsupa, melynek Hervoja a souverainje, a magyar orbász-megyei határig terjedt. Ha Jajcza vára 1404-ben felépült, mint a hogy mi bizonyosra vesszük, kétségtelen, hogy építése hosszabb ideig tartott még azon esetben is, ha csak egy őrtoronyról volt is szó. A közlekedési viszonyok, az anyag egy részének odaszállítása akkoriban nehezen ment. A kitünő jajczai mészkő ugyan bőven szolgáltatta a főanyagot az építkezéshez, de a felszerelés, a boritóanyag s a kőfaragómunka előállítása okvetetlenül hosszú időt feltételez, annyival inkább, mert a vár szilárdul épült, mire bizonyság későbbi története.

Elnézve ettől a kérdéstől, ugyancsak nincs megoldva Jajcza vára nevének a jelentése sem.

A hagyomány azt tartja, hogy Hervoja egy Luculli nevű építőmesterre bízta a vár építését, a ki azt a nápolyi *Castello dell' Uovo* vára mintájára alkotta.

Annyiban van csak köze egymáshoz a két vár nevének, hogy az olasz *uovo* a tojás szónak megfelelő szava, kicsinyítő formájában szlávul: *jajce*-t jelent. Azt helyesen állítja a vár monographusa „hogy ha a vár alaprajza tojásdad alakú, azt nem szándékosan választották, hanem a várat uraló szikla alakjához alkalmazták“.[2]

A nápolyi Castello dell' Uovo.

Erre az a megjegyzésünk, hogy a nápolyi hasonló nevű várnak a neve sem tojásdad formájából ered. A Castello dell' Uovo történetére nézve néhány vázlatos sort ideiktatunk.

A nápolyi szigeten (insula maris, illetőleg Megari) a VII. század óta a Megváltóról nevezett bazilikát (basilica S. Salvatoris) s mellette egy kolostort említenek a források. 1128-ban a nápolyi herczeg védő körfalat építtetett, mely a későbbi erődnek a magvát alkotta.

[1] Miklosich: Mon. Serb. CCXLI. sz.
[2] Truhelka i. m. 7. l.

Később a normannok kibővíték a falakat s II. Frigyes a „Castello del Salvatore"-ban helyezte el kincseit. Az Anjouk idejében keletkezett a „Castello dell'ovo" elnevezés. I. Károly 1270-ben, Róbert 1338-ban restauraltatta. Akkoriban bevehetetlennek tartották s ezért szolgált a királyi kincsek tárházául. A királyi ház tagjai gyakran tartózkodtak e várban, többe kevésbbé huzamosabb ideig. Ide szállott Nagy Lajos király is (1348 január 29-én).[1] A vár a nápolyi történelmi fejlemények során folyton az előtérben áll.

Ismeretes, hogy Nápoly az északkeleti Balkán-részekkel: Dalmácziával, Boszniával, Nagy Lajos halála után szoros történelmi kapcsolatba jut. Hervojáról nem szükség ismételnünk, hogy sűrű összeköttetésben állott László királylyal s országával. A Castello dell' uovot pedig, a hol László király s felesége, Margit, úgyszólván hőskorukat élték, hogy legalább is hírből ismerte a herczeg, arra nem kell adat.[2]

Ebből azonban éppenséggel nem következik, hogy Hervoja nápolyi mesterrel, a Castello dell' uovo formájára épittette Jajczát. De még ha ebben a legendás adatban foglaltatnék is valami mag, *esetleg való is*, akkor sem nevezték el ennek a várnak a nevéről a bosnyák Jajczát (Jajce). Egyik hagyomány szerint onnan ered a nápolyi szigetvár neve, mert egyik gerendája alatt valami bűbájos vonatkozású tojást leltek.[3]

A képek jobban magyaráznak a legvilágosabb szövegnél. Íme a Castell dell' ovo képe.

Vannak, a kik Jajcza nevét Grmusa várának (Bihácsi

[1] A nagy lakomáról (1348 jan 29-én). Cronicon Siculum ed. de Blasiis pag. 12. Napoly. 1887. „Fecit magnum convivium de civibus Neapolitanis et comitibus et baronibus regni in castro." Ugyanitt számos vonatkozás foglaltatik a vár szerepéről.

[2] A vár viszontagságairól l. a „Napoli nobilissima" cz. folyóiratban A. Colombo tanulmányát: Il Castello dell' ovo. 1897. évfolyam p. 9 s. p. 141. s köv. l. 1420-ban a Castello dell ovo Aragoniai Alfonz kezére került.

[3] A mesékben gyakran említenek tojásra épített várakat.

4. sz. A Castello dell Uovo.

5. sz. Jajcza vára (*Castellum Ovi*) nyugotról.

kerület, az Una jobb partján), legendás vajdája *Jajica* nevével hozzák összefüggésbe Jajcza vára nevét.[1]

Positiv tényként csak azt állapíthatjuk meg, hogy a várat az ott levő város felé székhelyül Hervoja építtette dalmát mívesekkel, 1380 után, 1391—1404 között. Jellegzetes formáját feltüntetendő, a XXXVII. lapon közöljük a vár képét nyugati oldaláról.

Bizonyos képzelő látással a sziklát tojásnak is vélhetné, a ki az alakhoz akarja fűzni a vár nevét.[2]

Hervoja 1409—1415.

Hervoja neve tölti be a várnak a történetét 1416-ig, a nagyvajda, illetőleg a herczeg haláláig. Külsőségre nézve fényes, de csakhamar alkonyra forduló szakasza ez a bosnyák dinasztának. A magyar állami ellenhatást Nápolyi László sikertelen kísérlete következtében erősen megérzi a bosnyák alföld. A nápolyi király, mint a hogy elődei, nem ismervén a viszonyokat, nem tudtak gyökeret verni az albán parton, azonkép kudarczot vallott Dalmácziában, minden fortélyoskodása mellett is. A dalmát községeknek haszon kellett, az urakat meg realis adományok elégítik ki s csak az erő imponált nekik. Zsigmond király két győzedelmes hadjáratának Boszniában (1406, 1408) az az eredménye, hogy az apró dinaszták nagyrészét kiirtja Bosznia nyugati s keleti részében, Hervoját pedig újból a magyar király táborába tereli. Most az az érdeke, hogy Zsigmond király szárnyai alatt megtartsa eddigi eredményeit. Budára megy tehát behódolni 1408 végén. Ott szivesen fogadják, spalatói herczegségét a magyar korona védnöksége alatt megerősíti a király s komaságra lép vele, azonfelül megtiszteli az újon alapított Sárkány-renddel, melyre Hervoja mód felett büszke. Ekkor tetőzik hatalma. Osztoja, a bosnyák király, Hervoja

[1] A romokat 1889 előtt hordták szét. Az elhordás alkalmával magyar formájú tollas buzogányt s lándzsát találtak. A nép azt beszéli, hogy Jajica vajda élt itt ezelőtt ötszáz évvel, s Vuk Brankovicscsal kötik össze a regét. Vuk Brankovicsnak e meséhez csak annyi a köze, hogy e szerb guzlárénekeket keletről idemenekült szerbek plántálták ide. Kovačević K. közlése a W. M. aus B. I. 448 l.

[2] Déli oldaláról tekintve, a hegynek tojásdad formáját is elképzelheti, a ki az ábrát látja. Truhelka i. m. az 50. sz. ábrán.

souzerainje, bosnyák birtokait illetőleg bobováczi várából csak azon a területen úr, a mely magánbirtoka; mellette, sőt felette áll Hervoja, kit azonban egy nálánál is erélyesebb kényúr hatalomban, ügyességben szemmelláthatólag háttérbe szorit. Vuk Koszacsa humi (később herczegovinai), rudinei kenéz unokája *Szandálj* nagyvajda, a ki sógorságban van Horvatinicsékkal.

Hervoja hűtlenségét, álnokságát fejtegeti a történetirás ebben a korban, hangsulyozza, hogy nem volt soha őszinte alattvaló. Nem ismételjük mindazt, a mit jellemzésére már felhoztunk. De lehet-e az effele félsouverain őszinte a souzerain-jével szemben? Hervoja nem hagyta félben nemzetközi összeköttetéseit s azt cselekszi, a mi hasznára van. A viszontbiztositasnak durva formája ez, melyet az ilyen typus követ. Nagyban ugyanezt tették a souzerainek is. Beszélik, sőt irnak róla, hogy Visconti Fülöpnek, a milanói herczegnek tanácsára Zsigmond a szultánt Velencze ellen izgatta. Sőt a bosnyák követek, ha ugyan igazat mondtak, Velenczének — a mely titokban szintén egyezkedett a törökkel — ha lehetett, elárulták Zsigmond fondorkodását. Csakhogy Zsigmond király, később császár, világpolitikai áramlatokban viszi a döntő szerepet s ezért magatartását nagyobb távlatból kell megitélnünk.

Ezért beérjük azzal, hogy mellőzzük Hervojának 1413-ig viselt dolgait, hogy mikor hű, mikor nem, s kikkel szövetkezett, s kiket hagyott cserben. Természetes folyománya ennek a politikájának, hogy körülbelül minden irányadó tényező aprónként ellensége lett. A magyar bánok: Garay János, Monoszlai Csupor Pál s Maróthy János, sohasem bíztak benne, féltették tőle a hatalmukat s végváraikat, s a mi — ugy látszik joggal — leginkább bánthatta: lenézték, kicsufoltak. Osztoja király s vetélytársa Szandálj Hranics gyülölték; alattvalói, a spalatóiak, nemkülönben, Raguza és Velencze pedig csak addig álltak vele szóba, a míg hatalmas volt.

Ezen idő alatt gyakran Jajcza vára a székhelye, vagyis ott tartózkodik. Onnan járt fel Budára Zsigmond királyhoz, Raguzába, Spalatóba. 1409-ben a spalatóiakat meginti, hogy

a törökkel czimboráló, a szt. koronához hűtlen Osztoja király részére tett házadományukat vonják vissza. Jajczán keltez „in castro nostro Ovi"[1] 1411—1412-ben, miután Zsigmond a Hervojától ekkor támogatott szerencsés hadjáratai után a bosnyák területből magyar kerületeket akar alkotni s a szlavon, magyar s szerémi urak közt szétosztani. Hervoja mindamellett, talán éppen ezért, hol titokban, hol nyiltan lép fel ellenük. A magyar királynak azonban még szüksége van rá s nem ejti el. Ugyanis Nápolyi László nem éppen vitézi módon, de mindenesetre haszonnal, eladta Dalmácziát a velenczeieknek 100,000 aranyért. Zsigmond erre hadat visel ellenük, vezére, ozorai Pipo, Friaulban szorítja a köztársaságot. A signoria érezte, hogy a dalmát tengerpartnak csak akkor lehet jogos birtokosává, ha Zsigmond királylyal valamelyes megegyezésre jut. Római követeit utasítja tehát, hogy a magyar királynak 100,000 aranyig menő ajánlatot tehetnek, névleges felsőségét elismerik azáltal, hogy évenként egy disztakarós lovat, egyszeri ajándék fejében 50,000 ± adnak neki, s hogy azután is élhet a dalmát királyi czímmel.[2] *A Hervoja bírta Spalató és egyéb helyek maradjanak Hervoja kezén.* Zsigmond királynak azonban a maguk módja szerint beárulták Hervoját, mert nem bíztak benne. Mikor ez később felkínálkozott nekik, hogy majd ő közvetít a királynál, hidegen azt válaszolták, hogy követeik máris alkudoznak vele.[3]

A magyar korona viselője, noha sok tekintetben szerencsétlen politikájával, könnyen befolyásolható hirtelen természetével, maga volt az oka, hogy az Adria öble az élelmes köztársaság gyámkodása alá jutott, Dalmáczia birtokáról sohasem mondott le. Csak olyan érdeke volt ez akkor Magyarországnak, mint ma Közép-Európának.

Érthető, hogy Zsigmond királynak akkoriban hasznára volt, hogy Hervoja, mint alattvalója, megtartsa köz-

[1] 1409, IV. 3. — A levelet latinul mindenesetre spalatói deák írta. Ebből világos, hogy Jajczát tojásnak fordította a latin deák. L. Lucius: Memorie istoriche di Tragurio. 391. l.

[2] Toldalék I. Az alku nem sikerült, mindenkép *lemondás* lett volna az, ha Zsigmond király elfogadja.

[3] Velenczei Ált. Sen. secr. 1409—11. 149. l.

vetlen tengermelléki birtokait s ezért még 1412-ben nagy tisztességgel bánnak vele a budai udvarban. A Vladiszláv lengyel király tiszteletére rendezett ünnepélyek (máj. 12) alkalmával megjelent a spalatói herczeg is, de a magyar urak egy része sértőleg viselkedett vele szemben, Szandalj Hranics a nagyvajda meg szitotta a tüzet ellene. Zsigmond is meghidegült az ő herczege iránt, noha a velenczeiekkel viselt háborúban Spalato kikötőjét elzáratta vele a köztársaság hajói előtt. (1412 nov. 15.)[1]

A lappangó ellentét Hervoja és ellenfelei közt 1413 elején tört ki. Szandálj a Zsigmond pártján van, őt kegyelik Budán; ezt a büszke herczeg nem tűrhette. Erre a háboru a bosnyák belső területen s a Száva alján minden hadüzenet nélkül máris kiütött. A belső háború pragmatikus lefolyását nem állapithatjuk meg korrendi pontossággal. Hervoja 1413-ban Borbála királynőhöz s a magyar zászlósokhoz írásbeli üzenetet küld, melynek tartalma három részre osztható. Először felpanaszolja, hogy Garay János és Csupor Pál, nem tudni miért — a pozsegai vár kivételével — elfoglalták szlavón jószágait. Azután igen tetszetős okfejtéssel előadja, hogy ha bűnös, akkor mint a sárkány-rend lovagját állitsák biróság elé s ne vádolják alap nélkül, de naivul szemükre veti, hogy nem bántak vele öszintén s a végén nagy keserűen megjegyzi, hogy „akár pusztuljak el, akár nem, a bosnyákok egyesülni akarnak a *törökökkel*".[2] Az utasitás elszánt hangjából kitünik, hogy a herczeg már el volt szánva a küzdelemre. Megkisértette az alkudozást, de Budán már eleve kimondták rá az itéletet.

Hervoja azt állitotta, hogy a magyar urak kezdték birtokainak elszedését, amde ők viszont azzal vádolták, hogy elszedi a király hatalma alól az országos várakat. Egy kir. várnagy, Bodola Péter, el is árulta a gondjaira bizott Thorichani várat.[3] A király előtt rábizonyították,

[1] Schönherr Gy.: A Magyar Nemzet Története, III. 512.

[2] Ezt az utasitást a Cindri-gyüjteményből közli Lucius: i. m. 394. l. 1674-ben. Sajnos, nem teljes a szöveg s a kelet hiányzik, ez okból nem lebet bizton megállapitani a korrendi összefüggést.

[3] „Quia idem Petrus de Bodola castellanus castri sui regii Thorichan nuncupati in regno Bozne habiti existendo, idem castrum suum

hogy a törökkel szövetkezik. Meglehet, hogy ekkor csak kétkulacsos volt, de elvégre dűlőre kellett jutnia ennek a tarthatatlan helyzetnek.

A mennyire e törmelékes adatokból képet alkothatunk, az a nézetünk, hogy Hervoja, Szandálj Hranics ellen, alattomban a törökkel tárgyalt. Szandálj pedig budai barátaival s a bánokkal: Garay Jánossal és Csupor Pállal fölfedte a törökbarát fondorlatot. Az idézett követi utasítás végső mondata rávall, hogy Hervoja a török szándékait nagyon jól ismeri. Erre a bánok elfoglalták várait. Hervoja megvallja, hogy azután ő is — már csak a maga becsülete érdekében — az ő váraik elfoglalásával szerzett magának elégtételt. Felajánlja kezességnek várait: *Orbászt* és *Kozaraczot*, ha kérését teljesítik.

Hervoja bukása, az uszorai vereség.

Ajánlatát nem fogadták el. A király nem akar sem paktálni, sem egyezséget kötni. Azt írta urainak Friaulból „non vult pacta nec conventiones". Szerepük volt ebben az ügyben a spalatóiaknak, a kik Zsigmondot követük által Hervoja ügyeiről informáltak.[1] Zsigmond a Hervoját illető összes levelezését megmutatta a követnek s véleményét kérdezte. Egyébként Hervoja a királynál már 1412-nél jóval előbb kegyvesztett volt. Egy követét ugyanis elfogták, a kinél olyan levelét találták, melyből kitünt, hogy a törököt az országba hívta. Erre 1413 május 1-én lázadónak nyilvánította a király, megfosztotta herczegségétől, felmondta neki a

regale Thorichan, quod serenitas sua non sine sudorosis viribus copiosorum suorum exercitum nonnullorumque fidelium suorum militum et nobilium strage et periculo a manibus condam Herwoye de Bozna paterinae iniquitatis alumpni et aliorum emulorum suorum in manu forti eripuisset sacraeque coronae dicti regni sui Hungariae reapropriasset dicto Herwoye seclam adiungendo suis dolosis proditionibus et tradimentis rursus eidem Herwoye restituisset et resignasset; propter quod ipse Petrus de iure et de facto iuxta maturam deliberationem fidelium praelatorum et baronum suorum antiqua et approbata dicti regni su Hungariae consvetudine requirente superinde factam publica infidelitatis nota resparsus et offuscatus extitisset." — Bude quadragesimo die octavarum festi beati Michaelis archangeli (november 15) NM. lt. Garai Miklói nádor és Palóczi Mátyás országbiró kiadványa Zsigmond kir. 1423. in festo b. Marie Magd. (jul. 22.) kiadványából.

[1] Lucius i. m. 395—96. l.

komaságot, elvétette tőle s átadatta Raguzának a Spalatóhoz tartozó három szigetet és kimondta Hervoja megbüntetését.[1] A délvidéki dandárokat: a zágrábi és pécsi püspököket, Garay János temesi ispánt, Medve Péter dalmát-horvát, Csupor Pál szlavon bánt mozgósítván ellene.[2]

Nagy örömet keltett Hervoja bukása Spalatóban. A kényuralmat ott a herczegi vár (castellum ducale) példázta, melyet Nápolyi László 1403-ban építtetett (1403 aug.) s azután Hervojának engedett át.[3] Hervoja helyettest nevezett Spalatóba s a várat bosnyák őrséggel rakta meg. A nép, a mint a király elhatározásáról értesült, két ostromot intézett a vár ellen (jul. 8., aug. 9.). Megfogadták, hogy Hervoja kényurasága alól való megszabadulásuk emlékére Szt. Vitályos tiszteletére templomot épitenek. Be is vették a várat s lerontották.

Így végződött kilencz évi uralkodás után a Jajczából igazgatott spalatói herczegség.

A végmegoldás elég sokáig váratott magára. Zsigmond császár és király az egyházszakadás orvoslására a nyugati

[1] Bozen, 1413 május 1. Érdekes, hogy Zsigmond király ez oklevelében azzal indokolja Hervojának 1409-ben tett adományait, hogy azért tette meg herczegnek, mert igen elaggott s magvaveszett. Ha a király irnoka igazat mondott, akkor Hervoja fia, Balša, 1409-ben már nem volt az élők közt. Lucius V. 1. 402. Fejér, X. 5. 404—11. 1400 decz. 8. Osztója István Hervoja vajdának és *fiának, Balsa kenéznek* adományozza a livnói zsupát. Zs. király irnokának tehát nem volt egészen igaza. Miklosich. Mon. Serb. 247. l. Hihető, hogy ezalatt azt érti, hogy *Balsanak* nem volt fia.

[2] S. Ljubić: Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et Insulae Lesinae. Zagrab, 1882. Akad. kiadvány. Zsigmond király 1413 jun. 17-én Feltriben kelt levele, 388—89. l. Zsigmond király már ugyancsak Feltren 1413 jun. 16-án a Blagayaknak adja a Hervoja birta Szanamegyet. Blagay Oklt. 233. l. Hogy a horvát és szlavon urak a rovásukra terjeszkedő Hervoja letörését szivesen látták, természetes. Csupor Pál készült fel ellene legelőbb 1413. VIII. 9. NM. levéltára.

[3] L. erről Alačević G. cikkét az Ephemeris Spalatensis 25. lap. „La torre di Hervoje" c. a. A herczegi vár a Diocletianus palotája keleti oldalán állott Conte Cipriano Zanunni di Cipriano telkén nyugatra az érseki palotától. Előbb a XV. században épült *velenczei* várat tartották a Hervojáénak.

világ ügyeiben foglalatoskodik. 1414 január óta Magyarországban helytartók viszik az ügyeket. Azalatt Hervoja erősen készül visszafoglalni Spalatót s megvédeni alsószlavón szerzeményeit.

Egymagában nem érzett ehhez elég erőt. Kibékült tehát Osztoja királylyal, a kivel szemben a magyar tanács II. Tvartkót, a Zsigmondtól fogva tartott előbbi királyt játszotta ki — ekkor még siker nélkül. Jelentősebb ennél a herczegnek a törökkel való szövetkezése.

Bosznia s a mohamedán elônyomulás.

Bosznia csöndes muzulmán occupatiója már 1389 óta folyik; kivált Hum s a focsa—szerajevói terület felől. Újabb kutatások kiderítették, hogy Bosznia ezenkori török helytartóinak java része renegáttá vált bosnyákokból került ki. Még nem teljes a bizonyság, hogy Ishak bég tényleg renegát bosnyák úr-e, de érdemes róla néhány sort közbevetni. Sok valószínűség szól a mellett, hogy Vuk Koszacsa vajdának az unokája: Vukac ez az Ishak bég.[1]

Ugyanis

	Vuk Koszacsa	
Vlatko rudinai kenéz		Hrana (Hranusa) nagyvajda
Szandálj	*Vukac renegát* Ishak bég Hranušić	Vuk
Barak Vojo	Eseb Alija Vojo	*Ishak bég* Iszákovics Hranusics
Mehemed Cselebi 1515 herczegovinai szandzsák bég	Fiú † 1467	Velet bég focsai szubasi

Ha ez a még igazolandó családfa megáll, érthető, hogy Hervojának módjában állott közvetlen érintkezésbe lépni renegát honfitársaival. Ez a körülmény magyarázná

[1] Truhelka C. vetette fel legelőbb ezt a kérdést; a raguzai levéltárat hosszú évek során búvárolván, közli azt az érdekes adatot, mely szerint Ishak bég „Isacovich Hranusicsnak“ nevezi magát, tehát nagyapja Hrana volt.

együttal, hogy Boszniának oly ügyesen beállitott iszlám propagandája miként vezetett oly mélyreható eredményre.

De álljon bárhogyként a dolog, föltétlenül bizonyos, hogy Hervoja épp oly kevéssé érzett s érezhetett lelkiismereti furdalást a felett, hogy a mohamedánt behivta, mint Ludovico Sforza, mikor a francziákat VIII. Károly alatt rászabaditotta Olaszországra. Mit bánta ő a dúlásokat, mikor a saját hatalmáról van szó: csak az ő birtokait ne bántsák. A pusztitás már 1414 vége felé megindult a magyar végek ellen. Erre mozgósitanak csak a magyar déli dandárok: Garay János, Csupor Pál, Maróthy János vezérlete alatt. A nem nagy számú, ugy látszik, nem is jól és előrelátással vezetett magyar sereg 1415 aug. az uszorai bánságban Makljanovácz körül kemény vereséget szenved: vezérei részben elfogatnak, részben levágatnak.[1] Hervoja — a *török által* — diadalt ül, büszke ellenfelein bosszút állhat. Kivált azt a Csupor Pált kinozza, a ki az ismert *anekdota* szerint ökörbőgéshez hasonlitotta a herczeg hangját, mikor Budán megjelent. Ökörbőrbe varratta s állitólag a saját szavait ráolvasván, megölette.[2] Erről szó sincs, mert a fogságban halt meg, de megöletésének hire afféle vitézi rege, mely azonban jellemzi Hervoját.

Az uszorai csatának a következményei természetesen csak később éreztetik hatásukat. A délvidéki uraknak teljes veresége volt ez, mely a magyar-szlavón telepitést és ezáltal a terjeszkedést is megállitotta. Hervoja, mint a vak Sámson, megrázza Bosnyákország oszlopait, belepusztul ő is, meg az ország is. Voltaképp a török lesz az úr, Magyarország csak később éreztetheti ismét befolyását, a külön bosnyák államiságra pedig elkövet-

[1] V. ö. Hervoja herczeg és czímere 12. tan. 5–7. l. A szanyamelléki nagybirtokos Töttösöknek ezenkori szerepléséről l. Zichy oklt. 14. Hogy a csata 1415 aug. havában vivatott v. ö. u. o. 368. l. Zsigmond király okleveleiből egész sorozata állitható össze a csatában résztvett harczosoknak. Sigrav lt. F. 20 23 stb.

[2] Zsigmond király is megemliti Csupor Pál *megöletését* egy 1425. évi oklevelében, de a Thuróczy J. krónikájában említett anekdotára való czélzás nélkül. Galgóczi lt. Közöljük a Toldalékban II.

kezett a vég kezdete. Hervoja egy évvel sem élte túl „diadalát". († 1406 ápr. havában). Spalato meg a velenczeieké lett; megszünt mint herczegség, de Zsigmond király is rajtavesztett. Hervoja országa halála után összeroppant, mindazonáltal élete munkájának eredményei később más formában újra kifejezésüket lelik.

Kelleténél hosszabban időztünk Jajcza ezen korszakánál, holott magáról a városról s a várról vajmi keveset mondhattunk. S mégis így kellett eljárnunk, mert Jajczának, mint Hervoja „birodalma" székhelyének éppen ez a személyes vonatkozás adja meg a *tartalmát*. Egy nyugatbosszniai, a tengerig érő területnek a főpontjaként lép a történelem szinterére s közvetítőnek indul úgyszólván a Száva s az Adria közt; ha rövid időre is, de történeti *zománczot az ad neki*. Hogy Jajcza királyi székhelylyé lőn, azt csakis Hervoja pályájából s alkotásából érthetjük meg.

Katakombák. Hervoja korához fűződik Jajczának egyik nevezetessége, az úgynevezett katakombák építménye. A jajczai váralján épült „Lukács-torony" közelében, a „Medved kula"-tól (medvetorony) északra 21 m.-nyire egy sziklafalba vágott ajtón keresztül a szikla barlangjába épitett, a terephez illeszkedő érdekes földalatti templomba jutunk. Erről a templomról, melyet katakombáknak neveztek el, legelőbb Bancalari Gusztáv írt 1887-ben.[1] Behatóbban tárgyalta s keletkezését illetőleg a kérdést valószínűen végleg megoldotta dr. TRUHELKA Cyrill.[2] Szerinte ez a kriptának szánt sziklatemplom már Hervoja ideje *előtt* fennállott, ő csak kibővítette: erre vallanak azok a czímeres vonatkozások, melyeket a szikla falába vésett az egykorú képíró. Ránk nézve ez a barlangi építkezés bizonyság, hogy Jajcza, mint telepítvény — ahogy előbb is említettük — már jóval 1404 előtt fennállott.

[1] „Die Königsstadt Jaice in Bosnien u. ihre Katakomben". Deutsche Rundschau für Geographie u. Statistik. X. k. 11. s köv. l.

[2] „Die Katakomben von Jajce" czímű 1894-ben megjelent tanulmányában. (Wiss. Mitteilungen aus Bosnien und der Herczegovina II. k. 94. s köv. l.) Ugyanezt a tanulmányt röviditve közzétette Jajczáról 1904-ben írott s már idézett munkájában 55—60. l.

A Hervoja korában épített várra nézve többször idézett monographusa, a Hervoja herczeg épitkezését csupán a várhegy legfelsőbb szintjére szorítja; szerinte itt volt a fellegvár. Annyi tény, hogy a Medved-kula a legrégibb őrtornya a várnak, mely már a XIV. század elején is fennállott. Csak hozzávetőleg s nagy képzelőtehetséggel lehetne a vár egyes részleteiről képet adni, a mit azonban inkább kerülünk. Azt azonban biztosan megállapíthatjuk, hogy a *Hervoja* kezdte alapon lett a várból királyi, illetőleg országos vár.

III. FEJEZET.

Jajcza vára Hervoja halála után. — Osztoja István és fia, II. Tvrtko. — A magyar védrendszer. — Kereskedelmi s egyházi viszonyok.

Hervoja országa.

Természetes határok nélkül szűkölködő, széttagolt társadalmú, különnemű területrészekből összehalmozott s éppen ezért össze nem forrott ország, melyet csak egy rövid emberöltő tartott össze czélra nem vezethető eszközökkel eleddig, alkotója halála után a Balkán-félszigeten mindig összeomlott. Egyik dinasztiának sikerül rövidebb-hosszabb ideig fenntartani utódjaiban a családját, a másiknak, a melynek nincsen életrevaló utóda, már elhunyta után felbomlik az uradalma — mert csak annak nevezhetjük.

Ez a sorsa Hervoja országának is. Felesége, a Kacsics (nem pedig Szvacsity) nembeli dinasztának, Nelipics Ivánnak a nőtestvére, a kivel egy csomó várat kapott,[1] özvegységre jutván, már félesztendő mulva felesége lesz Osztoja István bosnyák királynak. Egyetlen fia, Balsa herczeg, csak leány-utódokban folytatta az apja ágát; egyik Katalin, másik Dorottya. Előbbi Blagay Jánosné, utóbbi Frangepán Mártonné. Ekképen a Hervoja-féle herczegség, melyről Spalato város kiválása következtében amúgy is lehullott a korona, torzóvá vált. Horvatinicsok voltak elegen, de a Hervoja-féle családi zsupa nem került a kezükre, csakhamar elmállott a sok birtok.

Jajcza a bosnyák királyok székhelyei.

Jajcza vára és városa úgy látszik, Hervoja fiának a halála után — melynek időpontjára nézve adatot nem tudunk — *Osztoja* (1398—1404; 1408—1418), ***később fia***, *Osztojics István* (1418—1423) s azután ***II. Tvartko király*** (1404—1408; 1421—1443) hatósága alá kerül. Vajjon

[1] Frangepán oklt. I. 116. Sógoráról, a koronához hű Nelipics Jánosról, a híres ramai comesről legottan.

Osztoja a jajczai zsupát az úgynevezett Dolnji krajjal (Alfölddel) törvénytelen fianak, a később oly hirhedtté vált *Radivoj* vranduki kenéznek, adta-e — Jajcza többször emlitett monographusa úgy állitja.[1] Valószinűbbnek tartjuk azonban, hogy a bosnyák királyok, mígnem Osztojának másik törvénytelen fia *István Tamás*, székhelyét oda tette át, külön helytartókat rendeltek, a kiket már akkor bánoknak neveztek, noha a bosnyák középkori igazgatás nem ismeri ezt a speciális magyar horvátországi tisztséget.[2]

A bosnyák királyoknak ősi székhelye Szutjeszko: (szarajevói ker. viszokói járás, 12 km. a csaticsi állomástól) I. Tvartko onnan keltez, mint székhelyéről (in curia majd aula nostra regali).[3] A királyi családnak, Kotromanéknak szállásbirtoka: a vrhbosznai zsupa, vagyis Szarajevo mezősége (Sarajevsko polje), melyhez aztán a *lasvai* zsupa füződött Travnikkal. A vrhbosznai zsupa főbb helyei:[4] *Viszoko* (vár, ugyancsak székhely I. Tvartko előtt, de utódai is kelteznek onnan) *Kresevo*,[5] *Fojnica*, *Vares*, Viszokótól északnyugatra *Szutjeszko*, I. Tvartko óta székhely s ettől északkeletre Vares-felé védett, szakadékos területen magas hegy ormán *Bobovácz* vára, a hova kincseiket rejtették a királyok.[6]

Jajcza s vára abban az arányban nyert fontosságban, a melyben a török uralom gyökeret vert Felső-Boszniában s a bosnyák királyi területet följebb szorította. A magyar

[1] Truhelka C. i. m. 7.

[2] Jajczai oklt. 1.

[3] A mai franeziskanus zárda mögötti halomnak ma is [illegible], curia bani a neve. L. W. M. aus B. H. IV. 268. l.

[4] A mai Szarajevo, Vrhbosznanak, magyarul Varbosznanak azt hisszük, hogy *Brdo* zsupának volt a főhelye, de 1415-ben, sőt még előbb is török kézre kerül.

[5] Szerajevói kerület, fojnicai járás. Közelében egy Hervoja birta vár romjai.

[6] A keltezéseket l. Miklosich i. m., Pucsicsnál Mon. Rag., Copie dei Commemoriali (Velenczei állt. kiadványi Ljubicsnál (Horvát Akad.) s részben a m. Akad. kiadványaiban. Bobovácz északkeletre van Szutjeszkotól a Lukovica patak mellett meredek, alig hozzáférhető sziklán épült. V. ö. még Stratimirovics Gy. Bosnische Königsschlösser. W. M. II. 322—5.

korona területe s a török terület között, melyet Hervoja 1413-ban magatartásával za inadból (csak azért is) alapozott meg, a bosnyák királyság csak észak felé találhatott menedéket, vagy paktálnia kellett. Ezt cselekedték Osztojicsék s II. Tvartko király néha ügyesen, de gyakran rajtavesztve.

Magyar védrendszer, a szent korona s az incorporált részek.

Zsigmond királynak csak uralkodása vége felé sikerült a déli határt biztosítani azáltal, hogy az utolsó szerb főkenézzel, Lazarevics Istvánnal 1426 körül megegyezik, minek következtében Nándorfehérvár magyar kézre jutott. Bosnyák politikája 1411 óta nem szerencsés, az okát nincs miért ismételnünk. De hangsúlyoznunk kell, hogy a magyar védrendszerben nagy volt a fogyatkozás. Nem kívánjuk a magyar banderialis rendszer azon korbeli állapotát jellemezni, de megjegyezzük, hogy egyéni vitézség és képesség tekintetében kiváltak ugyan az egyes zászlóaljak és vezéreik, de szervezet és fegyelem dolgában lazák. Híjjával voltak általán minden tervszerűségnek. 1433-ban kelt a tervezett seregletszám-megállapítás, mely alapul szolgált a véderőreformnak. E létszámból Horvátországra, *Szlavóniára* (a mai Horvátországra), az *uszorai* részekre (a rácz despota, a pozsegai ispán, a pécsi püspök) valamint a dalmát, horvát, szlavón részekre, Boszniára és részeire s a Szt. Szávai herczegségre összesen 9000 fegyveres esett. A pontos létszámot nem lehet megállapítani, mert a jegyzék nem teljes.[1] Annyi azonban kiviláglik belőle, hogy a déli birodalmi határt Dalmáczia, Horvátország védi nyugat felől, északról Szlavónia s kelet felől a déli magyar megyék: Verőcze, Somogy, Zala, Baranya, Bács, Pozsega, Valkó, Bodrog, Szerém, Tolna. Kitünik továbbá, hogy a magyar király a magyar korona *incorporált* részeit megtartani s megvédelmezni tartozik.

[1] Schönherr i. m. 592. l. 120,000-re teszi a létszámot, ez mindenkép lehetetlen. Ha Zsigmond alatt 1.200,000-re tesszük az összlakosság számát, az arányszám – noha az a középkorban nagyobb –– képtelenség. Hiszen a mai hadseregünk békeállománya a népességnek csak 0·86 %-át alkotja. Az efféle önkéntes becsléseknek nincs hasznuk, s nem megbízhatók. Abból sem lehet következtetni, hogy a főpapok, bárók s káptalanok a banderiumtartás alól 286,000 arany forinton megválthatták magukat.

Az ország zászlósai, egyháznagyjai kötelesek megvédelmezni ezeket a részeket (XXII). Garai Miklós nádor felhozta, hogy Halomföld (Chulmia, Hum), Livno (Hlevna) s Berzencze (Gerzencze) a magyar királysághoz tartozott; ezeket Nagy Lajos király igazgattatá a horvát bán által. Jelenleg a bosnyák király tartja hatalmában mindezen részeket, valamint a Nagy Lajos birta *Grebent* és számos egyéb várat is. Ezek a magyar korona *incorporált* részeit alkotván, az államhatáron *belül* esnek. Ezért a király kérdezte, hogy melyik az a határ, a honnan a sereg megindulni tartozik, részint a területnek megvédelmezése, részint az elveszett terület visszaszerzése okából. Ezek: „Dalmáczia, Horvátország, Rama, Servia, *Bosznia* (külön a régi Ramától, melynek 1411-ben Nelipics Iván az ura)[1] Galiczia, Lodomeria és Bulgária, a mint azok a tiszteletreméltó Lajos király korában a koronához s Magyarországhoz tartoztanak". (Art. XXVI.)

Minthogy Magyarország melléktartományaival oly népes és hatalmas, hogy bármely ellenféllel megbirkózhatik, ha hadserege jó és rendes beosztást nyer, informáltatni akar arról, hogy a rendek mit határoznak e részben.[2]

Ez a rendekhez intézett kérdés szerintünk egy a királynál tartott tanácskozásnak a feldolgozott jegyzőkönyve, a mint különben Kovachich, a kiadó is megjegyzi. Ezen az alapon dolgozták ki az 1435-iki I-ső végzeményt, mely azonban csak egyes részleteket kodifikál.[3]

Zsigmond király utódainak egy csomó megoldatlan kérdést s egész sorozatát az elzálogosított váraknak hagyta örökül. Albert király idejében, tehát 1437 után, Boszniaban három vár emlittetik, mint a mely Magyarországhoz tartozik: *Jaicza*, elővára *Bocsácz* és *Komothyn*.[4] II. Tvrtko bos-

[1] Lehet egyébként, hogy szöveghiba, mert a bevezetésben Lodomeria és Bulgaria közt említtetik Cumaniae. Meglehet, hogy Bosniát írt tévedésből Cumania helyett a leíró.

[2] L. Toldalék IV. sz.

[3] Az 1433 évi regestrumra, vagy protocollumra hivatkoznak az 1459: III. („sicuti tempore condam domini Sigismundi exercituare debeant".) Kovachich V. Com. 336. l.

[4] Másolat a m. kir. orsz. lev. Tört. Emlék gyűjt. Hibásan kiadtuk: Arch. közl. XII. 112—115. l. 1878.

nyák király pedig Nagy és Kis-Kemlek vára zálogbirtokosa.[1] Mennyiben függ össze a két dolog, vajjon Jajczáról, mint cseretárgyról volt-e szó, mikor Zsigmond király 1426-ban követséget küldött II. Tvartkóhoz,[2] nehezen állapithatók meg. Még az sem bizonyos, hogy Jajczát nem úgy érti-e a jegyzék, a mely *Castra Bosneról* szól, hogy ezek *közvetlenül* Magyarországhoz tartoztak-e? Formája szerint azt kellene hinnünk, hogy igen, mert Boszniában több vár volt, mint p. o. Szrebrenik, melyről megemlitik, hogy Máté bán kezén volt zálog czímén.[3]

I. Ulászló király idején Bosznia *szövetséget* köt[4] Magyarországgal a status quo alapján, s ekkor Jajcza is bennefoglaltatott, mint bosnyák birtok. Egyébként bővebben kellene elemeznünk a patarén felekezet befolyásáról tett megjegyzésünket, ha e politikai vonatkozások igazi értékét kellő részletességgel akarnók megvilágitani. Hiába volt a kalocsai érsek, a zágrábi, pécsi, szerémi és bosnyák püspök minden buzgólkodása, a hitbuzgó Marchiai (pápai márkabeli) Jakab (cs. nevén Gangala) téritési buzgalma, a Kotromanokból s ivadékaiból igaz katholikussá egy sem vált, még ha külsőleg vallották is a hitet.

Kath. egyházi viszonyok.

Hiába ebédel II. Tvartko Pozsonyban Zsigmond királylyal,[5] hiába fogja ugyancsak Tvartko a jajczai francziskánusok pártját az ő barátjánál, Marchiai Jakab bosnyák vikáriusnál, úgy látszik, Jakab a jajczai barátokban nem bízott;[6] királyi barátja, Tvartko, mégis csak az eretnekség hírében áll. 1435 deczember 20-án ismét Magyarországban időzik Székesfehérvárott, s akkor azt mondja róla egy ferenczes barát: Az a király csak szinre nézve volt keresztény, tényleg nem is volt megkeresztelve, s mindenkép megakadályozta, hogy övéit megkereszteljék a barátok, kik

[1] Később Vukcsics István herczegovinai herczeg fia, László kapta adományul I. Mátyás királytól.

[2] Századok 1869, 605. l.

[3] 1443. a lepogl. iratok közt horv. orsz. ltr.

[4] „Foedus denique inter reges et regna confirnatum". Callimachi J. De rebus Vladislai lib. I. Schwandtner folio I. 2. 457.

[5] Mon. conc. med. aevi I. 791.

[6] Fermendžin i. m. 146. Bobováczon keltez. L. Wadding X./7. 794—95 s több helyén.

országában vannak; mert abban az országban manichaeus eretnekek vannak. Hiába buzgólkodtak a raguzai papok. Rá akarták venni az eretnek és szakadár bosnyákokat, hogy küldjenek Bazelbe követeket, de három szláv püspök: Djedgost, Starac és Strojmk, a kath. egyház legdühösebb ellenségei, rémitgetésekkel visszatartották a már-már ingadozó királyt.[1] Ez a három pataren elöljáró megakadályozta a katholiczizmust akkor, a mikor a török még nem lett teljesen urává a helyzetnek. Az európai közérdeklődés ekkor még nem irányult annyira a Balkán felé. 1436-ban hiába beszélt Zsigmond király az iglaui ülésen a török veszedelemről, a rendek — sajnálkoztak.[2]

Mindamellett a katholikus propaganda a szemmellátható török veszedelemre való utalással, kitartásával s a pápák segedelmével, ha lassan is, de terjed és gyökeret ver. A cuius regio eius religio elvet megtapasztalván, a királyi családra s az előkelőkre terjesztik ki munkásságukat.

Osztoja fia, István Tamás király, (1444—60) az első elismert katholikus, a felesége Katalin, Vukcsics István herczeg leánya is az. A király várbosznai birtokain a lángbuzgalmú ferenczesek zárdái a hit erősségeit példázzák.[3] Jajczán is megindul a hitélet. Ebbe az időbe esik a jajczai vár kiépítése, királyi lak és udvari kápolna épül, a királyoknak is jobbára tartózkodási helye lesz. (In oppido nostro Jajce, in castro nostro Jajce, kelteznek).

Legelőbb Szt. Katalin tiszteletére a királyasszony építtet templomot, a mely a mai városi mecset helyén állott. Itt helyezték el 1459-ben Szt. Lukács ereklyéjét. Egy másik egyház a Boldogasszony tiszteletére épült, mellette pedig díszes haranglábat emeltek, melyet tévesen Lukácstornyának nevezték. A templomból mecset lett, a campa-

[1] Mon. conc. in aevi I. 676—77. l. és Mon. Conc. Bas. Generalium. V. ö. Farlati VI.

[2] U. o. I. 766. l. Th. Ebendorfer Diarium.

[3] 1446 szept. 30. Eugenius pápa (IV.) Mariae in Glamoc nullius dioecesis in regno Bosne indulgentias concedit. Fermendžin kivonatai közt. Ilyen 1450 körül Vlandik (Radivoj kenéz a király testvérének zsupája) is.

niléből pedig úgynevezett óratorony (Szahat kula) a mai Jajczának még romjaiban is ékessége. Szt. Katalin egyháza (a ferencz-rend bosnyák vicariátusának tulajdona)[1] volt a székesegyház, mellette épült a rendház. A várban is építettek egy templomot Szt. Péter tiszteletére, mely helyőrségi templomként szerepel.[2]

Történetileg megállapítható, hogy a jajczai ferenczes barátok eleinte Dalmácziából kerültek ki, illetőleg az ottani conventekkel állottak szoros összefüggésben. A dalmát conventek szolgáltatták Jajczának a bort, olajat, és ruhát; oda vonultak el a veszedelem elől az elaggott barátok. Kapisztrán János a rend apostoli vicariusa, a két ország conventjeinek elkülönítését tervezte, a mit Thomasi lesinai püspök nem javasol, mert nem akarja ezt a gyönge csemetét kitenni a veszedelemnek, noha a térítés terén nagy sikereket mutattak fel, s a király, meg az előkelők nagyrésze már áttért.[3]

Jajcza az oppidum: a város és a vár, mint a király kedves tartózkodási helye, s hitéleti központ, 1444-től kezdve fontosságban, s mint az úgynevezett bánsági központ,[4] forgalmi tekintetben is kiváló helyre jutott.

Jajcza kereskedelme.

Magánjogi adatokból látjuk, hogy a kereskedelmi s ipari életnek Jajczában jobbára Spalato a kiindulópontja. Van ott raguzai s Dalmáczia egyéb részeiből is beszármazott lakos, de Spalato felé irányul minden. Ebben csak természetes folyományát látjuk az akkori bosnyák társadalmi rétegzetnek. A pásztor s a várban lakó kenéznek a jobbágya nem jön be városlakónak, hanem jó pénzért vállalja a teherforgalom közvetítését. A királyi vár alján idegen kereskedő, iparos telepszik meg, a ki ott raktárt tart,

[1] „Ad ecclesiam sancte Cath. in castro Jajce dicti regni, que domus fratrum ord. minorus de observantia vicaria dicti regni existit." Theiner: Mon. II. 318.

[2] Az úgynevezett Szt. Lukács-tornyát s Szt. Lukács ereklyéinek történetét igen érdekesen írja le Truhelka, i. m. 61–64. l. A rend ingatlanai a városon túli Dzsebics-házak mellett voltak, a keleti kaput Papaz Kapijának, barátok kapujának nevezték, mellette egy őrtorony.

[3] Capistranus Triumphans Köln 1700, 194—95. l.

[4] Ljubić: Listine IX. 215. Pál jajczai bán. V. ö. Okt. 1. sz.

s a vidéken árusítja el készletét. Hitelbe kap Spalatóból árút, emberek ottan szegődnek hozzá. A velenczei és raguzai kereskedő finom árút hoz be, közönséges posztót Spalatóból szállitanak, de egyéb árút, fűszert is. Nem akarunk egyes adatokból összefüggő képet festeni, azért a Toldalékban V. sz. a. közöljük a zárai helytartósági levéltarban őrzött, régi spalatói közjegyzőségi irattárak jajczai adatait. Az adatok bizonysága szerint Jajczában ekkor pénzes kereskedők laktak, a kiknek hitelük, s készpénzük is volt. Az idegen, jelesül a velenczei és raguzai kereskedők kereskedelmi szabadsága, a mennyiben azt akkor biztositani lehetett, szerződésileg állapittatott meg.[1] Valami nagy értékforgalmat nem kell föltételeznünk, de bizonyos, hogy a királynak a kereskedők fizette illetékekből és vámokból volt a legnagyobb készpénzbeli haszna.

Noha Jajcza hegyes-erdős vidék, jövedelme a középkorban sem lehetett passziv. Hiszen ma is a sokkal kisebb jajczai járás 760,000 koronát jövedelmez 312,000 korona kiadással szemben. A mai pénzügyi rendszer ugyan nem hasonlítható össze a középkori magángazdálkodással, de mindenesetre számbavehető a visszafelé következtetés aranyosításánál.

Jajcza mint központ tehát már ekkor is hovatovább nyer politikai fontosságban. A magyar határhoz legközelebb eső hely lévén, a törökök már előbb is nagy figyelemmel kisérik, s kikémlelésére portyázókat küldenek. „Jajcza bijela" fehér-, vagyis székvár lesz a neve már a töröknél is, ezen a réven kerül belé a hősi mesékbe.[2]

Mátyás király felléptéig azonban mégis csak bosnyák telep és határvár ez a bánsági központ. Világtörténeti szereplése a magyar-török erőpróbában nyilvánul meg, mely megőrli a bosnyák királyságot.

[1] Érdekes István Tamás királynak 1449 január 3-án Vrandukban Traun Miklóssal kötött szerződése a Spalatóban, Hvojniczán és Jajczában üzendő kereskedelem érdekében. Fermendžin i. m. 208. l. A velenczeiek kiváltságlevele 1444-ben kelt in castro nostro Jajce.

[2] Kosta Hörmann Narodne pjesme muhamedanova u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 1888. Gjerzelez Ali és Vuk Jajčanin harczában így említi ismételve az ének.

IV. FEJEZET.

Mátyás király bosnyák politikája. — Bosznia és a Hunyadiak. — A balkánpolitikus 1458—1463. — Brankovics György. — A kath. térítés. — A pápa koronája. — Szendrő vára s Bosznia 1459. — II. Pius pápa és Bosznia. — Tomásevics István bosnyák király. — Mátyás király megbékülése. — Diplomácziai előcsatározások. — A török hadjárat kezdete.

1.

Mátyás király bosnyák politikája.

Mátyás király balkáni politikájában két szempontnak van döntő fontossága. Egyik az egyetemes európai érdek, melyet a magyar királyok, mióta az európai politikában részük volt, a saját létfenntartásuk érzetében mindenha a magukénak vallottak. A másik ok, mely Mátyás király törekvéseit irányította, a magyar birodalom délfelé való területi épségének a fenntartásában leledzik. Az előbbi szempont következetes érvényesítése az akkori középkori európai hatalmak befolyásától is függött. E tekintetben a keresztény magyar érdeket csak annyiban pártolta a többi keresztény hatalom, a mennyiben azt az egyes phasisokban a saját külön érdekének is tartotta. E részben tehát Mátyás királynak a többi hatalom akaratához kellett alkalmazkodnia, tehát az exigentiáktól függött. Magyarország területének megvédése azonban a souverainitásból kifolyó oly elemi kötelezettség, melyet igaz, hogy szintén a lehetőséghez képest, de függetlenül intézett.

Nándorfehérvár 1456. évi védelme biztosította Magyarország részére a Duna-Száva vonalát. Ámde a déli Duna folyása mentén Mátyás trónraléptekor még fennállott a szerb deszpotaság: a Brankovics György Ráczországa fontos kulcsos várával, Vég-Szendrővel (Smederevo), s a Száva-Drina szöge hátmögében a bosnyák királyság még élt. Igaz, hogy két ütköző közé került. Gyönge egy organismus volt ez a királyság, melynek majd a török, majd a magyar rúgótól kellett tartania. Az Alduna mentén pedig

a havasalföldi vajda magatartásától függött, hogy a támadó török, vagy a védő magyar részen van-e a túlsúly. Ha latra vetjük ezeket a tényezőket, nyilvánvaló, hogy a többé-kevésbbé központositott, harczra mindig kész török hatalommal szemben a magyar korona ereje gyöngébb. Ezért felette vérmes, a viszonyokat nem ismerő az akkori európai diplomatia itélete, a mikor azt hitte, hogy néhány százezer aranynyal meg lehet törni a „pogányt", csak akarnia kell Mátyásnak.

Ha a Balkánon *egy* akarat dönt, akkor könnyű sora lett volna a magyar politikának, de a szerb, bosnyák és oláh politika, a mint hogy érthető is, elsősorban a maga érdekét tartotta szem előtt. Ezért Mátyás csak azt tehette, hogy vagy megtöri a vele szembenálló, esetleg ellentétes irányzatokat, vagy diplomatiai úton összhangba hozza a maga czéljaival. S ha végigmegyünk uralkodása azon tényein, melyek a délkeleti politika keretében játszódnak le, röviden azzal jellemezhetjük keleti politikáját, hogy: ha tehette, háborúval oldotta meg a kérdéseket, ha lehetett, szövetségek útján igyekezett úrrá lenni.

Elemi meghatározásnak tetszik tán e jellemzés, de nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy a történetirás Mátyás király balkáni politikáját mindig a posteriori iteli meg, s úgyszólván belevéste a conventionalis történeti felfogásba, hogy Mátyásnak egész erejével kellett volna a törökre támadni. A legújabb időkig nem ismervén Mátyás korának a belső, részletes rúgóit,[1] nem azt irták le, hogy mit és miért cselekedett, illetőleg cselekedte ezt vagy amazt a király, hanem hogy mit kellett volna cselekednie.

Az utolsó despotának katonai tekintetben oly fontos dunamelléki országa: Szendrő vára 1459 junius 20-án török kézre került.[2]

[1] Felderitésük érdeme javarészben Fraknói Vilmost illeti.

[2] „Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok Budapest, 1909. V. ö. Fraknói Vilmos becses észrevételeivel Századok, 1909 évfolyam. Ez észrevételek közül azokat, a melyeket magunkévá tettünk, felhasználtam a nevezett munkának 1913-ban (München és Leipzig) megjelent német kiadásában.

E részben meg kell vallani, hogy a középkori magyar politikának nem sikerült sem magához vonzani a balkáni szerbséget, sem kiragadni azt a szerbek szemében akkor éppenséggel nem oly ellenszenves turko-byzantin jellegű szultáni hatalmi körből. Pedig a Hunyadi-háznak, ennek az igazán magyar-balkáni nemzetségnek ez volt a politikája. Szendrő és ezzel a Morava-völgye végleg elveszett Magyarországra nézve. Igaz, hogy a törökkel meg nem férő szerb elemet később sikerült Mátyásnak a magyar korona közjogi kötelékéhez fűzni,[1] de ez emigrans elem volt, holott a déli dunaelvei szerb országrész Mátyásnak minden diplomatiai mestervonása ellenére a töröknél maradt. Nándorfehérvár ugyan megmaradt végvárnak, melyet a magyarság meg is védelmezett, de Szendrő birtoka nélkül a későbbi események folytán déli expansióra, tartós hódításra, nem kerülhetett a sor.

A helyzet ilyetén alakulása következtében a Kotromancsalád fattyúhajtását királyként uraló *Boszniának* fokozott fontosságú szerep jutott a magyar politikában. Bosznia védőbástya volt a török haderőnek nyugati felvonulása ellen: a ki mellé Bosznia állott teljes lelkéből, az hathatós segítséget nyert vele. Magyarország becses elővédet kap területének a megvédésére, ha Bosznia királya vele megy, a török pedig, ha melléje állanak a bosnyák hadak, esetleges visszavonulását mindenkor biztosíthatja.

Bosznia és a Hunyadiak.

Ámde ebben a kétlaki helyzetében rejlik Bosznia saját politikájának a gyöngesége. Mert csak úgy állhatott meg külön szervezetül, ha a két ellentétes hatalom közt ügyesen küllőfelez. Úgynevezett nyílt politikát ez a hybrid, erős középponti hatalom nélkül szűkölködő állam, melyet, mint rideg sziklaszigetet, csapkodott a magyar és török ellentétes áramlat, nem folytathatott. A magyar diplomatia szemében álnoknak tünt fel a bosnyák politika, mert nem bízhatott benne. A török pedig ugyancsak érezte, hogy a míg közte és a magyar határ közt ez a korlát fennáll, addig ő sem parancsolhat korlátlanul, s a nyugati világ sem tart tőle.

[1] Magyar-szerb összeköttetések oklevéltára. 1907. 248—284. l.

Ezért Boszniának, mint önálló szervezetnek, el kellett múlnia, még ha erősebb kezű, nagyobb tehetségű király áll is az élén, mint *István Tamás* (1441—1461), az Osztója fia. Valamint bizonyos az is, hogy Bosznia területén kellett végbemenni a magyar-török leszámolásnak, mely vagy elzárja a török elől a nyugati kijárót, ha győz a magyar, vagy Konstantinápoly parancsol ezen a bástyán már Mátyás alatt, ha ez megveszti a háborut. Mindezt a lefolyt eseményekből ma világosan látjuk: ez folyt a pragmatikus fejlődésből. Mátyás király mindezt érezte, s a szükséghez képest a maga módja és tehetsége szerint irányította.

Mátyás király bosnyák politikájába bizonyos családi hagyomány is belejátszik. Ő, hogy modern nyelven szóljunk, „mint Hunyadi van engagirozva" a bosnyák királylyal szemben. Hiszen István Tamás bosnyák király 1444 jún. 2-án kelt oklevelélben elismeri, „hogy a mi kegyes urunk, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország és Lengyelország stb. királya, Hunyadi Jánosnak, egyebek közt erdélyi vajda s urunk Ulászló király főkapitánya önagyságának *tanácsára*, *jóakaratából és rendelkezéséből* ünnepélyesen minket Bosznia királyának ünnepélyesen megtett és megerősitett"[1] (instituit et confirmavit). Nem akarjuk itt a bosnyák királynak a Magyarország és Bosznia közt abban az időben fennállott közjogi viszonyra vonatkozó saját kijelentését elemezni, hiszen a szöveg világosan szól. A személyes vonatkozást ragadjuk ki belőle, mert nyilvánvaló, hogy a bosnyák király, a saját bevallása szerint, Hunyadi János teremtménye. Ezzel megkapjuk Mátyás király e kérdésben tanusitott subjectiv magatartásának is a kulcsát. Nem csupán souverainitásának érzése, nemcsak állampolitikai okok, de dynastikus traditio is irányitja eljárását. Igaz, hogy 1458-ban a magja ennek a vele kezdődő dinasztiának még csak alighogy megfogamzott, ezért ha ala

[1] Legujabban kiadatott a „Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter" czimű munka okl. függ. XXXIII. szám alatt. Ebben a fontos oklevelben mintegy viszontbiztositás foglaltatik Hunyadi János személyere nézve, ha netan menekülni kénytelen. A király menedékhelyet biztosit neki s igéri, hogy évente 3000 aranyforintot fizet nek:

is rendeli a saját szempontját az actualis lehetőségnek, de soha nem téveszti el szem elől. Egy osztrák krónikás írja,[1] hogy az ellene lázadó urak egyik vezérét, a nagyralátó *Ujlaki Miklóst*, a körmendi csata (1459 április 7.) után azzal nyerte meg a maga részére, hogy Bosznia trónjával kecsegtette. Ez minden bizonynyal a posteriori való állítás, melyre ráczáfol az a körülmény, hogy *István Tamás* bosnyák királylyal ugyanakkor tárgyal.[2] Valami szóbeszéd alapján kelhetett a hír, s a hírterjesztésnek már akkor is „alkotó" ereje volt. Feltünő azonban az a biztosság, s az a messzelátás, melylyel Mátyás azonnal belényúl a bosnyák ügyekbe.

Mátyás király elődei a magyar királyi székben idegenek voltak: az Anjouk olaszok, Zsigmond, a ki ugyan magyarrá vált, nyugati ember, Albert, V. László németek. A magyar királyság akkori hatalmi helyzetéből kifolyólag megannyian többé-kevésbbé sikeres expansiv politikát folytattak az Árpádok megalapozta hagyományokra is támaszkodva, de úgy, a hogy Mátyás, egyikük sem ismerte a balkáni lelket. Hunyadiék a Balkánról beszármazott magyar nemzetséggé váltak. Mátyásban is él a keleti traditio, s ha lelkének összetett elemeit apróra szedjük, bízvást megállapíthatjuk, hogy ő balkáni vérből idealista magyarrá vált, akkori nyugati műveltségű keresztény uralkodó. Őt „nem csaphatta be" balkáni uralkodó, mert belátott a lelkébe. Oly tulajdonsága ez neki, melyre nem taníthatta őt semmiféle renaissance tudós, mert vele született.

A Balkán-politikus 1458—1463.

A balkáni politikus elvet, hitet nem ismer. Ösztöne van, rögtön eláll szándékától, ha érzi, hogy ellenfele erősebb nálánál. Barátságra azonnal kész ma még halálos ellenfelével, hízeleg neki, de mihelyt alkalma nyílik, ha nem lehet másként, titokban, de mikor alkalma nyílik rá, egyenesen ellene fordul. Szomszédaival ünnepélyes szerződést köt, de alattomban viszontbiztosítja magát szövetségese ellenfelével. Az igazság erkölcsi tekintetben isme-

[1] De Roo: Hist. Austriae lib. VI. f. 341. Mathias rex . . . Nicolao Bossniensis regni spem fecit.

[2] Ezt már Teleki is megjegyezte HK. 1.

retlen fogalom előtte, csak az erőnek enged. S mert ez a primitiv létnek a legnagyobb biztositéka, csak egy a czélja, hogy mentől hatalmasabb, mentől gazdagabb legyen. Legyen akár keleti vallású, vagy bogumil, megalkuszik a római egyházzal is, ha hasznát látja, mert ezzel is vagy az erejét növeli, vagy ha rosszul megy a sora, létét biztositja. A vallás neki hagyományos ritus, melynek külsőségeihez ragaszkodik, de ethikája nincs. Ez a ragaszkodás különiti el a többitől, s ezért marad meg nemzeti individualitásában. Eljárásában csak az a következetesség, hogy következetlen. Ezt a paradoxont csak az érti meg, a ki ismeri a Balkán fejedelmeit.

A középkorban csak a török értette meg ellenfeleit, mert rájuk szállott Byzancz lelke. Az európai nyugat nem ismerte a keletet, nem ismerte a pápaság sem, mely ugyan egyetemes álláspontra helyezkedett, de részletes sikereknél egyebet nem ért el a Balkánon. A pillanatnyi sikert tartva szem előtt, gyakran félrevezették. Két főember azonban ismerte: Czillei Ulrik,[1] ez a hatalmas, de *túlravasz*, németbe öltött Balkán-szláv, a ki nem érhette el czélját, és Mátyás király.

Mátyás megértette, hogy mit ér a balkani uralkodók hűségnyilatkozata a „szent korona" irányában. A míg erősebb volt és leszoríthatta őket, addig hódoltak neki, néha még akkor sem. Csakhogy ő mindig azon volt, hogy erősebb legyen, ezért joga élő hatalommá vált. Neki úgyszólván újra kellett kezdenie a magyar joghatóság életbeléptetését, mert 1415-től kezdve 1458-ig a magyar birodalom az előretörtető ozmánsággal szemben folyton védelmi állásban volt, s ha szívósan küzdött is, de tényleg tért veszitett. Ezért a rácz és bosnyák politika a maga érdekében nem is tehetett egyebet, mint hogy ott s úgy igyekezett magán segiteni, a hogy és a hol éppen tudott.

[1] Ha Czillei Ulrik eléri czélját s a horvát bánságot örökössé teheti, a Balkán-félsziget északnyugatán bizonyára más képet öltött volna az országok csoportosulása. V. ö. Ljubić: Listine X. 86., 89., 113. s a még nem közölt velenczei államlevéltári iratokat 1456—57-ből (Senato Secreto) Fraknói i. becses tanulmányában (Századok, 1909. 594. lap) a chronologiai jelzések nem eléggé szabatosak.

Brankovics György.

Hogy mennyire erejevesztettnek tünik fel a magyar birodalom déli feszítő ereje, azt legélénkebben megvilágítja a rigómezei csatavesztés után Brankovics Györgynek a békeközvetítése a magyar birodalom és a török szultán között. (1449 május 21, Szendrő).[1] A magyar országos tanács rááll, hogy a havasalföldi részek, Ráczország és Bosznia, tehát a magyar birodalommal akkor védelmi viszonyban álló területek egyidejűleg a szultánnak is megfizessék a *szokott* censust (censum solitum). Kikötik azonban, hogy ezen országok fejedelmei és lakói mindenha Magyarországba jöhessenek, causa curialitatis (illendőségből való hódolás) és egyéb ügyeik elintézése okából, s ebben a törökök ne háborgassák őket. Ime tehát ezek az országok kétségtelen hűbéres részei a magyar koronának, mely azonban ezzel a kijelentéssel elismeri, hogy meg nem védheti őket s tűri, hogy adót fizessenek ellenségének. Lehet-e ezt a viszonyt az államközi viszonyoknak valamely tételes formájához sorozni? Csak egy bizonyos, hogy nem tiszta s tarthatatlan állapotnak azon idő szerint beállított fokmérője ez. Nem is csodálhatjuk, hogy István Tamás bosnyák király a két hatalom közé szorítva 1449 november 11-én Doborban országa érdekét tekintve, összes rendeivel egyetértőleg Korógyi János macsói bán előtt megfogadja, hogy Magyarország és szent koronája, valamint Hunyadi János ellen nem követ el hütlenséget s a törököket nem fogja segíteni.[2] Ezzel biztosította magát Magyarország irányában, de a szultánnak megfizette az adót. Oklevelünk ugyan nincs rá, de ki ne hinné el, ha azt állítom, hogy a szultánt viszont biztosította, hogy nem fog ellene tenni semmit. Ezt különben, ha meg akart maradni, meg is kellett tennie.

A kath. térítés. A pápa koronája.

Szorosan akarván a tárgyhoz ragaszkodni, csak megemlítjük, hogy Eugen s V. Miklós már 1444 óta eretnek-

[1] Mk. orsz. levéltár. MODL. Teleki: HK. X. 243—411. Ez a jogtörténeti szempontból felette érdekes oklevél eredetije sajnos, elkallódott. Teljes tartalmára nézve v. ö. Teleki: HK. IL. 120—121. lap, s 1. sz. jegyzet. A fegyverszünet azonban ezen az alapon nem jött létre.

[2] Teleki u. o. X. 245—6. „regno Hungarie et sacre eiusdem regni Hungarie Corone, necnon magnifico domino Joanni de Hunyad, ipsius regni Hungarie gubernatori nullam faciemus infidelitatem".

irtó czélzattal erős propagandát folytattak Boszniában, a királyt meg is nyerték a katholikus hitnek, s a balkani politika irányításába határozottan befolytak. De nemcsak ezt cselekszik, hanem a bosnyák katholizáló főembereket *külön* oltalmuk alá fogadják.[1]

A térítés és befolyás Dalmáczia, jelesül Lesina püspöke Tamás apostoli delegátus részéről[2] indult meg. Annak is van határozott nyoma, hogy 1446-ban egy gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott korona készült a *bosnyák király részére*, mely egyelőre a spalatói Szt. Dojmo székesegyház kincstárába volt letéve, a honnan Tamás püspök 1446 július 20-án átvette.[3] Átadta-e tényleg, vagy nem, annak

[1] Jelen Oklevéltár. I.

[2] A velenczei Tomasiniak közül való s 1428—1461-ig áll a lesinai püspökség élén. Farlati: Illyr. Sacrum IV. 255. l.

[3] Spalato, 1446 jul. 20. Episcopus Farensis et delegatus apostolicus in partibus Bosnae, Thomas, a thesaurariis eccl. s. Dogmi Spalati coronam auream preciosam donum Pp. Eugenii IV. Regi Bosnae Stephano Thomae Ostopić deferendum suscipit acceptumque testatur.

Reverendus dominus frater Thomas dei et apostolice Sedis gratia episcopus Farrensis delegatus apostolicus in partibus Bosne sponte fuit confessus et contentus ac asseruit in presentia testium examinatoris et notarii infrascriptorum habuisse et recepisse ac sibi datam et reasignatam fuisse a nobilibus viris ser Raynerio Laurentii et ser Nicola Gonosolich de Spalato thesaurariis ecclesie sancti Duymi Spalatensis dantibus et consignantibus unam coronam auream fulcitam perlis et lapidibus preciosis etc. depositatam in thesauria ecclesie praedicte et per manus dictorum thesaurariorum per ipsum dominum episcopum delegatum sive per venerabilem virum, dominum Johannem de Marostita presbyterum et nuntium apostolicum nomine et pro parte sanctissimi domini nostri pape dandam et referendam serenissimo regi Bosne ut dicebatur, de qua quidem corona praefatus dominus episcopus delegatus fecit supradictis thesaurariis recipientibus et stipulantibus finem quietationis et absolutionis de amplius in futurum non petendo nec peti faciendo dictam coronam absolvens et liberans suprascriptos thesaurarios etc. quam absolutionem promisit habere pro firma et rata ac observare et non convenire sub pena et obligatione suorum bonorum etc. Actum Spalati ad pistorium extra muros civitatis praesentibus venerabili viro domino Paulo Paladinich archidiacono Farrensi duo Sertano domenici primicerio Spalati et nobile viro ser Marino de Cresana de Jadra testibus habitis et rogatis ser Matteo de Albertis consiliaris exam.

Zara ht. lt. Spalato közj. lt. Arch. Vecch. fasc. 23.

nincs nyoma. De bizonyára nem adta át, mert különben a bosnyák király, ha ekkor megkapta volna, nem vágyódott volna annyira utána. Kiderül azonban e tényből, hogy a bosnyák király teljesen *önjogú* uralkodó akart lenni, a mely szándékát a térítők, munkájok sikere érdekében, csak pártolták.

A magyar souverainitás, noha a kereszténység egyetemes érdekét védte délkelet felé, ebben a politikájának ugyan megfelelő, de végső czélját illetőleg kényelmetlen politikai térítésben akadályt, hogy ne mondjam gátat látott. Megérezték, hogy a bosnyák király Magyarországtól független akar lenni, mint jó katholikus, bogumilirtó fejedelem. Ha pápai védnökség alatt áll, a magyar király nem tehet ellene semmit, a török ellen meg az összes kereszténység védelmét remélheti. Mindezek csak pillanatnyi remények voltak, menten el is foszlottak, a mint az események máskép alakultak. Kiderült, hogy István Tamásnak országa mellé a dalmát-horvát bánság is kell, hogy Czilleit onnan kiszorítsa, de meg hogy hatalmát öregbítse. E mellett azonban országában nem tudott igazában hatalomra jutni, máskép fordult a dolgok rendje, mint a hogy azt a jajczai udvar ügyeskedő balkándiplomatái kieszelték.

2.

Szendrő vára eleste s Bosznia. 1459.

Brankovics György (1456) deszpotának s fiának Lázárnak halála után (1458) előtérbe lépett a rácz kérdés. Mátyás királynak állást kellett foglalni, hogy kinek a kezére jusson Szendrő vára. Mátyás, a ki a szerb és bosnyák fordulatokat minden vonatkozásaiban ismerte, a maga szempontjából helyesen intézte el a kérdést. A magyar-bosnyák jogviszonyt ugyanis világosan körvonalazta a szegedi (1459 elején) országgyűlés.[1] A Brankovics-örökséget, Szendrőt, átadta hűbérként István Tamás bosnyák király fiának: Tamás fia Istvánnak, Novo-Brdo a híres bányavidék pedig egyenesen Boszniához került. A megegyezés értelmében a bosnyák király urának vallja Mátyást és *a török szultánnal*

[1] V. ö. István Tamás király 1459 február 10-én Jezeróban kelt levelével. Fontes Rerum Austr. II., 20. k. p. 171.

szemben függetleníti magát. Íme a tiszta helyzet. Viszont Mátyás király szavatol érte, hogy Boszniát védelmezi, rácz despotának megteszi a bosnyák királyfit, a ki Szendrőt tartozik megvédelmezni a török ellen. Mátyás ezzel a lépéssel a szerződéses politika terére lépett abban a hitben, hogy e megállapodás alapján a megerősödött bosnyák hatalommal hathatós segéderőt nyer. Csalódott.

Tamás fia István, 1459. év április 1-én ugyan elvette feleségül Ilonát, a néhai deszpota leányát, de alig két hónap mulva török kézre kerül Szendrő vára, s a *bosnyák-rácz* deszpotatus eszméje egyelőre letünt. Nem akarjuk tovább fűzni az események részleteit. Annyi bizonyos, hogy a bosnyák hatalom, gyöngéden szólva, ismét paktált a törökkel, pedig ha híven kitart Mátyás mellett, bizton számithatott a magyar segélyre. A szegedi egyezmény világos megállapodásai ellenére, mindenkép életképtelennek bizonyult ez az új alakulás, mert az egyik szerződő fél: a bosnyák királyfi s tanácsadó nagybátyja, akár félszből, akár egyéb okoknál fogva, feladták a várat, s a törökök részéről nem is lőn bántódásuk.[1]

II. Pius pápa és Bosznia

Hogy Mátyás ezt a capitulatiót árulásnak tartotta, s bosnyák politikáját — nem sikerülvén a szerb kisérlet — más alapokra fektette, az ő szempontjából nem szorul magyarázatra. A bosnyák udvar érezte, hogy a magyar

[1] Részletesebben lásd bosnyák-szerb nép- és nemzedékrendi tanulmányainkat 36—38. lap és Fraknói idézett tanulmányát 593. s köv. lap. Fraknói V. számú Századok tanulmányát Délszláv ábrándok czimmel ruházza fel, mert a bosnyák király felvette a rácz királyi, s a dalmát és Horvátország részeinek királya czimét. Felfogásában nem osztozunk teljesen. Fraknói figyelmét elkerülte, hogy I. Tvartko a szerb birodalom felbomlása óta 1387-ben magát tekintette a szerb birodalom jogutódjának s czimébe felvette a szerb királyi czimet, s ezt viselik utódai is. (V. ö. Miklosich Monum. Serb. illető számaival.) Ez nem „délszláv ábránd", hanem a bosnyák király hatalmának öregbitése a szerb középkori birodalom roncsai rovására. Tvartko előbb a magyar király kegyelméből bán, 1377 óta király, 1382—91 független. István Tamás király meg a cetinai és klisszai zsupákat Horvátországból azért akarja elfoglalni, hogy ne jussanak Vukcsics István herczeg kezére. Nem történelmi traditio, nem faji ábránd, hanem anyagi erősödés után való vágy ösztönzi a szerzeményre ezeket a balkáni hatalmasokat.

király segítségét s a mi a fő, bizalmát eljátszotta. II. Pius pápához fordult, a ki korának diplomatái között legjobban ismerte a Balkánt. Hiszen „dolgozott szerb, albán és bosnyák ügyekben“ s a mennyire egy XV. századbeli renaissance-publicista alaposan lehetett informálva, ő az volt. Mint a kereszténység feje, természetes, hogy fogadta a bosnyák követeket, a kik azzal álltak elő, hogy királyuk mily buzgó katholikus s mily erélyesen üldözi az eretnek bogumilokat. Utasításuk nincs meg, de összevetve a körülményeket, az nem állhatott egyébből, minthogy ajánlkozzanak fel a pápának, kérjenek tőle mindent, hogy valamit kapjanak.

A pápa csak úgy, mint az európai hatalmak, élénken érezte, hogy Szendrő várának eleste mit jelent a török hatalom terjeszkedése folyamán. Mátyás király haragjának okát éppen a pápa értette legjobban. s legátusával, Tamás lesinai püspökkel, megvizsgáltatta az ügyet. Tamás István király egyéniségéről, a mennyire egyoldalú töredékes, összefüggésükben meg sem állapítható adatokból ítélni lehet, annyit látunk, hogy gyönge, kapkodó, a körülményeket előre nem érző ember volt, a kit fia István, egy tehetségségtelen, de nagyravágyó alak s rossz testvére, *Radivoj*, zgattak. Mátyás nem is egyenesen a királyt, de ez utóbbit okolta Szendrő elárultatásáért.[1]

Hogyne bőszült volna fel a magyar király, mikor bosnyák hűbérese 1460 február havában felkínálja országát a velenczeieknek, a kik ildomos módon megköszönik ezt a nem kellemes ajánlatot.[2] 1460 (?) április havában pedig megengedi Hasszán basának, hogy *bosnyák* területen át betörhet Szerém- és Valkómegyékbe, akkor, mikor neki trónja biztosításáért III. Fridrik császárral kell küzdeni.[3]

Mindazonáltal Tamás, lesinai püspök, a pápai legatus, a maga dalmát nézőpontjából mindent elkövetett a királyi

[1] „Castrum Zendreu non solum in detrimentum huius regni verum etiam totius Christianitatis manibus saevissimorum Turcorum tradidit.“ 1459 jul. 12. Bosnyák életr. és nemzetr. tanulm. i. h.

[2] Dipl. E. M. K. L. 78.

[3] U. o. I. 67—73.

„juh“ érdekében, beállít a pápához mint kérelmező s mentő. Értjük eljárását, hiszen ő a hitbéli térités eredményeért — mely javarészben az ő munkája — küzdött.

Ez a dalmát püspök jobban ismerte Bosznia helyzetét, mint bárki az akkori bosnyák hatalmasok közül. Elsősorban megengesztelte a haragvó pápát, a mi nagy sor volt, mert ez jól tudta, hogy a bosnyák király épugy alkudozik a törökkel, bogumillal, ha kell, mint vele.[1] Másodsorban sikerült rávennie a pápát, hogy a kereszténység egyetemes érdeke szempontjából még pártját is fogja királyának Mátyással szemben.

A budai udvarnál nagy izgatottságot keltett ez a bosnyák követjárás Rómában. Az a hir járta, hogy a pápától kér koronát a király s a bosnyák kath. egyházat újra rendezteti a kuriával. A korona megadása praejudikál vala a szent korona jogainak, a kath. egyház bosnyákositása pedig illusoriussá teszi a bosnyák magyar püspök és a kalocsai érsek jogállását. Ha való a hir, akkor Magyarország a kereszténység védőfala s az egyház feje közt okvetlenül szakadás áll be. Így fogták fel a kérdést a magyar diplomaták. Mátyás a szó szoros értelmében elkeseredett. Ismervén bosnyák „alattvalóit“, biztosra vette, hogy félrevezetik a pápát, érezte, hogy ügyes, ellene irányult húzás ez. A király ugyancsak ebben az értelemben iratott levelet a pápának. II. Pius Mátyás vádoló levelére — 1460 junius 7. — rendkívül tapintatosan felelt. Nem annyira járatlan Bosznia ügyeiben — ugymond — s jól megfontolja, hogy ily engedmények, a melyekről Mátyás szól, mire vezetnének. Arról is van tudomása, hogy István Tamás király mit vetett a kereszténység ellen. S hogyne tudna, hogy mily kenyes dolog püspököket rendelni oda, a hol eleddig nem voltak. Jól emlékezik rá, hogy a koronát már elődeitől is kérték, de azok sem adták meg neki, s ha ő tán hajlott volna is erre, ezt bizonyára nem cselekszi a magyar király jóvahagyás nélkül. („non sine honore et beneplacito tuo, qui ius ad illam pretendas“.) A pápa különben azt is irja, hogy

[1] L. Aeneas Sylvius de Statu Europae cap. 8.

a bosnyák követek erről nem is szólottak, csak mentegették urukat, állítván, hogy urok Szendrő várát csak szükségből adta át s bizonyítgatták, hogy a király jó keresztény s kiűzte országából a bogumilokat. Püspököket az igaz, hogy kértek, de csak oly formában, hogy küldjön országukba valakit, a ki a mondottak igazságáról meggyőződjék. S a pápa fog is oda követeket küldeni, de nem azért, hogy engedményeket tegyen, de hogy neki az ügyek állásáról jelentést tegyenek.

Ez a levél bizonyság rá, hogy a pápa hitelt adott István Tamás küldötteinek, a mennyiben vagy elhitte, hogy Szendrő elvesztésében kevésbé bűnös, mint Mátyás állítja, akit személyes haragosának tartott. Vagy ha nem is hitte a bosnyák mosakodást — a mi valóbbszínű, — de egyetemes érdekben így látta jónak az ügy elintézését. Ha a korona kérésének a dolgát tagadta is a pápa, meglehet, hogy nem szóltak *neki* nyilvánosan, de hogy Tamás püspök ezzel a szándékkal jött, azt a későbbi folyományok bizonyítják. Azzal pedig, hogy a pápa legátust küld Boszniába, a bosnyák király határozott sikert aratott. A római kuria követe küldésével egyenesen beléavatkozott a balkáni politika *intézésébe*. Egyetemes keresztény szempontból érvelt, de a következményekben is felelős érte. A magyar király ösztönszerűleg elhidegült a *királyi Bosznia* sorsa iránt, mert megérezte a fulánkot, de a pápa ellen, a ki szomszédjaitól fenyegetett királyi hatalmának istápja volt, nem léphetett fel. Haragját egyelőre elnyomta, de megcsírádzott benne a gondolat, hogy ekkép nem jut dülőre a bosnyák kérdés.

Boszniában és Herczegovinában, a hol Tamás István király apósa, Vukcsics István, a maga politikáját űzte, végromlásukat érezték ugyan, mert elűzetésük esetére Velenczében s Dalmácziában igyekeztek menedékhelyet biztosítani a maguk számára, de azért hiányzott belőlük a helyzet józan értékelése. Kapkodtak ide is, oda is, közben torzsalkodtak egymással és szomszédaikkal, nem hittek egymásnak, azért nekik sem hitt senki. Mint a gépezetében megromlott óra, azonkép akadozik a bosnyák politika.[1]

[1] V. ö. erre nézve Theiner Mon. H. II. és a MDE I. kötet illető helyeit.

Velenczének egyelőre nem kellettek, a signoria csak akkor bíztatta őket, ha valami konkrét kérdésben hasznukat vehették, Mátyás király nem bízott sem írásukban, sem szavukban, a török meg következetesen vesztükre tört. Így állt a helyzet, mikor István király 1460 július 10-én meghalt.[1]

3.

Tomasevics István bosnyák király

Apja halála után Tamás fia *István* (Tomasevics) lépett a bosnyák trónra. Három évig sem uralkodott. Vele együtt pusztult el a középkori Bosznia. Megannyian, még a kortársak is, a kik ezzel a tragédiával foglalkoztak, részben a posteriori, de még az események lefolyása *közben* is konstatálták, hogy Boszniának el kellett buknia. Nem is történhetett ez máskép.

Az utolsó bosnyák nemzeti király teljesen a pápára bízta ügyét, s feltétlenül katholikus alapra helyezkedett. Szomszédainak s kivált fővédurának Mátyás királynak a bizalmát eljátszotta az apja s a legerélyesebb délszláv dinaszta Vukcsics István a szent-szávai (herczegovinai) herczeg, apjának az apósa,[2] a maga politikáját csinálta. Dalmát-olasz észjárású követei s tanácsadói javallották neki, hogy a pápa az egyetlen, a ki közös akcziót tud összehozni, bizalmát pedig csak úgy nyerheti meg, ha igaz kath. voltáról meggyőzi. Ez a fordulat s végleges elhajlás a bosnyák nemzeti egyháztól: a bogumiloktól, 1461 folyamán állott be, miután meggyőződött, hogy a török hódítás másként, mint a kereszténység egyetemes közreműködésével meg nem akadályozható. Kitől kérjen segélyt, ha nem attól, a ki a keresztény egyház feje? Igaz, hogy nemzeti uralkodó, de a saját népe nem bízik benne. A hatalmasok csak immel-ámmal ismerik el hatalmát, szívük mélyén mindegyik különbnek tartja magát. A Vár-Boszniában (Szarajevóban) székelő török helytartó igen ügyesen csábítja a népet, melynek terhei nagyobbak a király s a főurak birtokain, mint a szultánt uraló területen. Szabadságot igérnek a kmetek-

[1] Állítólag a fia ölte meg, de ezt egy különben sem megbízható krónikás puszta állítására nem találjuk bebizonyítottnak. L. a Toldalékok köt VII.
[2] István Tamás második feleségének az apja.

nek (jobbágyoknak) török részről, s a csábítás máris hatni kezd. Félő, hogy a váraikban lakó főurakat otthagyja majd a nép. Azonkívül a török nem törődött a határokkal, hanem a hol jónak találta, a király területén erődöket emeltetett, a honnan lecsap akkor, a mikor szükségesnek látja.

Ilyenformán beszéltek Tamás fia István király követei 1461 deczember havában, a római kuriánál.[1] Elmondták, hogy segedelemért folyamodtak Mátyás királyhoz, a velenczei dogehoz s Castriota (Skanderbég) Györgyhöz. Szövetségesek segedelme nélkül otthagyja királyát s urait a nép.

S most aztán előállanak a személyes kérdéssel. Már Eugén pápa megkínálta az ő apját koronával, de ez vonakodott azt elfogadni, mert tartott a töröktől (meg a magyar királytól, illetőleg Hunyadi Jánostól — ezt elhallgatták). Azt is állítják, hogy külön egyházat akart a pápa létesíteni Boszniában. Azzal érvel, hogy az apja neofita volt, őt azonban már gyermekkora óta latin ritusban nevelték s ő nem fél a bogumiloktól, a kiktől apja méltán tarthatott.

Ezért kér a pápától koronát s kér az egyházi szervezet új berendezésére püspököket. Felhozza, hogy ha megkoronázzák, majd alattvalói inkább bíznak benne s ellenségei meg félni fognak tőle. A pápával szemben ügyesen indokolja kérését. Ámde ezzel széttépi a hűbéri köteléket Mátyással, a kinek pedig *egyidejűleg* fegyveres segítségét kéri, mire ez, ha Bosznia királya megmarad a korona iránt való hűségben, kötelezettséget vállalt. Ezzel a nemzetközi jogbéli szubtilitással nem gondolt a balkáni király, a ki csak koronára vágyott, a melyet az egyház fejétől kap. A pápa csak segíthetett rajta, de *félnie nem kellett* tőle, mint az „ő természetes urától", a magyar királytól.

Tanácsadói tisztán látták a külügyi helyzetet. Helyesen mondták, hogy elsősorban őt veri le a török, azután Velenczére s a többiekre kerül a sor. Ha ő elvész, vele pusztulnak el a többiek. Az, hogy már az apja a velenczeieknek

[1] Gobelinus: Commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contigerunt. 1405—1463. libri XII. II. Pius pápa egykorú följegyzései ezek, melyeket Gobelinus adott ki. A követi utasítás okvetlenül szlávul, a követek anyanyelvén kelt, oly közvetlen a hangja.

megjósolta Konstantinápoly elvesztét, igaz lehet, de Konstantinápoly veszedelméről mindenki tudott, azért még sem segítettek rajta. A nagy Byzancz bukását a kisebb bolygók lehullása követte. Ehhez nem kellett jóslás, tettre volt szükség. Mintha a modern nagy világalakulatokban másképp menne végbe a jövendő ilyetén eshetőségeknek megérvelése?

A pápa fontolóra vette a követek előterjesztését és cselekedett.

Megadta nekik a koronát,[1] külön megbizottakat küldött Jajczába, de a magyar királylyal való szoros egyetértésre intette a követeket.

A bosnyák király alig hogy megkapta a koronát, nagy ünnepélyességgel Jajczában a pápai küldöttség, élén Bozzonai püspökkel[2] és a bosnyák főurak — köztük a leghatalmasabbnak, István herczeg Vlatko fiának — jelenlétében valószinűleg október végén vagy november elején megkoronáztatta magát. Mindazonáltal nem érzi magát teljes biztonságban. November hóban követet küld Velenczébe s kéri, hogy iktassák be őt a velenczei nemesek közé s adjanak neki menhelyül királyi méltóságának megfelelő házat Velenczében, meg egy házat Zárában. Kér hadi szerszámokat és műszaki csapatokat. Ha a török elől menekülnie kellene, fogadják be a köztársaság területére. S mintha egyéb baja nem lenne, Sperancsics Pál horvát bánnal való viszályában jóakaratu semlegességét kéri a signoriának. István herczegben sem bízik, noha az őt elismerte királyául s arra kéri a köztársaságot, hogy intse az egyezség megtartására. Végezetül jelenteti, hogy az összes urak beleegyezésével nagy lelkesedéssel megkoronáztatott.[3]

[1] Vajjon az Eugen pápa készittette koronát, melyről előbb tettünk adatos említést, vagy mást, azt nem irják a jelentések. De miért ne lett volna az az Eugen pápa adta korona? Bocskay Istvánnak a becsi cs. kincstárban őrzött koronájáról állitják, hogy Tamás fia István kir. kincsei közt foglalták volna le ezt a koronát 1463-ban a törökök. L. Arch. Ért. 1881/2.

[2] Klaić i. m. 349. l.

[3] DEMK. I. 95—97. l. »Regem Bosne ... coronatum fuisse ... libero omnium suorum principum et dominorum regni ipsius consensu maximoque applausu et alacritate« (97. l.). V. ö. u. o. 101. l. István herczeg 1461 decz. 1. követségével, melyet egyidejűleg a Tamás fia István királyéval küldött Velenczébe.

A köztársaság az első kérést teljesíti, a második és harmadik elől ügyesen kitér. Műszaki csapatokat — mondják — pénzen fogadhat. Ha menekülnie kellene, szívesen befogadják, Osztrovicza és Clissa várát nem engedhetik át. Ha a horvát bánnal, a mit óhajtanak, szerencsésen megküzd, István herczeggel igyekezni fognak az egyetértés fontosságát megértetni. Megkoronáztatása alkalmából üdvözlik.[1]

A pápa megérezte, hogy ezzel a koronázással Mátyás király jogát érzékenyen illette. A felől biztos volt, hogy Mátyás, kinek hírszolgálata minden egyes körülményre kiterjedt, erről az egész actióról máris részletes tudomást szerzett. Hisz a horvát bán, a macsói bán, Ragusa, Velencze mindezekről rögtön értesült s a király az akkori körülményekhez képest minden híradást gyorsan megtudott. A pápa ismervén Mátyás személyes érzelmeit, elébe vágott a bekövetkezendő rossz hangulatnak: 1462 január 21-én[2] levelet írt a királynak s a bosnyák királylyal tudatta, hogy Budára küldjön követséget a királyt megengesztelendő.[3]

A pápa szeliden és a kereszténység egyetemes érdekére hivatkozva kérleli Mátyást, hogy bocsássa meg a bosnyák királynak az ellene vétetteket. Írt Vitéz Jánosnak is és megkörnyékeztette a királyt kedvenczével Carvajallal, az Angyalvár bíborosával is.

E levélre Mátyás király május végén felelt.[4] Oly elemi erővel iratott ez a válasz, hogy szinte magunk előtt látjuk a királyt, a mint tollba mondja erőteljes igéit.

A pápa azt írja, hogy az észretért bosnyák királyt befogadta az egyház kebelébe, kövesse a példáját Mátyás, nehogy elkeseredésében átálljon az ellenséghez.

Nos a király szívesen fogadja az apostoli szék tanácsát. Tudja ő, hogy a király kötelessége megbocsátani s elfeledvén a rosszat, emlékezetben tartani a jót. Ámde nagy dolgokban nem szabad visszaélni a könyörületességgel, szi-

[1] U. o. 98–100. ll.

[2] XII. Kal. Feb.

[3] Ep. Matthias r. Pi. E. XXX.

[4] Fraknói Vilmos: Mátyás király ev. Külügy 33. Schönherr Gy. i. oklt. 17. l.

gorúsággal kell mérsékelni a lágyságot, nehogy a könnyű bocsánat újabb vétkekre nyujtson alkalmat. Ezzel odavágott a kuria könnyű szerrel adott bűnbocsánatára.

A kereszténység ellen senki sem vétett annyit, mint a bosnyák király. Mint a magyar király alattvalója, kitől minden joga ered (a quibus omne ius regni habet) senkitől sem kényszeríttetve átpártolt a törökhöz s adót fizetvén neki, megerősítette azt. Majd megtérést színlelt s megcsalta jótevőit, a mennyiben a tőlük kapott segélyt az ellenségnek adta. Hogy ebből mennyi kár származott, mennyi föld pusztult el, hányakat fűztek rabszíjra, azt nem is kell fölemlegetni, mert ismeretes.

Fején találja a szöget, mondván: „Most aztán nem mert ismét azokhoz (t. i. a magyar királyhoz) fordulni, hanem megkörnyékezi az apostoli széket, mely könnyebben hajlik a bocsánatra s a mások sebének sajgását kevésbé érzi s a távolból könnyebb végéről fogja a dolgot. Hízeleg neki, mert azt hiszi, hogy bűnhődés nélkül nyer bocsánatot".

A király kitünően jellemzi a bosnyák király sejtanlikját (bosnyák-török szólam szerint ördöngös ravaszkodásat), mert ismerte a lelkét. Nyilt és magyar beszéd ez. Odamond az apostoli széknek egy és más igazságot, a nélkül, hogy megsértené.

Az ellen nem tesz kifogást, hogy az apostoli szék meg akar neki bocsátani, még azt is elismeri, hogy oka is van rá, ha becsületes szándékkal fordulnak hozzá, de ez esetben nem elég a bűnbánat, most *vezekelni* tartozik.

Lelkiismeretök szavát elnémították akkor, mikor árulást követtek el. Ámde tévedtek, mert a töröknek tetszett ugyan az árulás, de az árulót megvetették. A török hasznot húzott a gonosztettből, de csak oly bizalmatlan iránta, mint azokkal szemben, a kiket elárult. Most aztán a török az úr. Elérte, a mire esze vitte. Íme most neki (Mátyásnak) hódol addig, míg megint törökké lesz.

Nem akar keményszivünek látszani, benne is meg van a könyörület érzése. Nem vét azonban ez érzés ellen, haelégté telt követel. Hiszen a bosnyák király felkínálko-

zott, hogy a törökkel határos várait átadja a magyar királynak. ez esetben majd elbánik ő az ellenséggel.

Mátyás gondolatmenete teljesen érthető. Ezzel az emberrel, a kinek nincs egy őszinte gondolata, a kinek minden ténykedése ravaszság, a ki elveti a magyar korona fennhatóságát, a ki csalafinta koronáztatása után nem éri be a hűtlenséggel, de a magyar korona egyetemének egyes részeire is ráteszi a maga vélt igényét, csak föltételesen tárgyal.[1] Ezzel a bosnyák királylyal csak úgy lehetett boldogulni, ha a magyar király maga intézi az ország védelmét. Magyarán szólva, ha kiveszi a hatalmat a kezéből. Akkor azután nem mozdulhat, mert a magyar várőrség Mátyás kezében van. Ekkor fogamzott meg ösztönszerűleg a külön magyar bánság, illetőleg hathatós kifejlesztésének az eszméje, a török ellen való határvédelemre szolgáló katonai szervezet képében.

A bosnyák király maga is ráállott már erre, de aztán kibujt alóla. Most már mit szóljon a király — ekképen folytatja — ahhoz, hogy a pápa követet küld hozzá s a magyar király jogának súlyos és nyilvánságos megsértésével (non sine gravi et evidenti regum Hungarie praeiudicio) megkoronáztatja magát s azt hiszi, hogy most már biztosítva van a helyzete.[2] Ez a csökönyös tagja a szent koronának nem ismeri el az ő fejét (t. i. a királyt).[3] Hogy ez a viszály taplója s ebből ered minden baj, nyilvánvaló. Mátyás nagyon jól tudta s nyiltan meg is mondta a pápának, hogy ha fegyverrel lépne fel a makacskodó bosnyák királylyal szemben, a mire joga is van, az menten megadná magát. Itt aztán ezzel a határozott óvással beéri, de a napi körülményeknek megfelelő diplomatiai lépéssel megmenti a már-már veszélyessé vált bonyodalmat, mely ha kitör, min-

[1] Miklosich: Mon. Serb. 391. sz. Tamás fia István 1463 nov. 23-án Jajczán a raguzaiak kiváltságait megerősítvén ekképen czímezteti magát: „István, Tamás fia István, Szerbia, Bosznia, a tengermellék, Hum földjének, *Dalmaczia*, a *horvátok*, az alvidék, a nyugati részek, Uszora, Szoli és Podrinje királya." Erről Mátyásnak 1462-ben májusban már volt tudomása, ez ellen lépett fel, mikor elégtételt követel.

[2] Kitetszik, hogy Mátyás a bosnyák király minden lépéséről és gondolatáról részletesen volt informálva.

[3] „caput suum contumax membrum non recognoscit."

den félre nézve nagy kárral járt volna. Föltétlenül bizonyos, hogy Mátyásnak érthető fellobbanását Vitéz János, Várad nagyeszű főpapja csillapította, a kit a pápa erre felkért[1] s éles eszével nemcsak mérsékelte a király haragját, hanem positiv tanácsot is adott neki.

Mátyás király megbékülése

Ugyanis felkéri a pápát, hogy ne vegye védőszárnyai alá az ő alattvalóját, ne csorbitsa az ő jogait, küldje követét *hozzá* Budára s ne *ellene* alattvalójához. Tárgyalás utján egyezségre lehet jutni, abban megnyugszik ő is, mint souzerain s vállalja Bosznia oltalmát, a mi csak javára lesz a bosnyákoknak.

A pápának s a bosnyákoknak egyaránt jó egy kiútjok volt a királynak ez a hajlandósága, hogy bizonyos föltételek mellett s jogainak fenntartásával vállalja a törökkel szemben Bosznia védelmét.

Magyarországnak Rómában legjobb barátja Carvajal János angyalvári biboros volt. A király, mikor ezt a levelét megirta, utasította követét, hogy közölje Carvajallal is elhatározását. De azonfelül külön levélben is közölte a biborossal, hogy a szentszékre való tekintettel megbocsát a bosnyák királynak, a miért a kereszténység érdeke ellen vétett.[2]

Íme tehát *egyezmény* lett a viszály vége. Mátyás fenntartotta Boszniához való előjogát („quod pertinuit semper et pertinet ad Hungariam") a pápával szemben, de Bosznia elszakadási kisérletét inkább a pápa tájékozatlanságának tudja be s az élevesztett kérdést követe által mérséklettel tárgyaltatja.[3]

Azalatt a bosnyák király s a herczegovinai herczeg követei 1462 márcz.—ápr. havában tárgyaltak Budán.[4] Szivesen fogadták őket, mert a királyt elsősorban most a szent korona kiváltásának a kérdése foglalkoztatta. Ezt

[1] Ep. M. C. P. I. XXVII.

[2] Fraknói: Mátyas kir. kulf. lev. I. 35. es Ep. M. P. C. I. XXVIII.

[3] Ep. M. C. P. II. XXX. Vezsenyi Laszlo kuldetese Velenczebe s a pápához. — A diplomatiai történetre nézve vezerfonal Fraknoi V. Matyás király diplomatairol szolo mintaszeru összeallitasa a Századok 1898 evf.

[4] MDE. I. 140—1 1 Thomasi jelentese

ugyancsak jó végre juttatta Vitéz János, a ki nagyon jól tudta „beállítani“ az ily ellentéteket.

„A mi hívünk István Bosznia királya“ írja Mátyás király; 1462 aug. 10. a bosnyák uralkodó már hozzájárult a szent korona kiváltásához.[1] S még előbb említi, hogy a bosnyák király és István herczeg, a mint tartoznak is vele, a király hűségére tértek.[2] Mindebből kiderülni látszik hogy a pápa aegise alatt a török esetleges támadásával szemben egy magyar-bosnyák-herczegovinai-albán Velenczétől is támogatott *liga-féle* szövődött, melynek a vezérlete Mátyás kezében volt. Ennek a ligának ugyancsak az a baja volt, mint a középkori európai ligáknak rendesen, t. i. hiányzott belőle a czélban való bizodalom, röviden szólván a lélek. Szt. Száva herczege s a bosnyák király egymás között marakodnak, ebben folyton Mátyásnak s a velenczei köztársaságnak kell közvetíteni.[3] A pápai és az olasz segély egyfelől az akkori közlekedési, de másfelől pénztechnikai okoknál fogva sem volt oly sziklaszilárd alap, melyre Magyarország biztosan számíthatott.

Mátyás bizton tudta, „hogy a szultán az összes halandók közt a legnagyobb ellensége, minthogy tőle sem tenger, sem hegyek nem választják el“, országa szinte kinálkozik a betörésre. Mátyás király ismételve hangoztatta, hogy a török erővel szemben gyönge s ha a keresztény hatalmak részéről kiadós, gyors és rendszeres segélyre nem számíthat, nem használ akkor semmi szer. Velencze érdekei Magyarországéval egyeztek. Mátyás próbált is akár időnyerés, akár a keresztény lanyhaság ellenében óvszerként a törökkel valamikép egyezkedni.[4] Az akkori budai kabinetben voltak is mindíg olyatén hangok, a melyek a paktálást előbbrevalónak tartották, az „egyetemes érdekben“ való elvérzésnél.

Grenoblei Marini Antal franczia lovag követjárása Budán.

Ismeretes, hogy 1462-ben Podjebrád György cseh király, midőn a római kuriával nem sikerült neki a kompaktatakat elfo-

[1] Wagner: Dipl. Sar. p. 323. — Katona XIV. 544.
[2] Ep. M. C. II. XXV.
[3] MDE. I. 173. l., 185—7. l., 188—90. l.
[4] Ep. M. C. LXV. 145. l.

gadtatni, az *uralkodók* ligáját akarta megszervezni a török ellen, még pedig II. Pius és Fridrik császár kizárásával. Ennek az elérésére követet járatott az európai udvaroknál Grenoblei Marini Antal franczia lovag képében. Természetes, hogy e liga megalkotásában az egyik főszerep Mátyásnak jutott volna.[1] S mit felelt Mátyás? Szép ez az eszme, üdvös is lenne, ha a különböző, nyelvükben, viseletükben, szokásaikban, intézményeikben, tanultságban s törekvéseikre nézve oly különböző, régi ellentétektől, háborutól szétszaggatott elemeket — egy testté lehet forrasztani! Ne higyje Európa, hogy Magyarország csupán a saját határaiért küzd, *ejthetné más módját is, hogy határai épségben maradjanak.* Őt ne biztassák, cselekedjenek úgy mint ő; béküljenek ki s harczoljanak a hitetlenekkel, mint ő. Félre a tárgyalásokkal, tenni kell. Mátyás a keresztény hatalmak egyetemét képviseli egymaga, de érzi, hogy az akkor leghatalmasabb katonai hatalommal nem bir.[2] Perselyszerű adományokkal nem győzheti le ezt a kitünően felszerelt ellenséget.[3]

Mátyás ismerte a helyzetet, tudta, hogy neki harczolnia kell, de egymagában nem teheti. Azonfelül átérezte az akkori keresztény szolidaritásnak csekély és csak viszonylagos erejét. Tartós, döntő győzelemre nem lehetett a keleten kilátása.

Így látjuk mi az akkori helyzetet. Csoda-e tehát, hogy a bosnyák király, a ki arany-koronás süveg-enthusiasmusával oly hirtelen átcsapott a keresztény rendre s kinek úgyszólván a nyakán ült a török, ugyancsak szeretett volna megegyezni a szultánnal. Jó forrásból tudja, hogy a török nemsokára Bosznia és Herczegovina ellen fordul s akkor

[1] Palacky: Csehország története. IV. cseh kiadás Prága 1906. 390., 408., 424. ll. A terv természetesen nem valósult meg.

[2] Ep. M. C. P. II. LXII. „Nec credant caeteri Christiani Hungaros tantummodo pro patria et suis duntaxat finibus decertare possent si vellent, et modum potuissent tales tenere modos, et ea foedera inire, quod illaesis et quietis permanentibus Hungaris alii periculosa Turcorum arma sensissent."

[3] U. o. LXIII.

nemcsak neki lesz vége, de a kereszténység is megadja az árát — izeni Velenczének.[1]

Mindezen mozaikszerű összeállítások azonban, tudjuk, hogy általános következtetésekre már azért sem alkalmasok, mert a Mátyás uralkodása első idejére vonatkozó anyag hiányos és korrendileg még tisztázatlan.

De hagyján az anyag. Tekintsük közelebbről a XV. századbeli magyar diplomatiai szolgálatnak egyes vonatkozásait, abból is tanulhatni valamit.

Diplomácziai előcsatározások. A török hadjárat. 1463.

Elsősorban nem téveszthetjük szem elől a hírszolgálati nehézséget s a követségeknek ennek következtében lassú eljárását. Ma elhatározza a budai udvar, hogy követe által ezt vagy azt a lépést megtéteti. A követ vagy követség végre elindul, gyakran nagynehezen. Előkészületeket kell tenni, az utak rosszak, a követség vesztegelni kénytelen. Végre eljut Rómába, német földre, vagy a hová éppen küldik. Az alatt a végekről valami rémhír érkezik, mely hihetetlenül hangzik, de mégis figyelemre kell méltatni, mert mire ellenőrizhetik, már egy másik esetről jön jelentés. Az alatt a külföldről jönnek követek, a Budán tartózkodó állandó rezidensek: a pápai, a velenczei, a raguzai szintén kapnak híreket, melyek mire Budára érnek már elvesztették aktualitásukat. A kir. kancelláriában aztán tárgyalják a dolgokat s a már elindult követ nyomába egy másikat küldenek. Ebből az útvesztőből csak az a külpolitikai irány marad változatlanul, hogy Mátyás királyi positiojának törvényességét a császárral szemben ki kell vívni bármi módon s a török előnyomulását a kereszténység egyetemes és Magyarország külön érdekében minden eszközzel fel kell tartóztatni.

A mantovai congressus (1460) ugyan mit eredményezett, noha a pápa nagy körültekintéssel és buzgósággal rávette a keresztény fejedelmeket bizonyos *igéretekre*, melyek ha kötelezőleg adattak is, de mihelyt *beváltásukra* került a sor, azonnal készen állottak a mentséggel? Nemcsak Mátyás maga, de az összes magyarság érezte, hogy

[1] István bosnyák kir. követsége Velenczében 1463 febr. 28. MDE. I. 191—92.

a déli ellenséggel való harczot, ha kell, külső segedelem nélkül is meg kell vívnia. Hiszen már két éve érkeztek hírek, hogy készül a török. Hogy a hírnek milyen constitutiv ereje van, érezzük ma is, hát még a középkorban, a mikor még inkább s lassabban jutottak el az általánosságban tartott mende-mondák s a követek is messziről érkezett kereskedőknek útszélen összeszedett pletykáit külön futárral küldötték meg souverainjüknek.

Hogy alkothatunk hát hű s az *akkori* tényállásnak megfelelő képet arról, hogy Mátyás király elhatározására, mely — tőlünk már nem is konstatálható — imponderabile hatott? De lehet-e egyáltalában még a modern anyag alapján is a *most lefolyó kérdésekről* teljesen hű s exakt képet adni? — nem lehet. A pillanatnyi momentumok, sajnos még nem rögzithetők ma sem, verba et consilia volant. Míg azonban ma legalább kronologiailag tisztázhatjuk a kérdéseket, a XV. század anyaghalmazából ezt sem tehetjük.

Ismételjük, hogy a szultán már 1461 óta készülődik Magyarország ellen, csak az nem bizonyos, hogy hol tör be s milyen czélt tűz majd maga elé. Egyelőre még maga sem tudhatta bizonyosan. Mindamellett az események gyorsabban játszódtak le, mint a hogy az érdekelt felek azt várták.

Tamás fia István király Jajczéban, „u našem glavnom stonom gradu u Jajcu" — székvárosában, udvart tartott. 1462-ben Pius pápa *Miklós* modrusi püspököt küldi hozzá, hogy ott ildomosan intézgesse az ügyeket.[1] Mint legatus, ő volt a főszemély. Mohamed szultán azonközben a királyhoz küldött az adóért. A legatus azt tanácsolta neki, hogy ne fizessen, mire a király bizonyos hetykeséggel — melyet aztán a legenda mindenféle részlettel felczifrázott — visszautasítja a követet.[2] Egy boszna szavamenti török határerődöt is leromboltatott. A háború ezért irányult Bosznia felé: ez a visszautasítás volt a közvetlen ok.

[1] Farlati i. köt. 74. l. Nicolaus de Catharo. Jajczáról mint székvárosról l. Miklosich i. m. CCCXCI, CCCXCV.

[2] Laonicus Chalcocondylas (ca 1470) Hist. de origine et. Basil. 1556. Lib. X. p. 169. l. Toldalék VII. sz.

A király megijed: Te követ — úgymond — bemártottál a bajba s tanácsaiddal oda juttattál, hogy a császár, kinek a világon senki sem tud ellenállani, minden várat kiostromol, most azután hárítsd el tőlem a veszedelmet.

Miklós püspök felelé: Sietek Magyarországba s csakhamar itt leszek erős haddal, te csak maradj meg a hitben. Elkésett.

Angyelovics Mihály (Mihaloglu) rumilii beglerbeg.

A szultán vezére, Mahmud pasa, rumili beglerbeg, az utolsó thessaliai császárnak, Alexios Angelos renegált unokájának Mihálynak (Mihaloglu) a fia. Ügyes és gyors. Hadaival 1463 május 19-én Bobováczon van a bosnyák kincses várban, holott Mátyás király hadainak felvonulása csak máj. 1. körül jut befejezésre, de a magyar hadvezetőség még akkor sem tudja, hogy a szultán merre veszi útját.

A török haderő meglepte Boszniát s meglepte a magyar királyt. Mátyás legnehezebb hadjáratába fog. Védelmi szempontból kezdte a küzdelmet s foglaláson végezte.

Jajcza szereplése ekkor jut előtérbe, ez időtől fogva a magyar történelemben Jajcza és Bosznia egyazon fogalommá lesz.

V. FEJEZET.

Bosznia végnapjai. — Mátyás király hadjárata 1463. — Török diverziók a Duna és Száva felől. — Szövetség Velenczével 1463 szept. 12. — Jajczai vonulás. — Az ostrom 1463 okt. [illegible]—decz. 25. — Jajcza elfoglalása 1463 karácsony első napján. — A jajczai siker méltatása, a terület első szervezése. — Európa s a jajczai diadal. — Mátyás király második bosnyák hadjárata 1464 aug. — Mohammed szultán Jajczát ostromolja 1464 jul. 12.—aug. 22. — Zvorniki hadjárat 1464 okt. 8.—nov. [illegible]. — A király visszavonulása.

Bosznia végnapjai.

Bosznia középkori történetének zárófejezetét, utolsó királya végső napjait s a győzelmes II. Mohammed betörésének sikerét csak főbb vonásaiban kívánjuk feltüntetni.[1]

Tudnunk illik azonban, hogy Mohammed szultán, noha biztonságban ringatta a bosnyák királyt — fegyverszünetet engedélyezvén követe útján —, a néhai novi-bazári szandzsák egyik határhelyénél (akkoron Boszniához tartozott), *Szjeniczánál*, nagy sereggel meglepte az ottani kövesgyepű parancsnokát. A szervezetlen védősereg vezére, Kovácsevics Tvartko podrinjei vajda, megrémült s menten megadta magát.

A szultán hathatós szövetségese az a határtalan ijedelem, melyet Konstantinápoly meghódítójának váratlan megjelenése keltett. Ennek esik áldozatául 1463 máj. 19—21. *Bobovácz*[2]

[1] Truhelka i. m. II. fejezetében 8—10. l. Klaić V. horvát története IV. fejezetében lelkiismeretesen elbeszéli a katasztrófát. A Függelékben VI. sz. alá foglalva megkisérlettük a Jajcza ezenkori szerepére vonatkozó források elemzését. Mohammed seregét 150,000 emberre teszi Hammer Gesch. des osm. Reiches II. 75—78. ll. Erről szó sem lehet, ezért a seregletszámokat, hacsak nem pozitiv adatokon sarkallanak, legfölebb kérdőjelre méltatjuk.

[2] Bobovácz Kraljeva Szutjeszkához közel meredek sziklafalra épült (Viszokoi járás.) L. 10. sz. ábra a 200. l. Ha a szultán Szófiából Szerbián át vezette seregét, valószínű, hogy Rogacsicsánál a Drina mellett, Borna-Basta és Fakovics közt lépte át a határt s így került Bobovácz alá. Ellenben, ha a szandzsaknak került, akkor Novi-Bazáron és Szjeniczán át Uvácznál tört be.

a király mentsvára és kincsesháza. melyet Radak nevű várnagya gyáván föladott, kit jogosan tart árulónak a hagyomány.

Tamásfia István a király hadseregét akarta-e sebtiben összeszedni s Mátyás segedelmével a szultán hadaival szembeszállani, vagy csak vagyona megmentésére gondolt, bajos eldönteni. Meglehet, hogy mindkét ok közrejátszott ebbeli elhatározásában. Bizonyosabbnak látszik, hogy István királyt *meglepte* a gyors támadás s eleinte maga sem tudta, hogy mihez fogjon. Föltetszik ez abból, hogy a szultán közeledtének a hírére annyira megriadt, hogy környezetével lóhalálában menekül.

Mindenekelőtt biztonságban akart lenni, ez a gondolat vezérli a nem várt csapás hatása alatt. Előbb székvárosába: Jajczába tart, mert onnan közelebb van a Szávához s a tengerhez. Azonban Jajczában sem érezhette magát biztonságban csekélyszámú kíséretével, fölkészületlen hadával s csakhamar Jezerón át Szokol (Sólyomfészek) várát érintve, az akkor nehezen megközelíthető Kljucsba vonul. (Kljucs s Bobovácz között 180 km a távolság.)

A szultán Bobovácz (törökül Babicsa-Odzsak) bevétele után Mahmud? [Mohamed][1] pasával [20,000 lovassal?] üldözőbe véteti az egérutat nyert királyt. Az események sorozatából következik, hogy a szultán mindenáron hatalmába akarta keríteni a királyt. Nagyon jól ismerte a három felekezetet valló bosnyák állam szervezetlenségét s tudta, hogy a királyság megszüntével a behódoltatásnak nincsen többé „koronás“ akadálya, lévén a nép öntudatlan nyáj, igazában rajah. Mahmud pasa katonai szempontból még akkor is nehéz feladatot oldott meg, ha megbízható kalauzok vezették hadait. Jobbára utakban szűkölködő, előtte ismeretlen tájakon végig-

[1] Mahmud pasa két ízben nagyvezér (megöletett 1474-ben) görög atyától s „illyr“ anyától született. Ugyancsak görög eredetű Rum Mohammed pasa, a ki 1464-ben lett Mahmud utódja. A források e részben zavarosak. A különféle írásmód következtében szóba jöhetne, hogy Mahmud Angelos Mihály fia-e, vagy az a Mohammed tekintendő Mihály fiának, aki a nagyvezérségben Mahmud utóda volt. Mi Mahmudot tartjuk a szultán bosnyák háborúja vezérének. Hammer: Gesch. des osm. Reiches II. 123. l.

száguld a királyi Bosznián s csakhamar eléri Jajczat, a székvárost. A bosnyák király csak lóváltásig maradhatott, s mint említők, kljucsi sziklavárában keres menedéket.

A szultán, Mahmud vezére nyomában ugyancsak gyorsmenetben a székváros: Jajcza felé tart. Ez alatt a vezér *Omerbeg Turchanoglut* portyázókkal a király kinyomozására előreküldi. Mindaz, a mit krónikások István király elfogatásáig írnak, részint sebtében alakult mende-monda, részben — ha van is valami magja — nehezen egymáshoz illeszthető mozaik. Annyi bizonyos, hogy Mahmud, a vezér, mikor megtudta a király tartózkodásának helyét, Kljucs alá vonulván, előnyomulásában nem talál jelentékenyebb ellenállásra.[1]

A török hódításnak a várak és erődök ostroma alkalmával három eszköz állott rendelkezésére: megrohanás, fegyverereje s egyezség. Így járt el a császár a Peloponnézus meghódításánál is, a hol ugyancsak Mahmud, a rumilii beglerbeg volt a vezére.

Előrebocsátjuk, hogy a közkeletű források hagyományai szerint Mahmud Tomásevics István királylyal szemben az egyezség útját választotta. Hitlevelet adott neki, melyben életét s vagyonát biztosította, ha behódol. Erre az megadta magát s rendelkezésére bocsátá Kljucs városát s várát a vezérnek. Más forrás szerint[2] a király Jajczába menekült. A szultán odaérvén, ostrom alá vette a várat s vívta, e közben megdől a védőfal nagy része. Erre a jajczaiak félvén, hogy fegyverrel hódittatnak meg, fejedelmök tudta nélkül izennek a császárnak, hogy megadják magukat. A király ezt megsejtvén, elmenekült. De a tábori őrök fol-

[1] Velenczében június 14-én már tudtak, hogy a királyt elfogták. Jajczától Spalatóig 3 nap alatt eljutott a híre, onnan 3—4 nap (maximalis idő) multán már értesülhettek a katasztrófáról. Három hetet számítva a hadjáratra Szjeniczától Jajczaig (máj. 16.), a kljucsi események kb. máj. 27 — jun. 5. közt játszódtak le. Kritobulosz Mehemet életében (IV. 99. §.) írja, hogy Boszniára villám gyanánt csapott „s néhány nap alatt beszáguldozta (IV. 100. §.), a nélkül, hogy valaki ellentállott volna." Általában így is [illegible]

[2] Kritobulosz i. m. 100—103. §. 1 Toldalék VI. 3. sz. Ez az elbeszélés azonban Bobovácz bevételére is illik.

ismerték s utolérték, elviszik a császárhoz, a ki azonnal megölette. A várost pedig a szokott évi adó kötelezettsége mellett kegyeibe fogadta s életöket biztosította. Őrséget helyezett — 7000 embert (?) — az erődbe s harambégnek — a vár parancsnokának — Jussufot tette meg.[1]

A második változatban hibás adat, hogy a szultán *azonnal* megölette a királyt, a kljucsi végepizódot pedig meg sem említi, pedig az hitelesen megállapítható. De nem akarunk abba a hibába esni, hogy elütő, vegyesen igazat mondával elegyítő változatokból egy harmadik verziót állítsunk össze.[2]

Egyet azonban meg kell állapítanunk. Mahmud vezér a császár bizalmasa volt. A peloponnesusi hadjáratban Demétriosz spártai deszpotának ugyancsak ő tétetett barátságos ajánlatokat a császár írnoka útján, hogy adja meg magát és a várost: „legjobb lesz neki és a vele levőknek magát és birodalmát bizalmasan a császárra bízni és teljességgel nem ellenkezni vagy ingadozni, mert ennek *nem lesz jó vége* ránézve“. Megadta azután a hitlevelet s másnap a császár fogadta a jelentkező deszpotát, kezet adott neki s tisztességgel bánt vele.[3]

Ugyanígy járt el Mahmud bizonyára Tomásevics Istvánnal is, ha ugyan a szultán tényleg megbízta hitlevél adásával. A hagyomány azt mondja, hogy Mohammed

[1] Jajcza megkímélése tény. A fiatalságot mindenütt besoroztatta, a vagyonos elemeket kitelepítette s csak a szegénységet hagyta meg a meghódított helyeken. A ferenczes-barátok rendkívüli ügyességgel kivívták híveik megtürt vallásgyakorlatát.

[2] Hogy miképen száll a pletyka, arra fényes példa Werdenberg Hugó cs. biztos beszéde a nürnbergi bir. gyűlésen 1480-ban. Azt mondja Mátyás királyról, hogy voltaképp ő az oka a bosnyák király halálának s Bosznia vesztének. „Két testvér volt Boszniában, ő egyiket a másik ellen uszította: Az egyik a törökkel tartott, a kit testvére elűzött, azonban a másik, kit testvére elárult, hitére megadta magát a töröknek, de ez fejét vétette. Így járt az áruló is.“ Tisztára összevissza beszéd ez. István király s ennek nagybátyja, Radivoj, a testvér! Az áruló meg a bobováczi renegát Radak, a kit a szultán a hagyomány szerint megöletett, mert áruló nem kellett neki. Ebből szövődött a pletyka. Würzburg. Kreisarchiv, Reichstagsakten I. fol. 60 v. 6. Fraknói V. szívességéből.

[3] Kritobulosz i. m. 189. l. III. könyv 118—121. §.

szultán azt találta, hogy vezére túllépte a megbizást s Ali Bestami perzsa sejktől fetvát kért, vajjon tartozik-e a szultán szolgája igéretét megtartani. Állítólag a szentéletű és tudós sejk megbizonyította, hogy az úr nem köteles rabszolgája egyességét megtartani s dühében maga szelte le a hitlevelét szorongató megrémült király fejét. Ezt a naiv mesét nem szabad komolyan vennünk.[1] Ha a vezér szultáni felhatalmazást kapott, a szultánról föltehetjük, hogy honorálja az ő nevében adatott kegyelmet. Tegyük föl azonban, hogy a vezérnek tényleg volt meghatalmazása a szultántól, melyet az utólag nem honorált, akkor Tomasevics Istvánról — noha ő maga, nagybátyja s ennek a fia,[2] meg az úgynevezett bosnyákvezérek is fogságba kerültek s a szultán kezére adták váraikat — azt kellene föltételezni, hogy valami olyasmit követett el, a miért őszinteségében kételkedtek. Ámde ez a halálra megrémült fejedelem már annak is örült, hogy életét egyelőre meghagyták s mindent megtett, a mit kívántak tőle. Ezért hiszszük, hogy az egész hitlevélhistória mondaszerű s Mahmud vezér esetleg nem is kapott a szultántól felhatalmazást garancziák adására. A szultán erre az ingadozó királyra épp úgy haragudott, mint annak idején Mátyás király, mert nem *bízott* benne. Nem fizette meg az adót, erőditményt épített a Száva partján s a mi a fő, elzárta előle a *rövidebb* útat nyugat felé. Mindez elég ok volt arra, hogy — miután a bosnyák erősségeket behódoltatta — fejét vétette. Ezt az eljárást még lélektani okokból is magyarázhatjuk. Ugyanis Mohammed szultán csakoly kegyetlen, mint byzanti szevasztokrator elődjei, perverz zsarnok, kit néha fellobbanó jobb szeszélye tett engedékenynye, póz és természetesség, tettetett kegyességgel váltakozván eljárásában, nem feledte el soha az egyéni hiúságán ejtett sérelmet. Bizvást föltehető tehát, hogy voltakép ezzel *bosszulta meg* azt a sérelmet, melyet az „áruló király“ azáltal követett el, hogy legyőzőjének

[1] L. megjegyzéseinket Laonikus Chalkokondylas szövegéhez. Toldalék VII.

[2] Állítólag féltestvére Zsigmond.

Hunyadi Jánosnak a fiához pártolt. Természetes, hogy byzantinmódra járt el most is, a mennyiben az ellenségből kisajtolta előbb a még a benne rejlő csöpp erkölcsi hatalmat, a mennyiben általa parancsoltatta meg, hogy várai hódoljanak be neki, azután pedig megölette.[1]

A szultán gyönge fának utolsó száraz hajtását törte le. Egyet zizzent s a megölt király alattvalói nyugton maradtak. Csak az úri osztálynak különben egymással viszálykodó azon felekezete, mely a királyhoz közelebb állott, menekült mindenfelé. Ki Horvátországba, ki Velenczébe, ki Raguzába s Dalmáczia parti városaiba.

Természetes, hogy mindegyik mást akar. Egy része Velencze segedelmével kíván felszabadulni, ha pedig nem vállalja a köztársaság, akkor inkább beállanak töröknek. Az öreg Vukcsics István, Szent-Száva herczege adatokat gyüjt a spalatói menekülteknél, hogy mit is míveltek voltakép a törökök, mikép lehetne egy szomszédokból alkotta liga segedelmével Boszniát felszabadítani.[2] Megtudhatta tőlük,

[1] Előadásunk, melynek exakt voltáért nem erősködünk, sok tekintetben ellentétben áll az eddigi egymást átíró hagyományos fejtegetésekkel. Truhelka i. m. 8—10. ll. Klaić i. m. 39—44. ll.

Érdekes Tomasevics István sírjának s' teteme hitelességének a kérdése is, melyet Truhelka tárgyal i. m. 11—14. ll.

Mindenesetre tény, hogy a szultán Jajczán ölette meg június hó derekán a bosnyák királyt, az is fölteheтő, hogy tisztességgel eltakarította ugyancsak a város körzetében. Truhelka a hagyományok alapján kutatta a tetemet azon a helyen, melyet a nép *Kraljev* grobnak — királyi sírnak — nevezett. Truhelka az ásatások eredménye alapján csak azt konstatálta hogy a néphagyománytól támogatott sírhelyen egy lefejezett ember csontváza került elő, abból a korból, a mikor Nagy-Lajos király pénzei ott még járták. A ferenczes-barátok jól tették, hogy, mint a bosnyák néphagyomány őrei, ezt a tetemet kegyelettel jajczai templomukban helyezték el. A hivatalos ásatási jelentést a Toldalékban adjuk VI. 10. sz. a. Újabban fra Augustinus Čičić bosnyák ferenczes, a kitől a történetirás még sokat várhat, tudatja velünk, hogy Fra Branko Szkarica a jajczamelléki prodmilacsjei ferenczes-plébános Jajcza mellett a nép közt megtalálta az „*Ercegovina*“ elnevezést az egyik csúcsra nézve, a Hum hegycsúcs meg úgyis ismeretes volt. Ez az Ercegovina Hervojáról maradt emlékképen. Nem áll tehát az a krónikás beszéd, hogy a szultán Tomásevics Istvánt a mai *Hercze govinában* ölette meg.

[2] Ljubič: Listine X. 247.

hogy a törökök úgy jártak el, a mint ők maguk is cselekedték, ha ellenségkép dúlják szomszédaikat. Jajcza környékén elvitték az összes egyházi értékes fölszerelést, melyet azután eladtak — keresztényeknek.[1] *Európa*, ha szabad úgy neveznünk a középitáliai államokat, jelesül Francziaország, Spanyolország, Burgund, Anglia s Németország Velenczétől s a római kúriától ugyan már előbb is hirt vőn Bosznia romlásáról, de mire a levelek odaértek, a halott királyon már nem segithettek. Nem csoda, hogy a részvétnek inkább csak stylaris jellege van, hát segitettek-e a nyugati hatalmak az utolsó byzanti császáron?

Mindamellett a bosnyák királyság romlása — az akkori közpolitikai viszonyokat tekintve — mély hatást keltett. Ösztönszerű érzést váltott ki ez a hirtelen jött katasztrófa a Nyugat vezérlő fejedelmeinél. Közérzésnek adott hangot a pápa, mikor a biborosok collegiumában sirva fakadván, imigyen szóla: „Bosznia elesett, királyát megölték, remegnek a magyarok s remegnek az összes szomszédok."

Segiteni voltakép akartak mindnyájan, a pápa mint a kereszténység feje, szóval és tettel helytállott, buzditott, de a kereszténység akaratát csak a főérdekeltek hajthatták végre: Mátyás, a magyar király szárazon, a velenczei köztársaság a tenger felől.

Ismételve meg kell azonban jegyeznünk, hogy úgy Mátyás királyt, mint Velenczét, egyaránt meglepték az események. Mohammed szultán hadjárata 1463 május 19—21-én indul meg, azután kezdődik a szultán vezérének nyargalása Jajczáig: május 24-én odaérhetett s május 28—29-én fogoly a király. Bérczoromról bérczoromra hamar hirt vettek erről Dalmácziában, ugy hogy junius 10-én bizvást tudhatták Velenczében az elfogatásról.[2]

[1] Fermendžin i. m. 279. l.

[2] Bobovácz elfoglalásáról már jún. 5-én tudtak Velenczében. Malatesta Novello de Malatestist tudositjuk erről Velenczéből. A király kincsei állitólag Bobováczban voltak elhelyezve. Milanói levéltár. Extera. 1463 jún. 10-én a velenczei államtanács tudositja római követét Bosznia meghóditásáról: „regem ipsum Bossine in miserabilem captivitatem Turcorum devenisse". Truhelka i. m. téved, mikor a királyt e tudositás

A király kivégeztetése természetesen csak június első felében mehetett végbe. A szultán Boszniában a le nem rombolt várakba őrséget helyezett, helytartót — a török források szerint Minnet-oglu Mohammedet — rendelt s a zsákmány egy részét magával vitte, sokat elosztott s az ország többi részét: jelesül Uszorát is pusztította.

Herczegovina behódoltatása nem sikerült. Közben a velenczeiek a Peloponesus visszaszerzésére hadat indítottak. A mint erről értesült a szultán, Mahmud pasát a derékhaddal odaindította, ő meg julius legelején Drinápolyba tért.[1]

Előrebocsátottuk a szultán hadjáratát, hogy Mátyás király ellenakcziójáról lehetőleg folyamatos képet adhassunk.[2]

Mátyás király hadjárata 1463

A magyar király tisztában volt vele, hogy Bosznia s az Alduna vonala menti Balkánországok miatt a törökkel döntőharczot kell vívnia. Ez nem a posteriori okoskodás, hanem érthető a sohasem szünetelő határharczokból. Tudatában volt annak is, hogy a szultán, mint az akkor legnagyobb haderő korlátlan hatalmú intézője, sokkal kedvezőbb körülmények közt támadhat, mint ő, a kinek bár földrajzi távolság dolgában kedvezőbb a helyzete, de sokkal kisebb, nem

alapján már akkor halottnak véli. MDE. I. 211. — 1463 jún. 14-én ugyanezt megírják a firenzeieknek: Firenzei lt. Resp. Cop. signori. carteggio filza 3. carta 114 t. — Velencze levele a pápához 1463 jún. 14. U. o. 216 M. s római követéhez a törökök dúlásairól u. o. 218—19., 1463 jún. 28-án a magyarországi követhez, hogy Mátyást buzdítsa a török ellen u. o. 221. l. — 1463 aug. 14-én a magyarországi követhez, hogy máris megkezdte a háborút u. o. 223. l. Aug. 23-án a burgundi herczeggel és a franczia királylyal már tárgyalnak nemzetközi akczióról. J. Dielemans. Cod. 9363. 182. l. Bécsi udv. ktár.

[1] Melchior de Imola Albániának kormányzója Skutariból 1463. juliius 19-én jelenti, hogy a Bultán Szjeniczán át vonult ki Boszniából, ahol 20,000 főnyi őrséget hagyott hátra az erődített helyeken. Ilyen 126 volt. Makusev: Mon. Slav. Mer. II. 261.

[2] A feldolgozott munkák közül első helyen Fraknói Vilmos: Mátyás életét említjük 127—636. l. — Horváth Jenő: Mátyás király hadjáratai. — Hazay Samu: Védő alkotmány, haderő és harczászat Mátyás király alatt. — Hadtört. Közlemények III. 159., 210. ll. Főforrása a jajczai eseményeknek Mátyásnak 1464 január 27-én Dombrón a pápához intézett levele, melyből mindazok merítettek, a kik Jajczával foglalkoztak. Oklt. XIV. v. ö. XXVI. A régibb munkák közül Engel I. K.: Gesch. v. Serwien und Bosnien még mindig jól használható.

annyira fegyelmezett és nem kellően fölszerelt erő áll rendelkezésére. Pénzforrásai a mozgalmas korszakban, három arczvonal felé inditandó hadjáratra: csehek, németek, törökök ellen elégtelenek, s a mint maga is megvallja, a megfogyatkozott emberanyagot nehezére esett összegyűjteni. Még Mohammed szultánnak, a mondhatni világverő hoditónak állandó testőrsége, fegyelmezett gyalogsága, fölösszammal könnyű lovassága, nagy agyúkészlete, hadserege kereteiben gyorsan kiegészithető s a romjaiban is gazdag byzanti birodalom zsákmányából könnyen élelmezhető. Mátyás hadserege mindössze 7000 ember (5000 gyalog, 2000 lovas), a főpapok, főurak dandárai 12.000 emberre tehetők, az egész had, ha ideszámitjuk a zsoldos gyalogosokat s a műszaki csapatokat, 25—26,000 főre rugott. Ámde a főurak s a főpapok csak három hónapig kötelesek katonáskodni, ha tovább tart a háború, a király tartozik a hadviselés összes költségeit viselni.[1]

Az ország az 1463-iki tolnai országgyűlésen megszavazta a hadkiegészítési törvényt: a birtokos nemesség 10–20 jobbágy után egy, 20—30 jobbágy után két s ilyen aránynak megfelelő lovassal tartozván Péterváradon május 29-én, a felvonulás indulóhelyén megjelenni. A fegyverzetet megszabja az 1463: XII. t.-cz.[2]

[1] A velenczei köztársaság 60.000 aranyat engedélyezett, ebből 20.000 rögtön, a többi Zárában fizetendő részletekben. Ez 720.000 koronát tesz, mai értékében ez összeg (a mai olasz viszonyokhoz aranyosítva) 15-szörösen számitandó. Magyarországi relatióját ma még nem állapíthatjuk meg. A pápai segély sokkal pontosabban került a király kezéhez, mint Velenczéé, mert a köztársaság maga is hadat viselt. A segély jelentőségéről Ep. Matthiae C. P. II. ep. XIX.

[2] Kard, lándzsa, pajzs, vagy tegez ijjal, kard s lándzsa. V. ö. Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. II. 178. l. Ez a megajánlás az ország határainak a védelme szempontjából történt. Ha azonban a szultán csak Boszniát támadna az általános fölkelés helyett, a király minden [illegible] kapu után egy aranyforintnyi adót szedethet, hogy dandárát megnövelhesse. Erre értelmezte némely történetírónk Mátyás királynak a Kovachichnál i. m. 161. l. idézett 1463-ban Jajczán kelt oklevelét. Ebből azonban nemcsak az tűnik ki, hogy 5—5 portánként 1 arany fizetendő, hanem éppen ellenkezőleg, hogy az országot védelmezni tartoznak, bárhonnan érje a támadás.

Mátyás király Tolnáról Fejérvárra[1] ment, ott április első felében teljesen megbízható tudósításokat kapott, hogy a szultán Szófiában összpontosítja seregét s onnan fog megindulni vagy Nándorfejérvár, vagy a Duna felé a déli részek elfoglalására. Érthető, hogy a király a hírek alapján megtesz minden előkészületet a Duna vonala irányában. A hadak bevonulása 1463 márczius végétől május elejéig aránylag gyorsan ment végbe. A seregnek gyűlekezési napja ugyancsak május 29-ére tűzetett ki, de a király már május elején megkezdhette a szervezést. Naszádokon (tetős dereglyéken) szállítottak élelmet — akkor szalonna, kenyér, füstölthús — Péterváradra, Nándorfejérvárra.[2] A király főhadiszállása Battán, Bácsmonostoron, de június 1—28-ig jobbára *Futakon* van.[3] Felkészülve várta, hogy a szultán hadai merre veszik útjokat, mert a szultán előcsapata Nándorfejérvár körül jártak. Katonai hírszolgálata ez esetben nem vált be. Egyik azt a hírt hozta, hogy a szultáni derékhadával a Duna felé vonul, a másik egyebet mondott. Miközben a király teljes erejét az alvidék védelmére szánja, a szultán merész és gyors elhatározással (május 19-én) a bosnyák királynak az akkori fogalmak szerint legerősebb védővára, Bobovácz előtt terem (május 19.). Mátyás király mondja, hogy előkészített árulás nyitá meg a szultán előtt a Boszniába vezető utat s mielőtt még kardot rántott volna, máris hatalmába került áruló s elárult egyaránt. Csellel ejti hatalmába a királyt s végre is megölette, összes várait s megerősített helyeit birtokába vette s őrséggel látta el.

A szultán bosnyák hadjárata folyamán azonban éppen a szultán ügyes fordulata következtében egy külön török-magyar hadjáratot kellett Mátyásnak megvívnia a Duna vonalán. Amennyiben a nem mindig ellenőrizhető és nagyon mozaikszerű. korrendileg fölötte nehezen összeilleszthető adatokból az egyes diversiók közti összefüggés megállapítható, előttünk

[1] Teleki i. m. XI. CCCXLIV. Pozsony városának rendelete, 1463 ápr. 14-én, melyben hajókat requirál.

[2] Magyar Sion II. 733 s Teleki i. h.

[3] Ráth K. i. m. s az országos levéltár adatai alapján Csánki D. szívességéből. L. Toldalék VI. 11a.

kétségtelen, hogy Szendrő vára a török támadás bázisa. Erre támaszkodik a szandzsák bég: Ali (ugyancsak Angjelovics Mihály fia — oglu — tehát Mahmud nagyvezér testvére?), a szultán egyik jelesebb alvezére. *Szendrő* 40 km Nándorfejérvártól, 125 km Temesvártól s Kevi várából Erdélyhez sem messze, miota török kézen van, valóságos kalóz-menedékhelyet példáz. Már 1460 óta pusztítják ezek a portyázók a dunamelléki helységeket s ha nem találnak ellenállásra, beljebb száguldoznak: égetnek, rabolnak, ölnek s zsákmányt tesznek.

Bevezetéskép egy nagyobb betörest kisérel meg Ali bég. Nándorfejérvárt elkerülve, beüt a Szerémségbe, felgyujtja Kölpényt (Kupinovo) nyd. Zimonytól, Száva-Szt.-Demetert (Mitroviczát) s Futakig (76 km Nándorfejérvártól) végigdulja a vidéket. Nem messze Futaktól Mátyás végbeli alvezére, Szokolyi Mihály és Péter rácsapnak a dúlókra. Valósággal egész sorozata következik azután a kisebb-nagyobb ütközeteknek, melyeknek az a végök, hogy Ali bégtől elszedik a prédát s a királyi huszárok a menekülőket átkergetik a vizen. A portyázó had erős veszteség után visszafut Szendrőbe. Ez a beütés 1462-ben történt-e, vagy 1463 tavaszán, nem tudjuk, de mindenesetre megelőzte Mátyás fölvonulását s csak azért volt lehetséges, mert a királyi hadak még nem gyűlhettek össze.[1]

Jobban szervezte Ali bég a temesmegyei végek, illetőleg Erdély ellen intézett beütést, miután hadát ismét rendbeszedte. Ezt a vállalatát azonban Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda és testvére András, Temesvár s a Temes vize között ügyesen csalogató hátrálással tették tönkre.

Egy harmadik, az előbbi beütéssel kapcsolatos török portyázás ugyancsak a Szerémségben dulja a falvakat. Ezeket már a király parancsára Csulai Móré László veri tönkre.

Egybevetve ezt a három vállalkozást, nyilvánvalóvá lett, hogy a szultán a maga szempontjából nagy előrelátással

[1] Bonfini: Dec. III. lib. IX. a forrás, de humanistánk nevezetes a chronologia iránt viseltetett ellenszenvéről.

megakadályozta Mátyás offenziváját Bosznia ellen. Ali bég csíkszerű mozdulataival foglalkoztatta a magyar királyt s rákényszerítette, hogy Szerbia felé operáljon. Mátyás átkelvén a Dunán, a szendrői török csapatokat szétverte s Nándorfejérvárra teszi át a főhadiszállást. Ezek a hadműveletek augusztus 1—szeptember 8. közt történtek. Azonközben a szultán végezvén Boszniával, derékhadával ugyancsak az u. n. Ó-Szerbián át (Novi-Bazár) Üszküb felé, Konstantinápoly felé tartott. Erre a hírre az előle menekülő oldalvédet Dengelegi Pongráczékkal üldözteti s Ráczország határáig hatol s 15,000 foglyot kiszabadít.[1]

Ali bég hadait mindenünnen elzavarván, a király útja nyitva állott a Drináig, Bosznia s a macsói bánság közötti határfolyóig.

Igaz, hogy a szultán megakadályozta Mátyást a bosnyák király megsegélésében s feldönthette Boszniát, mert a Dunavonalának védelmére késztette. De éppen ezáltal bírta rá Bosznia felszabadítására. Azt a mély gyűlöletet, a melylyel Tamás fia István bosnyák király iránt még egy esztendővel ezelőtt viseltetett, szomorú halála után szánakozással elegy engesztelődés váltotta fel. Fidelis nosternek, hívének nevezi most a halála után. Hozzájárult ehhez még a bosszú érzése is. Mert bár árulást, cselt emleget a király, mikor Bosznia elestéről szól, elsősorban a magyar korona tényleges igényeit sújtá porba Mohammed szultán. Most, hogy a szultán kivonult hadaival Boszniából, erélyes akczióra határozta el magát; ki tudja — úgymond —, nyílik-e még alkalom Bosznia visszahódítására? Számbavette, hogy a kereszténységen mély sebet ejt Bosznia elvesztése s készen állott elhatározásával: visszafoglalja Boszniát.

Fáradt seregének pihenőt engedett s gondoskodott a hadjárat folyamán előállott fogyatékok pótlásáról.

Mátyás egyelőre csak annyit tudott, hogy a szultán mozgósította seregét s támadó hadjárat lészen valószínűleg észak felé, tehát neki a Duna—Száva vonalát kell védelmeznie.

[1] Mátyás király 1464 május 28. adománylevele. M. k. orsz. ltár. DL. 15988. v. ö. Fraknói i. m. 128. l. 2. Ezt a hadjáratot kronológiai szempontból még tisztázni kell.

Török diversiók a Duna és Száva felől

Mátyás királynak ezen csak körvonalaiban ismeretes[1] szerbiai hadműveleteiből végeredménykép megállapitható, hogy a szultán bár hóditólag lépett föl Boszniában s Mátyást távoltartotta, mégis kénytelen volt elvonulni. Egyszerű oka az élelemhiány, a lakosság elfutott s a herczegovinai karszthan nem tudott takarmányra szert tenni a lovas.[2]

Ezt a körülményt használta fel Mátyás s elhatározta Bosznia visszafoglalását.

Ki tudja — igy szól ő maga —, hogy nyilik-e meg alkalom a szultán újon behódoltatott területének a visszahóditására, számbavette, hogy a kereszténységen mély sebet ejt Bosznia elvesztése.

A ráczországi küzdelemben elfáradt seregének pihenőt engedett s gondoskodott a hadjárat folyamán előállott fogyatékok pótlásáról.

Szövetség Velenczevel. 1463 szept. 12.

Hadbaindulása előtt szövetségre lép a velenczei köztársasággal. Velencze oratora, Aymo (Emo) János kedves embere a királynak, benne *bizik*. Péterváradon (szeptember 12.) köttetett meg a szerződés, melynek főpontjai:

1. A szultán ellen védő- és daczszövetségre lepnek.
2. Egymás nélkül nem kötnek békét.
3. A köztársaság 40 gályát állit hadilábra s összes dalmát és peloponesusi vezéreit rendelkezésre bocsátja.
4. *A szerződő felek országaik területi épségét nem fogják megsérteni.*[3]

Jajczai vonulás.

Mátyás eladdig, mig seregét újra szervezte s haditervét megállapitotta, Péterváradon s Verőczén tartozkodott. A jajczai török őrsereg csakhamar értesült a király szándékáról s a Banja-Luka és Jajcza közötti völgysikatorok-

[1] Ezt a hadjáratot még tisztázni kell, a chronologiai egymásutánt nehezen lehet megállapitani. Tény, hogy Mátyás Ráczországig vonult, de az összefüggés a hadjárat egyes phasisai között nem világos.

[2] Makušev i. m. II. 159. l. „Turchi in Bossnia Stano cum grande dixaxio de victuali e cossi del vivere per loro cavalli i quali po rono mezzo morti 1463 julius 1. jelentés.

[3] Theiner Mon. Hung. s. II. 380—82. Velencze akkor komolyan vette a dolgot s mindenről értesitette peloponesusi hadvezéret. Emo János követök levelét Jajczáról mellékletkép megkuldtek. Sathas Doc inédits à l'histoire de la Grèce I. 246, 39.

ban torlaszokat emelt. Előreküldött csapatokkal, a hozzácsatlakozott keresztény lakosság segélyével útjából eltakaríttatá az akadályokat s megindult az ország székhelye ellen, „melyet a természet és mesterséges erődítés a többinél erősebbé tett". A török megigázta bosnyák lakosság hangulata nagyon kedvezett a király vállalatának. A ferenczes-barátok lángbuzgalommal vezették s buzdították a népet a keresztény hitben.[1] A király tudósításaik alapján a török minden lépéséről pontosan értesült.

Mátyás király ennek folytán a derékhaddal október elején indult meg Gradiska: a Száva réve felől, honnan könnyűszerrel űzte el a török őrcsapatokat. A Száva védelmére, az eleség- és fegyverszállítmány biztosítására — a hogy ma mondják — hadtápparancsnoknak Dengelegi Pongrácz Jánost rendelte ki.

Gradiskától Banja-Lukáig a 45 km-nyi út sík vidék, melyen akadálytalanul haladhatott a sereg. Megérkezvén Banja-Lukára, innen Jajczáig három menetirány között kellett választania:[2]

1. A Verbásztól keletre a Vrbanja völgyén át Kotor városnak, Szkender-Vakufnak — az Ugar és Verbász folyón áthaladva — menetelve érhetett Jajczába.

2. Banja-Lukától a 72 km. hosszú völgy-sikátorokon át a verbászmenti veszedelmes ösvényeken, egyenesen nekivághatott Jajczának.

[1] Fermendžin i. m. MCXXVII. sz. 272. l.

[2] *Sarkotić István*, Bosznia és Herczegovina parancsnokló tábornoka oly szives volt Weigel Ferencz cs. és kir. tűzérkari százados hazánkfiát, jajczai vizsgálódásaink folyamán mellénk rendelni. A műszaki megjegyzések s talpraesett megfigyelések a terep szemléje közben nyert benyomások eredményét képviselik. Egy 1463-iki ostromot adatok nélkül rekonstruálni alig lehet. Azonfelül még az is megnehezíti a vizsgálódást, hogy a jajczai vár többször átépíttetett s ma nem lehet a régi állapotot szemléltető módon, szabatosan megérzékíteni, s mégis Weigel százados föltevései igen tanulságosak, úgy hogy a Toldalékban (VI. 9. sz. a.) német eredetiben közöljük, mert fordításközben az egyes műszaki kifejezések nem teljesen megfelelő alkalmazása zavart okozhat. Hálára kötelezett Rollinger altábornagy, az elismert várépítő szakember, midőn Weigel százados fejtegetéseit megjegyzésekkel kísérni volt szives.

3. A Verbásztól nyugatra Szitniczán, Varcar-Vakufon, Borcin át vezetett az akkori kaldrma (köves út) Jajcza felé.

Íme az útirány vázlata:[1]

Hadtörténetíróink szerint Mátyás két oszlopban indította meg seregét: az egyiknek vezérre Szapolyai Imre, a kincstárnok, a kinek birtokainál és eredeténél fogva nagy

személyes összeköttetései voltak a vidéken. Ez az oszlop állítólag a Verbász völgyében nyomult elore, a király pedig a derékhaddal, de mindenesetre a Szana folyón át[2] Kljucsot érinté, a honnan a jajczai út belétorkollott a 3. utirányba. A műszaki csapatok, ostromgépek s az agyuk mindenesetre errefelé vonultak.

[1] Megjegyezzük, hogy minden leirasnal többet ér a szemleitető rajz, melyet az olvasó jobban ellenőrizhet.

[2] E. M. C. I. 73. 116.

Természetesnek találjuk, hogy a király táborába siető horvátországi csapatok Bihács felől siettek Jajcza felé. Így a Frangepán Márton vezette contingens.[1]

A király hadiútjában úgyszólván a magyar szent korona főtényezői vettek részt. A főpapság közül *Váradi István* kalocsai érsek, *Vitéz János* váradi, *Csezmiczei János* pécsi püspökök,[2] *Gúti Országh Mihály* nádor, *Ujlaki Miklós* erdélyi vajda. *Szapolyai Imre* kincstartó, *Frangepán István* horvát bán,[3] *Frangepán Márton*, *Dengelegi Pongrácz András* főpohárnok, *Vitovecz János* Zagorje comese szlavón bán, *Drágffy Bertalan*. A testőrségben szolgáltak *Kállay Pál*, *Parlagi György* aulae milites,[4] alighanem *Vingárti Geréb Mátyás*,[5] és hányan maradtak említetlenül a névtelen magyar és horvát vitézek közül?

A műszaki csapatoknál lőszer- és hadigépparancsnokként *Berendi Back Gáspár* csanádi pap,[6] később szepesi prépost „decretorum doctor" szerepel.[7]

Az ostrom 1463 okt. ? — decz. 25. A király esetleg 4—5 nap alatt tehette meg az utat Jajczáig. Ezt a menetelést az akkori utakon, illetőleg ösvényeken eléggé kiadósnak ítélhetjük. A hadak elhelyezése, az ostromterv megállapítása meddig tartott, arra nincs adat.

[1] A Frangepán család oklevéltára II. 57—60. „Regni nostri Hungarie corone consequenterque nostro maiestati fideliter complacere satagens" elsőnek gyüjtötte össze hadait, s pénzt és vért áldozott. 1463 november 23. Jajcza.

[2] Toldalék VI. 1. sz. alatt közöljük igen tanulságos alagyáját az ostromról.

[3] Frangepán Oklt. II. 61. 1463, deczember 6.

[4] Oklt. XVI.

[5] Rátkay: Mem. banorum 100. l.

[6] Katona H. C. XV. p. 7. 118., 462.

[7] U. o. 618. Szirmay: Szatmár vármegye leirásából (III. 303.) idézik, hogy Gerendi István Jajczán lelőtt egy. a királyra leselkedő törököt s 1463 november 11-én ezért czímeradományban részesült. Ámde Szirmay nem Gerendit, hanem *B*erendit említ, kérdés, hogy a pattantyús Berendi Gáspárnak nem rokona-e, föltéve, hogy Sz. állítása megfelel a tényállásnak. Vajjon czigányok kisérték-e a tábort mint golyóöntők, ezt a kérdést csak azért vetjük fel, mert II. Ulászló 1496-ban Bolgár Tamás czigányvajda sátoraljának erre szabadalmat ad. Pray. Ann. IV. 273.

Némi fogalmat nyujthat az ostromműveletekről az a körülmény, hogy a király az első rohammal (október 5—6), betört a *város* falain[1] s csapatai kézitusába elegyedvén a város őrségével, elkeseredett küzdelem után, a törökök a tulajdonképeni várba vonultak.

Kérdés, hogy a mai Jajczának melyik részén keresendő ez a város? Eleinte a várhegynek körfalain, illetőleg gyámfalazatán belül eső házcsoportot véltük alsóvárosnak. (A Saleffendić-kula, Szahat-kula s a travniki, vagyis bosnyák kapu szegvényét.[2]

Majdnem bizonyosra vehetjük, hogy az a város, illetőleg alsóváros, melyet Mátyás bevett, a mai banja-lukai, régebben magyar kapu[3] előtt elterülő katholikus városrész lehetett, mely a várat uralta.

Ennek a podgradjenak: alsóvárosnak mindenesetre voltak védőfalai. Kiterjedését ma bajos megállapitani, mindenesetre lennie kellett oly megerősitett belső védővonalaknak, melyek lehetővé tették, hogy a török őrség csak negy napi küzdelem után adta föl. Hogy Weigel Ferencz százados nem találta meg emez erőditményeknek s az ároknak látható nyomát, nem csodáljuk. 1528 óta általán véve békességes fejlődése, illetőleg megnyugvása volt a városnak s

[1] Az ostrom datumát nehéz megállapitani. Bonfini Dec. III. l. IX. azt állitja, hogy: A kalendis Oct. tamen urbem ceperat, tehát október 1-én foglalta el a várost. Ámde a király szeptember 29-en Verőczén időz, oktober 2-án pedig Grubisinczen (Morović közelében, ny-1. Mitroviczától, ma Szerém megyében, akkor Valkóhoz tartozott. Csánki i. m. II. 284., 312.), tehát Jajczát nem foglalhatta el október 1-én. Föltéve, hogy október 3-án indult el Banja-Lukára, 7—8-án érhetett Jajcza alá, s ha az első rohamra bevette a várost, ez 9-énél előbb nem történt, de 4 napba telt, mig a törökök teljesen visszavonultak. Ezért okt. 12—14-énél előbb nem kezdődhetett a vár ostroma, később igen. A vár elestét Bonfini decz. 16-ra teszi, holott az decz. 26-án történt. Oklt. XXVI. 31. l. Értelemzavaró hiba, hogy az oklevéltárban 1464-el jeleztetett ez a később még elemezendő 1463-ból való darab. Osztroviczai Konstantin (Toldalék VI. 4. sz.) szerint Mátyás nyolcz hétig: 56 napig ostromolta Jajcza várát. A kalendárium tehát — ha az ő számitását vesszük hitelesnek — ekkép alakul: 1. az ostrom kezdete okt. 30., 2. a város bevétele nov. 4., 3. a felső vár bevétele decz. 25.

[2] L. a 7. sz. ábrat.

[3] Oklt. 98. l.

az alsóváros csakhamar szabad helylyé vált. Falait lebontották s a védőfalazat köveiből új házakat építettek, az árkokat pedig apródonkint feltöltötték.

7. sz. Jajcza tervrajza az 1463 ostromra való tekintettel. mért. 1 : 15000

Hogy Mátyás a *város* bevételével oly gyorsan végezhetett, azt bizonyára a katholikus lakosság egyetértő segít-

Jajcza a Kozluk felől tekintve.

Mátyás király az alsó város ellen 1463. okt. intézett ostromának képzelt vázlata.

KIK

Samic mahala beden

Medved Kula

Felső város

Banja lukai kapu

Sahat Kula - Oratorony

Sal effendic Kula

Vár

Abisa kapija

mai szerb templom

KATINA

Vrbas-Pliva

Kozluk

Alsó város

Kőbánya a lövegek szedésére

Lőpor-gyártás

Tüzértábor

A mostani ferenczrendi egyház

Lóbaraanok

Szállító szekerek állása

Basa lak

A tüzérség első állása

A tüzérség második állása

8. sz. Jajcza ostroma 1463 okt.—decz., az alsó város elleni felvonulás a Kozluk felől tekintve.

9. sz. Jajcza ostroma 1463 okt.—decz., az alsó város elleni felvonulás a Katináról tekintve.

ségének köszönhette. Ugyancsak az *al-*, jobban mondva *külső* városban volt a ferenczeseknek még egy templomuk — hogy a mainak a helyén, vagy egyebütt állott-e, azt nem tudjuk —, a honnan a magyar actiót előmozdították. Kétségtelen, hogy a városban a többséget katholikusok és a sebtében iszlámra áttért patarének alkották. Ezeket térítették át a barátok a király pártjára s ily módon sikerült a török őrséget a felső várba visszaűzni.

A 7. és 8. sz. alatt ideiktatott vázlat katonai szempontból adja vissza a helyszíni benyomásokat s ideális vázlatát nyujtja az ostrom megkezdésének föltételezett fázisairól.

A megrohanás s a vár körülzárolása a Pliva folyása mentén, a Verbász-Pliva összefolyása irányában történhetett. Az ágyúkat s az ostromgépeket hihetőleg Borcitól kiindulva a Carevo poljen s a Katina-n át Bašćeluči-ig hozták s ott helyezték el, ugy a hogy a vázlatok feltűntetik.

A Pliva s a Verbász-Pliva összetorkollása déli vonalát a törökök valószínűleg mindvégig birtokukban tartották. Az a föltevés, hogy Mátyás király a tél folyamán nagyobb erőkkel közelebb jutott Jajcza déli oldalához, nem tartozik ugyan a lehetetlenségek közé, de nem valószínű. „Téli hideg szigorát“ [1] említi Janus Pannonius a költő-püspök, esőről, hidegről szól a király. Noha nagy hideg járta, vajjon befagyott-e a sebesfolyású Verbász s alakulhattak-e járható jéghidak rajta, csak hypothesis számba megy: Jajczától északnak a Verbászon át vezetnek ugyan gázlók, de a partszegély olyan meredek, hogy valami különös előny ebből nem származott.[2]

Érdekes, hogy Janus Pannoniusnak, *a szemtanunak*, idéztük verse épúgy mint a modern tanult katona,[3] híven adja vissza az ostrom terepnehézségeit, Mátyás királyt imígyen megszólaltatva:

[1] Toldalék I. 1. sz.

[2] Weigel százados munkája e két Panuska b. h. mérnök megrajzolta sikerült vázlat. Természetes, hogy Weigel százados katona szemével nézte a terepet, ha egy s más hypothesise nem igazolható is, de tényleg szóvá tehető.

[3] L. Toldalék: Weigel százados fejtegetését i. h.

„Vár függ fönt az imént hódolt város falain túl,
Őrség s jó fekvés állta el ahhoz utam.
Dörgő ágyuim elkezdik hát zúzni a bástyát,
Csakhogy a védő had megveti gépeimet.
Ránk a magas tornyokból sokszor az úgy eregette,
Mintha szakadna a hó, nagy szaporán nyilait!
Hej, hányszor ki-ki mert ránk rontani éjnek ivadján,
Virrasztóimnak káruk okozva sürűn!
Sem zúgó viharában szörnyű északi szélnek,
El nem csüggedt az téli hideg szigorán.
Végre szünetlen fáradság és vízbeli ínség
Ostromot állóknak megtöri vas szívüket.
Jött az a nap, kin megváltásunk szülte meg a' Szűz,
S vár megadása felől, ím, jön a várt követ is."

Ezt a függő várat könnyen lehetett védelmezni. A meredek várhegy, a déli oldal járhatatlansága s az akkori ostromágyúk s gépek kisebb hatékonysága fölötte megnehezítették a támadást. Ebből, valamint a zimankós időből, s a mit első helyen kell vala említenünk, a védők szívós, vitéz ellenállásából következik, hogy a vár oly huzamosan ellenállott.

Elismerte ezt a király is, csak a török történetírók végeznek könnyen Jussuf harambéggel, röviden árulást hozván fel a vár eleste okául.[1] Nem mondják a valót, mert csupán a királynak még nagyobb állhatatossága vehetett erőt a vitéz védelmen.

Tűrte a hideget, buzdította katonáit, jutalmazta az érdemeket[2] s maga is résztvett a harczban. Nagy kitartás kellett hozzá sátrakban, barlangokban s beásott gödrökben éjjel-nappal készenlétben lenni a folytonos kirohanásokkal szemben. Az ágyútűz s az ostromgépek aránylag kevés kárt okoztak a falakban. A XV. századbeli ágyúk öntöttvas- és kőgolyói 400—1200 lépésre (300—900 méter)[3]

[1] Oklt. X—XIII.

[2] Kanczelláriája mellette működött. A jajczai kiadványokról l. Toldalék VI. 11. c.

[3] A. Dolleczek: Geschichte der österr. Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Wien, 1887. V. Károly idejében már 500—3675 m-nyire hordtak vízszintes beállításban a lövegek. List udv. muzeumi kormánytanácsos szíves közlése. A magyar tüzes- és lövőszerszámokról l. Takács S. tanulmányát Századok, 1908. évfolyam 49., 130., ll.

hordtak, s az ostromgépeket csak közelben lehetett használni az őrtornyok ellen. „De az őrség megveti a gépeket s szorgosan nyilaz."

Mátyás taktikája mindamellett sikerre vezetett, mert elfárasztotta az ellenséget. A hosszas lövetés mégis megrongálta a falakat, kivált a fellegvár *felső* kerületét: az ikindzsi (második) vár falkerületét s az őrség számban erősen lefogyott, víz- és élelemhiányban pedig különösen szenvedett.[1]

Nem hiszszük, hogy a várban 1500—2500 védőnél több lehetett, betudva a családokat és nem harczosokat. Ez az elernyedés annak a körülménynek tudható be, hogy Koszacsa Vukcsics István a szent-szávai herczeg s fia László herczeg hadaikkal Prozor felől Bugojno, Dónji-Vakuf felől Jajcza déli részét elzárták.

Az öreg István herczeg, de különösen László október havában Velenczének felajánlották Boszniát, nem tudván, hogy Velencze szeptember 12-ike óta szövetségese Mátyásnak. A köztársaság erre csak azt felelte, hogy a magyar király már megtette Bosznia felszabadítása érdekében a szükséges lépéseket, hadai bevonultak Boszniába, Jajcza városát elfoglalták s a többi erősséget is birtokukba kerítendik.[2]

Erre aztán fölkínálkoztak Mátyásnak, s miután szívesen fogadta ajánlatukat, hadaikkal november hó végén megérkeztek. A szövetség ára az volt, hogy Mátyás magyar zászlósúrrá tette László herczeget, két zsupát igért neki[3] s az öreg herczeg birtokaiért szavatosságot vállalt. Minthogy ez az ünnepélyes adomány deczember 6-án kelt, a herczegovinai hadoszlop november végén állhatott be az ostromlóseregbe. Ezen időponttól kezdve hanyatlik az ostromlottak ellenállása.

Jajcza elfoglalása 1463 decz. 25.

Deczember 25-én követ érkezett a várból a királyi táborba. A király nem várta őket. Ellenkezőleg, az álta-

[1] A várban egy városszerte ismert ásott, kifalazott kút volt, melyből lánczczal húzták ki a jó vizet. Valószínű, hogy időnként kifogyott belőle a víz. Ma nyoma sincs. Ma reservoir van a várban. Dr. Milassin Lóránt jajczai főszolgabíró közlése.

[2] Ljubić: Listine X. 278.

[3] L. Bosnyák élet- és nemzedékrajzi tanulmányaink német kiadását 195. s köv. ll. Az uszkopljei és ramai zsupákról van szó.

lános ostromra minden előkészületet megtétetett. Az ostromgépek, ágyúk beirányoztattak. Az Úr születése napját áhitattal ülte meg a sereg. A katonák meggyóntak, megáldoztak s deczember 26-án, Szent István vértanú ünnepén, reggelre kiadatott a támadásról szóló parancs.

Éppen nagymisével ülték meg a ferenczesek templomában a szent napot, midőn a tábori őrségnek egy vitéze besietett a szentegyházba, hírül hozván, hogy a törökök egyezkedés czéljából hírnökeik részére sértetlenséget kértek a királytól. Megadatott nekik. Előbb két előkelő vitéz, utóbb még kettő érkezett a főhadiszállásra. Egyikök, Eliász bég, egykor maga is parancsnok, minden fenntartás nélkül kijelenté, hogy a várat lőszerestül, éléstárostul s minden, még személyes ingóságaikkal egyetemben átszolgáltatják a királynak. Az egyezség azonnal megköttetett s még aznap éjjel egy fegyveres királyi csapat bement a várba s birtokba vette.

Deczember 26-án reggel megannyi török elhagyta a várat, csak — a mint mondják — az asszonyok maradtak benn. Megszámláltatván, 430 derék fegyverbíró harczos lustráltatott. A király tetszésökre bízta, hogy zsoldjába lépjenek, azok részére pedig, a kik haza akartak térni, kalauzokat rendelt, nehogy a felbőszült népnek áldozatul essenek.[1]

[1] Okltár XXV. A király „in eodem castro nostro Jayce" hálát adva Istennek, értesíti Pálóczi László országbírót Jajcza decz. 25-én történt elfoglalásáról; XXVI. sz. Lukács egri prépost, alkanczellár szemtanu részletes levele ugyancsak Pálóczi László országbíróhoz. Az alkanczellár közvetetlen tudomáson alapuló tudósítása bizonyság rá, hogy árulásról szó sem volt. A török történetírók a maguk szempontjából csak a király zsoldjába állott törököket nevezhetik hűteleneknek, de az őrség vitézül kitartott. Osztroviczai Konstantin (Toldalék) is árulást emleget Jajcza feladása okának. Akkor, mohammedán lévén, hitsorsosai igy beszélték el neki. Mátyás, illetőleg az, a ki ezt a tanácsot adta neki, nagy lélektani belátással hűségére téríti a hitben ugylátszik amúgy sem állhatatos őrséget. Nem tekintjük szabatos forrásnak Kritobulosz (l. Toldalék VI. 3. sz. l.) rövidletét, de megemlítjük, hogy ő sem beszél árulásról. A megadás okául felhozza, hogy az őrség fellázadt s egymást ölte s *önkényt* állott a királyhoz. A mit Lukács alkanczellár az asszonyokról emlit, hogy azok a várban maradtak, nekünk az a meggyőződésünk, hogy ezek az őrség keresztény asszonyfoglyai, a kiket ágyasaikká tettek. Ezekre vonatkozhatik Bonfininak (Dec. III. lib. IX. Okltár II.) az az

Körülbelül négyszáz erősebb fajtájú török állott át a király szolgálatába, élükön Jussuf, a várőrség parancsnoka.[1] Jajcza, mint Alsó-Bosznia központja, immár a magyar király kezén lévén, a kerületébe tartozó apróbb erődök önként behódoltak. A jelentékenyebb váracsok közül való: Zvecsáj, Banja-Luka — Orbász felől emelt — vára is, melyet 50 janicsár s 50 dizdár (várvédő) védelmezett. Ezt a várat Mátyás körülzároltatta s néhány ágyút s egy csapatot küldött alája. Zvecsáj addig vitézül állotta az ostromot, míg Jajcza megadta magát. A föltételek ugyanazok, mint Jajcza átadásánál. Bizonyára a többi várat is szemmeltartotta a király, mert a fővár átadása után azok is kezére jutottak. Körülbelül 30 ilyen őrtornyot s várat vettek be, s majdnem ugyanannyi tért a király hűségére. Ha a nagy hideg megengedi, az összes török hódoltságot föl lehetett volna szabadítani.[2]

Mátyás a jajczai vár birtokba vétele után elsősorban elrendelte a vár kijavítását, válogatott őrséget helyezett el a felső várban, ellátván lószerekkel úgy a jajczai anyavárat, mint az imént behódolt váracsokat s őrtornyokat (kulákat). A vár parancsnokságával a vitéz *Hidvégi Székely Jánost* bízta meg.[3]

A téli hadjárat egyaránt erősen megviselte a csapatokat és vezéreket.[4] A király még később is fölemlegeti.

állítása, hogy Jussuf várparancsnok a keresztény rabokat is magával akarta vinni, a mit a király kereken megtagadott, hogy a legutolsó keresztény szolgát sem hagyhatja kezeik közt. Lehettek ugyan várszolgálatra alkalmazott bosnyák rabjaik is, de az élelemre való tekintettel csak kevesen, azért ezt a kikötést, ha ugyan igaz, a mit Bonfini állít, az asszonyokra kell vonatkoztatni.

[1] Ennyit említ a király.

[2] Okltár XII.

[3] 1464 január 2-án Jajczán kelt levelében a király Székely Jánosnak és Miklósnak a szanamegyei Kozara (Kozarac) várat, szemtük in perpetuum, a nádor szerint pro descensu seu loco descensus durante beneplacito Suae Maiestatis adományozza. Közelében volt a *brinkin* és *novi strušici* erődített torony is. Erről az érdekes adományról l. Aszl. Okltár CXXXVIII. sz. 218. l.

[4] Oklt. XLI.

hogy mily fáradságos küzdelemmel hódítá meg Boszniát. Ily körülmények közt egyelőre befejezte a hadjáratot, s beérte vele, hogy a töröktől elhódított területet végleg a magáénak tekintse. Érezte új szerzeménye fontosságát, midőn a pápához írott levelében abbeli nézetét fejezte ki, hogy megorvosolta azt a sebet, mely Bosznia romlása következtében nemcsak sarkán, vállán, hanem szívén is érte Európát, mert hisz innen minden irányban portyázhatott a hit ellensége. Ő kettős czélt tartott szeme előtt: egyik: megtisztítani az országot belső ellenségeitől; másik: leverni a külső pogány ellenséget; ez örökbe maradt főkötelessége.

A jajczai siker méltatása, a terület első szervezése.

Mátyás királynak ez a hódítmánya nem a magyar királyi *Rama* néven ismeretes *igényfenntartás* Boszniára nézve, nem is a nemzetközi jellegű souverainitás érvényesítése a bosnyák volt uralkodóház kihalta után annak az örökségére, hanem. a török legyőzése után, hódítás alapján előállott teljes felségiség. Ezt a területet már Boszniának nevezi a Mátyáskorabeli államjog.

A háború sikeres befejezésében, valamint az új berendezésben főszerep jut kincstárnokának s fővezérének, Szapolyai Imrének, kiről azt írja, hogy Jajcza visszaszerzését „legelőbb az isteni gondviselésnek, azután ezen előharczos éberségének és munkájának tulajdonitja“.[1]

Szlavóniai, pozsegamegyei törzsökös birtokos,[2] a Borics-bán híres nemzetségéből, rokon az odavaló családokkal, s nagy összeköttetései vannak a Száván túl is. Szapolyai szavát véljük hallani, midőn Mátyás király ké-

[1] Wagner: Analecta Scep. I. 146—147. a szepesi comesi mélt. kiállított oklevélben.

[2] Csánki Dezső: Magyarország tört. földr. a Hunyadiak korában II. 446. Az orbászmegyei nagybirtokosok (Orbovaiak, Oresjaiak stb.) Pozsegához gravitálnak. Forgách Ferencz Szapolyaiékat (168. l.) bosnyák eredetűeknek véli, ámde az adatok Pozsega megyére utalnak, mint törzsfészkükre. Boszniában is van Zapolje nevű hely, de ez typikus délszláv elnevezés. Zapolia Zapolje nevű hely, mely „Jaicza haud procul aberat“ nem található. Van ugyan egy *Zapolje* község (melyhez Bregovica, Klupci, Lokve, Operci, Orlice Ciganska, Rjeka és Zapolje tartozik), de ez a szrebrenicai járásban fekszik, közel a Drinához.

sőbben azt írja: „Boszniát csak oly fontos feladat *megtartani,* mint elfoglalni.“ Nincs más módja, minthogy a Boszniával szomszédos területek összes tisztségeit ráruházta Szapolyai Imrére, a kinek főérdemét ünnepélyesen elismerte, jelesül Dalmáczia, Horvátország s Szlavónia bánságát, meg a vránai (auraniai) perjelséget.[1] A perjelség várainak birtoka nélkül Boszniát nem lehet megvédelmezni. Pontosan alig tudnók meghatározni, hogy mely várakat értette a király: Dubiczát, Kosztajniczát, Pakraczot, Nasiczet-e,[2] vagy a dalmát parti helyeket, de bizonyos, hogy Jajcza s az alsó-szlavón megyék bizonyos fokú védelmi együvétartozása lebegett a király szeme előtt. Közvetlen megvédelmezésének a súlya a szomszédság okából Szlavóniára nehezedett.

Ezek az okok vezették Mátyás királyt elhatározásában, midőn Szapolyai Imrét *regni Bozne gubernator*-rá kinevezte. *A szervezés elején* tehát egy teljesen *önálló* tisztség: a gubernátorság alkottatott. Hogy Mátyás Bosznia alatt ekkor nemcsak az elfoglalt jajczai kerületet, illetőleg Dônji Krajt értette, magától következik.

Hogy a kormányzóság *külön* tisztség, annak bizonysága, hogy úgy az oklevelekben,[3] mint Mátyás király Decretumában[4] a tisztségek sorában külön említtetik a *regni Bozne gubernator*, azután az erdélyi vajda, az országbiró, majd ismét Szapolyai Imre, *mint* Dalmáczia, Horvátország és Szlavónia bánja és Ujlaki Miklós, a macsói bán. Bizonysága ez a középkori magyar állam közigazgatási ruganyosságának, mely minden változásnál megtalálta a megfelelő s a korona egyetemébe illő czímet.

Jajcza elfoglalása s Mátyás időközben történt megkoronáztatása a szent koronával „a miben a kir. méltó-

[1] Oklt. XXXVI. A király II. Pál pápát arra kéri, hogy a perjelség igazgatása, illetőleg számadási kötelezettsége alól 8—10 évi időtartamra mentse föl.

[2] J. Kukuljevič: Priorat Vranski Rad. LXXXII. 22—23. l.

[3] Frangepán Oklt. II. 79., 87. l.

[4] 1464: II. Decretum, külön említve: előbb, mint gubernator, azután az erdélyi vajda s országbiró után külön, mint dalmát-horvát-szlavón bán.

ságnak ereje foglaltatik", melynél Jussuf harambég és a hozzá átállott díszbe öltözött török őrség élő tanui voltak diadalának, csak kezdetét jelzék a szultántól elhódított részekért folytatandó harczoknak.

Európa s a jajczai diadal.

De nemcsak Mátyás érezte, hogy a szultán bosszuló hadjárata küszöbön áll, hanem az akkori „európai konczert" is.

Az európai segítséget azonban ismét csak a pápa s ezúttal Velencze vette komolyan. A köztársaság Mátyás boszniai sikerét, melyet az Isten dicsőségére s nevének örök emlékezetére vívott ki, a saját érdekében is kihasználta, midőn menten a király hadjárata után, mikor ez 1464. évi januárban még Szlavóniában tartózkodott, megindította a nyugati udvaroknál a segély-actiót. XI. Lajos 10,000 fegyverest ígér, ha a pápa békét közvetít az angol királylyal, IV. Henrikkel, ez meg 5000 embert helyez kilátásba Jó Fülöp burgundi herczeg vezérlete alatt. Pénzforrások tekintetében Velencze utal a pápa által hirdetendő búcsú-jövedelmekre.[1] Mindez ígéretekből csak annyi valósult meg, hogy a köztársaság két aranyozott kárpitot küldött neki ajándékba. A pápa lelkesen toborzott, pénzt gyűjtött, s június havában tengeren akarta megtámadni a szultán birodalmát, kikötvén, hogy addig ne induljon el hadaival a király.

Ezzel, az akkori viszonyokat nézve alig megvalósítható tervezgetéssel szemben Mohammed már 1463 vége óta erősen készült a hadjáratra. Nagy ágyúparkot rendezett be, vasat, rezet nagymennyiségben gyűjtött, mert hosszabb ostromoknál mívesei helyben öntötték az ágyúkat.[2] Mátyás király hasonlíthatatlanul nehezebb viszonyok között, mint a szultán és megfelelő lassúbb tempóban

[1] MDE. I. 266 s köv. ll.

[2] Mohammed készülődéseinek pontos idejét, valamint megindulását a török történetírók nyomán sem lehet eldönteni. Az egyik szerint *megindult* 869 Rebi ül evvel 12. napján, tehát 1464 november 1-én (Oklt. XXX.), a másik szerint 870 Rebi ül evvel havában, ez meg éppen 1465 november 2-nak felelne meg. A keltezés tehát hibás, mert Mohammed már 1464 július havában ostromolja Jajczát.

ugyancsak komolyan vette feladatát, úgy a felvidéki városokban, mint Szebenben, ágyúkat öntet s lőport gyártat.[1] Mindezen előkészületeket úgyszólván hitelbe tette meg a kereszténység közérdekében, mert a segély ugyancsak lassan gyűlt.[2] Ezt a részletet hangsulyozni kell, minthogy Európában mindenki csodálkozott, hogy a törökverő király miert késik a háborúval. A különféle jegyzékekből kitetszik a király felelete: azért, mert nincs elegendő költsége. A hatalság tüzével készült a háborúra, de nem lát semerről segedelmet: az igéreteket nem váltják be. Ha nem biztatják, az ügyet rendszeresebben készitette volna elő. Bezzeg a török tudta, hogy miként dolgoznak a keresztények s a nagynehezen elfoglalt Boszniát „a kereszténységnek azt az úgynevezett kulcsát s révét, a honnan nyugat s észak felé nyilik kiút", máris megszállta s várait ostromolja. Bosznia várait ugyan elfoglalásuk után nagy sebtiben Mátyás, a mennyire tőle telt, megerősittette, de nem hiszi, hogy oly nagyszámú ellenségnek ellenállhatnak-e. Mindez nem történt volna, ha segedelmére vannak, s nem vetnek elébe akadályokat.[3]

Mátyás király mindazonáltal seregével aug. havában még abban a föltevésben *indul meg*, hogy a pápa keresztes hadával összhangban fog eljárni. Hadi ereje állitólag 22,000 emberből áll: 14,000 gyalog s 8000 lovas.[4] Arról, hogy

Mátyás király második bosnyák hadjárata 1464 aug.

[1] Buda, 1464 június 27. Teleki X. 96—98. l. CCCLIX. J[illegible] második ostromára, s a zvorniki hadjáratra nézve legbővebb [illegible] dolgozása: III. 378. s köv. ll. A régibb munkakat Engel: Gesch v. Servien und Bosnien, néha becses utalasait mondanunk sem kell, hogy felhasználtuk.

[2] Ígértek 458,000 #-at, Velenczét letudva (a köztár[illegible] részletfizetésre helyezett kilátásba) megannyian kibújnak szavuk [illegible]tása alól, sőt Napoly, mely 80,000 [illegible] fizetésére [illegible] magát, még intrikál is. Ep. M. C. I. 79., 186. II. Pius, a nagy Balkán-pápa ráhalt († augusztus 15.) eredménytelen vállalatára. Halála előtt kénytelen volt elbocsatani a kereszteseket, a kik [illegible] fegyvereket. S ne izguljon fel a király!

[3] Mon. Vat. 30. l. Fraknói: Mátyás király külügyi levelei I. 53—54. A királynak 1464 júniusban a pápához intézett levele. A [illegible]zés nem állapitható meg pontosan, azért nem bizonyos, hogy Fridrik császár embereinek soproni portyázására czéloz-e. Ep. M. C. I. 72., 1[illegible] l.

[4] Ep. M. C. I. F. LXXXV. Idézi Fraknói i. m. 145. l.

a szultán hadserege szokott gyorsaságával váratlanul már Jajczához került, csak július vége felé értesült Budán — a hol augusztus elejéig tartózkodott —, 1464 július hava *elején* még nem tudta.

Augusztusban a veszedelem tudatában megindítja seregét, s megíratja Raguzának, hogy Jajcza alá siet.[1] Arról már is értesült, hogy a török császár 30 nap óta (július 10—augusztus 11.) ostromolja Jajczát s az *ő* várait. Értesült arról is, hogy a szultán aknákat ásatott a falak alá, bombákat öntet s mindenáron el akarja foglalni. Fridrik császárral menten közli ezt a hírt, mint a ki legjobban megérti, hogy mekkora jelentősége van ennek a várnak a kereszténység ügyére nézve. Noha senki sem segíti, sietve siet hadaival, bár még odaérne idejében.[2] Gyors menetekben halad a bosnyák hadiúton. Előbb Futakon, majd Szatán van, augusztus 14-én aztán Újlakra (Illok) ér s onnan Djakovárnak fordul.

Boszniában a harcz ekkor már eldőlt. Történt pedig ekképen:

Mohammed szultán Jajczát ostromolja. 1464 júl. 12—aug. 22.

Mohammed szultán második hadjáratának körvonalai az adatok gyér világánál akképen jelentkeznek, hogy a török hadsereg 1464 július havában már Boszniába ért. Létszámát pontosan megállapitani nem lehet. A portyázók, illetőleg a Mahmud nagyvezér vezérlete alatt állítólag 40,000 emberből (?) álló had Boszniába tört, hadai eljutottak Modrus vármegyéig s Frangepán István birtokait pusztították. Ezalatt Jajcza várának körülzárolása már végbement. A város rendszeres ostroma július 12-én kezdődött s augusztus 22-ig, 41 napig tartott.[3]

A szultán dél s nyugat felől közeledvén a Mátyásénál[4] szerencsésebb helyzetben volt, a mennyiben az egész várost körülzárolhatta, tehát a nehezen megközelíthető déli

[1] U. o. XXVII.

[2] Fraknói: M. kir. lev. I. 62—63. Ep. M. C. I. 75., 176. l.

[3] Oklt. XXI. Jajcza második ostroma korrendi meghatározásához egyetlen vezéroklevelünk. V. ö. még Oklt. XVIII—XIX. sz.

[4] Bonfini 20,000 emberre teszi az ostromlók számát, más jelentések 30.000-re.

oldalt is. Valósággal megtelepedett a vár körül. s mint említők, tetemes ágyúparkját s ostromműveit a vár minden pontjára kényelmesen beállíthatta.

A vár védelmét arravaló ember vezette. Úgylátszik, hogy a vár fölszerelése s élelmezése is megfelelő volt. A falak állták a folytonos, alig szünetelő tüzelést.[1] A szultán a vár védőinek nem engedett pihenőt, ezáltal akarván megtörni az ellenállást Két okból nem sikerült erőt vennie a jajczai őrségen. Egyik, mert az egész környék lakossága velük tartott, s a várvédők s az erődített város lakossága között teljes volt az egyetértés: ezért állották erős szívvel a tüzet s az ellenségtől is csodált szívóssággal védték a várat. „A gonosz hitetlenek, a vár bevehetetlenségében bízva, megmaradtak makacsságuk mellett“, pedig „a várat oly erősen lőtték, hogy a vár tornyát, melyről úgy látszott, hogy a csillagokat éri, a föld színével egyenlővé tették“[2] A másik körülmény, mely a védőknek kedvezett, hogy észak, tehát a Száva felé titokban kilopózhattak, s híradással lehettek Budára, illetőleg a király hadiszállására.

A szultán kísérletei kárba vesztek. Csak phrasist mondanánk, ha keresett jelzőkkel dicsőítenők a védők hősiességét s a perversitásig kegyetlen szultántól ösztökélt támadó sereg elszántságát.[3] Az ostrom katonai leírására nézve hallomás után feljegyzett tudósitás[4] azt mondja, hogy

[1] Bonfini. Dec. III. lib. 9. Elnézve szokott czifrázataitól, néhány jó adatot tartalmaz. Ezt a tudósitását Szapolyai Imre valamelyik emberétől kaphatta.

[2] Turszun bég tárikhja. Oklt. XXX.

[3] Truhelka i. m. 18. l. Makušev után egy jelentést idéz 2000 elesett törökről, 600 sebesültről s a várbeliek közül csak 4 halottról tesz említést. Azonban a védők közül alig maradt valaki épen. Ez a tudósitás azonban nem 1464-ben, hanem 1492 okt. 29-én kelt. Oklt. LX. Eltekintve ettől, az efféle tudósitások koholt hírek alapján keltek. Ilyen p. o. az is, hogy ezer törököt darabokra vagdalt egy jajczai magyar kapitány. Oklt. XVIII. Érthető, hogy a török ostromló többet vesztett, mint az őrség. Toldalék VI. 3. sz. Kritobulosz V. 37. §. írja, hogy a védők közül is sokan elestek, 200-at közülük élve elfogtak. Ezeket Byzanczba vitette a szultán s ott mind megölette őket (!).

[4] V. ö. Toldalék VI. 3 sz. Kritobulosz V. 23–28. §.

a szultán naponkint megújuló rohamait akkép intéztette, hogy a megszálló sereget három hadosztályra osztatván, mindig pihent csapatok támadhattak. A védők pedig nem értek rá a folytonos készenlét miatt a megrongált falak kijavítására. A támadókat a szultán maga bíztatta. A helyett azonban, hogy egy pontra irányította volna túlerejét, a vár minden pontján támadt. Így érthető, hogy a várost ennyi roham után sem tudta elfoglalni.

Az ostrom folyamatában a magyar király már Gara városáig jutott. (Ma *Gorjan* Verőcze megyében, akkor Valkóban, Diakovártól északnyugatra. A vár romjai maig is föltetszenek.) Megállapított terv szerint, míg a király a derékhaddal megindult, gyorsitott meneteléssel Szapolyai Imre vezérlete alatt már augusztus első hetében két hadtestet[1] előreküldött. Szapolyai pedig seregéből száguldókat küldött előre, a kik Orbászmegyében a jajczai határig, vagyis Banja-Luka környékéig csakhamar eljutottak. Az apróbb előváracsokat: Zvecsájt, Komotint s egyéb helyeket ostromló kisebb török különítmények útján a szultán jó eleve megtudta, hogy a felmentő sereg útban van. Hírvivői, kémei szokás szerint, túlon túl nagyították a király seregeinek számát. A szultán erre általános rohamra határozta el magát, vezéreivel szemben is eltitkolván, hogy a várat fölmentő sereg közeledőben van. Ezek azt tanácsolták neki, hogy még egy hétig legalább töresse a falakat, de ő augusztus 22 alkonyán megszólaltatta az összes ágyúkat, s a várhoz közel férkőzvén, égő nyilakat röpített az épületekre. Az ágyúzás estétől másnap délig tartott. A várvédők azonban szívósan és vitézül állták az ostromot, serényen lövöldöztek s a falakra törekvőket ledobták az árokba.[2] Bizonyosra vehető, hogy a királyi hadak közeledéséről a védők is értesültek. Azonban a vár „elfoglalása

[1] E két hadtest, 8 zászlóaljat véve alapul, 6200 embert számlált.

[2] Olyan Dugovics Titusz-féle jelenet, a minőt Bonfini leír, nem egy ment végbe. V. ö. Toldalék 313. sz. Kritobulosz V. 22. §. Néhány részlet használható, de a 30—38. §. összezavarja Jajcza ostromát a Drina-hadjárattal. Ugyancsak ilyen zavaros a Turszun bég krónikája is Oklt. XXX.

nem látszott megvalósithatónak" így szól a török forrás.[1] Az ostrom folyamán azután valami váratlan dolognak kellett bekövetkeznie. A császár egyszerre csak visszavonulási parancsot adott, ostromszereit, ágyúit részben otthagyta, részben a verbász-plivai zuhatagba dobatta. A visszavonulás menekülés számba megy, tehát a szultán kényszer hatása alatt állott. Hogy a király eljöveteléről tudott,[2] azt már megjegyeztük. De akár vaklárma, akár a sereg hangulata, akár az éhség inditotta a visszavonulásra, valami váratlan körülmény okozhatta a pánikot.[3]

A szultán elvonulása következtében Jajczától elnézve, az elővárosok is fölszabadultak. A visszavonuló török sereg sok kárt szenvedett anyagilag is, meg nem nagy becsületet vallott. („Con suo dampno et pocha reputatione.")[4]

Mátyás király mindezekről szeptember 2-ika előtt értesült, tehát oly időben, mikor a szultán már elvonult és pedig „azon az úton kellett neki visszatérni, a melyen jött". Mátyás szándékainak szemmeltartására a Száva környékére a Drina folyása északi szegvényéhez figyelő hadcsapatot küldött.[5] E visszavonulásnak — úgy, mint első izben az éhség mellett — egyik főindoka az is lehetett, hogy a szultán Mátyás seregét „temérdeknek vélvén", nem akarta egy esetleges vereséggel súlyosbitani

[1] Oklt. XXXI.

[2] Velenczében tudtak róla, hogy a szultán egy hadosztálylyal figyelteti a király Száván történendő átkelését s ez az állitólagos 20,000 ember — mialatt Jajcza ostroma folyik — Frangepán István birtokait pusztitja. Oklt. XIX.

[3] Heltai krónikájában II. 265., közli azt a mesét, hogy Mátyás Banja-Lukáig jutott s árpakereskedőnek öltözvén, kikémlelte a török tábort. Ettől ijedt meg a szultán. Annyi tény, hogy Mátyás a döntő ostrom napján még a Duna mentén halad. A ki szereti a combinatiókat, elképzelhet olyan esetet is, hogy a szultánnak ostrom közben hirül hozták, hogy Mátyás személyesen nagy haddal már közeleg. Ezt el is hihette, mert ő azért rendelte el az ostromot, hogy Jajczát még a király Boszniába érkezte előtt foglalja el, s most ime megjelenik.

[4] Előadásunk Mátyás királynak a Bártfaiakhoz, Garából 1463 szeptember 2-án kelt tárgyunkra nézve alapvető levele Oklt. XXI. s az Oklt. XIX., XX., XXIX—XXXIII. sz. egybevetésén alapszik.

[5] Oklt. XXII.

jajczai kudarczát. Vajjon hagyott-e hátvédül csapatokat Jajcza előtt a szultán, a mint a zavaros török kútfők írják, vagy a jajczai őrség és Szapolyai Imre előcsapatai üldözték-e a szultánt, nem állapítható meg bizonyossággal.

Zvorniki hadjárat 1464. okt. 8—nov. 9.

A király szeptember havában nem ment az immár szabadjáratú Jajcza irányában, szeptember 14-én még Ujlakon (Illokon) tartózkodik. Arra a kérdésre, hogy miért indult Mátyás a Drina mentén Zvornik várának, nem adhatunk kielégítő feleletet. A szultán derékhadának utóvédét akarta-e megsemmisíteni, vagy a Boszna- s drinaközi uszorai és sói bánságot óhajtotta-e mentesíteni s így Boszniát teljesen behódoltatni, avagy a macsói bánság birtokában az akkori Szerbiát kívánta-e biztosítani a maga részére, bajos eldönteni. Az utóbbi két czélt mindenesetre föltételezhetjük, de a mi a hadjárat közvetlenül kitűzött pontja: a drinamenti Zvornik elfoglalására irányzott taktikát illeti, arra nézve eltérők a nézetek.

A szultán, a foglalt részek biztosítása czéljából, boszniai helytartóját, Minnet-oglu Mohammed pasát, rendelte ki. A mint a helytartó tudomást szerzett, hogy Mátyás király „óriás“ hadával (ekkor tán 26—30,000 ember) a Száván hidat veretett, Zvornik várába Mihaloglu Iszkender pasa parancsnoksága alatt őrséget menesztett. A török csapatok a hídtól kétnapi járóföldre álltak lesben.[1] Mátyás átkelése ennek következtében-e, vagy technikai nehézségek miatt, csak szeptember végén történt meg. Október 8-án a Száva Rácsa nevű gázlójánál van a főhadiszállás (Mitroviczától Szerém megyében nyd.).[2]

Rácsától kezdve már tisztábban látjuk a hadjárat czélját. Szapolyai Imre a vezér, tehát az ő tanácsára indították a király hadát Bosznia keleti részében a Drina kulcsának: Zvorniknak az elfoglalására. Ha Zvornik a Drina jobbparti *Runjava*-hegységgel együtt magyar kézen van, mentesítve van az országnak délkeleti része a betörések ellen s főtáborhelye lesz egyúttal a magyar offen-

[1] Oklt. XXII.
[2] Csánki Dezső i. m. 286. l

zivának. Az alvezérek, Rozgonyi János és Laki Thuz János, Bosznia nyugatán, Jajcza körül maradtak.

Zvornik-nak, mint a Drina folyó átjárójának, nagy fontossága volt akkoron. A vár hasonló nevű alsóvárosa Rácsától, a Drina torkolatától 74 km távolságra fekszik. A vár a város déli oldalán elzárja az utat s egyuttal elrekeszti Zapardi felé a Tuzlának vezető utat is. Őrtornyokkal s védőfalakkal függ össze a 470 méter magas Velavnik ormán meredekesen lehajló fellegvárral.[1]

Erős vár volt az akkori viszonyokhoz képest is, kiváltképen azért, mert az 53 km-re eső szrebreniczai ezüstbányák birtokát[2] biztositotta.

Ha ez a vár a hozzátartozó területtel ismét magyar kézre jut, Boszniának a Száva és Drina befogta északkeleti része: tehát az *uszorai, sói* és *szreberniki*[3] bánság lehetővé teszi a „királyi" Bosznia (Varboszna) elfoglalását s a szentszávai herczeggel való együttműködést. Hogy ilyen a posteriori megállapitható hadi és politikai szempontok vezették-e a királyt — ismételve is megjegyezzük —, nem tudjuk. Valamint a szultán stratégiai nagy előrelátása sem nyilat-

[1] A Drina mellékén épitett várak alapitását a néprege a „prokleta Jerina" (átkozott Iréne) császárné nevéhez fűzi. Monferrati Jolántha mint császárnő, Iréne, II. Andronikosz császár felesége s II. Uros Miljutin szerb király anyósa vészes szerepet játszott a Balkanon, meglehet, hogy ennek az emlékezetéből fűződtek össze a rege egyes szálai. Állitólag ő alapitotta *Szokol* várát a mai gracsaniczai járásban (Gracsaniczától 8 km), továbbá *Teocsákot* (zvorniki járás, 38 km Zvorniktól) s *Zvornikot* is, melynek a neve — úgy mondják — a ferenczes-barátok egyházának *harangjától* (zvonik horv. harang) ered.

[2] Innen a Bosna argentina elnevezés. Ezüstbányászatáról már a római időben nevezetes (Wiss. Mitt. aus BH. Domaszavatói). 1464-ben évenként 24,000 [illegible] jövedelmez a bánya. A szrebreniczai vár voltaképen két váracsból áll. Az alsó a Szrebrenicza városától délkeletre eső *Kvarnuia* hegy szélső nyulványán épült, állitólag ezt is Jerina királynő épitette. Ez volt a főerősség s alapjai a római időkre vezetnek vissza. 1389 után Lazarevics István kenéz hosszabb ideig tartózkodott itt. 1439-ben magyar kézen volt.

[3] A szreberniki bánság székhelye a meredek szirtfokra épitett Szrebernik, mely a magyar uralom idejében épült. Magyar vonatkozású a „madjarska kaldrma" *magyar út* elnevezés; a hegyhát „banov kukol" báncsúcsa neve.

kozik meg e boszniai harczaiban. Mahmud pasa látszik a legkülönbnek vezérei között, alvezérei közt Mihal-oglu Iszkender bég, kit 500 válogatott vitézzel helyezett el Zvornik várában s ennek testvére, Ali bég játszanak jelentősebb szerepet. A szultán ezalatt Szófiában, 500 km távolságban ütötte föl a főhadiszállását s a hadjárat sorsára nem gyakorolt közvetlen befolyást.

A magyar sereg október 8.—október 19-ike közt vonult át a Száva hídján Zvornik alá, hol a király fővezérlete alatt megtették az ostromhoz való előkészületet. Ágyú s ostromgépek dolgában ezúttal derekas fölszerelést vitt magával,[1] az odaszállítása azonban sok időbe került, a mennyiben úgy vontatták fel emberek s lovak dereglyéken a nehéz ágyúkat Zvornikig. Az odavonulás megindítása előtt a Drina torkolatánál *Váradi* István kalocsai érseket csapataival hátvédnek rendelte Rácsába. Szapolyai Imre pedig a főhadparancsnok Zvornik ostroma előtt, a király jelenlétében, hamarosan elfoglalta Szrebreniczát, a hol sok prédát tőnek: emberben s értékben.[2]

Zvornik körülzárolásáról annyit tudunk, hogy Mátyás tűzérsége minden megtámadható pontra be volt állítva. Néphagyomány szerint *a mai alsóváros* az ostrom idejében még sík tér. Akkor az alsóváros észak felé terjedt, a török időben épült föl, azután dél irányában a mai város.[3] A

[1] II. Pius hagyatékából 40,000 #-at fordíthatott hadjárata czéljaira. Pastor II. 235., 259. ll.

[2] Oklt. XVIII. Bonfini ezt a hadjáratot erősen Szapolyai-ellenes tudósítás alapján jegyezte fel. Bonfininál ez semmit sem jelent. Egyszer így, máskor meg éppen ellenkezőleg érez: forrását uralja. A hadjáratban résztvettek a Dengelegi Pongráczok, Dengelegi Pongráczéknak adománylevelet állít ki a király 1464 november 12-én (Pongrácz cs. ltár). Szentgyörgyi Zsigmond gr., Monyorókeréki Elderbach Berthold, Szentgyörgyi Székely Miklós, Kanizsay László fölovászmester (Teleki X. 96—98. ll.) s többen, a kiket majd csak a teljes okleveles anyag alapján lehet megállapítani.

[3] A török időben a Fidahics bég család viselte az örökletes kapitányság tisztét 1839-ig. Nekünk 1892-ben beszélte Hadzsi Oszmán bég Fidahics a magyar ostromról keringő mondákat, de ezek Szead-Eddin és Turszun bég történetírók regébe foglalt elbeszélései. Előadásunkban felhasználtuk Oklt. XXIV., XXIX—XXXIII. számait.

szófiai hadút szakadékos részeit magyar és oláh csapatok állták el, úgy hogy a vár fölmentése kelet felől lehetetlennek látszott.[1]

Magyar részről legelőbb erősen lövették a falakat. Az eredmény nem lehetett valami nagy, mert a várvédőknek mindvégig sikerült az erődben ejtett károkat helyrehozni. Október hava folyamán beállott az őszi eső, a talaj meglazult és síkossá vált, minek következtében szűkössé lett az eleség, mert a szállítás rendkívüli nehézségekkel járt.

Ugyancsak megérezték ezt a szívós védők is. De azért félmeztelenül, rongyosan, éhesen is állották a tüzet, puskalövést és nyilazást.[2]

A lövetés után ostromot rendelt a király, de visszaverték; sok jó vitéze elesett, számosan megsebesültek, ugy hogy az ostromzár övén tágitottak. Azonközben a szultán vezére, Mahmud, hirt vett az ostromlottak keserves helyzetéről s úgy, a hogy Szapolyai az 1463-iki jajczai ostromnál cselekedte, azonkép ő is portyázó martalóczokat (keresztény odavaló török zsoldba fogadott szabad legényeket) jó pénzért mellékutakon átküldetett a Drinán. Ezeknek úgylátszik sikerült hirt adni a vár védőinek, kiknek örömrivalgása rémületet kelt az ostromlókban, mire ezek királyostul eszeveszetten futásnak erednek a Száva felé. Így adják elő a török források az ostromnak rájuk nézve szerencsés kimenetelét.

Rémületről beszél Bonfini is, csakhogy úgy adja elő a dolgot, hogy Szapolyai Imre a nagy ostrom alkalmával szemén megsérült, majdnem a szemevilága bánta meg. A király vezérének fájdalmas sebén megijedt s azon gondolkozott, hogy visszaküldi. Eközben hire jár, hogy Mohammed.

[1] A zvornik—szófiai út a Drina folyása mentén egy nehezen járható völgyszoroson át vezet a *Rogačica*-ig; innen keletre fordul a Rogačica s a Derventa rjeka hosszában a *Kalinovik* tarajáig s a Volujac-patak völgyén át Uzsicebe ér. Idáig a völgyszorosokat Mátyás csapatai szállották meg s figyeltek a török hadra.

[2] A vár legfelsőbb örtornya tetején 10—12 török figyelte az ostromot. Négy ágyuval lövette a király ezt a tornyot, a lövések találtak is, úgy estek le az őrök mint a zsákok. Alig szállott el a füst, helyökbe mások állottak. Keresztény forrás.

a szultán közeledik 40,000 emberrel. Szájról szájra növekedik a török sereg száma az ostromló sereg között.

A király visszavonulása 1464. nov. 9.

Erre Szapolyai azt a tanácsot adja Mátyásnak, hogy vonuljon vissza. A sereg amúgy is fáradt, jobb, ha otthagyja a várat s a szerzett zsákmányt biztonságba helyezi. A szultán közeledtének híre mind nagyobb hullámokat ver, s az ellenségtől üldöztetve, nagy zavarral vonulnak vissza. Megismétlődött tehát szerinte a jajczai visszavonulásnak Mátyásra alkalmazott zvorniki kiadása.

A dolog, azt hisszük, úgy ment végbe, akár igaz a Szapolyai megsebesülése és tanácsa, akár nem,[1] hogy a sikertelen nagy ostrom után rosszra fordult az idő s Mátyás elrendelte a visszavonulást. A csapatok a szó szoros értelmében az uti latyakba merültek; a mit egy nap alatt megléptek odavonulásuk idején, arra most három nap kellett. A szakállas puskákat s a lövőszerszámokat, melyeket magasabban fekvő pozicziókban ágyaztak be, kénytelenségből otthagyták, mert ha 400 lovat fognak is elébök, még azok sem húzták volna ki a meglazult földsánczokból. A nagy ostromágyúkat azonban a Drinán dereglyéken szerencsésen elszállították. A derékhad rendben elvonult, de híre csakhamar eljutott Mahmud pasa, illetőleg Ali bég lesben álló portyázóihoz s a vízen átkelvén, a királyi sereg utóhadát megcsapdosták, prédát és foglyokat ejtvén.[2]

Időrendi tekintetben megállapíthatjuk, hogy a király november 9-én még a zvorniki táborban időz: 26-án és 27-én Bácsban keltez s deczember 13-án Budán van; a tényleges hadjárat tehát négy hétig tartott.

A háborúnak ezen éppen nem dicséretes eredménye

[1] Bizonyos, hogy Mátyás király Szapolyainak oldalán személyesen résztvett az egyik bástya ostromában. A szemtanú, a ki erről tudósít, a vár alatt állott, tehát nem látta, hogy megsebesült-e Szapolyai. Oklt. XXIV. Azon egyébiránt, hogy Szapolyai megsebesült, nincs mit kétkednünk, csak a Bonfini túlzását tehetjük szóvá.

[2] A keményszájú Szead-Eddin, Oklt. XXXII., így fejezi ki magát: „A nagynehezen a Száva vizéig futott disznókat összetörte s közülök sokat foglyokká tett.“

lelke mélyében bántotta a királyt.[1] Tudatára jött, hogy a bosnyák drinamenti színtér nem csekély feladat elé állította seregét. Igaz ugyan, hogy az időjárás is késztette a visszavonulásra, de az ostromlósereg fegyelme tényleg meglazult.[2] Azt a czélt, hogy Boszniát egyesiti, nem érte el, mert csak Jajcza s kerülete, meg néhány kelet-boszniai vár maradt birtokában. A zvorniki hadjárat tehát szorosan összefügg a Jajcza elfoglalásával és megtartásával megkezdett történeti folyamattal, s részletezése ideillik. Tagadhatatlan, hogy a török uralom sem vert gyökeret Boszniában, de Jajcza elfoglalása s védelme egy részről, Zvornik sikertelen ostoma s a visszavonulás másrészről ethiko-politikus eredője tekintetében fölér egymással. A bosnyák-*kérdés* most még nem került teljes megoldásra. Csak így érthető meg igazában, hogy Jajcza megmaradt katonai végvidéknek s mint ilyen alakult át azután bánsággá, melynek birtokára a zvorniki balsiker után annál nagyobb súlyt kellett helyezni.

[1] „Míg erőmből tart, nem hagyom abba a küzdelmet, inkább érjen az ellenség bosszúja, mint megvetése". Ep. II. Ep. XIX. Idézi Teleki i. m. III. 374. l. Fraknói i. m. 146. l.

[2] A hadjárat folyamán szerzett tapasztalatok alapján erősebb fenyítéket hozott be a seregnél. Teleki u. o.

VI. FEJEZET.

Bosznia 1464-ben, a zvorniki ostrom után — Krisztics (Vojszalics) Mátyás török „ellenkirály". — Jajcza 1465. — Külügyi helyzet s a balkáni kérdés. 1465 Velencze, Nápoly. — Mátyás király s VI. Pál pápa. — 1465. évi déli hadmenet. — Ujlaki Miklós bosnyák királysága. — Török határharczok, bosnyák diverzió s a török ellenkirály megsegéllése, 1476. — A déli végek harcza. — 1480. évi bosnyák nyargalás, Mátyás személyes hadjárata. — Daud bosnyák pasa. — Béketárgyalások. — III. Fridrik császárral való hadakozás. — Balkáni sikerek. 1483. — Fegyverszünet a törökkel. — Jajcza helyzete 1483—1490. — Corvin János előtérbe lépése.

1.

Bosznia 1464-ben, a zvorniki ostrom után.

Zvornik eredménytelen ostroma s Mátyás visszavonulása Kelet-Boszniából sikert jelentett ugyan a törökre nézve, de nem állott arányban azzal a vívmánynyal, melyet Jajcza birtoklása jelképezett a magyar király kezében.

A török hódítás 1463-ban, sőt mondhatni 1608-ig csak a bosnyák terület szétdarabolását jelenti. Társadalmi s vallási győzelemről még nincs szó. A török seregnek ugyan voltak hadi sikerei ezen a nehéz terepen is, de csak azért, mert a bennszülött előkelő kiváltságos nemzetségek, birtokuk s állásuk megtartása érdekében áttértek az iszlámra. Ez a gyökerevesztett patarén elem egyelőre csak olyan hív mohammedán volt, mint a milyenl ingő-lengő új katholikussá vált az 1443 óta folyó propaganda következtében. Ha érdeke kívánta, az iszlámot vallotta, sőt azon igyekezett, hogy török nőt vegyen el feleségül, ekkép is befolyáshoz jutván. De mikor a török nyomás szűnőben, s a szultán hatalma Konstantinápolyban az ő szemükben inogni látszik, épp oly könnyen renegálják az iszlámot.

Ehhez járul, hogy *oszmanli-török* telepítés a XV. s XVI. században nagyobb méretekben nem mehetett végbe

sem Boszniában, sem Herczegovinában. A mikor a győzelmes Mohammed szultán lefejezteti az utolsó bosnyák királyt, ezzel a ténynyel csak a dinasztiát tette tönkre, de még nem „törökösítette el" a nemzetet; az ország ugyan félt tőle, de lelkében nem volt az övé. A bosnyák népjellem a padisahval szemben sem lett megbizható, s az iszlamita máz még nem oltotta belé az új hívőkbe a khalifa iránt való föltétlen hűséget. A régi szokások, a bosnyák országos szervezet, ha elzüllött is, de az iszlámnak sem erkölcsi, sem polgári jellegű rendelkezései nem hatották át azt a gyökeréig arisztokratikus alapon fejlődött nemzetet. Ha a szultán serege elvonult, alig maradt az országban színtörök. A félhitű nemzetségek egymásra törtek, csakúgy mint előbb, s állandó torzsalkodás lőn a vége.

Krisztics (Vojszalics) Mátyás török „ellenkirály".

A török politika tisztában is volt a helyzettel. A magyar királylyal s a már nem is két-, hanem négykulacsos szt. szávai herczeggel szemben ellensúlykép, egy közülök való törökbarátot szemeltek ki — ugyancsak királynak — 1465-ben, egy Mátyás nevű renegát képében.

Az utolsó bosnyák királynak volt „bárója" s török nő a felesége. A törökök úgy számitottak, hogy Jajczát csak úgy keríthetik kézre, ha bosnyák nemzetiségű főember lázítja fel a népet az idegen magyar uralom ellen.[1]

Hogy voltakép ki volt ez a török hűbéres, s merre volt a tartománya, még nem tisztázott kérdés. Kriszticsnek írják nemzetsége nevét. Ha ez megáll, akkor a törököktől kivégzett utolsó bosnyák királynak anyai atyafia. Raguzai forrás szerint *Sabancsics* Mátyás a neve, s követséget küldött a köztársasághoz, melynek tanácsa díszajándékot adatott neki.[2] Legvalószínűbb, hogy a Dônji-Kraj be nem

[1] Okltár XXXV. 1465. XII 23.

[2] Truhelka C., a raguzai levéltár alapos ismerőjének magánközlése. Pótlolag még azt az adatot is közölte velünk, hogy a raguzai Consilium rogatorum 1415. III 2 *Sabancsics Brajkonak*, Osztoja király követének kiutalta a Demeter napján esedékes 500 perpernyi „adot". Truhelka azt a vélekedést, hogy ez a Brajko, az Osztoja főembereinek egyike, S. Mátyásnak esetleg apja *lehetett*, minden megjegyzés nélkül közölte.

hódolt részeinek volt a főura, még pedig alighanem Hervoja herczeg Vojszláv nevű testvérének az unokája.[1]

Ezzel a „királylyal" nem arathatott valami nagy sikert a szultán, sőt — a mint az események későbbi folyamata mutatja — éppen az ellenkezőjét érte el annak, a mit akart. Mint politikai tényező számba sem jött, mert a be nem hódolt Herczegovinának a fejedelme: Vukcsics István herczeg volt a főmozgató a déli dalmát érdekkörben. Az öreg herczeg ugyancsak nagy véleményt táplált maga felől, sőt meg is íratta, hogy voltakép ő foglalta el Jajczát s nem Mátyás király.[2] Mindazonáltal ismervén a körülményeket, azon esetre, ha netán mégis a török találna győzni, szoros egyességgel akarta a maga és családja jövőjét biztosítani. Felajánlotta tehát Mátyásnak drniamelléki várait: *Szokolt, Toljeváczot*, *Számobort*, *Milesevót* cserében magyarországi birtokokért.[3] Mátyás két szempontból is elfogadta az előnyösnek tetsző ajánlatot. Először is e várakban támasztékát látta a Drina vonalának, azután meg a várcsoport birtoka nándor-fejérvári és macsói területének is hasznára volt, a mennyiben az albánokkal közvetlenül érintkezhetett. Másik indító oka az volt, hogy a szt. szávai herczegség, mint *névleges* hűbére az egykori Boszniának, ezáltal a szt. koronának *tényleges* hűbéreként jelentkezik.

2.

Jajcza 1465. Valamint Jajcza elvesztése a szultánt, azonkép a zvorniki kudarcz Mátyást nem engedte nyugodni. A török-

[1] Diplomatarium Ragusanum 810. l. Lib. cons. Rog. „Tres qui debeant ordinare etc. literas responsorias maiestati regis Hungariae pro facto *Mathie Vojsalić* 1476." Ezt már Kalić Vj. is sejti: Provjest Hrvata. IV. Zágráb 1904, 64. l.

[2] Oklt. XXXVII.

[3] Oklt. XXXVI. *Szokol* vára a focsai járás mrezsicsai községéhez tartozik s a *Dracsa rjeka* balpartján fekszik. A *Dracsa* Ocerkevlje-nél torkollik a Bisztriczába. (A focsa—kalinoviki országúton.) *Toljevac* (ma Todjevac) ugyancsak a focsai járásban fekszik a Hrcseva balpartján, mely nem messze Popov-mosstól ömlik a Szutjeszkába. *Számobor* a csajniczai járásban fekszik a Borovszka planinán a Drina jobbpartján, szemben Usztiprácsával. *Milesevo* a novi-bazári volt szandzsák egyik történetileg nevezetes helye.

nek az volt a baja, hogy Byzáncz integritását, vagyis az egykor odatartozott országok visszahódítását gyakran kénytelenségből, egyszerre akarta megvalósítani, s Mohammed nagy európai „vágyai"-nak belső balkáni és ázsiai viszályok emeltek korlátot. Mátyás pedig már 1465-ben belészövődik a nyugati politika hálójába. Ezért nem tud a két uralkodó concentrikus működést kifejteni egymás ellen. Mátyás visszaveri ugyan a támadásokat, de Jajczán kívül nem tud egyebet elhódítani. A török hódítás felmenő irányzatával szemben Mátyás nagy stilben védi a határt, de végleges eredmény nincs.

Jajcza szerepe ezen örökös támadásokkal szemben 1465-ben, mint a birodalom legdélibb védőfalaé, rendkívül fontossá lesz. Míg Szapolyai Imre volt a kormányzó, körülbelül 1465 derekáig,[1] kétségtelen, hogy a mennyire elfoglaltatása engedi, a jajczai várkörzet ügyeit ő intézi. Tekintélye nagy, Raguza értékes ajándékokkal megtiszteli, s a szlavóniai részekben is bizalommal fordulnak hozzá.[2] Nem csoda, mert a várak ellátásának terhe Szlavóniára nehezedik, a mennyiben télen, nyáron a szlavón nemesek jobbágyaival szállitották oda hidegben és fagyban, olykor havasi csapásokon az élelmet. Ez a kötelezettség maga felért egy kis hadjárattal, a szlavón nemesek azonfelül ugyancsak húsz telek után egy fegyverest tartoztak kiállitani.[3] Igaz, hogy Jajcza észak felé elsősorban a Dráva—Száva közet védelmezte, ezért érthető, hogy a határvédelem főleg Pozsega és Valkó megyére nehezedett. Mindamellett az ország összes megyéit folytonos készenlétben tartá a török veszedelem, melyet az 1463. óta megindult küzdelem mint-

[1] Mátyás király 1464 *julius* 12. Szapolyai Imre *gubernator* Bosnae ac regnorum nostrorum Dalmatiae necnon Sclavoniae banus kérelmére a kassai polgárokat fölmenti a bosnyák hadjáratban való részvéttől, de tartoznak jól fölszerelt keresztes vitézeket kiállitani. Hadtört. Közlemények 1913, 145. l.

[2] Dipl. Rag. 1464 nov. 24. 760. l.

[3] Kovachich i. m. II. 175. l.; 1468. XII. t.-cz. u. o. 208. l. a király kötelessége a végvárakról gondoskodni s a *téli* szállitás kötelezettsége alól fölmenteni a szlavón rendeket. Orvost Raguza küldött Jajczába. Dipl. Rag. 765. l.

egy állandósított. Adatunk ugyan nincs rá, hogy mi volt a bosnyák gubernator hatásköre, de adat nélkül is bizonyosra vehető, hogy összes foglalkozása a határ védelmében s tegyük hozzá, a határos ellenség nyugtalanításában merült ki. Ebben a harczban azután ezek a katona-bánok valósággal szakmás vitézekké váltak, melynek egyik főtárgya: a fegyelmezett embervadászat volt mindkét részről. Főkellékei a határvédelemnek az edzettség, halálmegvetés és urokhoz való hívség. Nándorfejérvár és Jajcza voltak ennek a magyar és horvát végvidéki harczos társadalomnak a fészkes tanyái.

Szapolyai Imre után[1] a nándorfejérvári kapitányságra *Szobi* Péter[2] és *Disznósi* László lesznek bosnyák-horvát-dalmát bánokká. Ezek, valamint Laki Thúz János, Magyar Balázs valójában csak katonák, még pedig a javából, igazi balkánismerő vezérkara Mátyásnak. Nem is az embereken múlt, hogy Mátyás 1465-ben nem tölthette ki bosszúját a törökön s nem oldhatta meg azt a feladatot, melynek megoldását tőle várták.

Nem czélunk Mátyás király diplomatiai tárgyalásainak részletezésével a jajczai végvár ezenkori szűkös emlékezetét messzire vető reflektorokkal megvilágítani. De éppen azért, mert Jajcza az a nyugati kerékagy, a mely körül a küllők forognak, némileg tisztáznunk kell Mátyás 1465-iki helyzetét mindaddig, a míg törökverő főczéljától eltér.

II. Pál pápától szentelt kardot kap,[3] bíztatást és pénzt. Mátyás keleti módra a zsákmányból ajándékokat küld neki, melyeket a közszokás ellenére elfogad a szentatya s egy ereklyét tartalmazó drága aranykereszttel meg fölszentelt viaszbárányokkal viszonoz.[4] A pápa részéről megvan a lelkes buzgalom, Mátyásban a jó szándék, be is akarja váltani igéretét, melyet önszántából tett, ha — *tényleg* megsegéllik.

[1] Szapolyai Imre kormányzósági tisztének megszüntéről l. Fraknói i. m. 159. Nem teljes bizonyosságú ugyan a magyarázat, de ellenérvet eddigelé nem tudunk ellene fölhozni.

[2] Teleki i. m. XI. 92.

[3] M. k. lev. I. 70—74. l.

[4] Teleki i. m. XI. 120—23. 1465 máj. 26 (?).

Igazában segélyt csak Velenczétől, Itáliától s III. Fridrik császártól várhat.

S mikép alakultak a valóságban ezek a biztató körülmények?

Külügyi helyzet s a balkani kérdés 1465 Velencze. Napoly

A Velenczével kötött szövetség nem tartozott az érzelmek közösségéből eredő viszonylatok közé. Mátyás birodalma szomszédos volt a törökével s már egy század óta érzi az ozmánság feltörekvését. Velencze nem egyenes szomszédja a töröknek, s mint egyik főszállitójának, nagyobb haszna van belőle, ha jó lábon áll vele, azért a saját érdekében mindig kettős játékot űz. Ezt a kortársak éppen úgy tudták, mint az elkövetkező nemzedék, hogy józan realpolitikusok igazgatják a köztársaságot.

A balkáni dinaszták[1] már abban az időben, mikor Mátyás szövetségre lépett Velenczével, — tehát Jajcza elfoglalása előtt — békére akarták hangolni a magyar királyt.

Részben kiküldött, részint ön-közvetitők járogattak a magyar végvidéki főtisztekhez, hogy Mátyást békére biztassák. A király azonban átlátott a szitán, s nem hallgatott a besugókra, mert becsülettel állta a szövetséget. Nem ugy Velencze, mely tárgyalásokat folytat a törökkel. Értjük, hogy a signoria mint tengeri hatalom, az erősebb ellenféllel egyezkedni akar. Csak azután nem szabad keresztény *közérzésről* szólani, ha Velenczéről van szó.

A király minderről értesülvén, a dogéhoz, Christophoro Moróhoz követet küld. Nem akar szakitani vele, azért nem is vádolja a köztársaságot, melynek budai követe Emo (Aymo), becsületes igaz ember, a kit nagyon szeretett, hanem a török fondorlatokra czélozva megállapitja, hogy ha Velencze kilép a szövetségből, ezzel elsősorban őt gyöngiti. Pedig éppen most tudatjak vele szavahihető tudósitók, hogy Bosznia visszahoditására általános hadjárat készül. A köztársaság szövetségében bizik ugyan, hűségében nem kétkedik s azért követei, mielőtt a pápához mennének, előbb személyes értekezödés utján akarják tisz-

[1] Jelesül: az oláh vajda, a bosnyák és rácz főurak, kiváltképen a rácz despota, kiket a törökök biztatának.

tázni a helyzetet. Történt ez a nyilatkozat 1465 február 18-án.[1]

A pápát azután részletesen felvilágosítja, hogy értesülése szerint a töröknek az a czélja, hogy Belgrádot, Magyar-, Lengyel- és Csehország kapuját megostromolja. Azután majd *Jajcza* visszafoglalásának ejti sorát a szultán, mert az meg Dalmáczia, Isztria, Italia s Németország kulcsa. Mátyás Belgrádba hajók építésére fát küldött, valamint máris gondoskodott erődítéséről.

Mátyás királynak ez a loyalis kijelentése *egyelőre* elsímította az ellentéteket.

Másik szövetségese a nápolyi király.

Nagy Alfonz nápolyi király — e XV. századbeli „minta uralkodó" — nagy balkáni terveit részletesen nincs miért kifejtenünk. Fia *Ferdinánd*, apja szándékait nagyban értékelte, sőt annak idején mozgatója is volt a Vukcsics István herczeggel való alkudozásoknak, melyeknek az volt a czélja, hogy megvesse a lábát az Adria keleti partján.[2] Jajcza bevétele, s Mátyás boszniai sikerei után sem adta föl képzelt hatalmi igényeit a déldalmát „érdekkörre". Velencze már positivebb alapokra támaszkodott, s mindig tudta, hogy mit akar, a nápolyi versenypolitika azonban nem volt magával tisztában, hogy mit, mikor igyekezzék elérni. Ösztönszerűleg érezte ugyan, hogy a nápolyi politikának Magyarország mellett van a helye, haszna is van belőle, hogy termékeit a túlsó parton, Raguza útján piaczra viheti,[3] s neki törökellenes politikát kell folytatni, de kapkodván, határozottság nélkül szűkölködött. Egy Benedicto de Corcullis nevű követét küldte Dalmácziába, azzal az utasítással, hogy ajánlkozzék fel az ő nevében szövetségesnek Mátyásnál. A magyar király nagyon megörült, hiszen a felkínálkozó Ferdinánd „javakorbeli, fennkölt lelkületű, hadban jártas, hatalmas ország ura, s az ellenséghez legközelebb esik".[4] Csakhogy a nápolyi „vitéz, tanácsos és követ" akkor, mi-

[1] Mátyás király levelei 77—79. l.
[2] Bosnyák és szerb életr. tanulm.
[3] Mátyás k. lev. 139—141.
[4] U. o. 141. l.

kor a magyar királynak fölajánlkozott (1466 július-augusztus) nyilvánságosan hirdette az 1466-ban elhunyt Vukesics István herczeg fiainak: Vladiszlávnak, Vlatkónak s renegát fiának, Ahmednek, hogy a szultán rokonságba óhajt jutni urával, Ferdinánddal s mert a nápolyi királynak eleddig nincs tengerentúli birtoka, mintegy hozomány fejében odaigérte neki *Boszniát*. Ez okból azt az ajánlatot tette nekik, hogy addig míg ura Boszniát elfoglalhatja, engedjék át neki *Castelnuovot* (Herceg-Novit) a cattarói öböl bejáratánál, s biztositékúl négy várat köt le nekik a király nevében Nápolyban.

Mátyásnak érthetőleg nem sok öröme tellett ebben a komédiásizű kiszólásban. Mert ha nem vette is tulkomolyan ezeket az „ostentatoriakat", mégis érezte, hogy elidegenitik tőle azokat, a kik hűséggel tartoznak neki.[1]

Az ilyen szövetségesekben nem volt köszönet.

Még bonyodalmasabbá alakul a bosnyák-dalmat helyzet, midőn a Koszacsa-Vukesics herczegi család egymás közt viszálykodván, a török, magyar és velenczei hatalom közt vergődik. Egyikhez sem csatlakoztak őszintén,[2] minek természetes folyománya csak hatalmuk teljes megsemmisülése lehetett.

Mátyás király megigérte, hogy segedelmére lesz a herczegovinai félig független országnak. Ezzel nemcsak azt nyerte volna, hogy bosnyák foglalmánya közlekedési s hadi szempontból csatlakozhatik a szent szávai birtokokhoz, hanem a várbosznai (szerajevói) török támadásokkal szemben előnyösebb helyzetbe jut. Főczélként azonban Dalmaczia visszaszerzése lebegett a szeme előtt. A mare liberum s a velenczei köztársaság képviselte mare clausum elvei kerültek imígyen összeütközésbe.

Ezért nem lehetett őszinte a magyar-velenczei szövetség. A köztársaság inkább fizetett a magyar királynak, segélyére volt — a mikor éppen a saját érdeke kivánta — a Balkánon, de az Adrián más versenytársat nem türt

[1] U. o. 142–43. l.
[2] Bosnyák-szerb élet és nemz. tan. 167—183. l.

A kis, de élelmes Raguzát, bármint acsarkodott is ellene, megtűrte kénytelenségből, mert az csak akkor volt veszedelmes versenytárs, ha a magyar király s a balkáni monarchák álltak mögötte. Velencze ezért szívesen fogadta Vukcsics István herczeg fölkinálkozását, hogy a raguzai érdekkörhöz tartozó narentai kerületet (Gabelát, Metkovicsot, Stagnot), magához kerítse, de nem érte el a czélját.

A két szövetséges viszonyából elfogyott a kölcsönös bizalom. Noha a Mátyás és Fridrik császár közti személyes ellentét végigkísért e két uralkodó élte pályáján, ez a velenczei cselszövény annyira összehozta őket, hogy egy Velencze ellen indítandó közös hadjáratról szó esett köztük.[1]

Tett nem került ki e beszédekből. Annyi mindenesetre kitünik a szóbeszédből, hogy a magyar s német érdek ezen esetben párhuzamosan alakult, sőt közös. A császárnak Friaul kell s nagyobb érdeke neki, hogy Dalmáczia a magyar királyt, mint Velenczét uralja.

Mindazonáltal a magyar-velenczei szövetség még ekkor sem bomlott fel. Mátyás követei útján „csodálkozását“ fejezteti ki, hogy a köztársaság magyar fennhatóság alatt álló területet akar megszállani s még moralizáltat velük, azt üzenvén, hogy a *„magánérdek* a *közérdek* elé helyezendő“. Ezeknél a sokvelejű, de gyönge csontú politikusoknál axiomákkal nem lehetett hatást elérni, nekik csak az erő imponált.[2]

Mátyás király s VI. Pál pápa. 1465-iki déli hadmenet.

Egyelőre igen fontos mozzanat ügyében indult meg az eszmecsere a pápa, Velencze s Mátyás között. A szultán, kit közelebbi tervek vettek igénybe, *felkínálta* Mátyásnak Boszniát és Szerbiát, ha állandó békét köt vele. Mátyás király bízva szövetségeseiben, nem fogadta a követséget, sőt a mi még ennél is sértőbb, visszautasította a szultán ajándékait.[3] Megjegyzendő, hogy a velenczei köztársaság

[1] Gerardo da Collis jelentése 1465 okt. 19. MDE. I. 362. Fraknói i. m. 157. l.

[2] U. o.

[3] Gerardo de Collis milanói követ jelentése Velenczéből 1465. aug. 26. MDE. I. 351—52. l.

a szövetségnek megfelelően, Mátyással együtt akart békét kötni a törökkel.

A pápa erről értesülvén, Mátyás királynak lelkére beszél, hogy ne békéljen meg a kereszténység irtóival. Hangsulyozza a keresztény solidaritást, fölidézi a bosnyák király és nagybátyja véres árnyékát, a kit — így szól a hatás kedvéért — saját kezével pusztított el a szultán.

Mátyás reálpolitikus módjára válaszol. Kijelenti, hogy inkább akar háborút mint békét, pedig sokan javallják neki, tán *inkább használna* vele a kereszténységnek. A szentszék tudta nélkül különben sem köt békét. Mint a töröknek engesztelhetetlen ellensége, a kereszténység ügyének védelmében mindenha előljár. *De* lehetetlenségre és a saját vesztébe rohanásra senki sem kötelezhető. Ha a szent atya mindenkép háborút akar, adjon is rá módot, hogy folytathassa.[1]

A szultán békeajánlata mindenesetre bizonyság, hogy 1465-ben nem tervezett hadjáratot a magyar határ ellen. Mátyás mindazonáltal ismervén a balkáni állapotokat, még sikere és előkészületei mellett sem érezte magát biztonságban. Jól ismerte a bosnyák váraknak az értékét, tudta jól, hogy a török túlerő ellen igazándi ostromot egyik sem bír meg. Ki hiszi el — úgymond —, hogy a török, a ki Konstantinápolyt bevette, nem végez Jajczával. Segély kell neki, de nem biztatás, ezt ugyan nem írta, de gondolta.

A pápát nagyon elszomorította ez a felelet. A kereszténység legyőzhetetlen bajnoka nincs hadban, késedelmeskedik. Határon az ellenség, s „Felséged otthon nyugszik“ — így váltja a szót ugyancsak keserűre. Majd azzal zárja július 19-én kelt levelét, „Csak az nyer koronát, a ki tisztesen hadakozott“.[2]

Márk, a híres knini püspök utján került a király kezébe ez a „szigorú fenyítésnek“ beillő levél. Mátyás e levelezés folyamán október 2-án, már a Dráva révénél

[1] M. kir. kül. lev. I. 124. l. E levél szeptembernél előbb kelt.

[2] Mátyás király levelei 105–109. Teleki HK XI. 132. l. 1465. X. 2.

jártat tábort: válaszában — ez esetben méltán — bizonyos gúnyra fakad.

A török még a lábát sem tette ki Konstantinápolyból. Boszniában nincs egyéb török, mint a ki már régtől fogva ott van, néhány bennszülött párthívők s egy két szolga. Miért nem kérdezte meg ezt a pápa őtőle, miért hallgat a félénk fecsegők lármájára?

A végeken — az igaz — rabolnak, s be-betörnek, de arról ő nem tehet, hát biztos-e az itáliai part, melyet tenger választ el Afrikától? Míg ő Budán állítólag *pihent*, — a pápai levél írójának ez a gúnyos kiszólása bántotta leginkább — ha Szkender bég (Kasztriota György) módjára lajstromba foglalta volna, hány ellenséges falut égettek föl, hány embert s marhát hajtottak el az ő portyázói, kiderülne, hogy még akkor sem nyugodott. „Csak nem vehetek részt személyesen az effélében, hiszen tekintélyemet veszteném az ellenség előtt. Van nékem ellenségem elég, német is meg cseh is" így szói a király, kit mélyen sértett, hogy szemére lobbantották a pénzsegélyt, legalább úgy neszelte a pápa leveléből. Nyugtatót kinál, s elszámolást a pénzről: a legatus a tanúja, hogy hadra költötte. Apró eszközökkel — úgymond — nem lehet a Fekete-tengerig jutni. Ha kellő módot nyujtanak neki, s ha azután sikerül a törököt kiűzni Európából, ő azt nem a saját érdemének fogja be tudni, hanem dícsérjék érte az Istent.

Komolyan is vette ezentul is a dolgot. Gradiskába megy, s november 2-án ott üti fel főhadiszállását Rozgonyi és Thúz János zagorjei ispánt, kincstartóját, régi jó vitézeit 500 lovassal a Vukcsics Istvánnal való egyezség végrehajtására Dalmácziába, illetőleg Herczegovinába már előbb elküldte. Tette pedig azon az alapon, mert Velencze a szövetség *ellenére* magyar területet szállott meg.[1] Míg ez a katonai missio a sok cselszövény ellenére erőt vesz az öreg herczeg ravaszkodásain, s a narentai kerület helyeiről eltávolítja a velenczei oroszlános zászlót: Velencze pénzsegélye az ígért summa negyedrészére száll. Szkender bég-

[1] M. k. kügy. lev. I. 114—15. l. 1465 okt. 2.

gel elmarad az egyesülés. A pápa pedig — most már nem tartja actualisnak a török veszélyt s Mátyást *Podjebrad György* ellen való fellépésre hívja fel.

„A király nem tehet semmit a török ellen, azzal a kevés pénzzel, a mit kapott, s azt is későn kapta, legalább is évi 300,000 aranyra lenne szüksége" ezt hallotta a milanói herczeg követe 1465 deczember 23-án Mátyás királytól.[1] Jól értesült. Homokba fúlladt egy esztendő munkája.

Ezért vállalta Mátyás a pápától neki szánt szerepet, Podjebraddal szemben. Azonban a török ellen való készenlétet mégsem hanyagolta el.

1466 jan. 8-ra Tolnára országgyűlést hirdet, mert ugy értesült, hogy a török erősen készül Nándorfejérvár ellen. Máj. 9-re tűzik ki a hadbaszállást. A hadjárat elmaradt, a török nem jött a Duna vonala ellen, ugy hogy Mátyás törökellenes küldetése csak a portyázások visszaverésére szorítkozik. A keleti „kérdés" ekkoron csak a Duna és Szávaalja, Nándorfejérvár és Jajcza megtartásában merül ki. Ezzel azután a lokális védelmi szempontok lépnek előtérbe.

A magyar Bosznia történetének érdekes epizódja Ujlaki Miklós királysága, mely 1471-ben következett be. Ujlaky Miklós bosnyák királysága

Ujlaky Miklós akkoron a leggazdagabb emberek egyike, talán a leggazdagabb Magyarországon. Hiu, s kevély, de alapjában véve nem nehezen kezelhető; a ki bánni tudott vele, annak szavát megfogadta. A mellett nagy a tapasztalata és sok a józan esze. Becsvágya már régóta oda irányult, hogy ha már nem lehet király, hadd érhessen el valami hozzá illő méltóságot. A macsói fontos bánság, s a hozzá tartozó tevesáki (telesáki) zsupa, melynek örökös comese volt, nem elégítette ki.[2]

[1] MDEM. I. 381. Collis G. levelei.

[2] A Drina-melléki és egyéb megszállott rácz vidékeken lakó törökök s a macsói s pozsegai, valamint Boszna-melléki ker. lakosság közös vásárhelye Opojevci (Opojfalva) Grktól Szerémmegyében ny. Csánk i. m. II. 339. 1498 : 34. tcz. Apajocz nok harminczad. 1467. X. 16. Szeben Mátyás kir. ez iránt kiadott oklevelét l. Magy.-szerb össz. oklt.

Mátyás Jajcza elfoglalása után még nem gondolt arra, hogy Ujlaki Miklós régi vágyát teljesítse; megadatván neki a bosnyák királyság hőn óhajtott méltósága. Joggal tartott tőle, hogy abban a szövevényes délvidéki szervezetben még egy tényezővel kell majd számot vetnie. Mert ha Ujlaky komolyan veszi ezt a tisztet, esetleg ismét felszínre juthatnak a pártoskodó elemek.

1471-ben azonban, mikor a Vitéz János szította veszedelmes fölkelés Kázmér lengyel herczeget akarta Mátyás helyébe királynak, Ujlaky a sok várakozást megunva, beállott a király ellenesei közé.

Mátyás király mesterfogással magához hajlította a becsvágyó nagyurat s megadta neki a már 12 év óta óhajtott méltóságot. 1471 július második felében tért vissza Morvából s első dolga volt Ujlakyt megnyerni. Miklós úr még jó tanácscsal is szolgált a királynak, hogy várja meg türelemmel, míg a pártatlanok vagy habozók mellé állanak.[1] A bosnyák kir. méltóságnak az akkori magyar közjogi rendszerbe való illesztése azonban *alkotmányos* úton ment végbe. A király ugyanis az 1471. év szemptember első felében Budára összehívott országgyűlés elé terjesztette az ügyet s így „con consenso de tutti e prelati et baroni ha creato re de Bossina“.[2] Tehát bízvást mondhatni, hogy magyar törvény, illetőleg a szt. korona joga alapján nyerte el a méltóságot. Ezenfelül az auraniai perjelség várait, melyek Jajcza fenntartására szolgáltak, ugyancsak birtokába bocsátotta a király. A szlavóniai és horvát bánság mint közigazgatási terület is rábízatott.[3]

Ujlaky Miklós megkoronáztatása *Jajczán* volt végbemenendő, így hírlett 1471 november 10-én. Vajjon általán mikor s mely koronával koronázták meg, arra kétségtelen bizonyosságú adatunk nincs.[4]

[1] Bonfini: Dec. IV. lib. III. Bonfini az Ujlakyakról szóbeli közlés alapján említ föl néhány részletet.

[2] Oklt. XL. Ragusa város tudósítása, Ferdinánd nápolyi királyhoz.

[3] 1472 augusztus 28-án macsói bán s Szlavónia bánja.

[4] A Corvin János és II. Ulászló között kötött farkashidai egyezmény azt a föltételt tartalmazza, hogy Corvin János ünnepélyesen meg

A bosnyák királyi czimmel azonban csak az uszorai bánság várainak birtoklása, pontosabban szólva örökletes kapitánysága járt: Tcocsaké, Thorichánć „Comes perpetuus de Thelchak", melyet Macsótól átkapcsoltak. Jajcza, *mint bánság*, azonban a király kinevezte bánok igazgatása alatt állott s az Ujlaky királyságával szorosabb összeköttetése nincs. A gazdag mágnás[1] beérte vele, hogy az udvarnál az egyháznagyok előtt ült,[2] 38 uradalmának középpontja Ujlak (Illok) maradt, s Budán a király mellett tartózkodott.

A viszony Mátyás és Ujlaky között, özv. Hunyady Jánosné előrelátó gondoskodása által is, valójában bensőségessé vált. Ennek az okos asszonynak a szerepe a király élete folyásában sokkal nagyobb volt, mint a mit ma róla tudunk. 1472 május 7-én Ujlaky Miklóst fogadott lelki fiának vallotta. A bosnyák király ezért ünnepélyesen kijelenti, hogy Mátyás királynak s a szent koronának élte fogytáig úgy ő, mint magyar és bosnyák várainak várnagyai hívei, ellenségének pedig ellenségei lesznek.[3]

Ez az ünnepélyes kijelentés bizonyos melegséggel elismeri, hogy Mátyásnak igazán híve. Az is volt haláláig. Kifelé természetesen másképp viselkedik az új király. 1472 október 14-én a ragusaiaknak — ugyszólván — kormányzati programmot ad. „Nem a magas méltóságok után való vágyakozás — ugymond —, hanem a katholikus urak és egyháznagyok nagy kérésére (!) vettük magunkra ezt a gondot."

Nem annyira Bosznia igazgatása, mint inkább a katholikus vallás védelme *az ő czélja*. Megbízotta e tekintetben Gara Gál, a kit hallgassanak meg.

fog koronáztatni, a mint *szokás* „ut moris est". Ebből esetleg arra lehetne következtetni, hogy Ujlakyt is megkoronázták. Oklt. L.

[1] Lőrincz fia, a ki fiatal korában mint főasztalnok szerepel, állítólag 60,000 arany értékű gemmákkal s drágakövekkel kirakott ruhával jelenik meg. Dícséretes viselkedéséről egy illetlenkedő lengyel nemessel szemben l. Bonfini, Dec. IV. lib. 8.

[2] Katona H. C. XV. 772. l. ad 1474.

[3] Bosnyák és szerb [illegible] német kiadása 453. l. L. még Pray Ann. Regni H. IV. 78.

Nem is maradt bosnyák királyi ténykedésének sok emléke. Élt a czímmel, nagy és úgylátszik jól kezelt vagyonából segélyezett egyházakat. Fia csupán a bosnyák herczegi czímet viselte, s csak fővárnagya maradt az uszorai váraknak.

Érdekes episodnak maradt a czímzetes királyság, melynek tisztán csak életrajzi jelentősége van.[1]

4.

Török határharczok, bosnyák diverzió, s a török ellenkirály megsegéllése 1476.

Mátyás király nyugati harczainak természetes következménye, hogy a török hatalom, nem is mindíg czéltudatosan, hanem ösztönszerűleg nyomást gyakorol a hosszú déli határvonalra. A magyar védelem, bármennyire megállja helyét az egyes veszélyeztetett pontokon, nem elég hathatós, hogy minden betörést megakadályozzon. Íme, 1472-ben a magyar védelem ellenére a töröknek sikerül Nándorfejérvártól 90 km (a Száván 104 km) egy erős palánkot építeni Szabácson[2] (Saslon), s a magyar déli főerősséget egyfelől Szendrő keleten, másfelől ez az új rablófészek nyugaton szegi be s erőtleníti kifelé hatásában. Szendrő a veszedelmesebb, onnan pusztítja végig a temesi vidéket Nagyváradig (1475) a merész Ali bég (Angelosz Mihály fia), a ki úgylátszik örökletes vajdája lett ennek a *török* végvidéknek.

Ilyetén állapotát látván az országnak, Mátyásnak nemcsak a kereszténység, de a maga érdekében is mozgósítania kellett hadait. Ismét elkalandoznánk a tárgytól, ha Mátyás 1475—76-iki hadjáratának részletes hadi és diplomatiai körülményeit ideiktatnók. Nem is szükséges a bő beszéd. Ugyanazok a mozzanatok merülnek fel ennél a hadjáratnál is, mint az előzőknél. A szultán mihelyt értesül, hogy a király személyesen áll hadai élére: 7—12 évre terjedő fegyverszünetet kínál, ha a török seregnek szabad átvonulást enged Horvátországon s Dalmáczia területén nyugat

[1] Az Ujlakyak síremlékeiről l. Arch. Ért. szerző értekezését. Ujlaky Miklós † 1477-ben.

[2] Egy efféle palánkot Nándorfejérvár közvetlen szomszédságában is akartak építeni, de czéljuk nem sikerült. 1471. Frammenti 44. Archeogr. Triessino 1914.

felé, kötelezvén magát, hogy a király területén nem követnek el kihágást. A Budán működő velenczei s római diplomatiai kar természetesen a keresztény érdeket hangsúlyozza. A velenczei köztársaság azonban *ezenközben* két követével tárgyaltat a béke iránt Konstantinápolyban. A király nem akarja elhinni ezt a perfidiát, nem hallgat a szultán ajánlatára s megindítja hadát. Újból megtapasztalja azonban, hogy a keresztény hatalmak pénzbeli segélye elmarad.[1]

Hadi tekintetben Mátyás megvédi ugyan a déli határvonalat, tényleges eredményképp azonban csak Szabács bevételét mutatja fel a hadjárat.[2] Miképp eshetett meg, hogy a török Nándorfejérvár közelében, a macsói bánságon át a Drina közelében várat épít s Mátyás király, hogy a Száva vonalát védje, a magyar határért kénytelen viaskodni? A válasz csak akkor érthető, ha tekintetbe veszszük az *akkori* török-rácz-bosnyák hódoltság belső viszonyait. Az oszmanliknak nem volt annyi emberük, hogy a rácz és bosnyák területeket a maguk tisztjeivel igazgattassák. Egy csomó rácz és bosnyák főkenéz, ha túszokat állított Konstantinápolyban, megmaradt uradalmában, s hűbéres módjára, haddal tartozott résztvenni a szultán hadjárataiban. Ezek a határmenti vajdák a politikai és erőviszonyok aránya szerint majd a török, majd a magyar rendre hajlottak.

Ilyetén szerepet játszik az 1475—76-iki hadjáratban a már említettük török-bosnyák király: Krisztics (Vojszalics) Mátyás. Ekkoron, úgylátszik, máris keresztényévé lett, vagy legalább is czéljának elérése után akart azzá lenni. Értesülvén Mátyás előkészületeiről, hat főemberével együtt fölkínálkozott neki, hogy hűségére tér. Árulók besugták

[1] MDE. II. 279—82., 283—84. l. Mátyás király saját levelének véljük, mert oly magyaros a gondolatmenete, hogy csak hamisítatlan magyar ember írhatta „quia pro certo sciat omnis homo, quod nos, si poterimus, nolumus perdere regna nostra, et cum hoc esse in derisum omnium hominum“. 286—87. l.

[2] Erről, s a hadjáratot megelőző körülményekről l. Csánki D. kiváló tanulmányát, a Hadt. Közl. I. 355. l.

szándékát a töröknek, mire hadat küldtek rá s hat várát (?!) ostrom alá fogták.

A magyar király meghallgatta kérését s Matucsinai György[1] kalocsai érseket meg Báthory István erdélyi vajdát megbízta, hogy szorongattatásából mentsék ki ezt a bosnyák „királyt". A felszabadítás sikerrel járt. 1476 július 3-án reggel érkezett az izenet Budára, hogy az érsek s a vajda hada megfutamította a törököt. A török tehát csakúgy járt ezzel a teremtményével, mint a királyságban elődeivel, a kik mihelyt lehetett, elállottak mellőlük. A magyar király pedig fölhasználta az alkalmat, s ezt a lokális tényezőt is belevonta bosnyák szerző politikájába.[2]

A hadjárat közelebbi körülményeiről nincs tudomásunk. Jajcza s várai végvidéki helyzetükből kifolyólag bizonyára szóhoz jutottak most is. Győzelem évadján a kapitányokat úgy sem lehetett visszatartani.

5.

A déli végek harcza. 1480-iki bosnyák nyargalás, Mátyás személyes hadjárata Daud bosnyák pasa.

A XVI. századbeli magyar végvárak folytonos csatározásokban megedzett kapitányainak jellemvonásai[3] még marczonább körvonalakban tükröződnek le XV. századbeli elődeiken. A szomszédságot Nándorfejérvár és hátmöge, valamint Jajcza s Szarajevo között nem enyhíti a kölcsönös leventeérzés. A török Boszniában a rossz földeken tengődő kmeteket s a még szegényebb pásztorokat uszította rá a szomszéd tartományokra, jobb földet, gazdagságot igérvén nekik. Erre azután, mint az éhes farkasok falkája, azonkép rohanták meg a keresztény hódoltságbeli népet. Ebből értjük azokat az irtó háborúkat, mely nem ismert irgalmat. Embernek kellett annak lenni, a ki a Verbász rideg völgy-szorosai között ólálkodó ellenségre szakadatlanul figyel. Ezen a vad tájakon többet éhezett s fázott a harczos, mint bárhol a szent korona területén.

Ily körülmények között a folyton fenyegetett végeken éppen olyan bizonytalan volt a rohamosan gyérülő telepesek

[1] Századok, 1893. 121. l.
[2] Oklt. XLIII.
[3] Ezeknek Takáts Sándor emelt maradandó irodalmi emléket.

élete is. A ki idekerült bánnak, valójában háborúban élt. Ezért csak olyat tettek meg, a ki a végeken nőtt nagygyá. A kényszerűség megkövetelte, hogy Jajczában független legyen a bán minden polgári fennhatóságtól, csakúgy, mint Nándorfejérvártt is. A viszonyok ennek következtében úgy alakultak, hogy a jajczai bán kizárólag katonai parancsnokká lett s a Szlavóniával és Horvatországgal való meg czímzetes kapcsolat tényleg megszünt.

1480-ban a vitézségéről nevezetes Dóczi Péter, a ki testvéreivel együtt Nándorfejérvártt éveken át hadakozott a szendrői törökökkel, jajczai bánná lett. Dolga akadt menten.

Mátyás király külpolitikája nápolyi Beatrix-szal való házassága következtében az eddiginél is nagyobb távlatra nyilt. Belevonatott a pápának Nápolylyal való belső viszonyába, Velenczének külön utakon folytatott szövevényeibe s hovatovább bonyolultabbá lőnek a német császársággal való ügyei.

A török porta politikája a magyar külső viszonyok ily alakulását fölhasználván, az inter plures litigantes kedvező alapjára helyezkedett. Mátyással ismét békélni akart. A szultán jól értesült mindarról, a mi a budai udvarban történt. Tudta, hogy Mátyás ideges,[1] s kettős háborút: a török és a császár ellen egyszerre nem viselhet.

Ezt a pillanatot használta fel a szultán s levelet írt, melyben úgy forgatja a dolgot, mintha a *király* óhajtaná a békét s ennek következtében a szultán is hajlandó az ügy megtárgyalására. A dolog azonban nem úgy állott, a hogy Mohammed írta.

Ugyanis a török hódoltságbeli Bosznia pasája *Daud*, ravasz, vitéz és szívós szolgája uranak, a *bosnyák* bánokhoz fordult békéért, tehát az első lépés török részről történt. Mindez természetesen csak a szultán tudtával történt.

[1] Mód felett bántotta, hogy Rómában nem honorálták minden kérését. Egyik híres levelében — 1480 augusztus — ugyancsak hevesen kiszól, hogy a magyar, ha jogát megsértik, inkább átáll a hitetlenekhez, semhogy engedjen a jussából. M. k. lev. II. 36

Indító oka az volt, mert bármennyire is pusztítottak a török martalóczok és portyázók, a jajczai őrség, élén a vitéz Dóczi Péterrel, szemmel kísérte ezeket a beütéseket, s nem egy ízben elszedte a zsákmányokat.[1] Ezért fordult a nevezett bánhoz szabad átvonulás kieszközlése végett s hivatkozott a szultán meghagyására. A pasa megígérte, hogy a római császár birtokai felé vonul, de a király alattvalóinak nem lészen semmi sértődésök. A bán közölte a pasa izenetét a királylyal s Mátyás azon föltétel alatt, hogy területén nem pusztítanak, *alattvalóinak* kímélése okából is megengedte az átvonulást.

Ez egyszer Mátyás nyiltan paktált a törökkel s éppenséggel nem követte a „keresztény közérzés“ annyiszor proklamált szavát. A mai nemzetközi háborújog ítélőszéke elé állítva az ügyet, a többség azon az alapon mentené föl Mátyást, mert az ellenségnek *minden* áron s minden eszközzel ártani minden államnak természetes joga. Mert, ha alattvalói iránt érzett szánalom is vezette, mégis Fridrik császár megtörése lebegett szeme előtt, a ki szintén paktált a törökkel, a mikor érdeke kívánta.

Daud pasa balkáni virtusával alaposan ráczáfolt a királyra. Az 1480-ik esztendő telén, márczius 26-ig,[2] alig volt csapadék s megesett az a rendellenesség, hogy a Száva és Dráva révein nagyon könnyű volt az átkelés. Daud pasa, — a ki állítólag 30,000 emberrel[3] tört be a német tartományokba — egyfelől Stiriát pusztítja Regedéig, másfelől él az alkalommal, s Nyugat-Magyarországot Zalát és Vas megyét végigdúlja: embereket elhajt, marhát zsákmányol, öl és rabol. A királynak azonnal megjelentették a törököknek ezt a szertelen dúlását „ahoz képest, a mit a mi területünkről és uradalmainkból álnokul elraboltak, a római császár földjéről elvitt zsákmány a leg-

[1] Az 1475—1480-iki török beütések nyugat felé s a megtorló ellenactiók összeállítása külön tanulmányt igényel. Truhelka i. m. 20—21. lap, csak a közismert jelentések alapján sorol föl egyes ilyen portyázásokat.

[2] Bonfini D. IV. l. V.

[3] U. o. túlzás.

kisebb" igy szól a király.[1] Erre — amugy is hadban állván — a Szapolyai István és Geréb Péter vezényelte ama hadosztályokat, melyek Stiriában Fridrik császár ellen hadakoztak, a Daud rabló hada üldözésére küldi. Csakhogy Daud pasa már elmenekült. „Ha nem repül olyan gyorsan, megtanitottuk volna, hogy mely fejedelmeknek mit lehet igérni, s mikép kell megtartani az igéretet."

Daud bosszuállástól tartván, rögtön irt a királynak, kijelentette, hogy kész a kárt megteriteni. Egyuttal azt is kérte, hogy az *állandó béke* megkötése czéljából jelöltessek ki valamely megbizott. A király — ugylátszik — megbizott kapitányai véleményében s teljhatalmu biztost menesztett Jajczába, miután föltételezte, hogy a szószegő pasa igazán a béke megkötése érdekében fog működni. Azonközben a király folytatta a Fridrik elleni hadjáratot. Mátyás király embere ugyancsak Jajczában várta a pasa emberét, várja a mai napig, de Daud sem tuszokat, sem embert nem küldött az értekeződések megkezdésére. Egyszer azzal védekezik, hogy emberét a portára küldte s meg kell várnia a választ, máskor betegséget szinlel, s így buvik ki a tárgyalás alól.

Mátyás király a „rokonvérű" szultánnal akarja a békét, de pasájával nem szedeti rá magát. Ha azt eleve tudja, nem rendeli vissza a seregét, így azonban kénytelen elégtételt venni. Ez nem a szultán ellen irányuló actio, de a szószegő pasa büntetése. Ha a szultán békét akar, küldjön hozzá tisztességes, megbizható embereket s erről tegyen választ.

Ez a levél Budáról kelt, s valószinüleg junius havában iratott. Válasz erre nem érkezett. Augusztus hóban a király elhatározta, hogy végét szakitja a bosnyák betöréseknek.

Mindez 1480 augusztus hava előtt történt. Nagy pestis-járvány dúlt az országban, úgy hogy a király a buda-visegrádi erdőségek sürüjében kerülte a bajt. Ezekben tanyázott s vadászgatott augusztus 22-éig, előkészületeket tévén a hadjáratra. Mint a délvidék ellen intézett harczok alkalmával rendesen, most is lassan gyülekezik a had.

[1] M. kir. külügy. I. II. 388—390. [illegible] Okltár.

Augusztus 28-án[1] ér Lendvára, majd szeptember 3-án Perlak közelében a Dráva-révnél üti fel táborát. A nagy vízáradás miatt jó darabig kellett vesztegelnie, míg hidat verhettek. Októberben három hetet tölt Zágrábban, annyi ideig tartott, míg Kosztajniczánál átkelhetett a Száva hidján.[2] Hadával — 16,000 emberrel (?) — Orbász megye illetőleg Banja-Lukának tart. A török portyázókat szétkergetvén, a Verbász folyó menti völgyszorosokon át november 18-án Zvecsájnál, november 26-án pedig Jajcza közelében, Grebennél táboroz.[3]

Míg ezen a nehéz úton haladt, tudósítói jelezték, hogy a zsákmányoló törökök a király küldte végvári (jajczai s horvátországi) csapatok elől „úgy elrebbentek, mint a madarak“. A portyázók zöme tehát elmenekült. Azonban a mintegy kétezer főből álló hátvédet az üldözésükkel megbízott huszárcsapat még elérte és 200 hijján levágta.

Ezt a gyors munkát abból érthetjük, hogy a magyar lóállományt mindenféle terepre kitanították, „ha mi külföldi s más nemzetbeli idomítókra szorulnánk, — úgymond[4] — törökkel, némettel, csehvel, lengyellel nem jártunk volna oly szerencsével“. Hadratermett lovakkal, a melyek *minden* körülmények közt lábállók, árkon, bokron, hegyen, szakadékokon üldözték az ellenfelet. Ilyen elemekből állott a bosnyák végvidék őrsége.

E siker után a király arra szánta magát, hogy fész-

[1] M. k. k. lev. II. 42—45. l. Veronai Gábor (de Rangone) egri püspökhöz.

[2] 1480 nov. 6. „in castris exercitus nostri ad vadum fluminis Zave“ Mk. k. lev. II. 69. l.

[3] 1480 nov. 18. „in castris nostris prope oppidum Zwechay in montibus Bosnensibus“. Fraknói V.: Mátyás élete 295. — 1480. nov. 26. „Datum in Unserm Here Zenagt bei Grebenn“. Teleki XII. 142. l.

[4] Mátyás király keltezetlen levele (1476—90 között) sógorához, Ferdinánd nápolyi királyhoz, a ki neki egy lóidomítót küldött tánczoló „czirkuszlovak“ betanítására. M. k. levelei II. 367—68. ll. A magyar lovakról: Frammenti Archaeogr. Triestino 1913/14. 41. sz. — Jó lovuk van a törököknek, de a nagy rablásban elfáradtak, a lovasok nem sokat érnek. Makušer: Mon. Sl. Mer. II. 158—59. ll.

kében: Vár-Boszniában személyesen veri fel a törököt. Közben azonban értésére esett, hogy távollétét *Fridrik* császár majd kihasználja ellene. Tervét e hirre elejtette s egyebet határozott. Kiadta parancsban, hogy az előreküldött könnyű lovasság (a huszárság) felett *Jajczánál* tartassék meg a hadiszemle. Valószinűleg a jajczai Carevo poljen ejtették meg a „lustrát", melyen személyesen jelen volt.[1]

A szemle után akkép rendelkezett, hogy a könnyű lovasok dulják végig *minden erejökkel* a bosnyák török hódoltságot. Azután visszaindult a Szávához. A Száván túl vette a pápának megható levelét, melyben szép szóval engeszteli a császár ellen való méltó haragját. A hadjárat tervét akkép állapitotta meg ezután, hogy az előreküldött csapat verje s vágja a törököt, ő meg derékhadával majd utánok vonul.[2]

Azonközben meghagyta a jajczaiaknak, hogy az ő személyes vezérletéről sehol szó ne essék. Mert jelenléte, ha majd váratlanul rajtuk üt, el fogja dönteni a hadjárat sorsát, hisz rettegtek és féltek a nevétől.

A Jajczáról megindult hadosztály három csapatból állott: *Brankovics Vuk* deszpota, magyar zászlósur drinamelléki (tuzlai kerület) hadaiból, *Egerváry László* horvát-szlavón bán contingenséből és a *Dóczi Péter* jajczai bán vezérelte végvidéki dandárból, mintegy 3—4000 harczosból.

Vévén a parancsot hadai, valószinűleg november 6-án hagyták el Jajczát s Travniknak tartva, Buszovacsa és Kiszelják felé nyargaltak. Oly titokban haladtak, hogy Daud pasa csak akkor értesült a támadásról, mikor sebesültek kerültek eléje. Jajcza és Szerajevó (Varbosznia) között a távolság 161·70 km, azonban a hegyeken át, torony ira-

[1] Mátyás király 1481 jan. 24-én Zagrábban kelt levelében — eredetije Szutjeszkoban — irja: „quia nos sicuti superioribus diebus, dum *in Jajcza* agebamus". Wiss. Mitth. aus BH. II. 333. ll.

[2] Ez a levél 1481 november 6-án kelt. A levél többi része erélyes hangon követeli, hogy a pápa támogassa jogait s méltányolja a keresztény fejedelmeknek vele szemben elkövetett igazságtalan eljárását. Hozzá fűzi még, gyenge válla támogatás nélkül nem birja el a terhet s 70,000 aranynyal nem sokra megy. MKL. II. 65—69.

nyában 136 km. Lóháton 34 óra alatt meg lehet az utat tenni. A vezérlő kapitányok levele szerint 24 óra alatt nyargalták be az utat, de ez téves, hihetőleg a várbeli „deák", a kinek diktálták, félreérthette az időt.[1]

A sereg Szerajevó előtt termett. A pasa a váratlan támadástól annyira megrémült, hogy menten a hegyek közé, hihetőleg a glaszináczi fensíkra menekült.

A jajczai hadak három napot időztek a város alatt. Ezalatt felgyujtották a várost, a pasa kincseit megszerezték s az egész várbosznai síkot (Sarajevsko polje) végigdúlták és felégették. Egy pénteki napon délben visszanyargaltak. A pasa időközben magához tért s összeszedvén hadait, megtámadta a királyiakat, de azok megszalasztották. Éjjel tábort ütöttek, szombat napján felszedték a sátrakat. Daud pasa ügyes csatázó vezér lévén, nagy gyorsasággal magához vonta drinamelléki lovas- és gyalogembereit s ez utóbbiakat a hegyeken át a magyar csapatok elé küldte egy hegyszoroshoz (hihetőleg Kiszelják és Travnik körül) s ott egy gázlón át vezető hidat elpusztíttatott. Mikor a csapatok ide értek, kétfelől támadt rájok a török. Mindkét részről sokan elestek s a küzdelem egész nap tartott. Látván a királyi vezérek, hogy csapataik s lovaik ellankadtak, egy védett helyen tábort ütöttek. A törökök közelükben szálltak meg, úgy hogy a két tábor egymás beszédjét hallhatta. Ott éjjeleztek, de a a királyi csapatok közül „néhányan" megszöktek. Dóczi Péternek jutott a feladat, hogy visszahozza a szökevényeket. A törökök észrevették a zavart, rajtok ütöttek, úgy hogy Dóczit elvágták a főseregtől. Dóczit a horvát báni contingens vágta ki[2] a bajból. Vasárnap lórakaptak hadaink. Daud pasa fia vasárnap rájok támadt, de sikertelenül, mert legyőzték; számos halott és fogoly bánta e támadást.

A török derékhad *Travnik* közelében Daud pasa vezérlete alatt készült a döntő harczra. A mieinket a sok török fogoly szabad mozgásukban zavarta, tehát mielőtt csatába eresz-

[1] A jelentés csak a napokat jelzi s így tág tere van a combinatiónak. Bizonyos annyi, hogy a „raid" 1480 november első felében történt.

[2] Bonfini D. W. Lib. VI.

kedtek volna, valamennyit levágták. A végső ütközetben a pasa teljes vereséget szenvedett, Szkender vajda s a kadi elesett, azonkivül sok fogolylyá esének. A törökök közül fölös számmal volt a halott, a királyiak közül egy sem. (!)

Ezt jelentik a vezérek egy szerdai napon kelt jelentésökben a királynak.[1] Mátyás elismeri ugyan, hogy hadai a pusztítást illetőleg derekas munkát végeztek, de joggal kifogásolja prédavagyukat. Ugyanis, ha nem esnek neki oly módon a rablásnak, Daud pasát fiastól elfoghatták volna.

A király előadása szerint a nyargalás mindössze öt napot vett igénybe (szerdától vasárnapig), összesen 10,000 török és bennszülött esett el. A sok összeütközés folyamán emberei a nagyobb terjedelmű zsákmányt ugyan elhányták, de az értékesebb holmit megtartották, ide értvén a fogolynépet, melyet, a levágott fegyverforgatókat leszámítva, magukkal hoztak.

Mátyás november 26-án Greben körül vette hírül a történteket. Most már a király vezette derékhadra került volna a sor. A Boszniából érkezett jelentések azonban egybehangzóan úgy szóltak, hogy a jajczaiak alapos munkát végeztek. Az a kevés bennszülött, a ki még életben maradt, a Drinán át Ráczországba menekült, vagy a járhatatlan erdőségbe húzódott. Csak még hat erőd (város!) maradt meg épen, de utóbb ezeket is felégették. A portyázók végignyargalván az országot, újabb útjokban mindössze 40 gyermeket találtak, ezeket is elhozták. Ily körülmények közt nem látta érdemesnek, hogy hadait hiába fárassza.[2]

Íme egy azonkori irtóhadjáratnak a képe. Természetes, hogy sok benne a túlzás, mert Daud pasa azontul is vitézkedik s Vlatkot, a Szent Száva herczegét pár hónappal ezután meggyőzi, ugy hogy Castelnuovóig tovaráng kénytelen visszahúzódni.[3] Az erkölcsi hatás kétségtelenül nagy

[1] Oklt. LXIII.

[2] Oklt. XLIV. Mátyásnak Zágrábban 1480 deczemberben kelt levele a pápához.

[3] Oklt. XLVI. 1481 junius 15. A csata helyét elferdített helynévvel jelöli meg a jelentés. Menesagite (Minnet agits, Mehmed agits ?)

volt, de öt nap alatt szét lehet ugyan rebbenteni az útba eső népséget, a poljicai és radoboljei vlachok (pásztorok) is behódolhattak, de *teljes* pusztulásról szó sem lehet.

Fényesebb ennél a Kinizsi Pál szendrői vállalata és a Dunán naszádosokkal kivívott győzelme: 300 török fejet küldött s 60,000 (?) rácz családot telepített ki marhástól a ráczországi területről.[1]

A királyt e diadalok mégsem hangolták örömre. 1479 november 14-től 1480 karácsony napjáig tizenegy ütközete volt a törökkel; csapatai, egy esetet letudva, bár nagy áldozatok árán, de mindig győztek. Még jobban fogyott az ember a járvány miatt. A török, igaz hogy legalább 30,000 embert veszített, de ha nem sikerül teljesen elerőtleníteni a szultánt, nem tartós a siker. Az igért segély ismét elmaradt, e nélkül pedig nem lehet háborút viselni. Ez a helyzetnek a hű képe. Érthető tehát, hogy a jajczai diversio viszonylagos meddőségét mélyen fájlalta. A pápát menti az a körülmény, hogy az olasz fejedelmek cserbenhagyták.

Velencze éppenséggel nem szent, de egészséges önzésből ekkor jó lábon állt a portával. Sógora, Ferdinánd, a nápolyi király nemcsak hogy nem küldött neki segélycsapatokat, hanem Otrantó védelmére ő kért s kapott is Magyar Balázs vezérlete alatt 700 főből álló magyar csapatot.[2] Ugyancsak keserű a király Rómával szemben. Fölemlegeti, hogy egy keresztény fejedelem sem tett annyit a kereszténységért. A keresztény fejedelmek nem *neki* tesznek szolgálatot, ha a török ellen megsegítik, hanem *maguknak.* Megúnta már a sok intelmet a kúria részéről, ismét az a

[1] Kinizsi győzelmes hadjáratáról Oklt. XLIV. M. k. levelezése II. 191—95; 195—98. 1481. X. 1. Mátyás levele Veronai Gábor egri püspökhöz. II. 181—85. ll. V. ö. Magyar-szerb összeköttt. lt. Fontos részlete a magyar beltelepítésnek Mátyás király 1480. decz. 23. kérelme, melylyel a pápától felhatalmazást kér, hogy Magyarország benépesítésére ellenséges területről erőhatalommal is lehessen lakosokat telepíteni. M. k. levelezése II. 50—52. ll. V. ö. M. k. lev. II. 50—52. ll. a rabságba jutott férfiak feleségeinek újra nősüléséről. A Kinizsi hozta zsákmányból egyébként a pápát is részeltette a király.

[2] M. k. lev. II. 95. 1480 XII. 23. Fontana Ferencz nápolyi követének Zágrábból.

hang érzik meg levelein, mint a mikor a „hármas kereszt"-tel fenyegetődzik.[1]

Idáig jutott el a „keresztény liga" katonai vezérletével annyiszor megbízott hadvezér.[2]

6.

A kemény hadjárat, noha sikeresnek mondható, egyaránt megviselte a királyt s hadait. Mindamellett úgy a politikai, mint a katonai helyzet csakhamar kedvezően alakult. A Balkánon, ha sikerül egyesíteni a törökellenes erőket, nagyot lehetett volna elérni. Mohammed szultán meghalt (1481 május 5.). Birodalmában nagy a kavarodás, a trónutódlás II. Bajazid és öcsese, Dzsem herczeg között alkalmat nyujt a hatalmak beavatkozására. A török vezérek egymás közt meghasonlottak. A rumili beglerbég nagy sereget gyűjt Szófiában, „mert a magyar királytól annyira fél a török, hogy azt le sem lehet írni". Boszniából menekül az a kevés török is, a ki ott van, a bosnyákok egymást gyilkolják, rabolnak, mindenki előtt Mátyás neve lebeg, Mátyást hívják, Mátyást akarják.[3]

Katonailag meg annyiban kedvez a helyzet a magyar királynak, mert négy kitünő hadvezér áll rendelkezésére: Oláhország és Moldva határán *Báthori István*, Ráczország és Bosznia ellen *Kinizsi Pál*, *Brankovics Vuk* deszpota és *Magyar Balázs*, Kinizsi apósa, a volt bosnyák bán. Ilyen parancsnokok alatt bátran vihette offenzivába kipróbált vitéz hadseregét a király.

Ismert dolgokkal tarkítnók előadásunk folyamát, ha Mátyásnak egyfelől a pápai székkel, másfelől Fridrik császárral való bonyodalmas küzdelmét érintven, eltérnénk a bosnyák kérdéstől. A király politikájának azt a keleti fonalát, melyet uralkodása kezdete óta font, a nyugati olló vágta el mindig akkor, a mikor kedvezően alakultak a viszonyok.

Béketárgyalások. III. Fridrik császárral való hadakozás. Balkáni sikerek. 1483-iki fegyverszünet a törökkel. Jajcza helyzete 1483–1490-ig. Corvin János előtérbe lépése.

[1] U. o. II. 70–71; II. 90–95. ll.

[2] Szerző: Frammenti relativi alla Storia dei paesi situati all Adria. Arch. Triestino VII. 50–51; 53. ll.

[3] Oklt. XLVI.

Teljesen elhisszük a királynak, a mikor 1481 márczius 11-én azt írta a pápának, hogy ha a bosnyák hadjárat alkalmával megsegéllették volna, hol lenne már?[1] De még úgyis megtette, a mit tehetett, a töröktől szorongatott Vlatko (szent szávai örökös) herczegen mindenkép akarván segíteni,[2] sőt kemény támadással offenzivába lép Ráczországban a török ellen. Kinizsi Pál szerbiai diadalainak Mátyás hadjáratainak sorozatában fényes hely jut. Eltekintve zsákmánytól, harczi dicsőségtől, értékesek azok az erkölcsi hatások, hogy a magyar hadaktól félt a török, a délszláv: rácz, bulgár és albán pedig bíztak benne.[3] De kihat az eredmény Boszniára is, mert minden szerbiai siker biztosítja az új foglalmányt, bizalmat önt Horvátországba.

Nem fölösleges hangsúlyozni, hogy ezek a hadjáratok nem csupán katonai mérkőzések, hanem egyúttal telepedési mozgalmak. A török rémíti ugyan ellenségét, vagyonát, földjét elveszi, de csak az ellenálló harczost öli meg, a telepes embert, asszonyt jószágnak tekinti s áttelepíti a maga országába. Ezáltal a népesség elhelyezkedésének egyensúlya megbillent, így kerül évtizedeken át délmagyarországi, szerémi, valkai magyar s a szlavón-horvát emberanyag a Balkánra, onnan pedig menekülő rácz-bolgár-czinczár népelemek az aldunántúli elpusztított részekbe. Így pusztul Bosznia lakossága is mindaddig, míg a török hódítás gyökeret ver. A friauli, krajnai, karinthiai beütésekről nem is szólunk. Mennél pusztább lett a horvátországi és nyugatszlavóniai rész, annál messzebbre terjed a hódítás. Akár csak a rablóvadász kiirtván a vadat, mindig távolabb vidéken kénytelen zsákmányt keresni, azonkép jár el a török is.

Jajcza útját állotta a szávamelléki Szlavónia felé irányult betöréseknek, de a horvátországi magán- és országos kézen levő várak karbantartása nem akadályozza meg a törököt, hogy az Unán átkeljen. A mieink nem voltak állandó készenlétben, s a török beütés a legtöbb esetben

[1] Mátyás k. lev. II. 112. l.
[2] U. o. 155. l.
[3] M. k. lev. II. 190—91; 195—98. ll.

sikerült. Míg a bán mozgósított, ezek a fürge csapatok régen biztonságban voltak. Így történt ez 1483-ban is. Geréb Mátyás horvát bánt ugyancsak meglepték, de míg ők a császár területén zsákmányoltak, azalatt emez hirtelen összegyűjté hadait s Csulai Fiesor László, a nándorfejérvári kapitanyságot viselt jajczai bánnal kileste a kalózutat, a melyen visszatérendő volt a csapat. Október 29-én éjjel lecsaptak a gondtalanul haladó portyázókra, két vezért s 2000 törököt elfogtak, egy csomó a vízbe fúlt (az *Unába*) s tízezernél több foglyukat s prédájukat elszedték.[1]

Jajcza ezekben a dúlásokban a megerősített hídfő szerepét játssza. Mátyásnak nem nagy örömére a szlavóniai és jajczai határon, tehát az ország határain belül, csakúgy folyik a hatalmaskodás, marhaelhajtás, mint a végeken.[2]

Előrelátó gondoskodással megragad minden alkalmat, hogy Jajcza védelmét biztosítsa. Ugyancsak 1480-ban Paksy Eusztách a bélai (akkor Kőrös megye, Daruvártól kd.) benedekrendi monostor apátjának halála után az apátság jövedelmeit Jajcza várának és őrségének fenntartására rendelte.[3] Ezzel mentette meg hosszú időre a várat az előre látó király. Béláról látták el kenyérrel a sokszor nyomorgó őrséget.

1483 tól kezdve csak másodrendű hadiszínhelylyé lesz a magyar Bosznia. Fridrik császárral már évek óta dúl a harcz, minek következménye, hogy Mátyás mindinkább odahajlítja fülét a török követhez, a ki 1481 tavaszán positiv ajánlatokat tesz neki. De csak 1483 végén köt vele fegyverszünetet.[4] Mit is csinálhatott egyebet: Velencze a törökkel jó viszonyban, a császár ellene van, így legalább délfelől egyelőre szünetel a háború. A kisebb harczokat elvégzik vezérei.

[1] M. k. lev. II. 267. l.

[2] Pesthy István jajczai provizor 1479 augusztus 15-ike körül elfoglalta a Csernekiek (Dessewffy) Gwchelowz (Gacsalócz) nevű birtokát és várát. Aszl. Oklt. 216—17.

[3] Sörös P.: Az elenyészett bencés apátságok. 1912. 463 l. Erről később is lesz szó. Legelőbb Ráth K. írt róla a M. Sion IV. 913—922. ll.

[4] M. k. lev. II. 273—75. ll.

Meg kell még emlékeznünk arról a szerepről, melyet a jajczai bánság s a többi bosnyák részeken levő várak a király családi politikájában játszottak.

Ezt a *hódított* területet patrimoniumnak tekintette, csak úgy mint azon korbéli uralkodótársai a magokét. Nem akarjuk az olasz és német elvek befolyását Mátyás egyes ténykedései folyamán hosszasan elemezni, de azt a hatást, melyet országcsoportositó egyes tervei keltenek, illik megjegyeznünk.

Midőn 1485-ben János fia részére meg akarta nyerni Sforza Bianca kezét, követ útján értésére adta a milanoi udvarnak, hogy ha feleségének, Beatrixnak fia születnék, akkor természetesen azt illetné a korona, de János herczeget menten megteszi Csehország és Bosznia királyának s Ausztria herczegének.[1]

E terv tudvalevőleg nem valósult meg, de már a szándék is bizonysága, hogy Bosznia, mint „különítmény", a koronának azon szerzeményei közé tartozott, melyeket a király a különféle politikai változások folyamán magánczéljai szerint illesztett számításainak a keretébe.

Még világosabban feltetsző az az irányzat, midőn 1488-ban s 1489-ben Fridrik császárral állandó megbékélés czéljából Székely Jakab regedei kapitánya útján hosszú tárgyalásokat folytatott. Ez Mátyás ajánlatait előadván, elsősorban megemlítette, hogy tegye meg a császár a király törvénytelen fiát (Jánost) *Bosznia és Horvátország* királyának. A császár erre szívesen ráállott, *ha ott önként vállalják*. Az ilyen ajánlat még kapóra is jött neki, mert terveibe beleillett.

A többi feltételt nem fogadta el a császár. Az alku, melyet fiával, Miksával könnyen megköthetett volna Mátyás, az agg császár fukarsága, féltékenysége és konoksága miatt nem valósult meg. Mátyásból ez alkalommal nem a magyar korona jogaira féltékeny király, hanem a fiáért mindenre kész ideges apa szólott. Fridrik császár ugyan ebből nem szár-

[1] MDE. II. s kk. l. V. ö. Schönherr Gy. Corvin János élete 42. l.

maztathatott megvalósitható jogot, de mint esetleg valamikor jó papirost örökül hagyta fiának.[1]

Belpolitikai fontossága mindazonáltal volt ennek a mozzanatnak. Corvin Jánosból mégis Bosznia királya lett, de a szent korona souverainitása alapján, majdan őrá nehezedvén a jajczai és szomszédos horvát végvárak fenntartásának a kötelezettsége.

[1] Über ein Admonter Formelbuch des XV. Jahrhunderts. György chiemseei püspök formulás könyve, mely Beckensloer János egykori magyar prímás suffraganeusának értékes tudósitásait tartalmazza. Könyvt. jelzete F. f. 23 a. fol. 99. Minket Fraknói V. figyelmeztetett rá. Lásd a M. Könyvszemle 1914. évf. A Székely Jakab küldetéséről szóló darabot l. Toldalék VI. Ezt a „Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen XVII. évf. 78. l. kiadta Zahn. A tárgyalások részleteit illetőleg v. ö. Theiner Mon. Hung. II. 527.

VII. FEJEZET.

Corvin János bosnyák királyi czíme. — A farkashidai egyezség. — Bosznia s a magyar korona államjogi viszonya a farkashidai egyezség alapján. — A farkashidai egyezség alkotmánytörténeti folyományai. — A horvát végek. Jajcza és helyzete. — Jajcza veszedelme 1491. — Jajcza insége. — Jajcza berendezése. — Jajcza 1493-iki ostroma. — Jajcza állapota 1494—1495-ben. — Végvárak hadiállapota 1498-ban. — A Jajcza veszedelmétől felköltött közérzés. — Magyar-velenczei hadjárat 1501-ben, Jajcza szorongattatása. — Jajcza élelmezése 1503-ban. Magyar-török béke.

1.

Corvin János bosnyák kir. czíme. A farkashidai egyezség.

A jajczai bánság, mint Mátyás király szerzeménye, a déli határvédelemnek oly intézményes kiegészítő részévé vált, hogy alkotmánytörténeti szempontból, Nándorfejérvárt letudva, egyik bánság sem játszik nálánál nagyobb szerepet.

Bármennyire hangsúlyoztuk is, hogy a bosnyák királyság czímleges visszaállítása Mátyás király uralkodása folyamán csak episod, lehetetlen föl nem ismernünk, hogy ez a czím tartalmat keresett magának a nagy uralkodó halála után.

Szinte kapóra jött a magyar rendeknek, hogy 1490-ben a trónörökösödés bonyolult kérdésében Corvin Jánosnak megajánlhatták a bosnyák királyi czímet.[1]

A Farkashidán 1490 július 31-én II. Ulászló és Corvin János között kötött szerződésben azt határozták, hogy „azon esetben, ha a királyválasztó országgyűlésen nem Corvin Jánost választanák meg Magyarország királyának, *választassék meg* Bosznia királyának s ha valamely más jelölt választatnék meg s kiáltatnék ki Magyarország királyának, azonnal és folytatólagosan Corvin János herczeg úr választassék,

[1] A részleteket l. Fraknói Vilmos: II. Ulászló királylyá választása. Századok, 1885. évf. — Schönherr Gy.: Hunyadi Corvin János életrajza. Budapest, 1894. 129—191. ll. MDE. IV. 221—224. ll.

neveztessék és hirdettessék Bosznia királyának s a leendő király koronázását követő harmadik vagy negyedik napon közvetlenül, csalhatatlanul, tisztességgel és ünnepélyesen ugyanezen leendő magyar király által, a hogyan szokás, koronáztassék meg".[1]

Kiindulópontja a határozatnak, hogy Corvin János, ha már nem lehet magyar király, legalább élhessen a királyi czimmel, ezért kell őt Bosznia királyának megválasztani. Mit értettek a pártfelek *Bosznia* alatt? Csakis Jajczát és a még magyar kézen levő szreberniki, illetőleg bosnyák bánságot érthették, a mai Samácztól délre. S azok a határozott föltételek, hogy közvetlenül kell őt királynak megtenni, azt jelentik, hogy *igéretekben* nem bíznak, hanem Ulászló megválasztásának ez a megfelelő értéke.

Bosznián kívül, Mátyás király iránt való hálából: *a szlavóniai ducatust* összes jövedelmeivel rendelkezésére bocsátották, mint örökjogon („iure perpetuo tamquam dominus haereditarius"), Dalmáczia és Horvátország báni tisztet pedig élethossziglan viselje, mint a *király* tisztviselője.

Minthogy a bosnyák és horvát végvárak tartása őt terheli, valamint *Jajcza* megőrzése is, a király évi 12 ezer aranynyal s 100,000 darab kősóval járul a végvárak költségeihez.

Corvin János czime Bosznia királya, Szlavónia, Oppeln és Liptó herczege, valamint Dalmáczia és Horvátország bánja. Adományozási joga Szlavóniában 50 jobbágytelekre szorítkozik, de magszakadás esetén, ha 50 teleknél több hárul a koronára, az adományozás joga a magyar királyt illeti.

Az egyezségből közjogilag eléggé széles alapon megformált hűbéries viszonylat tünik elő. A szent korona alá tartozik: úgy Bosznia, mint a szlavón — ezuttal Corvin János személye iránt való tekintetből — ujból feltámasztott ducatus: Zágráb, Körös, Varasd megyék, melynek a herczeg legnagyobb *magán*birtokosa, s a dalmát-horvát bánság, melynek életfogytiglan főtisztje.

[1] Okltar L.

Bosznia s a magyar korona állam-jogi viszonya a farkashidai egyezség alapján.

Mind a három terület, azonkép, mint a sajátos szervezetű Erdély, egy állami közösséget alkot.

Egy a koronázás, az uralkodó: a szent koronával megkoronázott király.

A király beleegyezésével a magyar országgyűlés választja a bosnyák *királyt*, annak a beleegyezésével restituáltatik czímleg a szlavón ducatus, s adatik meg neki a dalmát-horvát bánság élettartamra.

Az új király jogai:

1. Viselheti a czímet, melyet a királyválasztó országgyűlés állapított meg a részére.

2. A magyar király koronázásával kapcsolatban a magyar királytól koronáztatik meg. Ez a jelvényes kifejezése a szent korona felségiségének, mert annak a viselőjétől ered a hatalma.

3. Szorosan körvonalozott birtokadományozási jog Szlavóniában.

4. Tisztviselőket, katonai parancsnokokat kinevezhet, megbízhat.

Corvin János kötelességei:

1. Elismeri a magyar országgyűlés választotta és megkoronázta királyt urának.

2. Mint bosnyák király a magyar birodalom délvidéki határának *védelmével* tartozik, ez az ő új méltóságának tartalma, nagyobb mint Ujlakyé, de felelősséggel teljesebb.

3. A magyar király viszont a végvárak fenntartásához hozzájárulni köteles.

Összevetve e pontokat, nem kell hosszabban bizonyítgatnunk, hogy itt a Corvin János személyére szabott (ad personam) hirtelen körülírt intézményről, mint *compensatióról* van szó. Erélyes ember kezében, akit akadály nem rettent vissza, ez a körülírt hatalom is veszedelmessé válhatott volna a királyra nézve. De Corvin János tisztességes, jólelkű, kötelességtudó, közepes ember, kitől minden hatalmi túltengés távol állott. Atyai öröksége, melyet királyi szó s az ország jótállása biztosított a számára, az ország leggazdagabb emberévé tette: Horvátországban — a Frange-

pánok jószágainak nagy részét bírván — s Szlavóniában kétségtelenül az első birtokos.

Azonban Corvin János, midőn ezt a magyar királyságért cserébe kapott szerződést elfogadta, nem ismerte még a Dráva—Kulpa s a Dráva—Duna közti országrészek viszonyait. Azt sem lehet tagadni, hogy bizonyos reservatio mentalis forgott fenn mindkét részről. Hiszen a szerződés is azt mondja, hogy csak azon esetre lép érvénybe, ha *nem* Corvin János lesz magyar király. A szerződés mellett Corvin János azért nem mondott le magyar igényeiről, sőt Ujlaki Lőrincz, a ki remélte, hogy azon esetre, ha Corvin János lesz magyar királylyá, majd neki virul a bosnyák királyság, melléje szegődött. Az atyjától letört Frangepánok, a korbaviai Karloviesok, a horvát középbirtokosok azonban nem akarták Corvin Jánost urokul vallalni.[1] A fiatal herczeg ugyan eleget igért, de kevesellették, mert nekik a Mátyás király lefoglalta országos várak kellettek. A szent korona teljhatalmában inkább látták a magok megmaradásának a biztositékát, minthogy a király kegyéből oda föléjök helyezett kiskirálytól függjenek. A horvát rendek ezt Budán létök alkalmával nyiltan hangoztatták, ugy hogy Corvin Jánosnak elment a kedve s beérte volna Erdélylyel Bosznia helyett.

Ez a körülmény s Miksa császár[2] és János Albert

[1] Dipl. tudósitás Budáról a milanói herczeghez. 1490. kelet nélkül, de mindenesetre augusztus 15.—szeptember 18. közt „El banato et tutti questi Signori sono andati a Buda et dicono non vogliono per niente essere sotto a Signore ni uno salvo alla Santa Corona". DEMK. IV. 272. l. Corvin János követei Ulászlóhoz augusztus 10-én érkeztek Budára. Okltár I. I.

[2] Miksa, mint magyar trónkövetelő, Hungarie, Dalmatie, Croatie Bosnieque rexnek nevezi magát. Jahrbuch der Kunstsammlungen XXIX. 1. f. Gielhow ismertette a Triumphzughoz Dürertől készitett *eredeti* tervvázlatokat, melyek a Louvreban őriztetnek. Dürer végleges Triumphzugából (1796) kimaradt ez a tervvázlat, valamint az 1515. júl. 12-iki házassági szerződésben is a Bosnie rex czím is. A közlő azt hiszi, hogy az idealis Miksa folyton elmélkedte a törökök ellen való háborút, melyre 1515-ben készült is, s ezért vette föl ezen a — a mint a kiadó mondja — saját maga tervezte placque-on a Bosniae rex czímet. 1459-ben Miksa születése évében egy Boszniából előkelő menekült „...icerex" (neve nem ismeretes) jött a császári udvarba. Fridrik császár Györgynek akarta ke

lengyel király trónkövetelők előtérbe lépése, valamint az is, hogy a herczeggel kötött szerződésnek bizonyos megállapodásai a gyakorlatban nehezen valósulhattak volna meg, újabb alkut vontak maguk után. Horvátország kiskirálydad főuraival, majdnem hűbéries felfogásával és önálló szokásjogával, Szlavónia magyar vármegyei szervezetével s Bosznia, mint új hóditmány, katonai szervezetével, három egymástól teljesen elütő jogterületet példázott. Tárgyi okokból is érthető, hogy a kipróbált báni szervezet, a királytól kinevezett bánnal az élén, nemcsak az érdekelt vidékek, de a királyiaknak is kívánságuk.

Corvin János beleegyezett abba, hogy a bosnyák királyi czím viselésétől eláll, ezért maradt el megkoronáztatása is, ráállott, hogy a király kinevezte tisztek vigyék továbbra is a kormányzást. Ő megmaradt Szlavónia czímleges duxának, de az egyezségből csakis ez volt a nyeresége. Tényleges jogaként egy nagy áldozattal járó kötelezettsége maradt, t. i. a bosnyák végvidék, jelesül Jajcza védelme. Bánjai, Ulászlónak 1490 szeptember 18. megkoronáztatása napján, a mikor a szlavon herczeg vitte előtte a szent koronát, királyi hatalmi szóval alája rendeltettek.[1]

Szükség volt ezeket előrebocsátanunk, mert Corvin János farkashidai egyezsége bár nem vált is valóra, minden tekintetben fontos alkotmánytörténeti folyományokra vezetett.

A farkashidai egyezség alkotmány-történeti folyományai.

Első eredménye, hogy a szent korona területi épségének eszméje akkor nyer érzékelhető kifejezést, mikor a direct felségiség *mellé* egy külön alkirályt s egy részint örökletes, részint élethosszig tartó zászlósi tisztet akarnak alkotni Corvin János számára.

Ezt visszautasítják maguk a kormányzandó elemek s a korona viselője.

reszteltetni fiát, az anyja pedig Konstantinnak. A bosnyák előkelő menekült Szt. Maximilianust ajánlotta mint téritőt. Albin Schulz: Der weisse Kunig. Jahrbuch VI, 423. A lap nagyon szép és keretein Magyarország Horvátország, Dalmáczia s a kardot tartó kar, mint bosnyák czímer látszik. Mi azt hiszszük, hogy Miksa *ekkor* correctségből állt el az igényczímertáblától. A czimertelen táblát közli: Jerzy Kieszkowski: Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki cz. 1912 Posenban megjelent díszműve I. 207. l.

[1] Bonfini D. IV. 1. X.

Második eredménye, hogy a budai udvar mindenkép ki akarván tüntetni a szlavón megyék szoros kapcsolatát a szent korona viselőjével: Regnumot, országot alakit belőlük, czimert adományoz[1] s ez által bástyázza körül a királyi jogokat. Csakis igy egyezhetett belé Corvin Jánosnak 1498 október 10-én kivivott horvát és szlavón örökös bánságába, miután 1492-ben úgyszólván kinézték őt a kapcsolt részekből.

Harmadik eredménye, hogy a szlavóniai regnumban vettetett meg a mai Horvátország csirája, mely bár a XVII. századig még Szlavónia néven szerepel s a végvidéki kihasitások következtében területet veszit: az ethnographiai fogalom helyett közjogi alapot nyer.

Negyedik eredmény, hogy a bosnyák hóditmány, illetőleg a magyar Bosznia, mely a szlavón, illetőleg a szavamelléki vármegyék (Zágráb, Pozsega, Valkó, Szerém) védelmi szervezetével kapcsolatos, ebből formailag kivált.

Már Mátyás király alatt 1480 óta minden polgári hatalom alól kivett katonai parancsnok a jajczai *bán*, de 1490-ben a fontos várkerület parancsnokai *Csulai Móré* (Ficsor) *László*[2] (meghalt 1505 előtt) és *Derencsényi Imre*, a Hunyadiháznak különben igaz hivei, a király katonai tisztviselői, kiket ő fizet. 1490-től kezdve Corvin János — modern nyelven szólva — a szlavóniai hadtestparancsnok, a ki a jajczai önálló különitmény ellátásával meg van bízva. Sőt egy darabig ez neki örökletes kötelessége, mert a mennyiben Mátyás király közvetlen kezelésűvé avatta az országos várakat, a folyó elszámolásból eredő terhek kiegyenlitése is Corvin Jánosra maradt.

2.

A horvát végek. Jajcza s helyzete

A Corvin János őrizetére bizott délnyugati végvidék két nagy várkörzetből állott. Mátyás király állapitotta meg ezt a szervezetet. A mai magyar-horvát tengerpartnak a fővára: *Zengg-Senj*, ehhez tartozik Obrovácz, Pocsitelj, Otocsácz, Prozor, Kliszovácz, Vecez, Bag (Carlopago) s a mai bosnyák

[1] Eredetije Zágrábban az orsz. ltár kiállitásában.

[2] A Ficsor cs. a Csulai cs. egyik oldalága. L. bővebben Csánki i. m. V. 170. l.

bihácsi kerületnek is több vára. Ez a zenggi kapitányság Macskási Tárnok Péterre volt bízva, a ki az összes várakat fölszerelte, előbb a török[1] majd a korbáviai grófok támadása ellen meg is védte. Még mielőtt Corvin János és Ulászló, mint trónjelöltek között tisztázódott a helyzet, máris kitört a Karlovicsok zendülése, de nem mutattak föl sikert.[2]

A bihácsi (mai) kerület keleti része, Szana és Orbász megye várai katonailag Jajcza alá tartoznak. Apróra kellene elemeznünk Mátyás pénzügyi kezelésének szervezetét, ha annak a primitiv élelmi és pénzbeli ellátásnak hű képét akarnók megrajzolni, a melyet e végvárak fenntartása elébünk tüntet. A bánok és az általok odarendelt várbeli tisztek s a leányerődök kapitányai a király hűségére felesküdött katonai közegek. Rájok tartozik felelősség terhe alatt a vár technikai karbantartása, a legénység élelmezése, a fegyverkészlet kiegészítése. a hozzájok tartozó város és váraljak gondozása.

A király gyakori távollétében a pénzkészlet elfogyott, s az őrség zsoldját s a készletek kiegészítését nem fizethette a parancsnok. Mátyás idejében is megesett, hogy a kincstartó nem tudott fizetni, elfogyott a pénzkészlete. A magánháztartás összes kellemetlenségei, a pontatlanság, az előre nem látó költekezés meg-megnyilatkozik még Mátyás pénzes idejében is. Bánnak tehát csak pénzes, illetőleg hitelezésre képes katonát tettek meg, vagy pedig jó kamatra és birtokadományokra számítva jómódú „intendánsszerű“ diktátor adóbérlők pénzelték a várakat. Az előlegezett summák apránkint fölgyülemlének s gyakran beállított az éhinség réme. Ebben a körülményben megtaláljuk a magyar végvidék három évtizedre terjedő nyomorúságának a kulcsát.

Móré László és Derencsényi Imre a török folytonos pusztításával szemben renováltatták 1500 arany forintért a várat, s az őrségnek: Derencsényi 60 lovasának 600 arany forinttal tartoztak.

[1] 1488 Obrovac. Frangepán cs. lt. II. 338—9.

[2] Vörösvári lt. Capsa 45. fasc. 5 no. 1. 1490. nov. 7. — D. Rag. 638 Obrovac.

Ezt a terhet Corvin Mátyásnak kellett magára vállalnia,[1] hacsak az ország s a maga jószága pusztulását nem akarta. De nemcsak költségről volt szó, hanem a nem nagyon kívánatos végbeli szolgálatra embert is kellett fogadni, puskaport s élelmet szerezni. Mint Szlavónia herczegéhez, hozzá fordul Egerváry László a báni közigazgatás feje.[2]

Derencsényi Imre, az egyik bán, ezenközben meghalt, Móré László pedig elkerült. Végre sikerült Harasztby Ferencz volt szörényi bán, Mátyásnak Oppelnben vezére és híres törökverő személyében uj bánt helyezni Jajcza várába. Az ország rendei nagy súlyt fektettek rá, hogy csak a szent korona országainak érdemes honosa alkalmaztassék a dalmathorvát végek, a Szerémség, Nándorfejérvár s Jajcza várába, illetőleg váraiba főtisztül.[3] Ekkor még telt a Mátyás király régi gárdájából oly vitéz, ki életét a török harczokban tölte s az ellenség fortélyait ismerte. Pénzt azonban nem adtak.

1491 őszén végveszedelem fenyegeti Jajczát. A törökök délfelől támadva beveszik *Kosztoriivárát*: *Vinacot*, Jajczának a kulcsát. Tizenkét kilométerre a várostól a szélső védőmű török kézre kerül. A bűnbak természetesen Harasztby. Az őrséget ki kell fizetni, eleséggel, fegyverrel ellátni a várat. A zenggi kapitány Thárnok Péternek megigérte, hogy 1500 arany forintnyi költségeit megtériti szeptember 29-én. Ezt a summát Derencsényi Pál éppen Zenggbe akarta szállítani, mikor a veszedelem híre megérkezett. Jajczára kellett a pénz, ezért igazán siránkozó hangon kéri az ugy látszik pénzét erősen követelő kapitányt imigyen: „Jusson eszedbe, kedves Péterem, egyetlen az én familiarisaim közül, atyám jótette, mert kevesen emlékeznek atyám jó tetteiről, mely sokat szenvedtünk atyám halála után". Biztosítja nekik saját birtokaiból a pénzét, s megigéri, hogy adósságát teljesen kiegyenlíti.[4] Csakis ily önfeláldozó készséggel sikerült Jajczát megtartani.[5] Mondhatni, hogy a nagy Corvin-örökséget Jajcza

Jajcza veszedelme 1491.

[1] Oklt. XLIX. sz.
[2] U. o. LII. LIV.
[3] 1490 : XII. t.-cz.
[4] Oklt. LV. — V. ö. Schönherr i. m. 184—5. l.
[5] Oklt. LVII.

szükségletei sodorták zavarokba.[1] A jószágokra mindenfelől előleget kellett venni, minek rendesen az uradalmak elidegenítése lett a vége.

Budán sem hanyagolták el Jajcza érdekeit. Egyelőre írott parancsoknál nem tehettek egyebet. Ulászló a derék Váradi Péter kalocsai érseket kérte fel, hogy küldje hadait a veszélyben forgó bosnyák várak, jelesül Jajcza védelmére. A püspöki dandár 1491 november elején érkezett vissza, Kinizsi Pál ráczországi hadjáratában való hadakozás után eltörődve, elcsigázott lovakkal, hazájába. S az érsek csak azt köti ki, hogy a király ne terhelje egyéb kötelezettséggel, s rendelkezésére állítja személyes vezérlete alatt hadait. Emberét elküldte a rácz deszpotához s Ujlaky Lőrinczhez és Geréb Mátyáshoz s bíztatja őket. Azonban ne feledkezzék meg a király Nándorfejérvárról, nehogy úgy járjon, hogy *a míg Jajczát védi, emezt elveszíti.*

Jajcza insége. A veszedelem égető volt. Jajcza városában s Jezeróban (ny. Jajczától 10—12 km) fogytán volt az élelem. A lakosok követeiket Budára küldték segedelmet kérvén. A király 300 frt árú élelmiszert kiutalt a számukra, ezt kellett Corvin Jánosnak nagy nehezen kiszorítani a szlavóniai két adószedőtől: Batthyány Boldizsártól és Butykay Pétertől.[2]

Mindenesetre nagy inségnek kellett beállani, hogy a városiak élelemért esedeztek. A váraljukon volt az őrség piacza, ott vásárolták a hegyi tanyákról bevitt élelemfölösleget. Váralji lakosságot találunk minden apróbb erősség alatt. Az őrségből néhányan rendesen ottmaradtak; kézművesek, szatócsok mindenütt akadtak. Körülzárolás esetén, a mennyiben ottmaradtak, segélyezni kellett őket is annál inkább, mert a védelemből bőven kivették a maguk részét. Éhinség esetén ugyancsak kijárt nekik is a subsidium.

Elnézve a jajczai *civisektől*, a szlavóniai adóból (pozsegai czímletből) segélyben részesülnek: az orbászvári, banjalukai, sólyomkői (Szokolac), bocsáczi, jezerói, levacsi polgárok s a *peegi* árokkal kerített földsáncz lakói (inhabitator).

[1] Oklt. LVIII.
[2] Oklt. LIX.

Koszorúvár török birtoklása elzárta a dél felől érkező élelmezést, így azután érthető, hogy a jajczai várőrség nem akar megmaradni a helyén, mert zsoldját nem kapja meg, s élelmet még hitelben sem kap. Haraszthy Ferencz bán nem akar megmaradni, ismételve kéri a királyt, hogy *Batthyány Boldizsár* vegye át a *bosnyák* bánságot (banatum Bosnensem), mert csak ő tudja megtartani a várakat.[1] Az új bán végre megindul, de alig hogy megérkezett, csapdában érzi magát. Mindenfelől rajzik a török portyázó.[2]

Batthyány Boldizsár bántársával, Pethkey Mihálylyal együtt, a mint illik, leltárt késztittetett Csegey Györgygyel, Haraszthy Ferencz helyettesével (vicebanus), melyből a várfelszerelés akkori állapotáról, ha nem is teljes, de legalább nagy vonásokban megfelelő képet nyerünk.[3]

A leltár meglehetősen szegényes és a mellett elhanyagolt állapotra enged következtetni. Ha ilyen a fővár berendezése, képzelhető, hogy milyen a kisebb erődöké. Jajcza hadiberendezése

A mi a fegyvereket és szerszámokat illeti:

nagy ágyú, magyarul „falthewre pathantiu" (faltörő pattantyú), *13 használható* darab van a *várban*, és pedig:

4 közepes,

3 féltaraczk,

6 *szakállas* puska.

Az őrtornyokban, még pedig:

a *magyar* kapuban (a mai banjalukai kapu) van 23 szakállas. Ezen az oldalon terülvén el a város, ide helyezték a legtöbbet;

a *polyva*-kapuban (a bosnyák-travniki kapu?) van 15 szakállas;

a *medve*-kapuban, illetőleg tornyában (Medved-kula) van 8 szakállas. Az ágyúk száma tehát *59 darab*.

[1] Oklt. LXI. 1493. III. 14. Batthyány Boldizsár B. Andrásnak a fia † 1520. Feleségei: Gerebeni Kata és Dóczi Ilona révén, de saját szerzemény útján csakhamar szlavoniai nagybirtokos. A szlavoniai kisebbrendű nemesség köréje csoportosul. Fia I. Ferencz, a nagynevű bán.

[2] U. o. LXII. 1493. V. 18. Perhalasztás. Familiárisai: magyarok és horvátok, megannyi nemes, kiket a Jajczához tartozó erődök várnagyaivá tett. V. ö. még a LXV. sz. a. közölt oklevéllel.

[3] Oklt. LXIII. 1493. VI. 7.

Elhelyezésöket nézve, legtöbb a védőtornyokra jut.

Ezzel a számmal szemben háromannyi a megsérült szakállasok száma (179 darab). Ezeket nem értek rá megigazítani, a mi a folytonos készenlétből is magyarázható.

Lőport a várban Bertalan mester állít elő.

Készenlétben van a várban:

$6^1/_2$ tartány ágyúhoz való lőpor.

A lőporgyártáshoz szükséges anyag:

Salétrom (9 hordó, 5 tartány, s egy harmad hiján tele hordó vegyítékkel).

Kén (5 kisebb tartány s egy majdnem tele hordó).

Ez anyagot Ragusa szállította, a míg módjában volt könnyebben Jajczához férkőzni.

Ólom (fehér 2 és fekete 4) 6 nagyobb öntésre váró tömb.

Golyó hét rakásban.

A kézi fegyverek közt Jajcza várában ritkaság számba megy a *kézi puska*: mindössze 97 darabot tüntet fel a leltár, a hozzá való 24 lőportokkal, 9 tartány hozzávaló puskaporral. A medvekapuban 70 golyóbist említenek azon felül, a mit előbb megjegyzénk.

Főfegyver a *nyíl*, melynek külön íjjgyártó (nyílmester) háza van a várban. Természetesen ezek közt 104 jó kézíjj s 53 kész nyílat adtak át Haraszthyék, 656 törött (102 a műhelyben) hibás kézíjj várta a javítást; vasabroncsok, faggyú (4 tartány), 27 a számszeríjjhoz való tekervény (felhúzó), elegendő mennyiségű húrok álltak rendelkezésre a szertárban.[1]

E kézíjjakon kívül gyujtásra alkalmas 14 nyílat s két helyen elhelyezett, de közelebbről nem jelzett vető-, illetőleg hajító számszeríjjat is átadtak az új bánoknak.

A várvédők közönséges védőfegyvere, a lándzsa, a várban 138 darab van (részben sérült, kicsorbult, rossznyelű, 2 van a medvekapuban).

[1] A különféle kulcsokat, a földalatti helyiségek megvilágítására szogáló gyertyás lámpásokat, hordócsusztatáshoz való köteleket, vasrudakat „stangus“, 35 köteg vasvesszőt, abroncsot nem részletezzük.

Nyílhoz és lándzsához illő kézi pajzsot: 205 darabot említ a jegyzék. Ne feledjük ki a 7 pár bilincset sem, mely a rakonczátlankodó őrségbeliek számára van készenlétben.

Meg kell jegyeznünk, hogy a jajczai központi fegyvertárból látták el a többi kis erődöket fegyverrel és pótolták az esetleges hiányokat. Nem hagyhatjuk említetlenül, hogy fegyvere a zsoldos őrségnek magának volt, ugyszintén ruhája is, ezért kapott zsoldot és élelmet.

Azonban e lajstromból is kitűnik, hogy 5—600 embernél több nem volt a várban, s ha az összes még védett erődöket és őrtornyokat (kula) számba veszszük, 1200 fegyveresnél nem volt több Boszniában az összes helyeken. A török behódoltatta egykor bosnyák várak őrsége sem volt nagyobb számú a magyar kézen lévő várakénál, de jobb karban tartották a védőműveket, mert jobban kihasználhatták a közmunkát. Azonfelül könnyebben élelmezhették váraikat s egészíthették ki a fogyatékot a kezökön levő hátmögből.

Jajcza 1493 évi ostroma.

Hírszolgálatuk is jobb volt a mienknél, ezért azután mindig tudták váraink állapotát s kiválasztották a rájuk nézve legalkalmasabb időpontot, hogy mikor támadhatnak. Ezen időponttól (1493) kezdve immár többé-kevésbbé csak krónikásai vagyunk a Jajcza elleni portyázásoknak. A béke a kivétel, a háború van napirenden. 1493-ban oly gyönge az őrség, hogy Jakub pasa 10,000 (?) emberrel[1] szőllőket, fákat, termést pusztítva, a jajczai várfalig jut.[2] Jakub pasa ugyanazon a helyen ütött tábort, a hol annak idején Mohammed szultán. Tele volt reménységgel, hogy végre Jajcza a kezére jut, mert néhány meteorit sátra előtt vágódott a a földbe. A vár katonabánja, Pethkey Mihály, a fölszerelés szűkös voltára való tekintettel — ha igazat mond a török krónikás — egy papot küldött a pasához, a ki váltságot igért, ha elvonul táboraval. Jakub pasa azonban azt kivánta, hogy szálljon elébe a vár parancsnoka s vivjon meg vele.

[1] Okltár LXIV. 1493. VII. 13. A követjelentések számadatainak legföljebb 20—30 százalékát lehet komolyan venni.

[2] Ez alatt csak a Koszoruvár (vinacij) völgy lankásain ültetett fák s a déli lejtőkön ültetett szőllőskertek értendők.

Pethkey Mihály kiállt, de a pasa „szétszórta, mint a szél szétszórja a porszemeket". A nagyzoló beszédnek azonban csak az az igazi értelme, hogy a pasa elvonult a vár alól, az őrség pedig visszament a várba.[1]

Jakub pasa ezen előadás szerint Derencsényi Imre[2] horvát bán ellen ment, a ki megbékélvén a Frangepánokkal, fölösszámú horvát kontingenssel várta a krajnai és karintiai zsákmánnyal megrakodott török portyázókat. A báni hadsereg vezérlete nem volt egységes. A terepismerő horvát urak a hegyi háborút javallották, a magyarok a síkon való megütközést óhajtották. Mint a középkori magyar és horvát csapatoknál szokásban volt, a virtusért verekedtek.[3] Főczéljuk a zsákmány visszahódítása volt. Az összeütközés az Udbina (Likamegye) melletti Ördöghegy alatt elterülő hepe-hupás síkon történt szeptember elején.

Ha összevetjük a keleteket: Jakub bég Jajczát azért nem bántotta, mert nyugatra indult. Útközben nem bántották, hanem visszajövet lestek rá.

Az udbinai ütközetben állítólag 9000 lovasuk volt a törököknek, köztük kétezer rendes lovas, két veje a szultánnak s két pasa. A magyar-horvát hadak vitézül, de biztos terv nélkül hadakoztak. A bánt elfogták, két Frangepán elesett, a horvát nemesség színe-java vagy meghalt, vagy fogságba került, csak Frangepán Bernát került ki épen.[4]

Mindenkép hatalmas érvágást jelentett ez a csata a végvidéki vitézi rendben, de a török még mindig csak hódító, gyökere nincs, mert a magyar katonai szervezet, noha

[1] Oklt. LXIV. VII/13. Zengg. Ez az epizód jul. 1—10. közt játszódott le. V. ö. LXVI. sz.

[2] A Derencsényiek gömörmegyeiek, a Balog-nemzetséghez tartoznak. Családi ősváruk: Derenk (Derednek). Csánki id. m. L. 124.

[3] Török forrás szerint Frangepán Bernát lobbantá Derencsényi szemére, hogy fia s öccse életét félti. Mind a három Derencsényi halálával fizetett, a vezért a fogságban tették el láb alól, öcscsét s fiát lefejezték.

[4] Frangepán Oklt. II. 213. Batthyány Boldizsár bán nem vett részt, vajjon Pethkey Mihály ott volt-e, nem tudjuk, de nem valószínű. A csatáról Tubero V. §. VIII. Bonfini, Istvánffy, Hammer. II. 306. Horvát részről feldolgozta: Klaić i. m. IV. kötetében.

züllő félben, még nem meríti ki összes erejét. Jajczát s a végvárakat illetőleg az ország megtette mindazt, a mit az akkori igazán nyomorúságos viszonyok közt megtehetett.

Ha teljes képet akarunk nyerni, részleteznünk kell mindazt, a mi koronként a végvidék érdekében történt.[1]

3.

Előrebocsátjuk mint közismeretű tényt, hogy a XV. és XVI. századbeli pénzkezelés nem alapult pontos bejegyzéseken, hijával volt a szigorú ellenőrzésnek — a számadások lezárása teljesen önkényesen ment végbe, igen sok esetben hibásan adatván össze az egyes tételek. Ha a kincstartó számadásai pontatlanok, képzelhető, hogy az egyes várak provizorai: a gazdasági tisztek mily felületesen dolgozhattak. De lássuk — a mennyire ily összefoglalás lehetséges — a jajczai s a vele kapcsolatos bosnyák várak költségeit. Jajcza állapota 1494—5-ben.

1494. I. 31. — 1495. X. 31.

A) *Személyi kiadások.*

		frt	den.
1.	Fizetések	20,424	50
2.	Segélyek	1,110	50
3.	Futárok költségei	216	—
	A személyi kiadások összege .	21,751	

[1] Oklt. LXVII. Ernuszt Zsigmond pécsi püspök számadási könyvének tételei alapján. A munkát megszerkeszthettük volna akként is, hogy külön veszszük a hadieseményeket, külön a pénzügyi részt stb., az újabb időben divatos skatulyarendszert alkalmazván. Ámde akkor folytonos ismétlésekbe esik a földolgozó s az indexhistorizálás katyvaszába kerül. Szerintünk a folyamatos beosztás inkább beválik. Igaz, hogy gyakran kevésbbé áttekinthető az anyag, de az érdemleges anyagot jobban lehet földolgozni. A tételek összegezésénél Laubner Frigyes cs. és kir. közös pénzügyminiszteri számtanácsos hazánkfia segédkezett.

B) *Dologi kiadások.*

1.	Várfenntartás	1,141	50
2.	Kiváltásokra	1,120	
3.	Fegyverek, lőszerek	580	
4.	Rabváltság	284	
5.	Élelmiszerek	343	
6.	Utazási és szállítási költségek .	759	
7.	Jajczai ferenczes-barátok . .	122	
8.	Selyem-, posztó-ruházatra, részben fizetés	1,000	
9.	Takarmány	200	
10.	Vegyes kiadások	1,216	50
	A dologi kiadások összege .	5,766	
	Összesen .	28,517	arany frt

A) *Személyes kiadások.*

1. A fizetésre nézve meg kell jegyeznünk, hogy a *bánok* fizetése ekkor évenként 10,000 frtot tesz készpénzben és 1000 frtot kősóban. Az összeg kifizetése a vár átadása napjától számíttatik; azon esetben pedig, ha az átvétel elhúzódik, mint 1495-ben, Szent Mihály napjától. Úgynevezett „előírás“ nincs, minden egyes bánsági cyclus, mely ritkán tart két évnél tovább, külön kezelés alá esik, a szerint, hogy mennyit előlegeznek a bánok a saját vagyonukból. Viszont a fizetés nem egy summában, avagy pontos időszaki részletekben történik, hanem a szerint, hogy van-e rendelkezésre álló pénz a budai kincstartónál.

A két szreberniki bánnak (1494-ben Beriszló János és Strezsemlyei György) 2000 frt jár készpénzben s 2000 frt kősóban. Úgy Jajczát, mint a többi várat illetőleg mindig a kincstár adósa a bánoknak s részletekben, még pedig csak a legnagyobb moralis pressio alatt fizetnek. A bán nem várhatott vele, hogy a düledező várfal kijavítása, vagy egyéb szükséges munkálat megakadjon, azért kiteremti az össze-

get s felszámította, vagy a mesterember hitelezett a kincstárnak, néha évekig.

De szóljon a konkrét eset.

1493—1495-ig Batthyány Boldizsár és Petkey Mihály, majd 1494-ben ez utóbbi helyett Beriszló Ferencz a jajczai bán, 1495 jún. havában Kanizsay Lászlót és Bebek Jánost nevezi ki a király helyökbe. Batthyány Boldizsár Bélán, a jajczai bánság élelmezési főhelyén tartózkodott s onnan intézte a várak ellátását, bántársa pedig Jajczában a katonai ügyeket látta el. Olykor fölváltották egymást, de egyiknek mindig a várban kellett tartózkodnia. A két uj bán legelőbb Bélára ment. Batthyány Boldizsár a bánok embereinek átadott 28 szekérrel bort és élelmet, Oporóczról ugyancsak 8 szekér bort és élelmet. Ezeket a király küldte Jajczába, hogy az ottani várnagy majd ossza szét a várak között. Batthyányi Boldizsár azonban, kinek a király adósa volt, követelésének kiegyenlitéséig nem akarta átadni a várakat. Azalatt a két új bán Bélán vesztegelt s a saját költségén élt. Panaszukra Ulászló király október 6-án erélyesen ráirt a volt bánra, hogy adja már át utódainak a várakat. 1496 jún. 23-án azzal telt az idő, hogy Batthyány Boldizsár perhalasztást kért és kapott a maga és emberei: Tarkó Antal, Kamarjai Máté, Palicsnai Mikolásics György, Chernarekai Péter deák, Palicsnai Zöld (Zeldych) Antal, Hruslopekovinai Péter és Siveni Labas Gergely várnagyai részére, míg a várak átadásával foglalatoskodnak.

Végre megindult az átadás. 1496 jan. 23-án a bélai várat és az oporóczi kastélyt adja át. Febr. 10-én Szokol (Sólyomfészek), Cserépvára (Crejepanski grad) és Jezero, febr. 11-én Jajcza városa és vára, a Jajczához tartozó gerebeni torony, majd ugyanakkor a pecgi (?) sáncz, Levács és Bocsácz vára jegyzék és leltár mellett átadatik a két uj *bosnyák* bánnak, a hogy a jajczai bánokat fölváltva nevezik.

A jajczai bánság és ezúttal is vele egyetemben a zenggi kapitányság Kanizsay és Bebek kezén vannak, de Batthyány Boldizsárnak a királylyal szemben fennálló 2350 frtnyi követelése, melyből 500 frtot posztóban, 300 frtot a somogyi adóból s 300 frtot a szlavón adóból fizettek ki

apródonként. 1496 végén még mindig fennmarad követelésként 1200 frt. melynek kifizetését a király az országos adóból igéri.[1]

Ez a típikus eljárás. Mindamellett megjegyzendő, hogy a határos császári várak pénzügyi kezelése nem sokkal különb, de még a törökbírta erődöké sem. Csakhogy a császári területen nagyobb a biztonság s jobb a közigazgatás 1493 után, midőn I. Miksa császár reformjai bizonyos rendet hoztak be a züllött viszonyokba. A török erődök annyiban előnyben voltak, a mennyiben ők lévén a támadók, a váraljai lakosság és a földmívelők nagyobb biztonságban lévén, élelemben nem szenvedtek hiányt. Annál keservesebb e tekintetben a magyar végek állapota.

2. Ezzel a tétellel összefügg a váralji polgárságnak fizetett segély. Abban az arányban, a mint a török dúlás bizonytalanná tette a földek mívelését a városi illetőleg váralji cívisek mindinkább elszegényedtek. A jajczai, jezerói, bocsáczi, levacsi polgárok előljáróikat (a váralja élén választott bíró állott) felküldték Budára, a kik addig vártak, a míg a kincstárnok valahogy kiszorttott 20, 46, 50, 94 forintot s kifizette tartásokat és útjokat, csakhogy megszabaduljon tőlök.

A 3. tétel futárköltségekről szól. Tulajdonkép postaköltségeknek kellene nevezni. A futárok több osztályba soroztatnak. Vannak *báni* futárok, a kik Budára mentek uruk óhajtásait kijárandók. Idetartoznak az egyes várőrségek parancsnokainak kiküldöttei is. A zsoldjukat sürgető várőrségek vagy a vajdájukat küldik, vagy maguk közül egy vagy két megbizottat. Az őrség áll huszárokból, vojnikokból, katonákból, parancsnokaik: hadnagyok, illetőleg vajdák, ez utóbbiak rendszerint horvátországi nemesek, tűzérek és műszaki csapatok. Ideszámitandók a kőfaragó, asztalos, a rendesen olasz puska- és ágyúműves, kik néha kétesztendei fizetésüket, illetőleg conventiójukat sürgetik (a jajczai várban András Bertalan és Jakab puskaműves Genovából való). A zsoldját, fizetését kérő, éhező

[1] Oklt. LXXII—LXXXVI.

őrség, ha már nem győzte bevárni az igéretek beváltását s hiába leste az élelmet s a ruha már lerongyollott róluk, parancsnokaik beleegyezésével megbizottjukat fölküldték Budára vagy — mint a mivesek — maguk mentek el s addig vártak a kir. udvarban, a míg legalább valamit kaptak. Útjokat megfizették, 1—3 frtot kaptak s egy utalványt a szlavóniai adószedőhöz. Gyakran megesett, hogy ennek sem volt pénze s üres kézzel bocsátá el a hirnökot, illetőleg futárt.

Ebből magyarázható, hogy 1495 febr. 21-én Budán a jajczai huszárok, úgy látszik Battyhány Boldizsár biztatására, vagy legalább is tudtával, fölkerekedtek, s otthagyván Jajczát, zsoldjukat követelték. A király nem tehetett egyebet, mint a bán előtt 123 frtot kifizettetett nekik. Ez alkalmat panasz tételére is fölhasználták, valamint a török beütések jelzésére is. Úgy látszik, hogy gyakran olyan híreket is hoztak, melyek aztán nem igazaknak bizonyultak. Képzelhető, hogy mily alakot öltött a hir Jajczában, ezen a veszélyeztetett helyen, a hová Ragusából érkezett a már oda is nagyítva került mondvacsinált betörés előszele.[1] Ezért nem hittek Budán a küldötteknek még akkor sem, ha igazat mondtak. A várban a bánnak helyettese a viceban, az élelmezés feje a várnagy-provisor, mellette egy hadideak működik. Mindezek kérései részben szóbeli izenet, részben irásbeli úton kerültek a király elé, akinek külön referáltak minderről.

B) *Dologi kiadások.*

1. tétele a várak fenntartására kifizetett 1141.50 frt összeget tünteti föl. Ez összeget a szlavóniai, pestmegyei, pozsegai, somogyi és veszprémi adóból fizették. Érdemes megjegyezni, hogy Batthyány Boldizsár 1495 julius 2-án ezer forintot kapott Jajcza vára konzerválásáért s csak azután adta ki a várakat Kanizsaynak, az uj bánnak. Mennyiben volt jogos a követelése, azt ma már nem tisztázhatjuk. A várak tatarozása folytonos kiadást igényelt s Jajczán

[1] Oklt. LXX.

kívül a zenggi kapitányság horvát várai javításának költségei is e tétel alá foghatók. Idetartozik voltakép a várak kiváltása alá foglalt tétel is, mely azonban inkább Zengget s a horvát várakat illeti.

A 3-ik tétel a fegyverek és lőszerek szállítására vonatkozik. A szakállas puskákat, kézi lőfegyvereket, kézíjjakat, nyilakat s a salétromot (mert a lőport Jajczában gyártották) Budán dereglyékre rakták s 8 frtért leszállították Mohácsra, ott átrakták kocsira Bélára, a hol a bán átvette (költség 5 frt) s úgy aztán a vár körüli jobbágynép lovakon s ökrösszekereken levitték Jajczára.

A 4., 6., 7., 8. szám alatti tételek nem szorulnak magyarázatra. Csak a bánok utazási költségeire nézve megjegyezzük, hogy a bánok, ha nem találták Budán a királyt, utána utaztak, ezért olykor tetemesebb a költség.

Az 5. és 9. szám alatti tétel az élelmiszerekre s a takarmányra vonatkozik, de a följegyzések hiányosak, mert csak azokat a tételeket sorolják föl, a melyeket Budán fizettek ki s ott számoltak el. A gabona mértékegysége Szlavóniára nézve a pécsi köböl. Élelmet bizonyára Szlavóniában vásároltak egyes helyeken: Valkó meg Szerém megyében. A jobbágy ingyenfuvarral tartozott, csak a hajósoknak, a kik a Dunán vagy a Száván szállítottak s a fogadott kocsisoknak fizettek. E részben különben a bánok külön számadásai nyujthatnának biztosabb adatokat. Egybevetve néhányat, a szlavón váraknál a kezelés az volt, hogy az uraság szolgálatában álló zsupán (a gazdasági ispán „supaan") beszedte a tartozandóságokat, a villicussal, vagyis a falunagygyal egyetemben s beszolgáltatta a várnagynak, ez pedig az uraságnak[1] számolt el vele.

A 10. tétel a különféle kiadásokat összegezi. Részint indokolt apró kéréseket honorál ezek közt a kincstartó,

[1] Érdekes Strezsemlyei György néhai jajczai és szreberniki bán özvegye sz. Lankai Kamarás Borbál a csáktornyai várnagyának elszámolása. A várnagy nemes Horváth János, társa Chernycza Péter. Mindkettőnek nagy része volt a jajczai szállításokban. Strezsemlyei György özvegyét Keglevich Péter vette feleségül. Zay-ugróczi ltár. Első férje Zay Péter volt, Zay Ferencz atyja. L. Zay Ferencz élete. 1885. 10—11. ll.

részint Budáig fölvergődött koldusokon segitenek, köztük egy vak horváton.[1] Jajczáról s a többi várból szegény tönkrejutottak, valószinüleg nyomorékok jutottak el a királyig, a kiken okvetlenül segiteni kellett. Még Ujlaky Miklós király özvegye is kapott 100 frtot bizonyára valamelyes követelése fejében.

Mindezen apró részleteket bármily ügyes összeállitásban mutatnók is be, megsem kerülne elő az a kép, melyet maga az ország alkotott magának 1498-ban, hogy miként kezelik a végvárakat.[2] Tudják a rendek, illetőleg az erre vonatkozó törvényes rendelkezések előadói, hogy a végvárak olyan elhagyatottak és omladozófélben levők, emberekben, élelmiszerekben és hadifölszerelésben annyira fogyatékosak, hogy naponként veszedelemtől kell tartaniok. Íme tehát egykorúak itélnek afelől, hogy a magyar kincstárnak a végvárak fenntartását illető, föntebb elősorolt teljesítményei elégtelenek. Végvarak állapota 1498-ban

A bajok okát abban látják, hogy a tisztek, a kik az élelmiszerek beszerzése, fölszerelése és egyéb szükségletek előállitása bizatott „javakban nem bővelkedtek“ vagyis nem fizették meg a tartozást s a mi még nagyobb baj, „a hadimesterségben“ nem is „jártasak“. Gondatlanok, veszendőbe engedtek sok kincstári vagyont. Ezért olyan jómódú tiszteket ir elő a törvény, akik értenek a hadi mesterséghez, gondosak és *vagyoni* felelőséggel tartozván évenként mindenről indokolt számadást tenni kötelesek.

A várak administratiója oly hanyag volt, hogy a végvárakból, nevezetesen Nándorfejérvárból és Jajczából, puskákat, ágyúkat, hadi szerelvényeket, élelmet minden indokolás nélkül elvittek. Senki ennek a gazdáját nem tudta. A törvény ezekre az országos vagyonpusztitókra, illetőleg eltulajdonitókra halálbüntetést és ingatlanaik elkobzását rendeli. Hazaárulásnak tekinti ezt a bűnt s *törvényes elmarasztalás mellőzésével* nyilvánitja kincstári vagyonnak a tolvajok magánvagyonát.

[1] Vajjon a népies hősköltemények elmondói közé tartozott-e ez a guzlár (lantos), nem tünik ki a jegyzékből.

[2] 1498 : III. végzemény 33—35. §, 42—43.

De ha a hadfelszerelés és a várnak szánt élelmiczikkek *tudva* ajándék vagy vétel útján jutottak mások kezére, ezeknek javai is (*törvényes elmarasztalás után*) a királyra háramoljanak.

A törökkel határos végvárak rendszerint két személyre bízattak, azért, hogy az ügyeletet és gondoskodást megoszszák. Ámde hatáskörükről, tartózkodásuk időtartamáról törvény nem intézkedett. Gyakran megtörtént, hogy olykor egyik főtiszt sem volt a várban s az őrség magára maradt. A törvény immár azt kívánja, hogy egy főtisztnek főbenjáró büntetés terhe alatt mindenkor személyesen ott kell a várban tartózkodnia.

Eladdig megtörtént, hogy némely tisztek elhanyagolván a fölügyeletet, veszni engedtek némely végvárat s nemcsak büntetlenül maradtak, hanem fizetés mellett más várakat is kezökön tartanak.

Ezeknek a rendek beleegyezése nélkül a király ne adhasson kegyelmet, s megfenyítendők, mint az országos javak eltüntetői. Ilyenek néhai Egerváry László bán, a kinek keze alatt *Tersácz* (Trsac) és *Neretve* vára veszett el, Haraszti Ferencz, a ki a Jajcza birtoklására nézve oly fontos elővárat: *Koszorúvárát* (Vinac) engedte az ellenség kezére, éppúgy, mint Popovics György *Komotint.*[1]

Hogy ez ne történhessék, a legszigorúbb ellenőrzést rendeli a törvény. Évenként kétszer egy hármastagozatú bizottság indul a végvárak állapotának (építkezési, had- és élelemfölszerelési, a zsoldosok ügyei s a műszaki tárgyi és személyi viszonyok) megvizsgálására.

A király, nádor és a kir. udvarbíró külön-külön küldik igazmondásra fölesketett embereiket, a kik nem mehetnek együttesen s a vizsgálat időpontjáról ne tudjanak, nehogy megvesztegethessék őket, vagy összebeszélvén csalhassanak, vagy hazudjanak. Kiküldetésök a király költségén történik. Ha azonban kiderül, hogy elhallgatták a végvárakban előfordult hiányokat, avagy elhallgatták a személyzet kihágásait, főben-

[1] A rendek megfeledkeznek, hogy a bánoknak sem pénzök, sem fegyverök, sem emberök nem lévén, eljárások nagyban menthető.

járó büntetésbe esnek és összes javaik kir. adományozás alá háramlanak.

Régóta ismert igazság, hogy a züllés korában alkottatnak a legradikálisabb törvények, melyek, ha lelkiismeretesen hajtatnak vala végre, bizonyára üdvös visszahatást idéztek volna elő. Csakhogy az Ulászló király idejében működő törvényhozás, noha fölismerte a bajokat s jó törvényeket hozott, nem tudta megorvosolni a vitalitás nélkül szűkölködő beteg végvidéki szervezetet. Mindinkább tért foglal a gondolat, hogy ilyen körülmények között Boszniát csak a többi keresztény fejedelem segítségével lehet megtartani.[1]

A budai udvart e részben nem érheti szemrehányás. Jajcza birtoklásának fontosságát átérezték a király tanácsadói. Azonban hiába mondja ki a törvény, hogy Jajczát el kell látni élelemmel, mikor nem volt. Bosnyák Illés, egyike a derekabb jajczai várnagyoknak, ismételt utalással a várkerület nyomorúságára, végre kieszközölte, hogy a lanyhán fizető szlavón birtokosokra keményen ráirattak Kanizsay György horvát-szlavón bán útján.[2]

A Jajcza veszedelme felköltötte közérzés.

Ekkor Grabarjai Beriszló Ferencz, Dobor örökös főispánja s a Posavina [Száva alja vidék] ura, a felesége: Brankovics Vuk özvegye Borbála utján is gazdag dinaszta ment be bánnak Jajczába.[3] Oda tényleg hazafias és módos ember kellett. Mert nemcsak az őrségnek s a háborúnak kellett gondját viselniök, hanem a „törökök torkában vergődő lakosság" összes ügyei rajok szakadtak. A jajczaiak annyira elszegényedtek, hogy mentesek a szlavóniai harminczad fizetése alól.[4]

Immár az ország és a hazafias országlakosok is érezték, hogy Jajcza veszedelme nem csupán [illegible] korona

[1] Oklt. LXXXVIII.

[2] Oklt. LXXXIV. 1498. VII. 14.

[3] Oklt. XC. Nagy szerepet játszottak [illegible] a praedialisták, a kiknek védő uraik u. sz. bérletre „pro certo tempore" kiadták váraikat. Marino Sanuto II. 1000—1002. l. Velenczével [illegible] „jó lábra" helyezkedett s jó szomszédságot tart dalmácziai főtisztjeivel. 1499-ben nagy [illegible] néz a török invázió elé, annál inkább, mert a király s Albert lengyel herczeg a Száva felé irányiták segélyhadaikat.

[4] Oklt. XCI.

kárát, de a létöket is fenyegeti. Thuz Osváth zágrábi püspök[1] (1499 ápril) a végvárak karbantartására és javítására egy tetemes (kb. 8000 ♯ [mások szerint 32,000 frtot]) alapot létesitett, melynek rendeltetése iránt az esztergomi érsek: Bakócz Tamás, jótállott. Midőn 1500-ban a török nagy sereggel közeledett Jajcza felé s futár futárt ért, a király az ország tanácsosainak beleegyezésével 2000 frtot — az országos segélyből leendő megtérités kötelezettsége mellett — fölvett és Jajcza megerősítésére szánt.[2] S ilyen körülmények között is, csak hogy egy még Mátyás korából származó igéretet beváltson, a bélai apátságot és az oporóczi kastélyt, Jajcza védelmének anyagi kulcsát, a „mediatizált" szent-szávai herczeg-utódnak, Balsa Péternek, adományozza. Képzelhető, hogy mily elkeseredetten fogadta Bussinczi Bosnyák Illés jajczai tiszttartó kövendi Székely Miklóst, a ki a királynak 1500. XI. 6. kelt erről szóló levelét hozta.[3]

Ily körülmények közt föl kell vetni a kérdést, hogy Jajcza, mely úgyszólván nyugatról, délről s keletről a török csapóvas közé került, miként tarthatta fönn magát. Másként nem magyarázható meg ez a körülmény, minthogy a törökök voltaképp beérték a szerzett határokkal s Derencsényi után Kanizsay László kemény végbeli harczos lett a horvát bán, később pedig Nándorfejérvár bánja. A déldunai határvonalon a magyar csapatok minden török portyázásért hasonlóval fizettek. Ehhez járult, hogy Szelim szultán békésebb természetű volt s inkább diplomata. Apróbb csetepaték napirenden voltak ezentúl is, de az 1495-ben forma szerint megkötött fegyverszünetet átalán megtartották.[4] A török birodalom történeti oldala ekkor inkább észak s kelet felé irányult s

[1] B. Kerchelich: Hist. Ecel. Cath. Zagr. 151. l.

[2] Oklt. XCII. Az ily alapok afféle előlegező pénztárkép szerepeltek. A király e 2000 frton kivül még 1500 frtot vett fel az országrendek beleegyezésével. 1502. V. 12. CII. sz. Az alap azonban nem került az esztergomi érsek kezébe, hanem az összeget, 7875 frtot s azonfelül még 500 ♯, Ernuszt Jánosné, előbb Lindvai Bánffy Miklós főajtónálló özvegye s fia János vette magához, de azután visszafizették. CIII. sz. a.

[3] Oklt. XCIII.

[4] Marino Sanuto II. 1344—1367.

Bosznia egy darab időre ismét csak *helyi* szintér. A török kormányzó, az öreg Iszkender pasa, Mihaloglu egyfelől a dalmát határt figyelte, másfelől pedig szemmel tartotta a jajczai bánság összes várait. Magyar részről Beriszló Ferencz „Ban de Bosna" vigyázott a határra, miben egyébiránt Corvin János, mióta (1495) a szlavoniai fejedelmi czimről lemondván, mint horvát bán ismét élére állott a végvidéki országos védelemnek, tehetsége szerint istápolta úgy őt, mint minden jajczai bánt.[1] A bosnyák-török kormányzó annyiban jut szerephez a török birodalom egyetemes politikájában, a mennyiben Velenczét dalmácziai és friauli vidékeinek pusztitásával sakkban tartsa és peloponezusi birtokai védelmében gyöngitse. Ez okból Iszkender pasa már megszokott taktikával a magyar s horvát urakkal egyezkedni akar s Corvin Jánosnak, mikor hitvese, Frangepán Beatrix fiat szült, Bihácsra ajándékokat küld és csak semlegességét kéri Velenczével szemben. Noha Velencze folyton kétszinű játékot űzött s a horvát bán várparancsnokait, jelesül a knini viczebánt, Marczinkot is megvesztegette, hogy a várat játszsza a köztársaság kezére, a török veszedelemmel szemben pápai közvetités utján létrejött a magyar-velenczei védelmi szövetség. Meg kell különben jegyeznünk, hogy a jajczai bánok olykor zsoldot húztak Velenczétől is. Ennek csak az a jelentősége, hogy a török ellen együtt működtek. Arra is van eset, hogy a jajczaiak néha megmegdúlták a velenczei határt, a miért ugyancsak Corvin Jánosnak kellett helyet állani. A gyakorlatban úgy alakult a „szomszédi viszony", hogy könnyebbségökre esett, ha a török a *másiknak* területén pusztitott. Hire járt, hogy 1500 okt. havában 8000 török lovast egy olasz kém vezetett. Válsághoz ért ez a zavaros állapot, midőn Corvin Jánosnak jutott a fővezérség. A jajczai bán természetesen a herczeg bán seregeivel cooperált. Határozott haditerv alighanem állapittatott meg.

Magyar-velenczei hadjárat 1501 május 14. Jajcza szorongattatása.

[1] E részben Marino Sanuto évkönyveinek töredékes, de nagyon becses adatai szolgálnak kutfőkül. Ezeket legelőbb feldolgozta Wenzel G. Századok 1871. 84–85. ll. Legujabb feldolgozások Schönherr i. m. 267–270. Truhelka i. m. 26–27. ll. Klaić i. m. IV. kötetében az összes források alapján ad képet.

Corvin János a zárai, poljiczei köztársasági csapatokkal s a horvát báni contingenssel Szutjeszko felé nyomul a Narenta felől, de a Mosztarszko blatónál visszaszorítják a törökök jelentékeny veszteséggel.[1] Azalatt Iszkender pasa Vár-Boszuában (Szerajevóban) összevonja alvezéreinek csapatait, mintegy kilenczezer embert s Jajcza ellen indul.[2]

Budán már 1500 deczember havában komolyan gondolkoztak Jajcza megsegéllésén. Beriszló, a jajczai bán, nem bírta a terhet. Újra Batthyány Boldizsárt akarták megnyerni jajczai bánnak. Erősen vonakodhatott tőle, mert a király deczember 12-én rendkívül hangsúlyozza bokros érdemeit, a keresztény ügy, jelesül a jajczai báni tisztség körül kifejtett munkásságot s régi czímerét megerősíti.[3] Mindez nem elégítette ki az új jelöltet. 2500 frt ára sóval s azonfelül 1500 frt készpénzzel tartoztak neki.[4] Végre olyan feltétel alatt, hogy somogymegyei birtokaira egyáltalán ne vessenek ki adót, deczember 29-én elvállalta a báni tisztet.[5]

Azonközben Jajcza nagy veszedelemben forgott. Egy kínpadra vont török fogoly, a kit Jajczában elfogtak az év elején (1501), kivallotta, hogy a török nemsokára meg akarja támadni Jajczát, „ez nem csak üres, szószátyár hír“, hanem biztosra veendő. Ennek következtében Szlavónia rendeinek meghagyja a király, hogy 500 lovast és megfelelő mennyiségű élelmiszert állítsanak ki.[6]

[1] Marino Sanuto III. 1508. A jajczaiak 1501-ben megírják Budára, hogy három esztendeig egy török kém élt közöttük, félő, hogy a város és a vár berendezését elárulta.

[2] U. o. 1597. Hét pasát említenek a jajczaiak II. Ulászló királyhoz 1501 márczius 5-én intézett levelükben, a kik Iszkender pasa alatt gyülekeznek. Truhelka i. m. 27. l. Omer béget, Malkocs bég Jahjaoglut, Nijanat béget és a zvorniki Mustafa béget említi föl ezek közül.

[3] Körmendi Batthyány-hgi ltár.

[4] Oklt. XCVII—VIII. A kérdést úgy oldották meg, hogy Batthyány Boldizsár jobbágyain addig ne hajtsák be az adót, míg tartozását le nem törlesztik. 1501. VII. 9.

[5] Oklt. C.

[6] Oklt. XCVI. 1501. IV. 3. V. ö. Kukuljevič: Jura I. 248. l. A szlavón rendek nem tartoznak a rögtön fizetők közé. A kincstártól — akkor Bornemissza János — a jajczai bánt, Beriszlót, mint pozsegai főispánt kérte, hogy küldje már a vármegyébe az adószedőket. Oklt. XCIX.

A kölcsönös csatározások megindultak, a mieink a török határszélt dúlták, ezek viszont betörtek Alsó-Szlavóniába. Ez alkalommal Levács várát, mely Jajczának éjszaki kapuja, a honnan mind Jajczát s erődeit élelmezték, klastromostól porig égették, a lakosságot prédára vetették s majdnem az egész Orbászmegyet tűzzel-vassal elpusztitották.[1]

Ez a körülmény komoly gondolkodóba ejtette a királyt, annál inkább, mert nem portyázó csapatról, hanem szerajevói rendes kontingensről volt szó. Állitólag a Száva áradása tartotta csak vissza a törököt Pozsega-megye végigpusztitásától. Szándékok a Száva mentén apró erődöket emelni s innen — mint Szendrőből a magyar délkeleti vidéket — folytonos beütésekkel elnéptelenitení az országot. Az elnéptelenitéssel azt érte el a török, hogy oda a maga martalóczait ültethette s szpahilukokat rendezett be, ezzel küljebb tolván a határterületet. Alsó-Szlavónia ugyan még egy-egy népes földnyelvet példáz, de a nagy török rajzás miatt mindenkinek veszélyben van élete és vagyona.

Ugyanezt a jelenséget állapithatjuk meg Nándorfehérvár és a déli Duna mentén, a hol Somi Jósa állott őrt.

Szlavónia elpusztitásának a lehetősége végre felriasztá a magyar és horvát érdekeltséget. Corvin János apjára emlékeztető buzgalommal felrázza a horvát dandárokat: a Zrinyiekét, Frangepánokét, Karloviesokét. Azonfelül Czobor Imre, Ulászló király megbizottja, lőszert és hadakat hoz. Geréb Péter, a nádor, kétszáz lovast s egy gyalogcsapatot küldött, úgy hogy tetemesnek mondható sereg állott a bán rendelkezésére. Iszkender pasa azalatt Jajczát szorongatta. Az Alsó-Szlavóniában portyázó török csapatok csakhamar megfutnak, mire Corvin János a banjalukai uton gyors menetekben haladva, a Jajczát körülzáró sereget meglepi. A csatáról annyit tudunk, hogy a bán serege negyszögbe állitva támadott, lovasságunk pedig rohammal és nyilazva megzavarta a török haderőt, mely szerte fut hegyekbe, erdők sűrűjébe. Sokat a Verbaszba szoritanak közülük, foglyot is ejtenek. Azonfelül martalékul esik a tábor, sok

[1] Aszl. Oklt. CLV. v. o. u. o. CLVII.

élelmiszerkészlet és fegyver. A törökök vesztesége 4000 halott, a mieinké 1000 ember és sebesült.

A fölmentés még jókor érkezett, mert a falak már düledezgettek. A várőrség parancsnokának Gyulai Jánost tette meg a bán, a jobb lovakat, foglyokat és zászlókat pedig Budára küldték.[1]

E győzelem csak azt eredményezte, hogy Jajcza fölmentetett az ostrom alól. De alig hogy a fősereg elvonult, máris hallatszik, hogy a török új sereggel készül az Orbászság felé. Bán nincs Jajczában ; Beriszló Ferencz, ki annyit áldozott a magáéból készpénzben, élelemben, nem birja a terhet, Batthyány Boldizsár pedig a nádor parancsai ellenére nem ment be. Jajcza folytonos veszedelemben forog, mert Levács romban hevervén, az élelmi szállítmányoknak nincs rakodó helyök. Ezt a várat akarta a Jajcza ügyében buzgólkodó Geréb nádor újból fölépíttetni, de nincs, a ki végrehajtaná a parancsot. A két bánnak — mert Beriszló még az — távollétében rendre folyik a török dúlás. Batthyányt most már „sub gravissima indignationis poena“ szorítják a bemenetelre.[2] A király e késedelem láttára Tárczay Jánost, Máramaros főispánját, Mátyás kipróbált vitéz kapitányát a kir. banderiummal — állítólag 6000 lovassal és 400 gyaloggal — rendeli ki Jajcza végleges fölmentésére és Levács újraépítésére. Kivezényelteti egyúttal a zágrábi káptalan hadait is,[3] Corvin János vagy helyettese, Török Imre vezérlete alatt.

A királyi segítséget Geréb, nádor a régi Corvin-hagyományok letéteményese, eszközölte ki. Nehéz feladat volt ez akkor, mikor a nemesség úgyszólván fölmondta az engedelmességet. A pápai legátus Budára jövén, itt csak rosszat hallott. „Ez az ország, a kereszténység védőfala és pajzsa“, a folytonos háborúk által tönkre megy s a külföld, mely erről a belső viszálykodásról tud, mit szól majd. A király

[1] Oklt. XCIV. Istvánffy 1500-ra teszi a jajczai ütközetet, de már Schönherr i. m. 278. Marino Sanuto nyomán 1501 nov. elejére helyesbíti.

[2] Aszl. Okltár. 1502. II. 28. 257. l. 1502. III. 17. 258. l.

[3] Oklt. CI. Tárczay Jánosról Mihályi: Mármarosi diplomák 587. l. — Turul V. 59. 1508 székely ispánságáról Mk. Orsz. Ltár. DL. 21., 803., 22., 559. sz. 191. — Századok 1870 : 365. — Nagy Iván i. k.

hiába szólította föl a nemességet Jajcza védelmére, csak kevesen jöttek, élelmet meg senki sem akar odaszállitani. Eddig mindig csak fenyegették a megyéket, de a büntetés elmaradván, tönkre megy az ország. A szegény kisnemes nem bűnös, ezek megfizetik birtokuk után a hadiadót, de vétkesek a főtisztek: a kincstartó és adószedői. Ezeket kell megbüntetni, elvétetni az engedetlenkedőktól jószágaikat. Most az a kérdés, hogy merje-e birtokaikat konfiskálni, a megyéket egyetemleg büntesse-e vagy csak a vétkeseket.[1]

Egyelőre fegyver döntötte el a kérdést. Musztaj bég Iszkender pasa fia, apjának ekkor bekövetkezett halála után erős haddal (8—10 ezer?) megszállotta Jajczát, a kisebb erődöket felpörzsölte s a mi helység Orbászban meg megvolt, földúlta.[2] A mi pénzt Budán előteremthettek, azzal hadakat toborzottak s most a királyi hadak a Duna vonalán Bulgária, a nándorfejérvári bán s Beriszló Bertalan vránai perjel Ráczország felé, támadólag léptek fel. A törököket ugyan visszaszorították, de egyetlen eredménye a háborúnak Jajcza fölmentése.

Történt pedig ez ekképen:

Jajczát, mint rendesen, a kiéheztetés veszedelme fenyegette. Az országban tehát mintegy 1500—2000 talyigával élelmiszereket gyüjtöttek: lisztet, húst és bort. És ezeket aztán ló nyergére köttetvén, hosszu sorban a banjalukai úton erős elő- és hátvéddel kisérte a sereg Jajcza felé. Tárczay János öt olasz mértföldnyire ért Jajczához és ott egy dombon ütött tábort. Valószinű, hogy ez a mai Bocsacz vára mögötti hegytető. Ezalatt Iszkender pasának, a bosnyák vezérnek fia ostromolta Jajczát és onnan egyes lovascsapatokat küldött ki a környékbeli váracsok megvételére.

Midőn Tárczay hirét vette a támadásnak, nekiváltott és elzavarta a különféle csapatokat a váracsok alól. Erre megerősittetvén az élelmiszertábort, 2000 könnyü lovassal és 50 gyaloggal megindult, kikémlelendő a Jajcza felé vezető utat. A török vezér kémei által ugyancsak megtudván a

[1] Oklt. CIV.

[2] Levacs korul. Állitólag 5000 embert öltek meg. Truhelka i. m. 28—29. l.

vezér közeledtét, virradólag egy oldalmozdulattal megtámadta az élelmiszertábort. Azonban a király vezére gondos előrelátással erős hátvédet hagyott a védelmére, mely a törököt nagy veszteséggel visszaverte; közülök állítólag csak 100 esett el. A török vezér seregének Tárczayval szemben fordult harczvonala újból Bocsácz vára ostromához fogott, s hogy nagyobb erővel támadhasson, az egész jajczai ostromlósereget magához vonta. Tárczay János előtt most az a veszedelem állott, hogy a nálánál nagyobb ostromlósereg az élelmiszertábort elfoglalja és őt majd hátbatámadja. Ekkor elhatározta, hogy áttöri a török harcvonalat. Pap hiányában a sereg vezérei meggyóntak egymásnak, halálig való hűséget fogadtak és a terepet felhasználva, a régi magyar „Jézus" csatakiáltással nagy tűzzel nekiváltottak a töröknek.

Az élelmiszertábor azalatt nagy sikerrel védelmezte állásait. Az erős rohamra a törökök megfutamodtak, elhagyták jajczai ostromlóállásaikat és oly remület tört ki közöttük, hogy leszállván lovaikról, a hegyekbe szöktek. Sok ló, ruha, drága ruha és zászló, valamint 400 ember esett a győző kezébe, közöttük 37 előkelő főtiszt. Tábori felszerelés, ágyú nagy mennyiségben került zsákmányra. A hír Budára július közepe után jutott el és itt azután tüzijátékkal, harangzúgással, ágyúlövéssel ülték meg a győzelem hírét; a velenczei követ megjegyzi, hogy ez itt nagyon szokatlan dolog. Főeredménye ennek a győzelemnek, hogy végre annyi élelem került Jajczába, hogy a városban a heverő készletektől lépkedni sem lehetett.

Iszkender pasa, a török fővezér, mintegy 25 mértföldnyire állott Jajczától és bár sokat hírlelték, hogy meg akarja bosszulni fia vereségét, komolyabb hadműveletre még sem került a sor. Voltaképen a törökök is kívánták már a békét. Dalmáciának és Boszniának meg érdeke volt, hogy egy kis lélekzetvételhez jusson Jajcza, a mely úgy Magyarországnak, mint Velenczének védvára. Apró csetepaték történtek ugyan ezután is: török szolgálatban levő martalóczok, szám szerint 40-en, a Jajcza körüli Katinahegy mellett elemeltek egy részt a magyar élelmivonatból,

de elesípetvén, valamennyien levágattak. Azt a czélt, hogy a fölégetett Levács várát ismét helyreállítsa a magyar vezér, ezúttal elérte.[1]

Jajcza élelmezése 1505-ben magyar-török béke.

A győzelmet drágán váltotta meg a király. Legjobb tanácsadója, Geréb Péter, meghalt s hogy csak valamikép is karbantarthassa a bosnyák végvárakat, Esztergom várósát 4000 frtért zálogba vetette Bakócz Tamás prímásnak és rokonainak. „Boszna országunkat a török majdnem megsemmisítette“, „mekkora veszedelemmel fenyegette Jajczát és azt a néhány erődöt ez a folytonos török megrohanás, leginkább azóta, mióta Levács városa és vára elveszett a körülötte lévő erődökkel“. Íme az okok, melyek a rendeket is arra birták, hogy beleegyezzenek ez ügyletbe.[2]

De ez a pénz sem volt elegendő. Az imént fölszabadított Jajczában máris fogytán volt az élelem, mert nemcsak az őrséget, de a koldussá tett népet is élelmezni kellett.

Corvin Jánost bízták meg, hogy Szlavóniából és Pozsegából szerezzen élelmet s azt embereivel szállíttassa Jajczába s a városi lakosoknak *méltányos* áron adassa el. Az árak emelése csak úgy járta a végvidéki harczokban, mint háború idején mindig, mert a szállítók s néha a bánok is nyertek a közvetítéssel. A nyomorhoz hozzájárult, hogy a végvárak bánjai magánbirtokaikon nem engedtek adót szedetni.[3] Legméltányosabb volt az összes jajczai bánok közül Beriszló Ferencz, kinek a király 12,896 frttal tartozott készpénzben, 3288 frttal sóban: ebből Beriszló a király szorult helyzetére való tekintettel 6000 frtot elengedett.[4]

Batthyány Boldizsár ez események folyamán nem lép előtérbe. Végre Gorbonoki István és Szemere Kelemen

[1] Marino Sanuto IV. 284—85. — Schönherr i. m. 286. l. — Klaić i. m. V. 218—220. l.

[2] Oklt. Pótl. I.

[3] Oklt. CXVII. Kanizsay László nándorfejérvári bán.

[4] Oklt. CVIII—CIX; CXII. A kifizetés módozatai folyton elhúzódtak: majd pénz nincs, majd a szegedi sókamara halasztja el a dolgot. A következő évi subsidiumra illetőleg a telekadóra utalják, meg kötvényekkel is biztosítják.

személyében új bánokat rendel a király, a kik 1503 július 13-án átveszik a jajczai bánság összes tartozékait.[1]

Jajcza történetében fordulatot jelent Ulászló királynak Bajazid szultánnal 1503 február 22-én (1503 augusztus 20-án kezdődő) hét évre kötött békéje. Kénytelen volt vele, mert Velencze már két hónappal azelőtt külön megköti a békét.

A magyar-török békébe bennfoglaltatik a magyar korona országain kívül a cseh korona területe, Moldva, Havasalföld és Ragusa.[2]

A magyar király birtokában maradt: *Bosznia* (regnum) Jajczával s a hozzá tartozó várakkal, a dicső Belgrád, illetőleg *Nándorfejérvár*, *Szörény*, *Szrebernik* és *Sabác* vára.

A szultán uralma alá tartozik a herczegovinai-dalmácziai föld *Prolosác*, *Imotski*, *Bog Jerovica*, *Ljubesna* (Ljubuški), *Mosztár*, *Pocsitelj*, *Blagaj*, *Novi*, *Rizano*, *Kljucs*, *Milesevo* várakkal és városaikkal.

Boszniában: *Kamengrad*, *Komothyn*, *Maglaj*, *Kljucs*, *Vratnik* (Viszoko mellett), *Beograd* (Akhiszár Bugojno közelében), *Jerbelica*, *Zwled*, *Hlevna* (Livno), *Travnik*, *Torichan*, *Biograel* (7 km Trebenjetől délny.), *Doboj*, *Feoerlak*, *Vencsac-Koszorúvár*, *Prozor*, *Zvonigrad*.

Ráczországban: *Szendrő*, *Kwylyk*, *Golubac*, *Haval*, *Haram*, *Branicsevo* (Barancs), *Florentin*, *Belin*, *Bdyn* (Bodony), *Orahovo*, *Nikápoly*, *Gyurgyevo*, *Ruszcsuk* (Orosz-Csík), *Akjerman-Neszterfejérvár* és *Kilia*.

Ha a békekötés alkotta határokat latra vetjük, nyilvánvaló, hogy Magyarország déli véghatára voltaképen roncs; csak a tengerből kiálló szirtek: Nándorfejérvár s Jajcza példázzák, hogy a régi offenzivára alkalmas határ megszünt. A déli Duna teljesen a töröké, a magyar Bosznia és Szerbia fennállása immár csak rövid idő kérdése. A katonai és politikai hanyatlásnak e békénél nincs hívebb képe. Mindenki érezte, hogy ebből csak rosszabb következhetik.

[1] Oklt. CX.
[2] Oklt. CVI.

VIII. FEJEZET.

Közszellem II. Ulászló király korában. — 1504. évi költségelőirányzat a végvárakról. — A jajczai bánok gazdálkodása. — Sztrezsemlyei György, Székely Miklós. A jajczai barátok. — Élelem és gazdálkodás Jajczán. 1508. — Cambrai liga és Dalmáczia. — Perényi Imre nádor s a végek. — Beriszló Péter harczai. — A római curia magatartása.

Közszellem II. Ulászló király korában.

Tizenhárom esztendő fejleményeiről szándékunk e fejezetben számot adni, tekintetbe véve mindazt, a mi fontosabbat tudunk a törökkel kötött békétől (1503) II. Ulászló király haláláig (1516). A XVI. század első évtizedében főhivatalokat viselt egyéniségek értékéről, jellemökről, ha nem is állanak mindenben kielégitő és pártatlan adatok rendelkezésre, de a ki ért a levelek olvasásához, megérti, hogy ki közülök a „hazafi". Hazafi *akkor*, ha az ország sorsát *legalább* is annyira tartja, a mennyire a magaét. Ha azután ilyen kerül valamely szervezet élére, működése tartamára sikerül a rábizott értéket megőrizni. Igy áll a dolgok rendje a ráczországi (nándorfejérvári) s a bosnyák (jajczai) végvidékekkel is. Ha gyönge a főtiszt, a már amugy is megindult bomlási folyamat annál gyorsabban vezet az elmulás felé.

A mily arányban gyöngülnek azután a magyar birodalmat védő végvárak, annál szembetünőbb a budai külügyi politikának az a szükség parancsolta irányzata, hogy a nyugati és északi hatalmaktól kapjon segitséget. Pedig a nemzet gyökere ép, de a társadalmi, gazdasági s politikai forrongás a két országot uralta Jagello Ulászló gyönge egyénisége alatt éppen akkor vagy azért állott elő, mert Mátyás halálával az európai politikának az a tényezője tünt el, a kinek akarata volt. Jól mondja Giustiniani, a szellemes velenczei követ Ulászlóról: „homo est rectus, quam rex", magyarán: vezetik, de nem vezet.[1] Csak természetes tehát, hogy a másodrendü akaratok harcza állott be, melyet a

[1] Marino Sanuto IV. 860. l.

családi dolgaiban elég ügyes, de egyébként minden keménység nélkül szükölködő király nem tudott a magáé alá rendelni. A számos kormányos közt egyik szirtről a másikhoz ütődik az állam hajója, hiábavaló a jó tanács ilyenkor. Nincs, a ki megfogadja s ha olykor hajlik is a fülök az okos ember szavára, menten megakadnak, ha megvalósításra kerül a sor.

Az ország belsejében még valahogyan elodázhatják a bajt, de a végeken a birtokosság, az őrség s a jobbágyság egyaránt megérzi a pusztulást. Egyetlen ember találtatott az országban, kinek a végekhez szíve volt: Bornemissza Jánosnak, a kincstartónak képében. Azok közül való, a kik a bajok gyökeréig láttak. Egyetlen mód kínálkozott, hogy az ország határán csapataink megállják a helyöket. Rendes fizetés, pontos élelemszállítás és a várak karba helyezése.

1504. Költség-előirányzat a végvárakról.

Az 1504. (április 24-ére összehívott) országgyűlés elé Bornemissza egy részletes költségjegyzéket készíttetett. Ennek az előmunkálatai fogalmazatban maradtak reánk. Az egyik fogalmazatban Magyarország tisztifizetései állapíttatnak meg.[1] Ebben az ország zászlósainak s a hadi főtiszteknek fizetési sémája van föltüntetve. Hiányzik azonban a királyi udvartartás, a külügyi költségek s a bányakezelés kimutatása. A másik jegyzék bővebb s kizárólag a védelmi, illetőleg a haderőre és a kincstartóság kezelésére fordítandó költségeket részletezi.

Nem alapvető statisztikai anyaggal van tehát dolgunk, de azért eléggé értékelhető szempontokhoz jutunk, ha a határvédelem főcsoportjait a számvevőségileg helyes adatok alapján foglaljuk egybe.

Ha a tisztifizetéseket akként csoportosítjuk, hogy a véghatárokat *kelet és délkelet, a déli, nyugati és délnyugati* irány szerint állapítjuk meg, a következő táblázatos kimutatást nyerjük:

[1] Oklt. CXIV. s a vele összefüggő CXV. Legelőbb Kovachich adta a régi budai kamarai, ma orsz. levéltárból a Supplementa ad Vest. Com. II. köt. Annyira hamari munkálat a CXIV. számú kimutatás, hogy a végösszeg hibás összeadása következtében 103,109 frtban van kimutatva, holott 128,330 frt.

I.

A végbeli tisztifizetések előirányzata.

Oklt. CXIV.

	Tétel	frt	összesen	%
I.	**Keleti és délkeleti határ :**			
	a) Erdély	12,000		
	ide értendő :			
	b) Karán-Sebes és Lugos . .	2,050		
	c) Temesvár	13,696		
	d) Érsomlyó	200		
	e) Szörény	6,500	34,446	26,841
II.	**Déli határ :**			
	a) Rácz deszpota	4,800		
	b) Nándorfejérvár	24,284		
	c) Sabácz	3,950		
	d) Jaksithok	7,000		
	e) Bradach István	1,900	41,934	32,676
III.	**Nyugati és délnyugati határ:**			
	1. *a*) Szlavónia és Horvátország	11,490		
	b) Zeng-Senja	2,500		
	2. *a*) Jajcza és a bosnyák várak	19,860	Bosznia	
	b) Szrebernik	3,000	36,850	28,175
IV.	*a*) Palatinus	6,000		
	b) Conservator Sacre Corone	2,400		
	c) Castellanus Budensis . .	1,700		
	d) Magister curie regie maiestatis	2,000		
	e) Magistratus curie reginalis maiestatis	2,000		
	f) Magistris cubicularibus (kamarásoknak)	1,000	15,100	11,766
	Összesen .	—	128,330	99,998

Ismételnünk kell, hogy ez az összeállítás nem teljes s azért az arányszámok számszerint pontosak ugyan, de lényegökben nem, mert a végeken kívül foglalkoztatott főtisztek s egyéb költségek nem szerepelnek az eredeti fogalmazványban. Az arány szerint akkép sorakoznak kiadás szempontjából a végek:

a) Dél . . . . 42% (kerekszám)
b) Nyugat és délnyugat . 37%
c) Kelet, délkelet . . . 34·5%

Fontosságuk szerint a várak sorrendje:

Nándorfejérvár,
Jajcza,
Temesvár.

Nándorfejérvár s vele kapcsolatban Temesvár a magyar Alföld s Erdély kulcsa, Jajcza pedig a nyugat-déli kapu. A mi a Jajczára fordított részletes költséget illeti, arról a II. táblázat ad számot.

II.

Jajcza s a bosnyák várak részletes személyzeti kiadása.

Oklt. CXIV.

Sorszám	Tétel	Készpénz frt	Só frt	Jegyzet
1	Két várkapitány 200 frt készpénzben, 100 frt sóban . .	400	200	
2	Gyalogság :			
	a) Jajczában . 117 ember			
	b) Jezeróban . 40 „			
	c) Banjalukában 44 „			
	d) egyebütt . . 69 „			
	összesen . 270 ember			
	2 frtjával havonként . . .	6,480		Oklt. 181. l.
	őrmesterek (magister rotarum)	125		hibásan 6490
3	Lovasság :			
	Állandó őrség . . . *246*	8,856		Ezek állandóan ott tartózkodnak
	a) A várakban az összes létszám 3 frtjával havonként			
	b) Veszedelem idején és élelmi convoi-fedezet . . *164*	3,936	100	
	2 frtjával havonként			
4	Jajcza, Jezero, Banjaluka, Sólyomfészek (Szokolovo gniezdo), Levács 100 strázsára, a kik havonként 4 frtot kapnak, teszen évenként 4800			Strázsák alatt a várban foglalkozó részben műszaki legénység értendő, a mely részint az őrtornyokban őrködik s éjjel-nappali szolgálata van, részint a kisebb tatarozásokat végzi; havi dija ezért is a legnagyobb.
	ezenfelül segély a városoknak 1200	6,000		
		25,397	300	
	Összesen .	25,697		

Ezen kimutatás szerint a jajczai bánságban 1504-ben a katonai létszámként előirányoztatott:

2	kapitány,
4	őrmester,
270	gyalogos,
246	kir. huszár,
164	martalócz,
100	strázsa
összesen: *786*	ember,

a költség pedig 25,697 frt készpénzben és sóban, mihez még a szreberniki bánok fizetése járul 3000 frt-tal (1000 frt sóban), úgy hogy ezen kimutatás szerint:

28,697 az *összes* költség.

Ámde e kimutatás helyességére ráczáfol a végvidéki várak költségkimutatása, mely az előbbi (oklt. CXIV.) fogalmazatnak vagy helyesbítése, vagy más változata, mely a dologi kiadások fölemlítése mellett is (3700 frt) kisebb összeget tüntet föl (25,100 frttal szemben), amennyiben csak 150 gyalogost és 125 huszárt mutat ki. Azonban e kimutatásban a szreberniki bánság *részletes* költsége is föl van tüntetve, holott az előbbiben csak a bánok fizetéséről van szó.

III.

A jajczai és szreberniki bánság (a magyar Bosznia) költségelőirányzata. Oklt. CXV. sz. alapján.

A) JAJCZA.

a) *Személyi járandóságok.*

1.	A bán jövedelme: 200 gyalogos és 300		
	lovasra	12,000	
	só	2,000	14,000
2.	150 gyalogőrség		3,600
3.	125 könnyű lovas		3,000
4.	A ferenczes-barátoknak		200
5.	A salétrommesternek		150
6.	A tüzérmesternek		150
7.	Polgári segélyek		300
	A személyi kiadások összege		21,400

b) Dologi kiadások.

1. Védművekre	3,000
2. A strázsákra	700
A dologi kiadások összege .	3,700
Összesen .	25,100

B) SZREBERNIK.

Személyi járandóságok.

1. A bán járandósága (2000 frt és 1000 frt só)		3,000
2. A rácz deszpota járandósága:		
600 könnyű lovas à 400 frt .	2,400	
600 könnyű lovas posztóra . .	1,200	
sóban (600 + 600)	1,200	
készpénzben	600	
egy selyemöltözetre	100	5,500
A személyi járandóságok összege .		8,500
Végösszeg (Jajcza és Szrebernik) .		33,600

Ez a kimutatás összesen 24,750 frt (2000 frt sóban) költséget részletez, melyhez azonban a szreberniki bánság 8500 frtnyi költségeit is hozzáadva, 33.600 frt végösszeg kerül ki: 4917 frt-tal több, mint a II. számú kimutatásban.

Hogy az ország ezen végvidéki kiadásait viszonylagos nagysága szerint megállapithassuk, tudnunk kellene az ország teljes jövedelmét. Erről azonban csak hozzávetőleges adatunk van.[1] Állítólag az összes jövedelem 220,000 arany forint. Jó pénzben 12 koronával számítva az aranyat, a jövedelem 2.640,000 koronát tenne, ehhez viszonyitva a végvidéki várakra nézve 166,562 frtban kimutatott összköltséget, a budgetnek körülbelül $\frac{3}{4}$ része a végvárakra esik.[2] (1 : 0·756.) Természetes, hogy ennek a számításnak nincs s nem is lehet kútfői értéke.

A velenczei követ állításában az ország jövedelmét illetőleg nem kételkedünk, mert a köztársaság követei min-

[1] Giustiniani vel. követ jelentése Marino Sanuto IV. köt. 1503-ból.

[2] A viszonylagos értéket, t. i. az akkori értéknek a maihoz viszonyított vevőképességét részletes számítások híján még általánosságban sem akarjuk fölemlíteni. A.-Ausztriában ötszörösével számítják a birod. tallért.

denütt fősúlyt fektettek az anyagi kérdések tisztázására. Majdnem bizonyosra vehető, hogy ezt az adatot Bornemissza János kincstartótól kapta.[1]

Nem abban rejlik a baj, hogy az előirányzat volt irreális, hanem, hogy a tényleges eredmények következetesen fogyó irányzatot mutatnak. Rossz a pénzügyigazgatás, romlik a pénz s a mellett a beszedés lanyhán folyik. Szlavóniában (1516) 25,046 adóköteles telket számláltak, 1391 telek hátralékban maradt, az alispánok és a szolgabirák hanyagsága miatt.[2] De ily adatot fölös számmal hozhatnánk elő s ezek alapján is megállapíthatnók az anyagi helyzet züllését.

Általánositásnak tünik fel, mondván, hogy a ki tehette, kivonta magát az adófizetés alól, az adóbehajtás költsége fölemészti a jövedelmet,[3] egyes megyék az ország szabadsága ellenére országgyűlésen kívül a rendes telekadóhoz pótadót szavaztak meg, pedig ez úgy volt a részletekben is. Mindez csak annyiban tartozik ide, a mennyiben a rendek konokul megtagadtak minden adó- és létszámfölemelést, melyre az országnak éppen a béke után volt szüksége. Minthogy 1503 óta békesség van a törökkel, szerintök a zsoldosok egy részét bízvást el lehet bocsátani: így okoskodott a többség, mely ekkor tisztán regionalis szempontból ítélte meg a helyzetet. Sajnos, a Szlavóniából Budára érkezett követek május 16-án a Dunán ladikázva egy malomba ütközvén, közülök sokan megfulladának Ezek voltak arra hivatottak, hogy a birodalom végeinek állapotát illetőleg fölnyissák a rendek szemét.[4]

[1] Az Oklt. CXV. sz. kimutatás 19. sz. volt az országgyűlés számára készült kimutatásoknak, bizonyos tehát, hogy az Erogatióval szemben a fedezetről is készültek kimutatások, de ezek nem kerültek elő.

[2] Batthyány Benedek dicator kimutatása. A Kulpán túli telkek Szlavóniától külön adóztak, hozadékuk majdnem semmi. Körmendi lev. Takáts S. szives közlése.

[3] Példa rá Kanizsay György nándorfejérvári bán esete M. szerb összeкött. ltára CDXXX. sz.

[4] Kovachich M. i. m. II. 305—310; 310—20. l. Ez országgyűlésről már Horváth M. Magyarország történelme III. 290—291. l. világos képet ad.

Mindebből az a tanulság, hogy Bornemissza János tervezett reformjai nem valósultak meg s az ország jó alkalmat mulasztott a végekbeli állapotok megorvoslására. Maradt minden a régiben: elszámolási nehézségek a bánokkal, zsoldosok panaszai végiglen.[1] A becsületes Bornemissza János el is hagyta hivatalát, Telegdy István lett utána a kincstartó.

Ha végigtekintünk a bánok lajstromán, azt látjuk, hogy 12 év alatt körülbelül tíz bánja volt Jajczának.[2] Legtovább szolgált köztük *Strezsemlyei* Sztrezsemlyei György, 1508—1515-ig,[3] a ki nagy becsületben állott ugy a katonaságnál, mint Budán. Méltányos ember benyomását teszi még a száraz és nem mindig megbízható számadások alapján is. Első ízben társa a bánságban Kövendi Székely Miklós, majd a nem jó hírű Alapi Boldizsár (1508—11), ennek helyébe kerül Beriszló János és helyettese, Beriszló Ferencz, a régebben bevált bán, a kik osztoznak vele a parancsnokságban.

A jajczai bánok gazdálkodása. Sztrezsemlyei György, Székely Miklós. A jajczai baratok.

Históriai magot tartalmaz az a körülmény, hogy Sztrezsemlyei és Székely 1505—6-ban, illetőleg 7-ben a régi eljárás szerint csak részletekben kapták ki fizetésüket.[4] Nem kell erre sok szót vesztegetni, ha az adó be nem folyt, a kincstárnok sem fizethetett a bánoknak, ezek meg

[1] Oklt. CXXXI—CXXXIX. 1509. A beszedett adót ne fordítsák a saját czéljaikra. — CXL—CXLVII. az adóbehajtás késlekedő volta.

[2] L. Toldalék VI. 11. c.

[3] Családja pozsegamegyei, de Valkóban is vannak birtokai. Csánki i. m. II. 427., 447. l. Ősi helységök Sztre(a)zsemlye. Az 1508-iki Diplomma inauguralet mint jajczai bán írja alá. Syll. Decret. 123. l.

[4] Hadtört. közlemények IV. 1505—7. 24,900 frt követelésből a hátralék 15,900 frt. Oklt. CXIX. járt nekik 15,600 frt készpénzben, 2000 frt sóban, részletekben, fizettek ezen kimutatás szerint 8500 frt készpénzt és 2000 frt ára só maradt a bánok javára. Székely Miklós és Sztrezsemlyei György bánságára vonatkozólag a bashalmi [illegible] pénzügyileg és gazdaságilag rendkívül értékes adatait Závodszky Levente közli az Oklt. Ennek CXXII., CXXIV—XXIX., CXXXIII—CXXXVIII., CXLVIII., CLII—IV., CLVI. számai [illegible]. Székely Miklós jajczai bánsága cz. igen értékes tanulmányokban fel is dolgozta a Századok 1913. évf. 339—354. Ehhez nincs mit hozzátennünk, mert híven tünteti fel a bánság „rerum movens"-ét.

pénz nélkül mit tehettek?[1] Magánhitelt vettek igénybe.[2] Ismétlődő tünet, hogy a jajczai ferenczeseknek nincs mit enniök. Fölkerekedett egy-két testvér Budára, segélyt kérendők, folyton jelentették a veszedelmet, mely a várakat környékezi. Budáról a szlavóniai dikátorhoz (adószedőhöz) utasították őket. Egy-két arany költőpénzt ugyan kaptak útravalónak, de a dikátor csak valamelyes apró részletet adott nekik s a jövő évi beszedés eredményével biztatta őket. Azután még ajánlattal is ellátta, s visszaküldte őket Budára. Kétszer is végigkoldulták az országot s nem kaptak semmit. Erre méltán elkeseredett Cvetnicei Péter, a bosnyák provinczia custosa, s bátran hivatkozhatott rá, hogy a barátok mindig a „szent korona szolgálatában fáradoztak".

Elismerte ezt Ulászló is, II. Gyula pápát arra kérvén, hogy engedje meg a jajczai monostornak, hogy a zárdát Pozsega-megyébe, Geletincire, a Giletffiék birtokára tehessék át. Hangsúlyozza, hogy a nép nagy hasznára s a város megtartásán fáradoznak. Az okot fontosnak mondja, de nem részletezi. Valószínű, hogy a folyton éhező vidéken nem lévén maradásuk, fiókot akartak alapítani, a honnan könynyebben élelmezhetik az anyaházat.[3]

Élelem és gazdálkodás Jajczán 1508-ban.

Kövendi Székely Jakab és Sztrezsemlyei György bánsága korából közelebbről ismerjük az élelmezési viszonyokat ebben a nehéz végvári kerületben. Ha a város lakosai folyvást élelemszűkében szenvedtek, a várban sem laktak jól. Orsity-Horváth Péter, a bánok számadó várnagya 1507 márczius 8-án bejött Jajcza várába, mindössze 30 „obrok" gabonát talált a rakodóhelyen.[4] Szalonnatartó-helyük nem

[1] Starine V. 146. A szekszárdi 1505 okt. 7-én kelt kir. levél (Körmend Memor. no 33) hamarjában nézve tartalmát, hibás keletű, vagy tartalma ismeretlen tényt fed föl.

[2] Oklt. CXVI.

[3] Oklt. CXVIII., CXX.

[4] Obrok—obruk, kukoricza, zab, árpa, búza mérték. Egy bosnyák lónak való abrak rendszerint öt (kettős) marokkal (pet šaka) mintegy 1·5 ko. Ha még egy marokkal ráadunk, dobar obrok, jó abrak a neve, különben slabi obrok, szűk abrak. A széna abraknál 1—3 okával számítják a jó abrakot (1 oka = 1·28 ko.). Egy lóteher (tovar) gabona 100 okát tesz, szénában a ló teherképességéhez képest 60—110 oka.

volt, azért az oldalas jobbára megromlott. Az egyik oldalas háját a kutyáknak vetette, az élvezhető részeket elküldte a szomszéd várakba. Só azonban elegendő volt. Három többé-kevésbbé telt hordó van a pinczében, akadt ott egy féledényre való eczet, egy hordóban egy kis olvasztott vaj. Az evő- és főzőeszközök közt 12 apró, 4 mély s 3 óntálat jegyzett föl, azonkívül 2 cseber, fapalaczk, 3 tűzrevaló vasfazék, egy fából való borstartó s egy rozoga, ruhamosogatásra való dézsa került elő a szertárból. Leveses ételeket s borsos húst főztek tehát a tiszteknek, a kik bizonyára külön étkeztek, a legénység a maga kanalával merített a közös tálból. Az étkek sora ez lehetett: leves, sóban főtt marhahús, borsostokány, bárányhús főve és sütve és kenyér. Besózott marhahús, kemnülönben füstölt oldalas és szalonna alkotják az élelem derekát.

Jajczában volt a központi éléskamra, innen szállíták el kiradzsik (lovas martalóczok) a gabonát, olajat, szalonnát, egy hónapra való marhahúst. A petyi erődített sáncz, valamint a többi vár is 15 abrak gabonát kap egy hónapra, szalonnát fél hónapra, bárányt pénzen vettek. A martalócz, illetőleg kísérő átlag 2 dénárt kap s friss szalonnát élelmére. Egyébként teher (tovar) szerint fizetik a lovat.

Ezek a martalóczok — békében fegyveres kísérői az élelemszállításnak, hajtók — inség esetén *szereznek* élelmet, bejárják a vidéket s az ellenséges területet is megnyomják s ők az exploratorok, illetőleg kémek.[1] Ugy, a hogy ők bannak

Éjsz. ny. Boszniában 5 ko. tengerit *varićáknak* (varicsák) neveznek, 113 litert értenek alatta. Éjsz. Boszniában „sapul"-lal merik, 26 literes mérték neve *merica* (mérő).

[1] Kalauzok és kémek a török világban. Takáts Sándor derék közleménye ezt a tárgyat minden oldaláról megvilágítja. Századok 1918.

Ugyancsak Takáts Sándor: a magyar gyalogság megalakulása czímű (Budapest, 1908) — bármit mondjanak is kritikusai — *alapvető* munkájában a martalóczoknak egy külön fejezetet szentel, 122—31. l. Martalóczoknak nevezi a szerb és bosnyák vlachokat, vagyis hegyi pásztorokat s három fajtáját különbözteti meg: 1. kir. *zsoldon* tartott martalóczok. A XVI. században ruhát és 2 frt zsoldot kapnak, hivatásuk: a portyázás, kémlelés s kisérés, mint rendőri szolgálat; 2. *szabad* martalóczok, a kik esetről esetre a zsákmányból leendő részeltetés mellett szerződnek vala-

a törökkel, t. i. a nekik szállított eleséget megtámadják, előre megtudván a teherszállítmány útját, azonkép lesnek rájuk is a törökök. Ezeknek kellett aztán elébekerülni. Zsákmányoló útjaikra gabonát, lovaiknak abrakot és pénzt is kaptak. Annál érthetőbb ez a harczmód, hiszen a Jajczát környező elővárak: Koszorúvár s Bocsácz felől folyton lesett rájuk a török. Ha a jó szerencse kedvezett nekik és zsákmányt hoztak, pénzt kaptak érte. 1507 augusztus 16-án lovakat szereztek, ezért 1 frtot kaptak. A nagyságos asszony: Székely Miklósné — Orsolya asszony — úgylátszik a várban lakott az urával, mert egy ízben 42 denárt adott ki neki a várnagy. Jellemzi a számadás módját, hogy egy 20 frtos tételt nem tud elszámolni, erről azt mondja, hogy bizony Isten 3 frtnál több nem maradt belőle. Hírszerzésre használta. Az úr s a legatus (követ) asztalára tett költségeket nem jegyezte, „belátására“ bízza az úrnak a megtérítést.

Kissé részletesebben szóltunk a várnagykodásról, mert bizonyság, hogy a bánok magángazdálkodása teljesen megfelel az országénak, vagyont ebből nem szerezhettek. Elvérezni, éhezni s hitelezni az országnak nagy feladat, ennek pedig, becsületökre legyen mondva, *átlag* meg is feleltek a bánok.[1]

Székely Miklós volt a kettő közül pénzesebb.[2]

mely kapitánynyal, úgyszólván napidijas rablók. Lovat emelnek el, asszonyokat, gyermekeket, munkásokat rabolnak; 3. török martalóczok, a kik rendes gyalogságot alkotnak a török végeken.

Iszkender pasa, Bosznia kormányzója „gospodar bosanski“ 1486 augusztus 20. fra Andzso (Angelus) Zvizdovics franciscanus rendfőnök részére szabad járás-kelést engedélyez s meghagyja, hogy ни *турчин* ни *нєвѣрникь*, ни *мартолось* ne bántsák, sem török, sem hitetlen (keresztény), sem *martalócz* ne bántsa. Ez utóbbiaknál tehát nem veszik tekintetbe, hogy ki micsoda hiten van. W. M. aus Bosnien IV. 394. l. A martalócz szó, martalósz ∞ martolosz ∞ martoloc szerb-horvát közvetitéssel „mart los, martòloz“ „martoluz“ jutott a magyarba. A szerb horvátba és szlovénba az oszmanli nyelvből került, az oszmanli szó. Az oszmánok a görög ἁμαρτωλός „bűnös, gonosztevő“ szót alkalmazták a csapataikon. Melich János közlése.

[1] Oklt. CXXIII.

[2] Oklt. CXXXVIII. Legalább ő is ad kölcsön 50 frtot bántársának 1508. IX. 20.

Mikor a király 1507 szeptember havában két uj bant rendel Jajczába:[1] Beriszló Bertalant és Héderváry Ferenczet, 16,000 frttal maradt adósa Székelynek.[2]

Beriszló Bertalan auraniai perjel is lévén, a bánsági kiadásokra előre kért sallariumából 2000 frtot. Azt a király a szlavón adóból „kiutalványoztatta",[3] de a további fejleményekből következtetve, ezt a pénzt nem kapta meg a bán. Ugyanis sem Beriszló Bertalan, sem Héderváry Ferencz nem „mentek be Jajczába". Ezt a személyes nehézséget ugy intézték el, hogy Sztrezsemlyeinek 1508. I. 8. kiutaltatták a fizetését s ezzel megmarasztották Jajczán.[4] Székely Miklós azonban nem adta le addig a bánságot, míg ügyeit le nem bonyolítják s csak akkor bocsátotta utódja, Alapi Boldizsár kezére a várat, mikor Perényi Imre nádor úgyszólván személyes kezességet vállalt a kincstartóval szemben.[5] Szerencse Jajczára nézve, hogy a viszonyokban és végbeli csalafintaságokban jártas Sztrezsemlyei György a várban maradt. Az összes bánok között ő szolgált leghosszabb ideig. Tiz esztendeig állotta a harczot s aránylag keveset panaszkodott, valószínűleg azért, mert tudta, hogy nincs foganatja. Megférhető embernek kellett lennie, mert három évig kibirta a társbánságot az erőszakos és házsártos Alapi Boldizsárral.[6]

3.

Míg Jajcza várában vegyest, jól s rosszul folyt az apró csetepatékkal tarkított élet, azalatt az europai politika- Cambrai liga és Dalmaczia

[1] Oklt. XXIX.

[2] Oklt. CXXVII. E sommából 2000 frtot *elengedték* a királynak, 8000 frt-ot mielőbb kifizettet a király, 6000 frtot pedig lekötött a bélai apátság jövedelmeire. 1507. VII. 15. Az igéret csak részben vált valóra, mert Batthyány Benedek 1507. VII. 27. CXXVIII hittel kötelezi magát, hogy Székely Miklósnénak 1700 frt-ot Dobrakutyán, Szt. Mihály napján kifizet. Dehogy is fizette. A fejleményekről l. Zsilovszky Levente cikkét a Századokban.

[3] Oklt. CXXX.

[4] Oklt. CXXXIII.

[5] Oklt. CXXXIV.

[6] Oklt. CXLI. 1511-ben Grabarjai Beriszló rácz despota (jul. 11.) jön a helyébe, de Alapi csak akkor lép vissza, mikor követelését kifizetik. CXLVI.

ban nagyobb evolutiónak vagyunk tanui, mely nem kisebb czélt tűzött maga elé, mint a velenczei földközi-tengeri túlsúly, mondhatni egyeduralom megtörését. I. Miksa császár áll a liga élén: Közép- és Nyugat-Európa fogott kezet Cambraiban a mare liberum érdekében.

Magyarországra nézve elérkezett az alkalom, ha élén erőskezű király áll, hogy Dalmácziát visszafoglalja. Azonban azok, a kiktől e konczepczió megvalósítása függött, részben Velencze lekötelezettjei, részben indolens egoisták, részben határozatlan tésztaemberek.[1] Voltakép senki sem tudta, hogy mily irányban járjon el. Megoszlottak a horvát urak is. A Frangepánok főemberei, a kik Velenczével anyagi helyzetükre való tekintettel érdekközösséget vallottak, a mig az az Frangepán érdekeikkel megegyezett, most várakozó álláspontot foglaltak el.

A magyar főurak közt minden fogyatékossága mellett jóakaratával, ügybuzgóságával és tapintatával első helyre teszszük Perényi Imrét, a nádort. Hangsúlyoztuk a *tapintatot*. A végvidéki főemberek között Beriszló János, a rácz despota, Kanizsai György, az egyik horvát-szlavon bán, Balsa Péter, a herczegovinai szt.-szávai herczegnek Szlavóniába szakadt ága, Bajnai Bóth András, a másik horvát bán, a Frangepánok, a Korbáviai grófok, a hányan vannak, annyifelé húznak. Míg a dalmát belföld urai eladdig magánpolitikájuk érdekei szerint Velencze s Buda között libegtek, Mátyás király halála óta a német császár felé is sűrűen tekintenek. Mindezeket Perényi Imre tudja, ügyel a korona érdekeire, nem élesíti ki a személyes ellentéteket, s a törökkel meghosszabíttatván a fegyverszünetet, erősen ügyel, hogy a végeken ne adjanak okot a mieink a béke megzavarására. Éppúgy szivén fekszenek a végvárak, Nándorfejérvár és Jajcza sorsa.[2] Tekintélyével sokat elintéz, a mit egy csomó királyi rendelettel sem lehetett elérni.

[1] Ezt a kérdést Fraknói Vilmos tisztázta: Magyarország és a cambrai liga 1509–11. czímű tanulmányában. Századok. 1882. évf.

[2] Magyar-szerb összeköttetések. lt. 3[illegible]–387. CDXLV., CDX[illegible]VII. Jajczai oklt. CXLI

Érthető, hogy nincs kedvére, hogy az egyik horvát bán: a híres Bóth András, velenczei területet fölprédál s a maga követeléseit abból fedezi. Hírlik, hogy Rékát (Fiumét) is meg akar hódolni Magyarországnak. A [illegible] Szava-révtől, majd Kölpénynél táborozó Beriszló János [illegible], a ki 1509 óta Jajczát is védi: erős ellenfél a végen. Csak így érthető, hogy a nyomorúságra jutott Jajczától mégis fél a török. Mindamellett a végvidéki állapotokra való tekintettel nem lehetett erőteljes magyar külügyi politikát folytatni Velenczével szemben. A köztársaság követe a szegény országba pénzt hozott s *rögtön* fizetett. Ezzel a szerrel sok mindent elért Pasqualigo, az orator, de a nyugati hatalmaktól mégsem sikerült elvonni az ország többségét. Olyan fegyvereset [illegible] *igérkező* neutralitástelének látszik a „budai kabinett" magatartása. Mondják, hogy Velencze ellen hadat indítanak, de nem teszik, azonban írásban solidaritást vallanak a német császárral.

A tárgy megérdemli, hogy a császár felfogását [illegible] ideiktassuk.

A magyar rendek — úgymond a császár — elhatározták, hogy Miksa császár fölsegéllése és Dalmáczia visszafoglalása czéljából hadat indítanak Velencze ellen. A velenczei követ az országgyűlésen mindent elkövetett, hogy e határozatokat megakadályozza és azzal állott elő, hogy a pápa az ő pártjukon van. Ez természetesen a császárnak érdekét sérti, mert a pápa támogatása az ellenséget [illegible] mereszszé és konokká teszi. A magyarok megtették [illegible] előkészületet, hogy Dalmácziát visszafoglalják és [illegible] el vannak szánva. Követet is küldtek e czélból [illegible] (Miksához). A császár római követe tehát utasíttatott, kérje fel a pápát, hogy azon esetre, ha a velenczeiek rendeleteinek nem engedelmeskednek, hanem konokul megmaradnak szándékaik mellett és nem adják meg a [illegible], a mi a császáré, egyezzék bele, hogy a [illegible] szövetségbe az ott megállapított feltételek alapján [illegible] a magyar királyt is.[1]

[1] [illegible] augusztus [illegible] Miksa [illegible] [illegible] (Mostantana) [illegible]

Fontosabb és czéljait illetőleg világosabb az az utasítás, melyet Miksa császár 1510 augusztus 5-én spanyolországi követe számára adott. Tudatja vele, hogy a magyar királyhoz és a magyarországi urakhoz intézett követeinek jelentése szerint a magyarok Velenczét a császár ellen semmi szín alatt sem fogják segélni, hanem ellenkezőleg, ők támadnak a velenczeiekre, hogy „*a dalmát királyságot, a mely a magyar koronától a velenczeiek csalárdsága által elszakíttatott*", visszafoglalják. A király elhatározta országnagyjaival egyetemben, hogy a cambrai ligába be fog lépni és Dalmácziát elfoglalja. Szakadatlanul fegyverkeznek, követet küldtek a császárhoz azzal a megbízással, hogy a magyar királynak a ligába való beleegyezéséhez a spanyol király is járuljon hozzá. Miksa császár íme e czélból követet küld a spanyol királyhoz ugyanebben az értelemben. Miksa ebben a tekintetben nemcsak a magyar királyság érdekeit látta fennforogni, hanem egyúttal neki magának, a kath. királynak, valamint az egész keresztény világnak is érdeke, hogy Dalmáczia a magyar királysággal egyesíttessék. Ezáltal megakadályoztatnék az az eshetőség, hogy a törökök elfoglalják ezt a tengermelléket, a mely az egész kereszténységre nézve nagy veszedelmet jelentene. Ugyanis akkor a törököknek onnan szabad kijáratuk volna Magyarországba, Németországba és Olaszországba. Dalmáczia a nápolyi királysághoz oly közel esvén, akkor ezen az úton a spanyol királylyal is könnyű lenne az összeköttetés.

Nagyon élénken emlékezik a magyarok azon ajánlatára, midőn velük hadakozott (1491), hogy kérdeztessék meg a spanyol király, mint arbiter, és a mit ő vél helyesnek, annak alávetik magukat. A *magyar királynak* (Ulászlónak) fia és leánya lévén, kettős házassági összeköttetést ajánlott nekünk (a mennyiben lányát a mi fiunk venné el, s fia, a ki már magyar és cseh királylyá van koronázva, a leányunkat). Azért azt hittük, hogy igen helyénvaló lenne, hogyha a magyar királylyal eziránt megegyezés létesül, melyhez a spanyol király is hozzájárulna.

»A magyar király nekünk is vérrokonunk, anyja Erzsébet, Albert, római és magyar királynak és ausztriai herczeg-

nek volt a fia, a ki a mi atyánkfia, és testvére volt László magyar királynak, ezen említett Albert atyánkfia fiának. Ezért van nekünk jogunk a magyar királyságra. Ezen királyság azonban, a melyhez Csehország, Morvaország és Szilézia tartozik, minden tekintetben oly tökéletes, hogy semmije sem hiányzik és egyetlenegy ország mögött sem áll. Emberben, lóban, sóban, érczben és mindenféle élelmiszerben gazdag, gazdagabb mint bármely másik provinczia és a hitetlenek ellen való vállalatokra legalkalmasabb. Mi tehát arra gondoltunk, hogy a legnagyobb előny volna úgy ránk, valamint az egész kereszténységre nézve, hogyha mi Máriát, ama király leányát, a ki körülbelül 6 éves, amaz egyik fiúnkkal eljegyeznénk, a ki Ausztriának fejedelme és herczege és német családi birtokok tulajdonosa és hogyha mi Katalin lányunkat, a ki jelenleg a mi kath. testvérünknél van, a magyar király fiával, Lajos király fiával jegyeznők el, a ki most körülbelül 3 éves.

Ha a mi szándékunk szerint az előbb említett magyar király Dalmácziához hozzájut, akkor a mi közös ügyeink mindenképen annyira megszilárdulnának, hogy egy versenytárstól sem kellene félnünk s Dalmáczia birtoka által, a mely Nápolyhoz oly közel fekszik, a mi összes területeink egyesíttetnének. Azonfelül a magyar királyság felől is biztosak volnánk, ha az ifjú király életben marad és a mi lányunkat veszi el, mert ennek maradékai a mi vérünkből valók. Ha az ifjú király, a mit az Isten távoztasson, meghalna, akkor az ország a miénk úgy az ő halála után, mint a mi szerződéseink értelmében és annál könnyebben jutna előnyös úton miránk, hogyha őt egyik leányunkkal összeházasítanók. Ez esetben minden vérontás és viszály nélkül történnék a birtokbavétel és hogyha a magyar királyság és Dalmáczia velünk van összeköttetésben, akkor abban a helyzetben volnánk, hogy a katholikus Felségnek nápolyi királyságában gyorsan és könnyen segedelmére lehetnénk és neki arra nem kellene nagy gondot viselni. S a mi minket illet, biztos lévén a nápolyi királyságból Dalmáczián át a mi országunkba való oda- és átmenés, Ő katholikus Felsége onnan minket szintén megsegélhetne és ha kor-

tünk ujabb szerződés létesülne, akkor mi Ő katholikus Felségének *Velenczét, Krétát, Cypruszt és Korfut* juttatjank amaz osztozkodási tervezet értelmében, a mit majd hozzáküldünk. »Tudja a királynak erről való nézetét és juttassa el mentől előbb hozzá. Küldje el egyúttal tengeri hadat, a mely már Szicziliában van, az adriai öbölbe, hogy neki és a magyar királynak segedelmére lehessen, hogy t. i. bejuthasson az Adriai-tengerbe. „Ezen esetben ellenségeink kénytelenek lesznek úgy a mi követelésünket, mint Dalmácziát visszaadni.[1]

Perényi Imre nádor s a végek.

E nagyméretű terv nem valósult meg. Nem tárgyalhatjuk Miksa császárnak és házának aspiráczióit Magyarországra, de hangsúlyoznunk kell, hogy a császár Magyarország és Dalmáczia földrajzi összetartózandóságát egyetemben hátmögével a *saját dinasztikus politikája érdekében* hangsúlyozza. Tartozunk különben azzal a kijelentéssel is, hogy Magyarország akkori magatartása nem ártott egyik félnek sem, magának meg — sajnos — ezzel a tehetetlen neutralitással éppen nem használt.

Jajcza további viszontagságaira térve, ismét csak az élelem és költség kérdése kerül előtérbe. Míg Perényi Imre szép szóval biztatja barátjának, Egerváry László híres bánnak fiát, Istvánt, hogy lépjen neves apja nyomdokaiba és segélje meg Jajczát, ha élelemre szorul,[2] az ország rendei két évvel később már büntető határozmányokat szabnak arra, a ki a végvárak szükségleteire kivetett (kapunként 1 frt) adót meg nem fizeti. Ha praelatus, elveszti javait, ha báró javait is, meg tisztjét is elveszti s hűtlennek nyilvánítják.[3] Indokul fölhozták, hogy Jajczát végveszedelem fenyegeti, mert erős földrengés következtében védő falaiban nagy kár esett.

Ekkoron Szentpétery László, derék alvidéki valkói ember volt a kincstartó, a ki — birtokai a Száva mentén és Eszéktől dél felé esvén —, mondhatni, érdekelt félként

[1] 1510 aug. 5. Első Miksa császár spanyolországi követéhez. Bécsi udvari és állami levéltár (Maximiliana).

[2] Oklt. CXLII.

[3] Oklt. CXLIII. V. 11. V. 10. V. 5. CXLVII.

ismerte a török veszedelmet.[1] Perényi Imre fölpanaszolta, hogy Jajcza bánjai közül az újonnan kinevezett Beriszló János nem ment be, mert nem fizettek neki, rairat a királylyal Szentpéteryre, hogy fizessen neki.[2] Ha valaki, Szentpétery bizonyára megtesz vala minden lehetőt, de honnan, ha nincs?

Az ilyen kincstartónak a helyzete sem volt valami irigylesremeltó. Batthyany Benedeket a sokat emlegetett Székely Miklós szorította, hogy adja már meg a követelését s figyelmezteti, hogy szavara fogadta a visszatérítést. Benedek úr tagadta, hogy erről egy sor írást is adott. Ha volt köztük leszámolás, az csak Jajcza ügyében történt. A király neki tetemes summával tartozik, ha megkapja, neki is megfizet. Kicsi Miklós (minor Nicolaus esset) lenne ő, mint a minőnek most ismerik, ha nem segíti barátilag a levélíró, egyebként „jó tettért jót ne várj", ezzel zárja hegyeskedő sorait. Ezek még a kisebb kedveskedések a természetes beszédnek e korában, mikor a folytonos készenlét miatt a mi jó magyar és horvat vitézeink nem értek rá az Il Cortigiano-t tanulmányozni.

Perényi Imre immár nemcsak nádor, hanem 1513-ig horvat-szlavón-dalmat bán is. Siklóson lakik s eléggé közel van a déli események színhelyéhez. Báni helyettese Batthyány Boldizsár, a ki Szlavóniában tartózkodik. A fegyverszünet letelte (1503—1510) után a bosnyak végeken a nagy harcz ugyan nem tört ki, minthogy a török birodalom belsejében Szelim szultán még nem erősödött meg annyira, hogy a nyugati arczvonalon szeltében támadólag léphetett volna föl, de a localis csatározásokra mindkét részről készültek: Vár-Bosznában a törökök, a mieink Jajczában s a hátterben a szlavón nemesség.[3] A szlavón nemesség ugyanis azt a parancsot kapta, hogy a szrebernikí bánság elveszett várainak visszavívására Samac felől menetelben a Bosna vidékére. 1512 november 5-én ugyancsak török csapatok föltűs

[1] Csánki D. i. m. 280—281. l. Magyar-szerb összeköttetés. Okl. CCXLVIII. 1511. VI. 29.

[2] Okl. CXLV. 1511. júl. 18.

[3] Okl. CXLIX—CL.

számmal betörtek Horvátországba. Perényi nádornak, mint bánnak Horvátországban Korbáviai János volt a helyettese, a ki hírül adta, hogy a török nemcsak rabolni, hanem foglalni jött. Ezért Batthyány Boldizsár szlavón hadait a

10. sz. A bobováczi vár alaprajza A 81. laphoz.

Száván túlra rendelte, mert első kötelesség a szomszéd végeket oltalmazni. Ritka erélylyel és szívvel írta meg ezt a parancsot.[1]

Batthyány Boldizsár serényen megfogadta a parancsot s a fölkelt nemességgel Zágrábba sietett, a miért a bán megdicsérte.[2]

A helyzet nemcsak Jajcza fenyegetett helyzete következtében vált aggasztóvá, hanem azért is, mert Szrebernik vára a hozzátartozó erődített helyekkel török kézre jutott.[3] Valószínű, hogy a törökök ekkor még nem tudták újra megerősíteni s nem szállották meg végleg, vagy Batthyány Boldizsár serege közeledtének hírére elhagyták.

[1] Oklt. CLI. 1512 november 10.

[2] Starine V. 155—6.

[3] Ulászló kir. Budán 1512-ben Bártfa városától 1000 frt befizetését kívánja a várak visszavételére. Ep. Proc. I. 81. Pray.

Beriszló Péter harczai

E határharczok folyamában fordulatot jelent Beriszló Péter bánnak 1512/3. győzelme. Ennek a dátumát nem állapíthatjuk meg pontosan. Tudvalevő, hogy a török dúlások Vár-Bosznából indultak ki. A szerint, a mint a szomszédos pasák össze tudtak szedni néhány ezer lovast vagy külön, vagy együttesen mentek kalandozni: Friaulba, Laibachba; így 1511—1514 között Ferizbég, a bosnyak szandzsák, hozzácsatlakoztak azután a többiek.[1]

Bizonyos, hogy Jajczát is megkörnyékezték a törökök 1512 végén; állítólag 5000-en voltak, de onnan elűzték őket.[2] Mennyiben függ össze ez a — mint mondják — Musztafa pasa vezérelte ostrom a szarajevói s egyéb török hadak unna- és szavaközi horvát portyázásával, nem világos. Beriszló Péter, Bóth András és Misljenovics Márk bánok halála után[3] banságra jutván, magához vonta a jajczai, illetőleg a Jajcza felmentésére érkezett kir. hadakat — ezúttal az öreg Sztrezsemlyei György bán ismét kitüntette magát — s Dubiczánál erősen megverte a dulókat. 2000 török esett el.[4]

Közben eldőlt a bélai apátság ügye, mely 33 évig Jajczának volt a „tartalékalapja". Tolnay Máté erelyes-szentmártoni apát, visszaszerezte ezt az országos adósság fejében (6000 frt zsoldhátralék) Sztrezsemlyei György és Székely Miklós bánoknak elzálogosított benczés apátságot, melynek jövedelmeiről ezek jóhiszeműleg nem számoltak be. A bánok, kivált Sztrezsemlyei, nem jártak rosszul, de Jajczat

[1] Marino Sanuto XIII. 186.

[2] U. o. 1513. jan. XV. 504.

[3] Perényi megvált a báni tiszttől, mert a horvátoknak olyan vezér kellett, a ki köztük lakik.

[4] Istvanfy lib. IV. 1512 alatt. Egy zavaros tudósítás 1513 szeptember 17. azt mondja, hogy Kosztajniczánál 3000-en estek el a törökök közül. Lehet, hogy ez későbbi dulás Marino Sanuto XVII 71. l. Verancsics ö. m. II. k. Marnavich Tomko, a híres hamisító Vita Petri, Berislavi Bosnensis cz. életiratában (232–240 ll.) bőven leírja ezt a győzedelmet. Van ebben igaz adat is Verancsics nyomán, de évszámot sem ad s rengeteg phrasisokkal összezavarja azt is, a mi igaz benne.

[5] A részletek Oklt. CLIII., CLIV., CLXVI., CLXV. Béla kőrösmegyei apátság tört. Soros Pongrácz. P. H. B. R. XII. 1. 461. l.

Beriszló János rácz despota valószínűleg emiatt nem akarja megtartani.[1] Sebtiben Gyarmati Balassa Ferenczet, a huszárok parancsnokát bízta meg, hogy mentse ki a várat ebből a veszedelmes helyzetből, midőn nincs élelemmel ellátva s az őrség is ott akarja hagyni.[2] A rácz deszpotát azután megkéri a méltán aggódó budai udvar, hogy lássa el minél hosszabb időre a jajczai várakat, nehogy éhenhaljon az őrség, megfizetnek neki s Balassa, az új bán már útban van,[3] várja meg s vezesse be a várba.

1515 derekán országszerte érezték a jajczai veszedelem közeledtét. Az a tompa kétségbeesés, mely a parasztmozgalom leveretése után megszállotta a kedélyeket, megérttette, hogy a végvárak ellen intézett, a török készülődés sikere esetében mire vezet. „A törökök dühétől és folytonos áskálódásától nagyon kell tartani s ha nem érkezik gyors segedelem, Jajcza biztosan elvész s következőleg elvész az ország is.“[4] Nem kisebb ember szólott ekképen, mint Verbőczy István.

Beriszló Péter Bornemissza embere volt. Bakócz Tamás, a prímás, meglehet, hogy ezért nem szerette, de mindenesetre ellenséget gyanított benne és pedig nem minden alap nélkül. Egyszerre öt tisztséget visel: veszprémi *püspök*, kir. *kincstartó*, dalmát-horvát-szlavón *bán*, a vránai perjelség *kormányzója* s Jajcza *gondviselője*.

Jajcza s a hozzátartozó várak állapota 1515-ben feltűnően rosszabbra fordult. Az őrség, mert nem volt mit ennie, kivonult s csak a török csapatok nem sokkal különb állapotának tulajdonítható, hogy már ekkor el nem foglalták. Gyalogos maradt ugyan a várakban, de legföljebb strázsának. Szlavóniának helyi s az országnak általános érdeke követelte, hogy a végeket megsegéljék. Az Alföldről nem

[1] Hívséges jajczai szolgálataiért megkapja 1515. IV. 12. Szentpétery László és testvére, Nagypói Mihály összes javait, nejével, Ivánka-Szentgyörgyi Borbálával (szül. Szentpétery), ennek Ivánka-Szentgyörgyi Ferencz, Mátyás (Zayak) előbbi házasságbeli fiaival. Oklt. CLX.

[2] Oklt. CLVII. 1513. V. 25.

[3] Oklt. CLVIII—CLIX.

[4] Oklt. CLXI. 1515. VII. 20. Valpo.

lehetett hamarjában élelmet szállítani, a veszély pedig küszöbön állott. Beriszló püspök a tettek embere volt. Ráparancsoltatott a királylyal a szlavón rendekre (1515 aug. 20.), hogy ki-ki tehetsége szerint adjon élelmet s állítson embert; az élelem Beriszló megbizottainak adandó s embereik szállítsák a várakba az élelmet. Egyik részletintézkedése a bánpüspöknek, hogy Szlobocsinára (Pozsega megye) küldötte a zágrábi káptalan élelmikvótáját. Ekkoron (szeptember 13.) már megindult volt a kir. kiállította sereg Jajcza felé. Ezt a sereget a Thurzók (György, Elek és János) jó kamatra adott kölcsönpénzével szerelték föl. Nem is lehet kincstári kezelési szempontokból kifogásolni ezt a rablógazdálkodást, mert a végső veszedelemben odafordultak, a hol még fejleszthető volt a productio, t. i. a bányajövedelmekhez.

Úgylátszik azonban, hogy az élelmezés mégsem volt rendben, legalább nem a helyszínen: Jajczán és környékén. Egyszerre sok élelem gyűlt össze, de aztán elmaradt a pótszállítás: a Nachschub. A Szokolóczi (Orlovcsics?) Péter kapitánysága alatt szolgáló kir. gyalogság (ad conservationem peditum regie maiestatis) fenntartására kellett a pénz s az élelem. Egyéb forrás nem állván rendelkezésre, Beriszló, mint vránai perjel, az egyik kastélyt, Pogradjet felében a néhai jajczai bánnak, Sztrezsemlyei Györgynek zálogba vetette.[1]

Ezek a palliatív intézkedések a helyzetet csak anyagi oldaláról világítják meg, főkérdésnek marad a váraknak és bánságnak szerepe a határon vívott harczokban.

Fölötte nehéz a jajczai bánság birtokáért ekkor folyt részben komoly, de gyakran csak portyázó harczokat pontos korrendi sorozatban megállapítani.[2] Hogy a török Dalmácziát, Jajczát és Horvátországot ekkor komolyan támadta, látszik a magyar intézkedések folyamatából s Beriszló Péter erélyes felvonulásából.[3]

[1] Oklt. CLXII–IV. és Pótlék II.

[2] Ez csak a velenczei [illegible] s a [illegible] rendszeres átvizsgálása után lesz majd lehetséges.

[3] 1515 márcz. 2000 gyalogossal s 200 lovassal, 3000 [illegible] Sebenico felé vonult. Marino Sanuto XX. 40. Nem lehet [illegible]

A római curia magatartása.

A római curia erősen tartott tőle, hogy a törökök Dalmáczia és Horvátország birtokában csakhamar Itáliában is tért hóditanak. Míg a XV. században a vallási szempont lebeg a pápaság előtt, most, midőn a török Ázsiába viszszakergetésének lehetőségébe vetett hit mindinkább gyöngül, a nyugati, illetőleg olasz föld érdekét akarja megóvni X. Leó. Már 1514 szeptember 21-én 50,000 arany segélyt helyez kilátásba a magyar királynak, ha ő támadja meg a törököt, ha pedig a magyar birodalom elveszett, végvárait veszi vissza; 20,000 aranyat igér neki hadiköltség fejében.[1]

Beriszló a maga részéről oly szomorú képet festett a horvát végvárak állapotáról, hogy a pápa Rómában összehívta az összes külföldi legátusokat s megérttette velük, hogy Jajcza elvesztése a kereszténységre csapást jelent. Ő maga járt elől jó példával: 7000 frtot, élelmet, lőport, ágyút küldetett Dalmáczziába, a magyar királynak pedig 20,000 aranyat s a külföldi fejedelmeket fölhívta, hogy segitséget adjanak.[2] Mindenesetre a curia segedelmének köszönhető, hogy 1515-ben, tehát egy évvel a *parasztlázadás* után sikerül, egy magyar sereget kiállítani.[3]

A nádor, Perényi Imre „in morte equi“ lóhalálában[4] vonul Jajcza fölmentésére, melyről júliusban az a rémhir terjedt el, hogy elesett. A török sereg azután el is vonult Jajcza alól,[5] de döntő eredménynek ez ugyan nem mondható.

Budán végváraink állapotát ismerő minden tényező tudta, hogy az ország egymagában nem tudja megvédeni

hangsúlyozni, hogy azok a velenczei jelentések nem megbizhatók s javarészben „hírek“.

[1] Ezt az akcziót tudvalevőleg Bakócz Tamás vezette, de csak a pápa leveléből Pray: Ep. S. I. 94. értjük, hogy a végvárak visszavételéről volt szó.

[2] Pray i. h. 1515 márczius 30., 87. l. Marino Sanuto XX. 331. l. jún. 15., 574. l. aug.

[3] A parasztlázadásról s Bakócz szerepéről, valamint a nándorfejérvári végharczokról lehetett volna ugyan szólanunk, de csak nagy távlatból függ össze e két színtér.

[4] Igy szól Beriszló János egyik levelében. M. szerb összekött. lt. 333. l.

[5] Marino Sanuto XX. 366, 402, 461.

kapuit, de az is előrelátható volt, hogy a pápa minden jó példaadás mellett sem összpontosithatja a kereszténységet erre a czélra. A török birodalom keleti és egyiptomi szárnyain folyó harczok s belső forrongások kedveztek a békének, mert Konstantinápolyban ugyan szivesen vették, ha az északi határon eredményesen támadnak a pasák, de nagy háborút nem akartak. Bali bég s a többi vállalkozó szellemű határszéli pasa Konstantinápoly egyenes részvétele nélkül mégsem vehetett erőt Magyarországon. Azután Konstantinápolyban is voltak a határszéli „hős" pasáknak irigyeik, a kik nem jó szemmel nézték sikereiket. Magyar keleti diplomatáink, a derék *Bélay Barnabással* élükön, erősen dolgoztak a megegyezés mellett.

A curia alaposan ismerte a helyzetet, de a török az ekkori zavaroknak kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonitván, óhajtotta megakadályozni mindenkép a magyar-török közeledést. A törökök ajánlatait utasitsa vissza a király — igy ir a pápa 1516 január 27-én[1] — ne higyjen nekik, majd ő mindent elkövet a keresztény fejedelmeknél, hogy a török elleni offenziva sikerüljön.

Amde Jajcza védelme mégis csak Magyarországra hárult elsősorban, az „európai liga" eszméje, sajnos, mint eleddig, mindig papirost példázó igérvénynek maradt.

A beteg Ulászló király halálra válása utolsó idejét a Jajcza sorsán való aggodalom keseritette el végkép. Az országos rendekre s az ifjú Lajos király egyik gyámjára: a „vén Bornemissza" Jánosra maradt a méltán féltett várnak a gondja.

[1] Pray i. h. 109—111. l.

IX. FEJEZET.

Jajcza s a magyar közállapotok. 1516. — Országgyűlés. — Jajcza és környéke 1518. — 1518-iki országgyűlési rendelkezések Jajczát illetőleg. — A szreberniki (Szrebernik) bánság vége. — Török-magyar béke 1519. — A külföldi segély. — Bornemissza János a végvárak helyzetéről 1521. — Keglevich Péter. — Jajcza megrohanása. 1520—1522 körül. — Nándorfejérvár eleste 1521 aug. 29. — Visszahatás Nándorfejérvár eleste után. — A német-magyar érdekközösség és segély. — A nürnbergi birodalmi gyűlés eljárása 1522. — Haditervek. — Jajcza bajai 1522—1523-ban; a német segély méltatása. — Horvát bajok. — A budai udvar Jajczáért. — Jajczai őrség 1525—1526-ban. – Pénzügyi állapot 1525—1526-ban. — Frangepán Kristóf Jajcza várát élelmező diverziója 1525 jún. 7—11. — A magyar uralom végnapjai. — Epilog.

1.

Jajcza s a magyar közállapotok. Országgyűlés.

A jajczai bánság történetének utolsó fölvonásához értünk. Szinte csábítónak igérkezik az alkalom foglalkozni Magyarország Mohács előtti állapotának elemzésével, mely minden magyar történetirónál többé-kevésbbé bánatos húrokat váltott ki. Nem tesszük, ámbár ma már igen szép anyag áll rendelkezésre. Mi csak a jajczai végvár egyetemes magyar történelmi jelentőségét kívántuk előtérbe helyezni. Tettük azt eddig is, fölemlegetvén majdnem unalmas egyhangúsággal azokat a tüneteket, melyek ez erődnek: Bosznia maradványának szinte végzetszerű elmúlására utalnak.

S mégis miként mehetett végbe, hogy a jajczai bánság túlélte Mohácsot s a magyar anyaterület romlásában nincs közvetlen része? Több izben kellett hangsúlyoznunk, hogy a magyar birodalomnak *két* fővégvára áll a Mátyás király halála után bekövetkezett fejlemények előterében: *Nándorfejérvár* és *Jajcza*. S ime beteljesedett az a jóslat, hogy a mig minden igyekezetet jól-rosszúl Jajczára fordítottak, aránylag kisebb súlyt fektettek a Száva—Alduna vonalára, ezért is veszett el Nándorfejérvár. Ennek követ-

A Dombay csal. címere
1600.
Jajczai jelenet

keztében a nándorfejérvár—budai vonal lesz történeti oldalává a török előnyomulásnak, Jajcza pedig másodrendű harcztérre válik. Így lőn azután könnyű, szinte magától értetődő elmulása Jajczának: a magyar-német nyugati védőkapunak.

Ebben látjuk mi a főkulcsát Jajcza további sorsának. Megállapithatnók mi azonfelül, hogy Magyarországnak voltaképp 1490—1516-ig nem volt olyan királya, a ki egyúttal *ura, gazdája* lett volna, jellemezhetnők II. Lajos király uralmát, mely nagyobb részében gyámkormánykodás, apró részletekig jellemezhetnők Magyarország pénzügyi romlását, Szulejman szultán öntudatos uralmát, föl is fogjuk hozni, hogy miként alakult kérdésessé a magyar korona területének önállósága az érdekelt szomszéd hatalmak szemében, mikép értelmezendő a nemzeti párt föllépése, illetőleg visszahatása, azonban ebben a széles keretben fölötte kicsinynek tünnék fel az a boszniai államroncs, melyet Mátyás megszerzett, de a Jagelok elvesztettek.

Mindjárt elöljáróban fölvethetnők a kérdést, hogy aktiv politikai hatása lehetett-e Magyarországnak, melynek 1516-ban állitólag 140,000 arany jövedelme van, ebből 100,000-et fordit hadikiadásokra, mely czimen azonfelül 400,000 arany adóssága van? Marad a többi szükségletre 40,000 arany.[1] Oly állam, melynek főkatonái és tisztjei részben koldusok, részben szereznek, de maguknak, nem lehet erős. Nincs királyi akarata, nincs gazdasági érzéke; erős tehetségü egyes államférfiai csak annyit érnek, a mennyi a [illegible] értéke van az ő *külön* működésüknek.

A nemzetnek, mint ilyennek nincsen súlya, [illegible] egyesnek van. Az egyén pedig — mint mondók — szerez, de az államtól, illetőleg akkor a királytól veszi el a fenntartásához szükséges alapot.

Folytathatnók a magyar, illetőleg a szlavon társadalom jellemzését, sorrendben összeállíthatnók 1516—1526-ig mind azt a sok jóakarattal készült országgyűlési törvényt, mely a végek s különösen Jajcza fölsegéllésére vonatkozik, de

[1] A [illegible]

lényegileg csak az derülne ki, miről eddig is annyi részlettel számoltunk be: nincs katona, mert nincs elegendő pénz és élelem, tehát a végvárakat folytonos veszedelem környékezi. 1514—1520-ig nincs rá egyenes adatunk, hogy Jajczán ki volt tulajdonképen a bán, illetőleg kik a bánok.

Horvát-Szlavón-Dalmátország közigazgatása voltaképp a szlavón és horvát al-bán, bánhelyettes: Batthyány Boldizsár kezén van, mert grabarjai Beriszló Péter veszprémi püspök, kincstartó, bán, zenggi kapitány, mint „banatus regnorum Dalmacie, Croacie et Slavonie" *prefectus* valójában, katonai főparancsnok, noha 1514 óta már bánként szerepel. Mint ilyennek a jajczai végvár ellátása, védelme az tisztéhez tartozik. Meglehet, hogy a király egyes főtiszteket megbízott bánsági teendőkkel, mint 1519-ben Paksy János kapitányt, de hogy a törvény értelmében két bán lett volna 1520-ig, annak nyomát nem találtuk.

Ott kell fölvennünk a fonalat, a mikor Ulászló király tanácsadói, halálát megelőzőleg országgyűlést hívtak össze. Az országos rendek ekkor (1516 III. 26.) két héttel Ulászló halála után fölszólították Batthyány Boldizsárt, a helyettes szlavón albánt, hogy testvére, Benedek budai királyi várnagy segedelmével lássák el Jajcza várát.[1]

Meglehet, hogy Budáról még 1516 márczius havában küldtek élelmet Jajczába, ámde a törökök elfogták a szállítmányt s a kisérőket levágták, meglehet azonban az is, hogy éppen e baleset alkalmából kapták Batthyányék az említett rendeletet. Budán, a hol Jajcza elestét már majdnem bizonyosra vették, nagy költséggel újabb élelmiszállítmányt állítottak össze s új csapatokat szerveztek. Fölötte kétes volt az ilyen ellátás, illetőleg csapatbevonulás, de ezt a fontos ügy érdekében meg kellett kisérleni.[2] Horváth Márton és Zolthay János bízattak meg a vállalat kivitelével.[3] Velencze is épp oly tisztán látta Jajcza veszedelmét, pénzt és katonát ők is *igértek*.[4]

[1] Oklt. CLXVI.
[2] Oklt. CLXVII.
[3] U. o. CLXVIII.
[4] Marino Sanuto. XXII 132—3, 556.

Jajcza valamikép megállotta helyét, mert Beriszlóék erősen ügyeltek és mindig a kellő időben tudták a vár megrohanását megakadályozni. Beriszló Ferencz, a *dobori* örökös ispán[1] tudta, meg legelőbb a törökök szándékát. Bocsácz (Jajczától 30 km) tornyát a török régebben elpusztította. Ámde a boszniai pasa ezt a bocsáczi erősséget föl akarta építtetni. Ez annyit jelent, hogy Jajcza észak felől elzáratván, a török had bármikor kiéheztetheti a jajczai őrséget. Attól tartanak a végbeli katonák, hogy, ha fegyverszünet áll be a törökkel, Bocsácz a töröké marad. Jajcza és környéke 1518.

A mieink szokott nemtörődömséggel vették a hírt, mely egyelőre csak a jajczaiakat érinti közelről. Csupán az a néhány érdekelt végbeli tiszt ismerte Boszniát, a magyar akkor még kevésbbé volt expansiv természetű, mint ma. Bocsáczon állítólag 2000 embere van a pasának, a ki Radoslovonál — helyesebben Radulovonál, 4 km északnyugatra a verbászmelléki Krupától — gyűjti össze a dologra kirendelt népet. Jajcza végleges fölmentéséhez, illetőleg Bocsácz visszahódítására legalább 800—1000 jó puskás s 2000 huszár szükséges, különben elvész Szlavónia[2]. Bocsácz vára alá már különben bosnyákok is települnek, bizonyságául, hogy a török uralomban bizakodnak. Különben a török foglalás egyelőre nem is volt annyira erőszakos, mint később azután az iszlám megerősödtével. Érthető is, mert a töröknek munkáskézre nagy szüksége volt. A török főtisztek között sok a „szláv" renegát s ezek pénzért és jó szóért megférnek úgy Velenczével,[3] mint a magyarokkal. Arra is van eset, hogy élelemben megszorult magyar őrséget pribek (iszlamitává lett keresztyén) kisegitett. Ez kölcsönbe ment, mert viszont a török őrségnek jólesett, hogy a mieink nem

[1] Ez a Dobor nem a szreberniki bánság vára, hanem Brod és Grabarja közt fekvő zsupa Pozsega megyében. Csak úgy mellesleg utalunk arra a körülményre, hogy a pozsega-megyei és a bosnyák helynevek közt számos a vonatkozás.

[2] Oklt. CLXIX—CLXXII., CLXXIII. Beriszló Ferencz 500 fegyveressel és 600 puskással, valamint az esztergomi érsek és Pécs huszárjaival beérné s Bocsácz visszavételét megkisérlené.

[3] Marino Sanuto XXV. 134. l.

bántották őket, ha a szultánnak más csatatéren rosszul ment a sora. Három évig tartott így is ez a „várépítés". (1519 május 18.)[1]

Azonban a végvárak helyzetének a komolyságát a rendek előtt nem kellett hosszasabban bizonyítgatni. Hiszen 1516-ban (két részletben: augusztus 1-től 1517 január 6-ig) két forintot szavaztak meg a végvárak, illetőleg Jajcza fölsegéllésére.[2]

Szlavónia ekkor igen ügyes főadószedőt (dicatort) kapott Batthyány Ferencz (B. Boldizsár fia, a későbbi hir. neves bán) személyében. A szlavón subsidiumból (segélyből) kellett pedig előteremteni úgyszólván mindazt, a minek Jajczában és Horvátországban híjával voltak.[3] A régi rablógazdálkodás — minthogy a szlavón adó mindig gyérebben folyt be — még zordabb alakot ölt, mint előbb. Jajcza szükségletei czímén Bártfa városával fizettetnek (1517 július 15.) 800 forintot.[4] Eperjes városát pedig, minthogy Perényi Imre nádortól Jajcza és Nándorfejérvár hirtelen szükségleteire hirtelen kölcsönt vétettek fel a királylyal, a nádor kapta zálogba, övé az összes jövedelem, míg a király tartozása fönnáll.[5]

2.

1518. Országgyűlési rendelkezések Jajczát illetőleg.

Mindezek a pillanatnyi segélyek csak kimerítették az ország anyagi erejét, de a végváraknak nem használtak.

[1] Oklt. CLXXXIX.

[2] A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Szabó Dezső 1909. 8. l. — Ulászló korára nézve legjobb Fraknói Vilmos részlete a millenniumi tört. kiadásában. — Oklevélpublicatióival s monographiáival Fraknói úgyszólván creálta a Jagelok korát.

[3] Oklt. CLXXIII.

[4] Oklt. CLXXIV.

[5] Ezen érdekes ügyletről l. Oklt. CLXXVI—CLXXX., CLXXXIII., Kolozsvárt illetőleg CLXXXII., V. ö. Szabó D. i. m. 143—4. l., 146—7. l. Jajcza czéljaira a vasmegyei adószedő az ügy sürgősségére való tekintettel a befolyt segélyt a jajczai várkapitánynak egyenesen szolgáltassa be. CXCIII. A zágrábi káptalan emberei 1517 XII. 18-án Jajcza vára védelmére küldettek a horvát bán vezérlete alá. Oklt. CLXXXV. V. ö. Pray: ARH. V. 26. — Kerchelich Hist. Ep. Zag. p. 212. — Starine V. 170. — Korponát illetőleg CLXXXVIII.

Az ország többsége ösztönszerűleg érezte, hogy ezen az úton nem lehet a birodalom határát megvédeni. Hiszen az ország felségisége forgott koczkán. Zsigmond lengyel király a jóakaratú nagybátya szemével nézte az ország vergődését, Miksa császár azonban egyenesen arra tört, hogy a magyar successiónak útjat egyengesse. Ismeretes, hogy úgy Zsigmond lengyel király, de különösen Miksa császár egy afféle vegyes: nemzetközi ellenőrző bizottság utján szerették volna az országot igazgatási jogaiban megszorítani. A mi azonban 1517-ben nem sikerült, azt Miksa a végek, nevezetesen Jajcza vára menthetetlennek látszó állapotára való tekintettel 1517-ban akarta más formában, természetesen a saját érdekében megújítani.

Az alkalmat Jajcza nyugati védő erődjének: *Jezeronak*, Gyülhisszárnak, elfoglalása szolgáltatta. Jezero 11 kilométernyire fekszik Jajczától s a török birtokában az anyavár helyzetét tarthatatlanná tette.[1]

Mi maradt meg a Mátyás király alkotta várszerkezetből? Jajcza és Banjaluka,[2] a közbenső várak, nyugat, dél s kelet felől mind török kézen, s elesett Szrebernik. Ki segítsen? Miksa császár 1518 április 13-ika előtt azon esetben, ha a magyar korona vállalja az ő kormányzói gyámságát, kötelezi magát Jajcza élelmezésére, megvédelmezésére, sőt élére áll a pápa által szervezendő egyetemes keresztény vállalatnak a török ellen. Még határozottabban szól a császár 1518 április 13-án Insbruckban kelt levelében. Ha a Rákos vagyis az országgyűlés rája, mint tapasztalt rokonra, atyai barátra bízza a gyámkormányzóságot: Jajczát hajlandó ellátni élelemmel s fölmenteni. Szapolyai János vajda áskálódása ellen hajlandó 4000 gyaloggal és 500 lovassal megvédelmezni az ifjú királyt.[3]

Miksa ajánlata, melyet különben a horvát bán is támogatott, nem tetszett a rendeknek. igen erősen meg-

[1] Oklt. CLXXXI. Zsigmond lengyel király testvére ugyancsak indokolt. Jól érzi, hogy „demum totum regnum in discrimen veniet."

[2] Oklt. CLXXXVI. 1518 ez Jezero elfoglalása előtt készült. Ahol meg Jezerot, mint a magyar király birtokát sorolja fel a jegyzék.

[3] Pótlék III., IV.

látszott rajta az önös czél. Mátyás király, a magyar „Achilles“[1] halála óta csak 28 év telt el s az országnak egykor oly fényes szerepét még sem feledték el az epigonok. A souverainitás s a magyar korona megvolt még s nem az a csoda, hogy a nemzet önrendelkezési joga mellett erős párt állott, hanem a gyöngeségnek jele, hogy jelentős tényezők nem bíztak a nemzet erejében.

Hiszen a törvények és előírások jók. Tudták a rendek, hogy mit kellene tenniök. Kimondták nyiltan, hogy, ha Jajczát és Banjalukát meg nem segéllik, vége van Szlavóniának, Pozsegának, Valkónak s a német tartományoknak. Ezért Jezerót és Bocsáczot minden áron vissza kell foglalni.[2] Tudta ugyancsak mindenki, hogy a várakat élelemmel és fegyverrel el kell látni, hogy a bánok kipróbált jó vitézek legyenek s hűtlenség terhe alatt egyik bánnak mindig a várban kell lenni. A várnagy, mint királyi tiszt, a lőszereket és élelmet illetőleg felelősséggel tartozik.[3] A kincstartók a kapitányok és az őrség zsoldját fizetni kötelesek. A bánok tiszte, hogy ügyes hírszerzőket tartsanak, a kik az ellenség mozdulatairól értesítést adjanak. Ha a bán elhanyagolja tisztét, elmozdítandó.[4] Az őrség létszáma 500 lovas, a kik félévig szolgálnak a várban s aztán a király Budán szolgáló 500 lovasával fölváltandók. Nagyon jól tudják azt is,[5] hogy a végvárak falai düledeznek, hogy az ellenség számos embert elhajtott, hogy kevés a segély és rosszul osztják szét.

S mégis hiába volt a sok rendelkezés. Sikerült ugyan egy-két merészebb vezetőnek élelmet juttatni Jajczába,[6] de hiába szedi össze egy-egy adószedő a gyéren befolyó segélyt, hiába fenyegeti meg a király a lanyha pénzügyi kezelőket, a budai udvar izgatott stylusú levelei nem segí-

[1] Verancsics A. munkái. VII. 46.
[2] 1518. Tolnai végzések I. cz.
[3] 1518. Bácsi végzések 10. §.
[4] Acta Tom. IV. 110.
[5] 1518. Bácsi o. gy. I. 2. §.
[6] 1519. III. 10. Oklt. CLXXXVII.

tenek a bajon.[1] Minden, mintha ólomlábon menne Bakócz Tamás pénzt ugyan igér, de nagyon biztatja Jajcza védelmére kipróbált vitézeit, szeptember vége előtt nem reméli, hogy Jajcza eleséghez jut.[2]

A szreberniki (Szrebreniki) bánság vége

Még szomorubb a szreberniki bánság állapota, melyhez *Tesány* és *Szokol* vára tartoztak. Bánja *Matusnai* (Matucsinai) Tamás. E várakban alig volt ember s Tamás bán nem törődött sem élelemmel, sem lőszerrel, hanem otthagyta Szreberniket és visszament Magyarországba. Bali bég, a szendrői és Musztafa, a vrbosznai pasa kémeik utján megtudták a várak állapotát, egyesitek hadaikat s fölös számu csapataikkal éjszaka megrohanták Szreberniket, létrákon megmászták a külső körfalat.

Az őrség visszavonult a fellegvárba. Becsületére legyen mondva a vezértől elhagyott kis csapatnak, vitézül védelmezték ezt a nem éppen jókarban tartott, régi modorban épitett várat. Az ostromlók voltaképp kiéheztették az őrséget, mely tiz nap mulva becsületszóra, szabad elvonulást kötvén ki, feladták a várat. A vezérek, ugy látszik, nem tudták csapataikat visszatartani, mert a gyermekeket és asszonyokat letudva, a várból kivonuló őrséget egy szálig lekaszabolták.

A tesányi és szokoli őrség értesülvén a szreberníkiek sorsáról, hijával lévén minden fölszerelésnek, fölégették a várat és elvonultak. Csakhogy a bennszülött lakosság egyet forditott érzületén s az erősebbik felhez állott, elárulván a hegyi utakat a töröknek, a várakbeli szökevények közül csak igen kevesen menekülhetének. Ilyetéńkép gondatlanság és az anyaország nemtörődömsége ezeknek a Zsigmond kora óta magyar kézen lévő váraknak sorsát végleg eldöntötte. A léha Matucsinai Tamás számüzetése s nevnai várbirtokának elkobzása nem változtatott a bosnyák birtoklás további sorsán: elveszett végleg és visszahozhatatlanul.[3]

[1] 1519 VII 7. CXCIII a pénzkezelés ügyi folyó [illegible]; I. Szabó D. i. m. 161., 163. l. 1519 VIII. 20. CXCVI [illegible]

[2] Oklt. CXCIV. 1519. VIII. 19.

[3] Nevna vára Valkómegyében, a Dráva- és Dunaköz táján 1474-ben került Matucsinai Gábor kalocsai érseknek és testvérének, Mihálynak, kezük

Török-magyar béke 1519.

Az 1519 április 1-én Budán s május 30-án Drinápolyban három évre kötött „béke" [1] határozottan *rossz* béke, a mellett éppen nem igérkezik tartósnak. Bélay Barnabás, a derék es éleseszű magyar portai követ csak annyit ért el, hogy írásba foglalták azt, a mit a török hódítás fegyverrel eladdig máris elért.

Jajcza és Nándorfejérvár ugyan megmaradt még a király kezén, de míg Jajcza csak *Zvecsáj, Orbászvára* és *Banjaluka* felé függ egybe a szent korona területével s ott is aláköti a közbenső bocsáczi immár török erőd. Nándorfejérvárt nyugatról Sabácz védi némileg, Szendrőtől keletre azonban teljesen el van szigetelve.

A határok e béke alapján oly rosszak, hogy még a békében is csak a harcz a megélhetés módja. Ha Jajczát élelmezni akarja a király, lehetetlen elkerülni a súrlódást. Arról tesznek egyébként a mindkét fél szolgálatában — néha fölváltva — álló martalóczok. Azután az őrségek fölváltásánál is elkerülhetetlen a harcz. A király egyfelől panaszkodik, hogy *magyar, szlavón, horvát* és *bosnyák* alattvalói ismételt fölszólítására sem küldtek hadakat Jajczába, másfelől meg, hogy a békekötés ellenére török területen zsákmányt tettek. Küldjék el hadaikat élelemmel Jajczába, a bánok máris várják őket a szávamenti révekben, a zsákmányt pedig szolgáltassák vissza.[2]

a bán fia volt. Csánki i. m. II. 287 l. A szreberniki bánok sorozata nem teljes; Pesty F. próbálkozott vele a Századok 1875. f. Nevna várát *Keserű* István kapta Matucsinai István után. Keserű István Sztrezsemlyei Györgygyel 1508. volt szreberniki bán. Istvánffy Szreberniket ír egyik helyen, a másikon Srebreniczát, az ezüstbányáiról híres vártelepet emlegeti. 1476-ban ugyan felprédálta Brankovics Vuk vajda, de a vár épen maradt. Valószínű, hogy ezúttal *Szrebrenicza* váráról is van szó, mert Szrebernik már akkor nem ment komoly várszámba. Az 1519 III. 28. magyar-török békében Zrebernyk cum suis *oppidis* et villis emlittetik, valószínű tehát, hogy Szrebernik vára a *bánságnak* volt a középpontja: város mellette nincs, holott az ezüstös *Szrebrenicza* mellett város van. L. különben e munka 105. l.

[1] Theiner: M. H. II. 626. és Aszl. Oklt. 279. l.

[2] Oklt. 1519 VIII. 22. CXCV. Furcsa, de jellemző kívánság. 1519 VIII. 29. felszólitas a hanyag Csáktornyai Ernuszt Jánoshoz. Oklt. CXCVI.

Ugyancsak ezek a háborura önként utaló körülmények állanak fönn a törökökre nézve is; Jajcza mellett kell elvonulniok, ha Bocsáczra igyekeznek, melyet saját érdekökben kellett megerősiteniök.[1] Ezért jár minduntalan a hire, hogy a török Jajcza ostromára készül.[2]

A külföldi segély.

Ebből a helyzetből önkénytelenül folyik, hogy a magyar külpolitika vezetői immár a birodalom fennállása érdekében elhatározzák, hogy Jajcza (és természetesen Nándorfejérvár)[3] ellátása érdekében külön (particularis) követséget menesztenek a pápához, a római-német császárhoz és a lengyel királyhoz, a kikkel ezirányban tárgyalni s concret megállapodásra jutni tartoznak.[4] Már a nemzeties fölfogásu pártban is megingott az önbizalom, érezték, mert érzés az s nem számitás, hogy egymagában ez a nemzet nem bir a törökkel.

Az állapotokról a vén Bornemissza János, az egyik királyi gyám, adja a legtisztább képet. Nem ismeretlen ez a határozott hangjánál fogva talán tulzásnak vélelmezhető jelentőlevél, melyet a lengyel királyhoz intézett. Pedig nem túloz. Ránk tisztességes, tapasztalatokból leszűrődött itéletü, szókimondó embernek a benyomását teszi. Az sem lepheti meg az embert, hogy kortársai közt akadt, a ki meggyanusitotta az alacsony sorsból fölvergődött királyi mindenest.[5]

[1] Oklt. CLXXXIX.

[2] Oklt. CXCI—CXCII., CXCVIII. Jezenoról, hogy 16 ezer aranyat küldenek Jajcza megerősitésére, kötve hiszszük.

[3] Nándorfejérvárról azért esik kevesebb szó, mert élelmezése a Duna és Száva felől nem járt annyi nehézséggel

[4] Oklt. CXCVIII. 1519. bácsi végz. XXXVIII. sz. 4.

[5] Horvát István: Werbőczy emlékezete. II. köt. 118—125. pont egykorú, 1526. évi feljegyzés alapján azt irja Bornemissza Jánosról:

A legfukarabb szerző, jövedelméből semmire sem költ. Budán nem építtet semmit. Ő az udvar provisora (élelmezési tisztje). Ez látja el a király s királyi kamarások kis havi asztalát, ebből fizetik a szolgákat s kegydijasokat, valamint a királyi palotát. Bornemissza nem törődik, a kir. palotán nincs egy ép ablak. Ha esik az eső, a csöveken keresztül csurog. Úgy bánik a pénzzel, mint a magáéval, s mindig azzal áll elő, hogy ő nevelte s őrizte a királyt.

Parasztból lett nemessé, egész életében ingyen élt, mert nem kellett semmivel sem törődnie.

A mit Bornemissza írt, azt mindenki igaznak tudta, de legelőször ő adott hangot a közérzésnek. A diagnosis helyes volt, de az orvosság már nem használt a beteg szervezetnek.

Bornemissza János a végvárak helyzetéről 1521.

„Ebből megláthatja Felséged — írja 1521-ben a lengyel királynak —, hogy milyen rosszul igazgatják Magyarországot. Horvátországból a török a népet elhajtotta, azok, a kik megmaradtak, mindenfelé elszéledtek, legtöbben velenczei területre menekültek.[1] Mindazonáltal néhány erősség még megmaradt, de olyan állapotban, hogy az őrségnek vagy el kell vonulnia, vagy éhenhalhat. Korbáviában minden elhagyatott, Karlovics gróf fia a királyi őrséggel és az esztergomi érsek — Bakócz Tamás — segitségével, a kinek nővérét bírja feleségül, még valahogy lélekzik, de ő is azon van, hogy Szlavóniában kárpótolják néhány várral.

Boszniában már nincs menedék, mert valamennyit elfoglalták a törökök. Jajcza vára Isten segítségével kevés őrséggel még megmaradt, de igazában csak az Isten mentheti meg a végveszélytől; ezért úgyszólván már nem a mienk; pedig ha elvész Jajcza — a mit távoztassa az Úr Isten —, Szlavóniáról és Magyarországról nem is szólok, rövid idő mulva meg fogja érezni Styria, Karinthia stb. és Ausztria, mert akkor a törökök száraz lábbal mehetnek a Dunáig.

Hallottak a törökkel való békéről, de csak úgy a suba alatt. A mi a végvidéket illeti, azok nagyon keveset szolgáltatnak s azt is rendetlenül, ez tehát mit sem számít.

Nincs senkije, még a szolgáján sem segít, nem tudja senki, hogy mennyi a jövedelme s mit tesz a pénzével. Mátyás király idejében Ráskai Balázs volt az udvarmester (1477—84). Alája tartozott a budai kir. istállón kívül a visegrádi kir. lak s a kir. számvevőségi kamara is. Egy csomó inast és katonát fizetett s mégis tízezer aranyat mutatott ki fölöslegképen. Ezt a király kevesellette s bottal jól megverte.

Rászólt a budai és pesti tanácsra, hogyha a felség valamit az ő akaratok ellenére parancsolna nekik, azt ne teljesítsék. Világi létére apátságot bír. A végén megjegyzi: „Ebből látszik, hogy ki légyen a közügyek megrontója". Ha ezt a jellemző pletykát összevetjük Bornemissza alább a szövegbe iktatott levelével, nem hisszük, hogy a történeti kritika Bornemissza ellen döntsön. Bornemissza fukar, morcsos, de tisztakezű ember volt.

[1] Dalmácziába.

A jövedelmekre vonatkozólag tény az, hogy a kincstárnokok királyi levelekkel lekötötték a királyi Fenségnek majdnem minden jövedelmet még a jövőre is. Ebből fizetik a költségeket, ebből él a király s ebből telik ki embereinek az élelme.

A királyi kincstár, letudva az aranyat, ezüstöt és a drágaköveket, zárva van. A király ezreket érő holmiját, selymet és drága szöttest férgek pusztitják és molyok eszik.

Hogy a királynőre milyen gondjuk van, azt mindenki felérheti észszel, abból, hogy a király ilyen kiváló országokban alig tud embereivel megélni, néha még a konyhát se tudják ellátni. Mikor aztán misére megy, a szegények számára alamizsnaként egy-két forintot, néha még kevesebbet adnak a kezére.

A pápa az egyház kincséből — miután a katholikus fejedelmek békét kötöttek — a királynak 2000 forintot[1] küldött legátusai által Pozsonyba, a török ellen, a végvárakra pedig azonfelül puskaport, gépeket és élelmet 7000 forint erejéig. Ha ez nem történik, nem tudjuk, hogy kezén maradtak volna-e ezek a helyek.

Hogy miképen bánnak itt a követekkel, azt magatok tudjátok, nem szólván a törökről és a többi fejedelemről, erről jobb szót nem ejteni.

A kanczellária felbomlott, nincs, a ki reformálja. A pecsét kézről kézre kereng. Néha a kincstárnokon kivül egy tanácsnok sincs jelen. A mostani kincstárnok[2] úgy illik ehhez a hivatalhoz, mint a disznóra követem alássan a nyereg. Az zálogba tenné a Felség összes jövedelmeit. Most már elkezdték a városokat zálogba adni, mert várak már nincsenek és a melyek még vannak, azokért nem ad senki semmit.

A mellett a hatalmasok elnyomják, ütik, kidobják a gyöngéket; az özvegyek és árvák sirnak, panaszkodnak, napi renden a gyilkosság, igazságot senki sem szolgáltat.

[1] Arany forintot.

[2] Három is volt 1521-ben. Varday Pál vál. veszprémi püspök, Beriszló Péter után, márcz. előtt Báthory András, azután Bethlenfalvi Thurzó Elek. Valószinű, hogy Báthoryt érti.

A király káptalani stallumokat — Csehországot letudva — senkinek sem adományozhat, mert valamennyit elszedték a főpapok, a bárók és nemesek. Egy-két káplánt sem tud az udvarában tartani. Udvarában, kevés kivétellel, nincs okos ember. Ezek is a magukéból élnek, nem a király kegyelméből.

Csak két nagyobb püspökség maradt meg.

Az ország védelmére szervezett végvári tisztségeket nem azoknak adják, a kik értenek a katonáskodáshoz, hanem nagy uraknak, a kik nem értenek hozzá, így veszett el azután egy csomó végvar. A hatalmaskodók akarata teljesedik, ők döntenek a királynál is, a rendeknél is. Szövetkeznek egymással, egyezséget kötnek, hittel elkötelezik magukat és a mikor számon kérik tőlük az igéretet, azt felelik, hogy hiszen nem a király ellen, hanem a saját védelmükre álltak össze. Így aztán az Istenben, a királyban és a saját szolgálatában való bizalom megszünt. Azért mállott el az ország, mert nagy s kis bárók egyaránt a szövetségesekben: kalandosokban inkább bíznak, így azután nem is lehet a szövetségesek miatt semmi rend. Majd minden vármegyében szövetkeztek a tehetős nemesek, ott nem is tud a jogrend tért foglalni. Ott, a hol pedig nem az igazság uralkodik, lássák és ítéljék meg mások az ország állapotát. Megverte az Isten két évvel ezelőtt ezt az országot, félő, hogy az Isten ostora ezt az országot, a mely folyton háborúkkal küzd, meg fogja verni rövid időn belül. Ezen sír a köznép a végeken és folyton könyörög az Úristenhez.

Nincs senki, a ki nyíltan merne szót emelni, vagy helytállani ezért a gyönge királyért, a ki jó és az Istentől mindennel meg van áldva, a külső segedelmek sem hiányoznak, így itt vannak a keresztény fejedelmek, meg a csehek. És mégis csak az Úristenben van irgalom."[1]

Csakugyan, mintha az Úr lelkének irgalma őrködött volna amaz elhagyatott jajczai erősség fölött.

Paksy után *Keglevich* Péter, a horvát végvidéki har-

[1] Acta Tom. i. h.

czosnak igazi jellemképe és *Tahy* János nem rokonszenves, de kemény vitéz vállalják a keserves jajczai báni tisztet, 1520—22. A várban Keglevich ült.

Keglevich Péter életrajza megiróra vár. Tudnók ugyan indokolni, ha e munkálat keretébe beiktatnók élte folyását, de annyi ága-boga van e jeles harczos viselt dolgainak, hogy jajczai vitézkedése pályafutásának csak kisebbik része. Néhány szót mégis ejtsünk róla. Keglevich Péter.

Buzsimi Keglevich Péter, II. Lajos és I. Ferdinánd királyok idejében hatalmas vezéralak, régi horvátországi családból, kinek ősi birtokai Buzsim és Keglević.[1] Nincs kizárva, hogy Keglevichek ősei [illegible] dalmácziai pásztor-törzsfők voltak. K. Pétert II. Lajos a jajczai vár kapitányává, majd bánjává, utóbb, 1525-ben ismét kapitányává nevezte ki. Ezt a tisztséget becsülettel viselte és jutalmul, úgylátszik, 1524-ben vagy 1525-ben Fejérkő várát kapta a királytól.

A mohácsi vész után K. Péter állandóan megmaradt Ferdinánd hűségén, váraiban tartott vitézeivel harczolt a török és a Jánospárti urakkal. 1538-ban Nádasdy Tamással együtt horvát-szlavon bán lett s mint ilyen, bántársával együtt folytatta a török elleni küzdelmet. 1538-ban a töröktől ostromolt Dubicza várának nem tudott elég gyorsan segítségére menni — katonahiány és betegsége tartóztatták —, úgy hogy ez a vár is elveszett.[2] Báni hivatala gyakorlását a Szapolyai-pártiak, különösen Török Bálint, valamint a veresége óta a déli vidékeken bujdosó és intrikáló Katzianer is megnehezitették.[3]

Az 1542 novemberi pozsonyi országgyűlésen Nádasdy Tamás lemondott a bánságról, K. Pétert pedig az ország és király letettek, ill-fő- és jószágvesztésben elmarasztalták, mivel magtalanul elhalt veje, csáktornyai Ernuszt Gáspár várait nem bocsátotta a fiscus kezére. A mérhetetlen gazdagságú Ernuszt Hampó-javak utolsó birtokosának, Ernuszt Gáspárnak K. Péter leánya volt a felesége, a ki akkor özvegyen maradt. K. Péter az Ernuszt-várakat: Csáktornyát, Sztrigót, Kaproncát, Szentgyörgyöt a kir. kamara több felszólítására sem adta ki, azzal a megokolással, hogy leánya teherben maradt. A kamara végre két főúri hölgyet Gyulai Annát és Bradács Ilonát küldte a tényállás megállapítására, de K. Péter ezeket be se eresztette várába. Ferdinánd elé idéztetvén, megígérte a birtokok kiadását, de ígérete teljesítését folyton halasztotta, lányát pedig közben ujra férjhez adta Bánffy Lászlóhoz. Ennek következett a nevezett országgyűlésen az elítélés, a végrehajtással a bánságban utóda, Zrinyi Miklós bizatott meg, kinek magának is fájt a foga az

[1] Thallóczy—Hodinka, Melléktart. oklt. I. 18. l.
[2] Istvánffy lib. XIII.
[3] Barabás, Zrinyi Miklós. oklt. I.

Ernuszt-várakra.[1] Zrinyi Miklós sietett az öreg, hetven év körüli K. Pétert Csáktornyán ostrom alá venni; szorongattatásában az ki akart szökni a várból, hogy, állítólag, a törökhöz meneküljön, de emberei árulása folytán Zrinyi kezébe esett. Az új bán elődjét éveken át fogságban tartotta, a várakat egymásután elfoglalta, sőt K. Péterrel oklevelet is állíttatott ki, melyben ez Kaproncza várát eligéri neki arra az esetre, ha a királynál kegyelmet eszközöl ki neki.[2] Ferdinánd király végre 1548 október 14-én meg is kegyelmezett régi szolgájának és birtokait visszaadatta,[3] de Keglevich és Zrinyi közt a jó viszony soha többé nem állt helyre. Az Ernuszt-örökség Zrinyi Miklós kezén maradt, a ki 1549-ben feljelentette haragosát a királynál, hogy orgyilkosokat küldött élete ellen.[4] A vád úgylátszik alaptalan volt, Ferdinánd vizsgálatot sem indított[5] s Keglevich háborítatlanul élte le napjait családi váraiban. 1554-ben még Buzsimi várában tartózkodott, ez év végén vagy a következő év elején halt meg. Örökösei 1571-ben hiába követelték hosszú per során az Ernuszt-javakat a szigetvári hős örököseitől.[6]

Összevetve élte folyásának fontosabb tüneteit, egy Zrinyi Miklós-féle fából faragott alakot látunk magunk előtt: összes jó s nem jó tulajdonságaival. Balkánias typus, verekszik akár a félvilággal is, hűséges, hatalmaskodó, ott s úgy szerez, a hol s a mint lehet. Jobb bánja azonban Jajczának nálánál nem volt.

Jajcza megrohanása 1520—1522 körül.

Mesébe illő — meglehet, hagyomány útján is kiszínezett — harczi esemény fűződik bánsága emlékéhez.[7] Nem ütközetről van szó, avagy rendszeres ostromról, hanem a bosnyák harczok folyamán akkoron napirenden levő csalafintaság, rajtaütés meghiúsításáról.

[1] Istvánffy lib. 14, 15; Ferdinándnak a hűtlenséget kimondó oklevele kiadva Barnabás, id. m. II. 169. l.

[2] Barabás, id. m. II. 180. l.

[3] Oklt. kiadva Barabás, id. m. II. 217.

[4] Barabás, I. 109.

[5] Felelete Zrinyinek u. o.

[6] Barabás id. m. és Istvánffy. † 70 éves korában; neje Sztrezsemlyei Bora, előbb férjezett Zayné.

[7] Erről három kútfő (Oklt. CCIV., CCXI., CCXII.) áll rendelkezésünkre: Istvánffy, Tubero és Brutus J. Mihály. Nagyjából egyezik az elbeszélés. Tuberoć tán a legrészletesebb, de hogy pontos is, az kérdés. Mindegyikben van valami részlet, a mit jobban kiszinezett. Az időpontra nézve csak az állapitható meg, hogy Szulejmán szultán trónralépte *után* — tehát 1520 szept. vége után — ment végbe az esemény. Istvánffy chronológiája 1527-ig hibas, azért bajos oklevél híján megallapítani állításait.

Állitólag Szrebernik elfoglalása után történt, hogy a szarajevói besliák (zsákmányra dolgozó haramiák, rémületet keltő rablók) látván, hogy a magyarral könnyen el lehet bánni, elhatározták, hogy meglepik a várat s hágcsókon fölmászván, végeznek az őrséggel. A várban 200 lovas s 200 gyalogos alkották az őrséget.[1] A besliák fenyes jutalmat reméltek, ha vállalatuk sikerül. Béke lévén, föltételezték, hogy a magyarok nem ügyelik az ellenséget s különben is valamelyes cselfogással majd csak túljárnak éberségükön.

Csakhogy Keglevich Péter még a Corvin János és a Derencsényi-féle világban vitézkedett s a hiúz ébersegével kémleltette a határt. Vinac—Koszorúvár már török kezen lévén, ugyancsak nehéz volt a kalauzok és kémek dolga. Azonban mégis megtudta, hogy az ellenség sok lajtorjat készit. Ebből rájött, hogy a vár ellen terveznek valamit. Az őrséget erre készenlétbe helyeztette, nyereg alatt állott a ló. A strázsákat megkettőztette s az alacsonyabb falakat válogatott fegyveresekkel őriztette.

A törökök nagy kerülővel a városhoz legközelebb eső völgybe értek s az erdőben ütöttek tábort. Azonban bármily ügyesen jártak is el, Keglevich kémei elől nem rejthettek el magukat. Az volt a terv, hogy másnap hajnalban,[2] szürkület előtt, nekitámasztják a lajtorjakat a falnak s a várőrséget meglepvén, elfoglalják a várat. Péter bán — nagyban kellene tévednünk, ha nem szerzett kémet a támadók közül — értesülvén a tervről, Cseri Balázs[3] nevü magyar kapitányát 100 lovassal nagy csendben, jó nagy kanyarulatban az ellenség háta mögé küldötte azzal a paranccsal, ha majd ágyuszóval jelt ád, hátban támadják az ellenséget és vágják. Ő maga pedig összeszedette a szebb formajú asszony- és leánynépséget a varosban s ünnep

[1] Tuberonál, Brutusnál 300 lovas.

[2] Tuberonál 4 órakor.

[3] Cser helység Szond és Jakabfalva körül Bácsmegyében. Cseri odavaló nemes cs. L. Csánki i. m. II. 146—170. ll. Azonban Istvanffy szerint hontmegyei. Tubero szerint Cseri Balázs kémlelte ki a besliákat. Szerinte 200 lovast adott Cseri Balázs alá.

lévén, meghagyta nekik, hogy szépen kiöltözve járják el a völgy előtti tisztáson a kolót és énekeljenek mellé.[1] Természetesen biztatta az asszonynépséget, hogy ne ijedezzenek, mert a mint baj lesz, azonnal segedelmükre siet. Az asszonyok erre bátran megindultak, de úgy, hogy a törökök láthatták, a mint a városból kijönnek s feléjük tartanak.[2] Ekkor a törökök egyebet gondoltak, letették a lajtorjákat s az asszonyok felé sompolyogtak. Erre várt Keglevich. Megadta a török háta mögött várakozó lovasoknak a jelt, ő maga pedig arczélben támadta a rablókat. Így két tűz közé fogatván, alig maradt a rablók közül hírmondó.

A szépen, hősénekek módjára kiszínezett orvtámadás valójában így történt-e, vagy csak a magva igaz, ma nem állapítható meg, de a lantosok sokáig danoltak róla. A történetnek nagyjából igaznak kell lenni, mert a földolgozásokban mutatkozó különbség is nagyon csekély.

Sajnos, hogy ezzel a vitézi tettel Jajcza nem menekült meg az állandó fenyegetéstől. 1521-ben egyik portyázás érte a másikat. Megelőzőleg a horvát végeket, nevezetesen Knint dúlták fel a törökök, tönkretették Orlovicsékat s egy csomó kisebb curiát. Legszomorúbban esett azonban Beriszló Péternek, a hős bán-püspöknek halála, a ki boszszút akarván állni, tőrbe esett s megöletett.[3] Jajcza azalatt folytonos élelmiszerhiányban szenved. Keményen rá kell izenni a zágrábi káptalanra, mely most is késett vele, hogy

[1] Tubero szerint a törökök alkonyatkor érkeztek táborukhoz.

[2] Tubero szerint az asszonyok holdvilágos éjjel tánczoltak. A törökök nem készültek el lajtorjáikkal, azonközben kimozdult a hajnal. Látván, hogy nem koczkáztathatták meg az ostromot, a törökök az asszonyok elrablására indulnak. Keglevich kirohanásakor először is az asszonyokat menti, azután vágtatott csak a törökre. Brutus azt írja, hogy a törökök nem készülvén el a lajtorjákkal, Várbosznába vissza akartak menni, de meghallván az asszonyok danolását, föltámadt bennök az asszonyok elrablásának a terve.

[3] Marino Sanuto XXVIII. 560. A két esemény Jajcza megrohanása és Beriszló halála nem állanak okozatos összefüggésben. Beriszló halála 1521 május 20-án történt Bihács közelében; a részletekről Klaič i. m. IV.

készüljenek el a szállításra.[1] Pedig Jajcza körül állandó a harcz: embert, állatot, a hol éri, elhajtja a török.[2]

Köztörténeti szempontból e harczok csak helyi jelentőségűek. A magyar korona balkáni állásának a sorsa nem itt dőlt el, hanem Nándorfejérvárnál. A büszke vár, mely majdnem száz év óta a magyar korona tartozékát alkotta, 1521 augusztus 29-én, János fővétele napján, Szulejmán szultán birtokába került.[3] A mit a Hunyadiak Európa számára megtartottak, azt a gyönge epigonok hazájuk kimondhatatlan kárára, beláthatatlan időkre elvesztették. Az a nagy kő, mely a magyar Alföld kertjét elzárta, kimozdult s szabaddá lett az út — Budáig.

Nándorfejérvár eleste 1521 aug. 29.

3.

Visszahatás Nándorfejérvár eleste után — A német-magyar érdekközösség és segély

Nándorfejérvár török kézre jutása rövid időre látokkába tette az érdekelt nemzeteket. Budán már nem azon vitatkoztak, hogy talán a törökkel jobb lett volna, ha a balkáni kis urak, „signorottik“ módjára valamikép megegyeznek. Pénz s ember, meg külföldi szövetség kell ide s nem szó. Pénzt annyit szavazott meg az 1521 november 19-én összehívott országgyűlés, hogy az országnak nemcsak pénzügyi egyensúlya állott volna helyre, de lelkiismeretes végrehajtása esetén, kellő összetartás mellett, az ország déli határain rendet teremthet valamelyes erős kéz. Hét évvel a parasztlázadás után adó alá akarták fogni a nemzet összes társadalmi rétegeit, különbséget akartak tenni a király magánkincstára s az ország pénztára között. Azzal a fiscalis fogással éltek, hogy ezt a hadiadóforma fölemelést egyelőre egy évre vetették ki, biztos hitben, hogy ez majd állandóan benne marad a költségelőirányzatban. Minden papiron maradt.[4]

[1] Oklt. CCV. 1521 julius 19. i. m. 288. l.

[2] Oklt. CCVI., CCVIII., CCIX. Korbavia. Karlovics János ... kétértelmű szerepéről CCIX., CCXIII.

[3] Hadtört. szempontból: Belgrád ostroma 1521-ben. Kiss Lajos. Hadtört. Közl. II. évf. 389. 546. A belgrádi és sabaczi bánság története külön monographiának lenne érdemes tárgya.

[4] Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. II. 516.

Az ország ekkor már gyöngeségének teljes tudatára jutott. Tisztában voltak vele, hogy a király, ha meg akarja tartani az országot, nemcsak kénytelenségből, de kötelességszerűleg tartozik megnyerni a szomszédok szövetségét. A győztes Magyarország föltételek nélkül kaphat szövetségest, a szövetséget kereső, meggyöngült Magyarország természetesen kénytelen elnézni, hogy kapcsolt részei másutt keresik boldogulásukra a kiutat. Ki ne értené a horvát urak eszejárását, mikor hívek ugyan a szent koronához, de csak addig, a míg az *erős fejen* ül.[1] Ha Magyarország hathatós védelmet kíván, meg kell adni a módját, hogy az osztrák főherczeg elzárja a török elől friauli, krajnai és karintiai határait. Ezt csak úgy teheti sikeresen, ha Lajos király végvárait akképen védelmezi, hogy ellátja élelemmel s őrséggel. Magyarország ezen az úton viszont fölszabadul terhes kötelezettsége alól s határait támadólag is megvédheti. Ámde ki ne értené, ha *ezért* — a maga jól fölfogott érdekében — tett szolgálatért, az imperiumnak egy része a déli határon apránkint az osztrák főherczeg kezébe jut. Előbb condominium véd- és daczszövetségi alapon, azután átháramlás via facti, ez a jövő állott a magyar-horvát végek előtt.[2]

Ferdinánd főherczeg érdeklődése a birtokaival szomszédos horvát véghelyek iránt Nándorfejérvár elestét meg-

[1] L. erről Frangepán cs. okl. II. XLI—XLV. ll. és Fraknói V. Magyarország a mohácsi vész előtt czimű, a maga nemében mintaszerű feldolgozását. 1884. Szt. István-Társ. házi ktára.

[2] Oklt. CCXVII. Istvánffy elbeszélése, mely annyi félreértésre adott okot. Istvánffynak abban igaza volt, hogy II. Lajos országtanácsi végzés alapján tárgyalt sógorával az „illyr“ (horvát) végvárak dolgában. Csak abban nem volt igaza (mindig évszám nélküli convolutumokból dolgozván), hogy Zengg, Klissza, *Jajcza* már 1522-ben német őrséget kapott. V. ö. Frangepán cs. oklt. II. i. h. Ez a német-osztrák-magyar együttműködés ugyan megindult a dalmát-horvát területen (Istvánffy VII.), de más alapon. Egyfelől a magyar *rendek* még nem egyeztek bele, hogy Ferdinánd őrséget tartson Horvátországban (Szalay L. Mo. l. IV. 42—43. l.), másfelől Ferdinánd főherczeg pénzügyi viszonyai csakoly ziláltak, mint a II. Lajos királyéi. 1523-ban 11,454 lb. fillér (u. a. tallér) a hiánylat. (K. Oberleitner: Öst. Finanzen stb. Archiv f. öst. Gesch. XII.)

előzőleg már az ostrom idejében is megnyilatkozott. Folyton figyelemmel kiséri s jóval előbb tudja, hogy az éhező vár el fog esni. Őt természetesen Jajcza, Bihács, majd Styria s Krajna további sorsa aggasztja elsősorban.[1] Nyilvánságos az osztrák-német és a magyar érdek közössége. A magyar Alföld s a Balkan-félsziget éjszaknyugati sarka, valamint a Dráva-Száva köze kiegészitik egymást. Ha a Németbirodalom nyugat felől sikeres segedelmet nyujthat, Magyarország a Keleten állhat őrt.

Ez a gondolat — mert eladdig csak az volt — végre gyökeret vert a német római birodalom nürnbergi gyülésein, melyeken Magyarország követei Ulászló király uralkodása óta állandó vendégek. A kölcsönös segitség eszméjét megértik, de az ügy politikai részét Ferdinánd főherczeg közvetiti, mint egyenes érdekelt fél. Nürnberg a német nemzet akaratát képviseli, Ferdinánd főherczeg a végrehajtás mozgatója. Hogy a tárgyalások elhuzódtak s a hivatalos elintézés hosszú időt vett igénybe, magától értetődik. Ferdinánd főherczegnek közegei: az alsó osztrák hadi tanácsosok véleményezése előtt, a részleteket illetőleg tájékozatlan német rendek nem foglalhattak véglegesen állást.

A komoly tárgyalás 1522 április havában indult meg. Lajos király előbb cseh ügyeivel végez, azután akarja külügyi szempontból megalapozni az activ segitség ügyét.[2]

Még a magyar követek meghallgatása előtt a német birodalmi rendek elé került Ferdinánd főherczeg két hadi tanácsosának: H. v. Reichenbergnek s G. v. Herbersteinnak (1522 márczius 31) irásbeli véleménye a török segély dolgában.

A törökkel eredményesen — igy szólnak — csak úgy lehet megküzdeni, ha az összes tényezők kellő összhangban szállanak sikra. Jó egyetértést kell fenntartani a magyarokkal s a horvát-szlavón országrészek „die Windischen Lande“ között, melyek együtt élelmezték a várakat. A magyar-horvát

[1] A horvát véghelyek Oklt. I. XXV. 90. CCII. 204. l.

[2] Erről értesiti bőven Prágából 1522 április 22-én az ország hatóságait a sárosiakhoz intézett mintakiadványt l. Wagner I. p. 26—28. l.

egyetértés, a korona erkölcsi integritása tehát osztrák érdek is volt. Ferdinánd főherczeg pedig fölszerelve tartsa csapatait, a Németbirodalom meg állitson ki ezer könnyű lovast, kétezer lövészt, kétezer gyalogot, tehát összesen ötezer embert, a kik egy megfelelő szekérvárba férnek. Ez a sereg vonuljon be a hegyszorosokba s egyesülvén a horvát bán csapataival, foglalja el a török kézen lévő várakat. Csak így lehet Horvátországot s általa Stájerország, Karintia és Krajna birtokát biztositani. A tanácsosok bizton számitanak a horvát, szlavón s esetleg nápolyi segélycsapatokra is.[1]

Jozefics Ferencz zenggi püspök, az egyik követ, ekkor már jelen volt Nürnbergben s április 1-én beszédet intézett a német rendekhez. Legelőbb is ráutal Nándorfejérvár (Belgrád) és Szabács elestére s Oláhország elfoglalására. Magyarország eddig az egyházért s Németországért küzdött. Ne engedjék elesni, mert úgy járnak vele, mint Konstantinápolylyal, csak aztán fogta el őket a bánat, miután a török elfoglalta.[2]

Azalatt lengyel s magyar követek (április 30—június 25.) Bécsben tárgyaltak s ötezer embert kívántak segélykép. Két zászlóalja lanczkenét már útnak is indult Jajcza felé s június 16-án 450 fölszerelt gyalognak utánok kellett volna indulni: összesen ezer ember a fölszerelt legénység.[3] Ez a magyar kérte segitség, t. i. a 3000 ember egyenesen Horvátország megsegélyezésére kellett. Eleinte ugyan azt hitték, hogy ezer ember is elég lesz, de hallván Knin veszedelméről, június 16-án Badenbe mentek a főherczeghez s beleegyeztek, hogy mind a háromezer ember vonuljon a horvát várak fölszabaditására. Jóformán meg is egyeztek. Összesen négy zászlóalj — 500 emberével — induljon útnak, a melyek aztán a Jajczának vonult két zászlóaljjal egyesüljenek. A magyar követség lelkére kötötte a fővezérnek, gr. Salm Miklósnak, hogy az átvonuló hadak ne tegyenek kárt, magyarán szólva, ne pusztitsanak. A vezér-

[7] DRTA. (Röviditve Deutsche Reichstagakten) III. 32—36; 75—76. 11. 197. l.

[8] U. o. 76—77. l.

[9] U. o. 197. ll.

let kérdését úgy vélték megoldani, hogy a fővezér a lau[illegible]-kenétek ezeres kapitányával, Helfenstein Lajossal s Karlovics János horvát bánnal együtt tanácskozzék. Salmnak 1200 lovasa s 1500 gyalogosa állott rendelkezésére. Ágyút, lőszert, élelmet Ausztria szolgáltat. A legénység három hónapra van felfogadva, de ha a szegődség letelt, ujra beállanak.[1]

A német birodalmi gyűlés óvatosan s a maga szempontjából igen helyesen járt el, midőn 1522 április 1-en egy bizottsága által részletes informatiókat szerzett be a magyar követektől, mert eddig csak általános szólamokban volt részük. Mielőtt a kérdés érdemleges eldöntésére került a sor, tudni akarták, hogy egyes részleteiben hogyan is áll az a magyar-török hadiviszony. Föltették a kérdéseket 16 pontban s a követek feleletét írásba foglalták, ekképen: A nürnbergi gyűlés eljárása 1522-ben

1. Hány harczost állít ki a török?

Felelet: Becslés szerint 200,000-t.

2. Hol szokott a török betörni?

Erdély, Oláhország, Orsova, Szörény, Belgrád felől leginkább, lévén a Duna-Dráva közti vidék a leggazdagabb. Betörnek Horvátországba Bosznia felől.

3. Mikép kellene ellenök védekezni?

A Dunán erős hajóhaddal, a várakat meg kell erősíteni s lőkeszlettel ellátni. Jól fölszerelt gyaloghadakkal Zala megyén, Szlavón- és Horvátországon át kellene ellenök menni.

4. Van-e a töröknek ágyúja és hadigépe?

Van sok, de ezek más szerkezetűek, mint a németeké.

5. Mennyi katonát tud ellenök kiállítani a magyar király?

Összesen 60,000-et. (Ez meg is felel a tényállásnak.)

5. Mikép akarnak ők (a magyarok) védekezni, van-e ágyújuk?

Mindez a pénztől függ, ágyút s lőszert a külföldtől várnak. Mit tehetnek ők, azt ők (a követek) nem tudják; tesznek annyit, a mit lehet.

[1] DRTA. III 200. l. 1522 jún. 22-én a magyar követek már már sürgetik a legénység kiállítását. U. o. 202. l.

7. Mennyi katonát bocsáthat a magyar király a németek rendelkezésére?

Azt bizonyosan nem tudják. A mennyit lehet; „a mi bőrünkre megy (a dolog), tehát igyekszünk“.

8. Lehet-e még a töröktől el nem foglalt várakat megerősíteni?

Lehet, ha van rá mód.

9. Hallják, hogy a főurak s kapitányok, a kereszténység nagy kárára, erősen gyűlölködnek, folytonos a viszály köztük s a király között; mi van ebben?

Erre azt a kissé körülbástyázott választ adják, hogy erről nem tudnak, legalább is nem annyira, hogy ez a vállalatnak ártalmára lehetne, a királyt pedig az urak, a nemesek s a nép egyaránt szeretik s engedelmeskednek neki

10. Van-e hív és hadban jártas vezér a magyarok közt?

Ezeket a király választja: itt van Báthory István, Szapolyai János, ezek hadban jártasok; de azért csak küldjenek a németek tapasztalt vezért.

11. Nem lesz-e baj az idegen német jövevény katonákkal?

A magyarok szívesen és hálával látják őket, ha jó vezérek alatt jönnek, a kik megóvják a lakosságot a károktól.

12. Honnan remél a király külső segedelmet?

Csehekre, morvákra és sziléziaikra számít a király.

13. Mi van az oláh vajdával?

Ha számíthat keresztény segedelemre, akkor jó érzéssel van.

14. Mi van a perzsák uralkodójával?

Hír szerint a szultánnal tart.

15. Van-e kellő mennyiségben élelem Magyarországban vagy bevitelre is van szükség?

Élelem van ugyan elég, de azért jó lesz, ha hoznak, mert ennyi embernek sok kell.

16. Lehet-e a folyók mentén megvédeni az átjárókat?

Lehet úgy, hogy a török ne jöhessen át a Dunán, a Dráván, Száván s a Murán.

17. Igaz-e, hogy a velenczeiek müveseket bocsátanak az ellenség rendelkezésére?

Mi igaz belőle, nem tudják.[1]

Ezekből a kérdésekből és feleleletekből föltetszik, hogy a német birodalmi gyűlés intéző emberei, bár eléggé pedzették a dolog lényegét, de a kérdéses terület részletes vonatkozásai teljesen ismeretlenek voltak előttük. A magyar követek feleletei ebben a fogalmazatban, mely tolmács útján készült, szintén hijjával vannak a határozottságnak és szabatosságnak. Azonfelül a magyarköveteknek nem is volt kellő felhatalmazásuk arra nézve, hogy a német rendekkel valamiben kötelezőleg megállapodjanak. A német rendeknek meg szeget ütött a fejébe a magyarok egyenetlenkedése, tudtak a magyar pénz rossz veretéről, melyet még a magyar birodalmi területen sem fogadtak el mindenütt, ezért, bár elvileg átlátták, hogy saját érdekök, ha a magyar királyt megsegéllik, végleges határozatukat a szeptember 1-én összeülendő birodalmi gyűlésre halasztották.

A magyar segélyügyben a főérdekelt Ferdinánd osztrák főherczeg volt. A török hóditás nyugat felé az ő tartományait érte s igy a közös védekezés eszméje az ő uralmának létérdekét alkotta. Azt a külső segélyt, melyre a magyar birodalomnak szüksége volt, csakis a szomszéd osztrák tartományoktól s a Magyarországgal personalunioban álló cseh királyságtól várhatták az akkori intéző magyar körök. A németbirodalmi segély tehát Ferdinánd főherczeg hathatós közreműködésével válhatott valóra. A többi európai fejedelem egymással viszálykodott. Csakis úgy lehetett volna ezeket a török ellen összpontositani, ha treuga deit létesithet valamely hatalmas kéz. Treuga dei! Mintha az egyéni szövevényes külön érdekeket hosszabb időre lehetett volna egységes czélra egyesiteni! Ha a posteriori akarnánk következtetni, már arra az időre is megbizonyithatnók, hogy a XVI. századbeli versengésben kiválik az a három csoport, mely Nyugat-, Közép- s Kelet-Európából állott össze a saját léte érdekében. Csakhogy

[1] DRTA. III. 78—81. l.

akkor az egyes vezető tényezők másképp helyezkedtek el érdekköreiken belől. Magyarország érezte, hogy külső segedelem nélkül az akkori hatalmas új keleteurópai török erő ellen egymagában nem állhat meg s a dinasztikus magánérdekeken keresztül már áttetszik az állami, vagyis összes alkotó tényezőinek érdeke megóvásának a kényszerítő súlya.

A német rendek, kiknek elsősorban természetesen a német érdek lebeg szemük előtt, nem vonakodnak a segély megadásától, melyet Ferdinánd főherczeg, mint német uralkodó, ugyancsak a maga érdekében szorgalmazott; de joggal megkívánták, hogy a magyar belviszályok szünjenek meg. Ugyancsak igazuk volt, mikor azt kérték, hogy Ferdinánd főherczeg hozzon magával oly embereket, a kik a birodalmi gyűlést megoktathatják Horvátország és Bosznia viszonyai felől.[1]

Ezenkívül írásbeli felvilágosításokból is tanulni igyekeztek. Rotenhan Sebestyén a rendek elé terjesztette, a mit egy Szlavóniát ismerő ott szolgált lanczkenét csapat parancsnokától, Adelshawsen Györgytől hallott.

Haditervek. A Száva — úgymond — rendkívül széles, Velikánál van 300 lépés s még hídat verni is nehéz rajta.

A part mentén két-három mérföld szélességben erdők terülnek el, az Unna és Verbász közt nagy gyepük (hagen) alkotnak elzáró torlaszokat. A Drina nemkülönben csintalan egy folyó s bajosan esik rajta az átkelés. Sabac várától, mely a töröké, még messze esik Nándorfejérvár.

Értékesebb ennél Korbaviai Karlovics János horvát bánnak haditerve, hogy miként lehetne Boszniában sikert aratni.

Velikánál a Száva mellett van ugyan egy híd, de azon nagyon bajos az átkelés, áradáskor meg éppen lehetetlen. Azonfelül a túlparton szűkvölgyű hegyek s erdők akadályozzák a menetelést s még egy folyón: a Bosznán is át kell vonulni. Ezért alkalmasabbnak kínálkozik a *cigleniki* rév (Pozsega vm. bródi járás), onnan síkon lehetne Sabácz és Nándorfejérvár felé operálni.

[1] DRT. A. III. 211—14.

A törökök egy csomó várat foglaltak el Boszniában 1457 után: *Rogot*, *Beszterczét*, *Beogradot*, Glamočban *Ključot*, *Kamengradot*, a velenczeiektől megkerítették *Szkradint*, *Knint*, *Vrhlickit*, *Sinj*t, *Csacsvinát*, ezekből kitörve okozzák a legnagyobb kárt. Ezeket meg kell ostromolni. A gyalogosokat s élelmet a tenger felől kell szállitani, a lovasok szárazföldön jönnének. Faltörő ágyukra is szükség van, mert magas hegyeken épült erődökről van szó.

A Szávától délre török kezre kerültek: *Bocsacz*, *Jezero*, *Kotor*, *Szokol*, *Koszoriivár* (Vinac), Prusac, Travnik (?) s egyéb szomszédos kisebb erődök (őrtornyok). Ezeket egyvégtiben el lehet foglalni, erre azonban 15,000 ember kell. Ha a török császár másfelé van elfoglalva, 12,000 jól begyakorolt harczos is elegendő.

Élelmet azonban a helyszínén nem lehet kapni, tehát a tenger vagy a Száva felől kell a csapatokat ellátni. Van még egy módja, ha a szlavón lakosság minden más tartozás alól fölmentetvén, lovaikkal élelmet szállitanak a bevonuló seregnek, a nemesség pedig hadaival köteles a felmentő sereghez csatlakozni.

E tárgyalásoknak az lett az eredménye, hogy Ferdinánd főherczeg az 1522. évi (második, decz. 2.) téli birodalmi gyülésre Frangepán Bernát és Salm Miklós gróf, mint „török szakértők" véleménye alapján meggyőzte a német rendeket a segély szükséges és indokolt voltáról. Kijelentette, hogy a magyarok meg vannak elégedve a királyukkal s hogy faltörő ágyukról, golyóról, lőporról gondoskodás történt. Nem kell mondanunk, hogy ebben sok a „captatio benevolentiae". Czélját elérte vele, mert a birodalmi gyülés deczember 22-én kelt válaszában 4000 főnyi segélycsapatot (lovast is) végre kiállitat a Németbirodalom határszorosainak és határvárainak védelmére.[1]

Mialatt e nagyfontosságú tárgyalás folyt, magának Jajczanak az állapota 1522 márcus hava óta keservesre fordult.

A bánok sehogysem akarnak maradni. Érthető is, mert mikép segitsenek ők a váron, ha nincs rá módjuk

Jajcza bajai 1522–23-ban, a német segély méltatása.

[1] DRTA III. 328—30. l.

Keglevich Péter (1522 III/24) sehogysem akarja tovább a felelősséget vállalni. Gilétfi Miklós személye jut előtérbe. Lajos király cseh királyságába menet Báthory Istvánra, a nádorra bízza Jajcza személyi ügyét. Egy bán nem elég Jajczára, keressenek tehát valakit Gilétfi mellé, kit még külön figyelmeztetnek, hogy különös ügyeletet fordíttasson Banjalukára és Orbász várára. Meg kell egyezni a horvát várak uraival s a zenggi kapitánynyal, ki kell továbbá elégíteni Karlovics Jánost és Bánfi Zsigmondot a szlavóniai adóból.[1] Könnyű volt a királynak csehországi útja közben tanácsokat adnia: mire tanácsait a nádor olvashatta, mindinkább közeledett a végveszedelem. Jajczában azalatt hiába várták a segedelmet, bár Ferdinánd főherczeg szavát állotta s Weichselberger Zsigmond stájer főkapitányt utasítá, hogy vigyen élelmet Jajczába. A főherczegnek s a királynak t. i. külön pactumán alapult ez a segedelem, melyet *Stiria* s *Ausztria* szolgáltattak. Zágrábban tudatták vele, hogy Jajczába nem juthattak el az élelemmel. Az az átkozott *Bocsácz* útjokat állotta s két mértföldnyire Jajczától vissza kellett fordulniok. A törökök mindenütt torlaszokat emeltek s vagy 2000-en sánczba álltak. Szegény élelemhajtóink visszafordultak Banjalukára s onnan küldözgettek be gyalog embereket Jajcza felé. De ezek sem boldogultak. Annyit megtudtak, hogy a két bán: Keglevics Péter és Tahy János Szlavóniában van.[2]

Végre júniusban meghallották Ferdinánd emberei, hogy 6000 török ostromolja Jajczát. A szegény jajczai viczebán — nevét nem tudjuk — jelenti, hogy 10,000 emberrel föl lehetne menteni a várat, 2000 nehéz lovas, 4000 huszár s 4000 gyalog, meg élelem kellene neki.

A németbirodalmi segély első csapata, ezer „láncz-kenét", már 1522 derekán Bécsbe ért, az volt az utasításuk, hogy Jajczát mentsék föl s lássák el élelemmel. De nemcsak Jajczának kellene a segély, ráfér ez a többi várra is. Salm Miklós, a XVI. század első felében a leg-

[1] Német-Bród 1522. III. 24. Asz. Oklt. 287. l.

[2] Horv. véghelyek lt. I. LXXIII. 118.

jobb törökverő, gyanakodni kezd, hogy a bán, Karlovics János, úgylátszik, a hadisegélyt a saját elveszett várainak visszafoglalására szeretné alkalmazni s ellenfeleit „die vast alle grafen in Krabatin sein“ akarná leverni.

Salm Miklós csakhamar átlát a dolgokon s megismeri a „balkáni“ fogásokat.

Jajczában májusban s ősszel váltakoznak a bánok. A törökök ugyan vagy 40 km-re köröskörül elzárták a várost, azonban megvallva az igazat, addig van élelmük, míg az új bán szeptemberben bejön. Ezeket írja Jurisics Miklós, aki ekkor Ferdinánd főherczeg szolgálatában van.

A Jajczát megszállott török sereg számát 12—15.000 emberre becsülik.[1] A bánok távollétében történteket a varbosznai pasa vezérelte török sereg arra használta föl, hogy Jajcza szorongattatásával csak tüntetett. Kémeik nekik is voltak s nagyon jól tudták, hogy Jajcza fölmentése most a németek kezében van. Mindezekről a német vezérlet egy ügyes magyar huszár útján „ein treffentlicher Gesell“ szerzett tudomást, aki azt is jelenté, hogy a pasa embereivel Bihácsnak s a Verbász mentén a Száva-Dráva között fog pusztíttatni.[2]

Az a nagy előnye megvolt a külföldi *érdeklődésnek*, hogy Jajcza megmaradt a király kezén. Ez kétségtelenül Ferdinánd főherczeg érdeme, de a segélyt nem nevezhetjük egyébnek jóakaratú érdeklődésnél. Nürnberg városa, melyet kereskedelmi összeköttetései következtében szorosabb kapcsok fűztek Magyarországhoz, a maga jószántából puskát, lőport és míveseket küldött Magyarországnak — ajándékba. A rendek azonban nem voltak hajlandók 1524-ben pénzben adni meg a 4000 ember zsoldját. Gosztonyi Miklós és Ákosházi Sárkány Ambrus, a királyné kanczellárja, azzal érveltek a németek előtt, hogy a magyarság századokon át védelmezte a kereszténységet török s

[1] A jajczai őrségről csak annyit tudunk, Szentkláray (Duna: hajóhadai 308. l. alapján), hogy 8 vajda volt benne. Adatának hollétét nem idézi.

[2] Horvát végh. ltára I. 127., 159., 173—74., 176., 182—83., 188., 193—94., 403. l.

tatár ellen, ma egymagában nem tud védekezni, ezért közös erővel kell az ellenséget megsemmisíteni.[1]

Történt ez a nyilatkozat 1524. év márczius havában. A Németbirodalom s Nyugat-Európa politikai alakzata akkor sem vezetett eredményes ligára; eltagadni nincs miért a jóakaratot, viszont nem kell elzárkóznunk annak a kijelentésétől sem, hogy a magyarságnak most sem jött segedelmére a Nyugat. A felelet rá egyszerű: elgyöngült szövetségest akkor sem volt szokás megsegíteni.

A német császár másfelé irányzá nagy czéljait, őt meg lehet érteni. A pápa pedig annyiban segített, a mennyiben a II. Lajos királysága agoniáját meghosszabbította.

4.

Horvát bajok. A budai udvar Jajczáért. Jajczai őrség 1525/6.

Jajcza várának végső évei abba az időszakba esnek, mikor a török Bosznia legnagyobb kormányzóját: Ghazi Usref (Chusrev, Khoszrev) béget,[2] az iszlamita culturának egyik bosnyák főalakját uralja. Míg a magyar király csak ügygyel-bajjal tud önfeláldozó bánokra szert tenni, addig a Jajcza körül lakó nép nem művelhetvén földjét, apródonkint a feltörekvő győztes iszlámban látja boldogulása kezességét. Az életveszedelem és az éhenhalás vár a jajczai őrségre,[3] a törököt pedig, bár eleddig mindig visszaverték, a biztos siker reménye kecsegteti. Ezenfelül a végvárak derék hadainak: a horvátság főurai erősen ingadoznak a szultán ajánlotta „békésebb“ jövő s a Ferdinánd főherczeg nyujtandotta kilátások közt. Korbáviai János az

[1] DRA. újabb sorozat IV. Band 1905.

S. Popescu. Die Stellung des Papstes und des christlichen Abendlandes gegenüber der Türkengefahr 1522—26. Nem ismerjük, csak idézve láttuk.

[2] Mehmed effendi Spaho ügyesen összeállítá a jeles vezér tetteit a szarajevói „Behar“ cz. iszlamita folyóiratban. A tárgy megérdemelné, hogy külön monographusa akadna. Bašagić a Kratki uputak stb. czimű munkájában (rövid vezérfonál) szintén foglalkozik vele.

[3] 1525 márczius végén megjelent a jajczai követ Budán. Erről Fraknói i. m. 129—36., 256—57. l.

egyik bán, a ki a többek közt Velencze pártján volt, s a kiről a köztársaságnak is megvolt a maga nézete, már régebb idő óta Ferdinándhoz hajlik, épp ugy, mint a Zrinyiék. Már-már ugy fordult a dolgok rendje, hogy a horvát főurak az 1526. évi január 25-én hirdetett körösi gyülésen fölmondják királyuknak az engedelmességet. Batthyány Ferencz bán ügyessége és az egyes főurak egyenetlenkedése következtében maradt el a gyülés s a nyílt szakadás.[1]

Pedig igaztalanságot követnénk el, ha a budai udvar áldozatkészségét tagadnók. Többször hangsulyoztuk, hogy a rendszerben rejlett a hiba. Ha rendre vizsgáljuk a sajnos, csak a töredékeikben megmaradt számadásokat, állításunkat igazolva találjuk. Egyuttal megtudjuk azt is, hogy ez éhező hős várőrségek, hacsak egy férfiú is akadt köztük, végigállották életük harczát.

1525 január 13-tól julius 10-ig 179 nap alatt jajczai hadi és élelmezési czélokra kiadatott az országos költségből 25,337 frt (átlagos napi kiadás 141 frt 54 den.).[2] Pénzügyi állapot 1525–1526.

1526 május 30-tól június 27-ig Maczedoniai László szerémi püspök és kincstartó jajczai czélokra 11 napon 47 tétel alatt kiadott 3704 frt 05 den.[3]

Ha a két számadás összegét nézzük: 29,041 frtot, éppenséggel nem mondható az csekélynek. Bizonyára többet adtak ki Budán jajczai czélokra, de egyfelől csak ilyen töredékekben maradt meg a nyomuk, másfelől igaz, a mit b. Burgio, a pápai követ mondott, hogy 3000–4000 frttal gazdaságosabb beállitás mellett sokkal többet lehetett volna tenni, mint így azzal a fejetlen pazarlással.[4]

E kimutatásokat különben számviteli szempontból nem is igen lehet, de nem is érdemes összeállitani. Csak azon esetben nyujtana az ilyen táblázat nemi tanúságot, ha

[1] Oklt. CCXXXVIII–IX. Vesd össze Chmel Habsb. Archiv II. 43—48. l. XXXIII.

[2] Oklt. CCXX. Szegiak: Horváth János bán 1525-iki tulkiadását (865 frt van kimutatva) egyszerűen csak konstatáljuk. Oklt. CCXLIII.

[3] Oklt. CCXLVIII.

[4] Oklt. CCXLII.

minden jajczai kiadás hiány és megszakítás nélkül lett volna beiktatva. Azonban ezekből a töredékekből is kiviláglik, hogy a 25,337 frt összegből 1525 IV. 2-án, V. 2-án a kapitányok és tisztek zsoldjára kifizettetett: 3386 frt, a kir. hadak fővezérének, *Frangepán* Kristófnak adtanak 4630 frtot, *Gelesth* Péternek 800, jajczai gyalogos kapitányának zsoldjokra 4800 frtot, a két bánnak 2, Gilétfi Miklósnak és Horváth Jánosnak (I. 17-én 1700 frt, III. 27-én 2200 frt, IV. 27-én 2400 frt) 6300 frtot, úgy hogy a kiadások 75%-a nagyobb zsoldtételekből áll. Bizonyság ez arra, hogy a jajczai őrségre, melyet sohasem fizettek oly — nem mondjuk pontosan — nagy tételekben, kénytelenek voltak gondot fordítani.[1]

A mi a királyi huszárok kapitányait és főtisztjeit illeti, ezeket a következő jegyzékbe foglaltuk össze:

Kapitányok és kir. huszártisztek 1525—1526-ban:

Bradách Imre
Dessewffy István
Gilétfy György
Gilétfy Mátyás
5. Hobordanecz János várnagy
Jakossity György
Junak Péter
Szentléleki Kasztellánffy János
Keglevich Péter
10. Koprovity Péter
Markos Péter (Markovity ?)
Orbay László
Ördög (Ewrdewgh) László
Osztrosity János várnagy
15. Somogyi Ferencz

[1] Egyébként a király Várdai Pál egri püspök, kincstárnok tudtával Keserű Mihály bosnyák püspöknek és Szerecsen János kamarásának engedélyi ad hogy Eszéken egy esztendőre pénzverő-házat állíthasson. Czélja az volt, hogy az apróbb kifizetések — Jajczára és a végvárakra — ott történjenek s az érdekeltek ne legyenek kénytelenek Budára menni. Elengedi a pénzverő haszon elszámolását, ebből düledező várait javíttathatja. Oklt. CCXVIII.

Szencsei János
Török Mihály
Tumpity (Tompa) János.

Ha rendre vesszük a neveket, mondhatni javarészük pozsegai, valkai és orbászsági.

Van néhány horvátországi is köztük. Az akkori magyar-horvát katonai társadalom typikus képviselői meg-annyian.

A legénység közül a huszárok túlnyomó része magyar. A vajdák vezérelte strázsák és martalóczok részint szlavoniaiak, részint horvátok, de van köztük dalmát határmelléki bosnyák is (Lukarity Márton), sőt magyar vajda is: Kormos Bálint, néhány orthodox, illetőleg rácz név is akad köztük. A jajczai lakosság katholikus s neveik dalmata hangzásuak: Kelity, Krisich, a bíró keresztneve Sivko. A huszárkapitányok megbizottjai magyarok vagy magyar hangzásu neveik vannak: Nagyvölgyi János, Nagy Balázs, Pozsegai György, Jajczai György.

Ez a katonatársadalom vére hullásával adta bizonyságát a szent korona iránt való hűségének: vitéz és kemény nép volt, mely együtt éhezett és fázott. Nem szólam, ha ezt mondjuk, hogy a míg fennállott ez a végvidéki erős katonafaj, mely magyar és horvát elemekből forrott együvé, a szent korona fénye bevilágitott a balkáni sötét völgyekbe: a mint pusztulásnak indul, beborul a korona fénye is.

Olyba kell ezeket venni, a minők voltak: a törökkel csak az ilyen ordas farkasok birtak, arról nem tehettek e szilaj vitézek, hogy magukra maradtak. Áruló nem akadt közöttük.

Bemutatunk egyet a Jajczában vitézkedett „deákok" közül.

Ivanczfalvi Dombay János deáknak[1] Ulászló király czimert adományoz. Ez aztán igazában elbeszélő czimer: a zöld süveges, veres köpönyeges, magyar csizmás, a képen legalább mongoloid typusu Dombay, a ki a jajczai harczok-

[1] Oklt. CXXI. Dombay Pál és Miklós, mint Szlavon birtokosok, előfordulnak Corvin János 1492. keltű oklevelében. A czimer szín-nyomata megjelent a Turul IX. évf.

ban kitüntetett vitézségéért nyerte ezt a kitüntetést, levág — úgy tetszik nekünk — egy előkelőbb jancsártisztet. Ugyancsak ezt a czimert kapja vele együtt *fogadott* testvére, Palásthy László is. Ősi balkáni, hozzánk elszármazott szokás minálunk is a testvérül fogadás, a pobratimstvo, mely minthogy a fogadott testvérek mindhalálig helytállanak egymásért, erősebb kötelék a vérrokonságnál is. Ebből is megérthetni, hogy azok a maroknyi őrségek, elhagyatva mindenkitől, annyi ideig helyt tudtak állani.

Az 1524. és 1525. évek töredékes adataiból kiérzik, hogy a végleszámolás megkezdődött. Budán régen tudják, hogy a szultán nagyban készül,[1] nemkülönben Jajczán is a két bán naponkint hallhatja, hogy Jajczának nyugati záróerődje, Jezero török kézen megerősödött várrá alakul.[2]

Ferhát pasa beütése. Frangepán Kristóf Jajcza várát élelmező diverziója 1525 jún 7—11.

A határharczok Nándorfejérvár török birtoklása következtében mindinkább nagyobb méretűekké válnak. Elmondottakat kellene ismételnünk, ha az országgyűléseknek rendesen a megtörtént csapások után hozott végzéseiből ecsetelnénk az ország gazdasági erejének hanyatlását s a vezetés gyöngesége következtében beállott államerkölcsi ernyedést akarnók részletezni.[3] A török ott ütött be, a hol akart, ezért módját kellett ejteni, hogy Nándorfejérvár ellenében erős védvonalat kell alkotni s hogy egyúttal az immár folyton támadó bosnyák (várboszniai) pasa betöréseit a Száva felől menten fölfoghassák. Az említett országgyűlés személyi tekintetben szerencsés választást tett. Ugyanis az országgyűlés tartamára Tomori Pál kalocsai érseket „az ország hadnagyságával“, illetőleg az alsó részek főkapitányává nevezték ki.[4]

Ha kitűzött czélunk nem intene, úgy szeretnénk megállani ennél a vallásos rajongással és hősies bátorsággal telített pap-katonánál, kinél kevés érdekesebbet mutat fel történetünk akkori szakasza. Határozott siker kisérte főkapitányi szerepét. 1523 június havában Budán híre érke-

[1] 1524 II. 4. Lajos király levele a pápához.

[2] Horvát végh. Oklt. I. 403. 1524 VIII. 8.

[3] 1523 ápr. 24-iki országgyűlés. Suppl. ad Vest. Com. II.

[4] Fraknói V.: Tomori Pál élete. Századok, 1881. 379—385.

zett, hogy Ferhát, a bosnyák pasa s Bali bég, a nándorfejérvári sólyom már pusztítnak föl Baranyáig. Nagy veszedelem fenyegette a Valkóságot s a Szerémséget, melyet Ferhát pasa végigdúlt. A bosnyák határvárak, jelesül Jajcza, éppenséggel nem akadályozták a bosnyák basát szabad kirohanásában. A Szávarevnél már úgy rendezkedett be, mint a saját uraságában, egy figyelő hadcsapatot hagyott ott s kényelmesen felvonult Nagy-Olaszig (ma Mandjelos Szerém m.) Tomori hadával aug. 12-én rajtaütött s a túlerőben levő (állítólag 15 ezer ember) török hadat megverte s folyton vágatta őket a Száváig. Ezt a kétségtelenül jelentős sikert azonban nem használta ki az ország. Pénzt nem kapott a had folytatására, az urak visszavonták hadaikat, sőt az invidia Hungarorum — a mint Szerémi nevezi — ő hozzá is fölért.[1]

Ha a magyar anyaterület veszélyeztetett részeinek védelmét is csak oly lanyhán vették, mint a végeket általán, ez már nemcsak részleges elerőtlenedés, hanem bátran beszélhetünk általános gyöngülésről. Pedig eleve tudhatták, hogy a szultán nem engedi kiköszörületlenül ezt a csorbát.[2] Ferhát utódja Boszniában ismét Usref (Huszrev, Khoszrev) pasa lett, Boszniában előbb említett kormányzója. Eleddig nem tudott erőt venni Jajczán, mert bármily siralmas volt is a helyzete, az *őrség* helyt állt — becsületből. Bali béggel, Nándorfejérvár és Szendrő pasájával s Szinán pasával (Monasztir)[3] vállalkoztak Jajcza bekerítésére. Az egyik forrás szerint 20.000-en fölül való csapattal, nyolcz mozsárral, számos tábori ágyúval és nagy ostromkészlettel látott az ostromhoz. Keglevich Péter még benn volt a várban, mellette vitézkedett Cseri Balázs hadnagya, a ki egy Dursun nevű töröknek egy csapással lóhátról lemetszette a lábát. Keglevich sebtében élelemről gondoskodott, még a maga birtokáról is hozatott. Az ostromló sereg nehéz türelmet

[1] Fraknói u. o. A [illegible] „verista“ jelzőkkel való ellátásban.

[2] Ferhát pasa halálával [illegible] I. 34. l.

[3] Istvánffy szerint [illegible] mint alosztályparancsnokot.

azon a helyen állítá fel, a honnan annak idején Mátyás kíráły törette a falakat.

Erről Lajos királyt jó eleve értesítették.[1]

Budán az akkori időkhöz mérten, lázas tevékenységet fejtenek ki: a horvát-szlavón dandárokat mozgósítják[2] s Frangepán Kristófot teszik meg fővezérnek.

A XVI. század elejének legnagyobb condottierije, a „kevély" magyar urak ellensége, mint honmentő kerül a királyi csapatok élére. Velenczei fogságot szenvedett Miksa császár érdekében s ugyancsak Jajcza veszedelmével majdnem egyidejűleg (1515. III. 14.) Ferdinánd főherczeg egy hírt ad V. Károly császárnak, hogy Frangepán Kristóf a a franczia királylyal paktál s a bosnyák törökkel együtt Karinthiába és Styriába szándékozik betörni.[3]

Akár igaz, akár nem igaz ez a hír, csodálni való nincs benne. Frangepán a pillanatnyi indulatok embere, de a mit ugyancsak meg kell állapitanunk, kiváló hadvezér.

[1] Oklt. CCXVI. Mennyire megbízhatatlan chronologiai tekintetben Istvánffy, e részletből is kitünik. 1522-re helyezi ezt a boszuló ostromot, holott maga írja, hogy ez a Ferhát basa szerémi veszedelme után, tehát 1523 aug. 12. *után* történhetett. 1524 végére teendő az elbeszélés. Keglevich Istvánffy szerint benn volt a várban, később azután ú. l. kiment.

[2] Oklt. CCXXV.

[3] Lanz: Corr. Karl V. I. 155. Die Korresp. Ferdinand des I. 1912. 272. Ferdinand 1525 IV. 2. Martin de Salinasnak adott instructiójában említi, hogy a törökök „en gran numero tienen cercado una fortaleza del ley de Ungria, que se Ilama Jayza" félnek tőle, hogy elesik, noha 1500 rovast küldöttek megmentésére. 282.

Az 1525 III/12. levél így szól:

2. Semblablement avoit icellui roi de France pratiqué avec le conte Christofle de Frangepanibus que tant avec quelque nombre de ses gens comme à l'aide de Turc, de Bozna, qu'est près de Croatie, il deust entrer en mes pays de Carniole et Styria et me faire la guerre dont est suivi que lesd. Turcz ont entréz en mond. pays et faiz quelque petit dommaige et eussent bien fait plus grant, n'eust esté la provision que au paravant j'avoie faicte; laquelle chose vint à ma congnoissance par ung gentilhomme Ytalian qui menoit la praticque avec led. conte Christofle, lequel par le capitaine de ma ville de Marran en Friole fut prins prisonnier et envoyé vers moi en ceste ville d'Ysproug, où encoires le tiens en prison, dont pouez, monsr. entendre, si a eu et ai encoires bien affaire et si ma presence a esté bien necessaire en Allemagne.

A magyar viszonyok közt nem jól érezte magát. Ugyanolyan rátarti elemek kerültek vele szembe, mint a minő ő is volt. Ő a „paternum regnum" koronás királyának szolgált, de maga fölött valónak senkit sem ismert el. Jajcza insége azonban meghatotta. A vár 18 hónap óta élelem nélkül maradt: 1524 deczembertől fogva. Azelőtt mégis évenként négyszer hoztak be valamikép élelmet, de Uszref pasa a szultán kemény parancsolata értelmében az egész bánság körül zárlatot rendelt el. Hiszen a közbenső várak mind kezén voltak s így a földet nem mívelhette a lakosság, az élelmiszerszállítmányokat pedig vagy elfoglalták, vagy visszaűzték. Hiába kisérlé meg Török Mihály vitéz jajczai kapitány a behozatalt, sem neki, sem Keglevich Péternek nem volt szerencséje az ostromzárlat folyamán. Batthyány Ferencz és Tahy János, a két bán, kir. parancsra szintén megpróbálkozott a feladattal, de nem értek el eredményt, minthogy a pasa nemcsak éberen őriztette az utakat, hanem a szorosokat sánczokkal s árkokkal megerősítette s elegendő gyalogsággal és puskásokkal megszállatá. Már a lóhúsnak is fogytán voltak, akkora inség állott be, hogy néhány családapa bennhagyta feleségét s gyermekeit s úgy szökött ki a városból. Uszref a város helyzetéről pontosan értesült s teljes erejéből kezdte ostromolni (1525 ápr.) a várost hét[1] nehéz ágyuval s a vár felé két oldalról aknákat ásatott. Nem hanyagolta el azt a különösen megerősített szorost sem, melyet az élelembehozatal ellen megerősíttetett s még hatalyosabb védművekkel látta el.[2]

Midőn Lajos király jelenlétében tanácsot ültek, egy Mersich György nevű jajczai menekült elmondta azt a megrázó jelenetet, mikor egy anya éhségtől haldokló gyermekét, hogy kinjainak véget vessen, beledobta a Verbász zuhogó habjaiba. Az urakat mélyen megindította ez a nyomor. Frangepán vállalkozott az élelmiszerek beszállítására, csak

[1] Istvánffy szerint.

[2] Truhelka i. m. 34. l. ezt a helyet Krupa mellé helyezi; a hol az új országút mentén még falmaradványok látszanak.

adják meg neki a már előbb megigért csapatokat és tűzérséget.[1]

Noha panaszkodik, hogy az igért csapatoknak csak egyharmadát kapta meg, mégis lelkesen vállalkozott e keresztény feladatra.

A pápától a horvátoknak küldött segélyt mindjárt le is foglalta. Tahy János, az egyik bán, mellékutakon vezette hozzá az embereket. Egyelőre az országból ezer embert adtak melléje, a lovakat csak akkor állitották elő. B. Burgio Antal, a pápának népszerű meghatalmazottja Budán, ritka jellemű ember, kit mindenki becsült, megjegyzi, hogy mire meglesz a ló, majd ember nem lesz Frangepánnak az volt a baja, hogy mint indulatos embert, nem szerették s nem igen akartak alatta szolgálni. Ezer embert azonban április 18-ára mégis csak összehoztak, ezek fölött szemlét tartottak. *Hó*-pénzt egyelőre csak 200 emberre s 200 lóra kapott (2200 frtot április 2.) A helyett, hogy megvárták volna a lovakat s embereket, míg valamennyi együtt lesz s azután indulnak, az történt, hogy a nemesség a nem nagyon siető praelatusokat és urakat embereik kiállítására nógatta, a mit Kristóf megunván, nehányadmagával előre megindult.

Abban történt a megállapodás, hogy az urak dandáraikkal majd útközben találkoznak vele, az élelmet meg Banjalukába viszik. Élelem Jajczán van aratásig amúgy is, azt kezdték beszélni. Persze egyelőre senki sem jött, élelmet sem küldtek, költötték a pénzt czél nélkül, így szól ugyancsak Burgio Frangepán Kristóf Isten segedelmével mégis összehozta csapatait. Június 18-án Budára ért a vránai perjel hírnöke, ujságot hozván a vállalatról. A szávai átkelésnél, Gradiskánál ez az ember ügyelt a szállító hajókra. Jelenti a királyi sereget Jajczától 3 mérföldnyire (Bocsácz előtt).

[1] Frangepán Kristóf 1525. Zdenciról (m. Brodtól északnyugatra Pozsega megyében, Zdence, Zdencsa, Izdencz) kelt levele Juan Antonio Dandolo barátjához Velenczébe. Marino Sanuto XXXIX. köt. közöljuk e különben ismeretes levelet a Toldalék VI. sz. a. Frangepán e levelet közvetlenül a hadjárat után írta, de a terepleírás oly általános, annyira a pillanatnyi benyomás hatása alatt áll, hogy nem állapíthatjuk meg pontosan müveleteit Istvánffy más forrásból merit, de az ő előadása sem szabatos.

A fölmentő hadsereg hangulata a megindulás előtt nem mondható lelkesnek. A mindenkor szereplő rémhírközvetitők széltében beszélték, hogy Jajczán már nem lehet segiteni. A török Boszniában azt teheti, a mit akar, kényelmesen betörhet onnan mindenfelé, a mikor a pasának kedve szottyan. Mit akar Frangepán, csakis nyakaskodik. A vezér minderről tudott, s mikor a sereg jobbára készen állott, föltett erős szándékához képest június 7-én — egy szerdai napon — 400 lovassal s 200 gyaloggal átkelt a Száván; az átkelés odarendelt hajókon történt. Példáját a bánok s a többi dandárok is követték, most már nem léphetett vissza senki.

Annál a pontnál kezdődik a hadjárat chronologiai és topographiai nehézségeinek a tisztázása. Hol kelt át a sereg? Dubocsácznál, a mai Száva-Bród (dny) közelében lévő révnél s onnan menetelve a túlpartra érvén, Derventen át Banjalukának, a mi körülbelül 150 km utat jelent Jajczáig? Vagy Gradiskánál keltek-e át, a mint egy junius 18-án a vránai perjel részéről Budára érkezett futár jelentéséből sejthető? Ennek ellentmond az a körülmény, hogy Frangepán levele szerint június 8-án megpihenvén a tulparton, junius 9-én indultak Jajczának s már ezen az *első* napon megpillantották azokat a hevenyészett erőditményeket, melyeket Uszref pasa emeltetett a felvonuló magyar sereg ellen. Banjaluka *előtt* nem lehettek e sánczok, mert Banjaluka még a király kezén van. S Gradiskáról Banjalukáig (45 km) nem juthattak el egy nap alatt, ha az átkelés ugyanott történt.

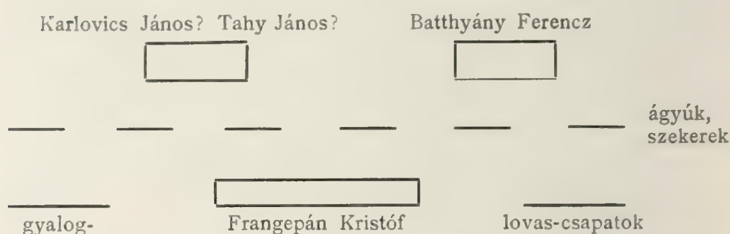
Istvánffy szines jelentése szerint, a mint Jajcza veszedelme nyilvánvaló lett, a budai udvar futárokat küld mindenfelé.

Elsősorban a két bán: Karlovics János és Batthyány Ferencz lázasan gyüjt hadakat. Kivételesen mindenki szótfogad: Klisszából megjött Krusity Péter, Zenggből Kállay Orlovcsics Gergely, Frangepán s atyafisága is jelentkezik, a táborba siet: *Blagay* György, *Baracs* Máté, a vránai perjel,[1] nemesség fegyveresen nagy számmal gyül össze.

[1] 1522 óta valószinüleg Tahy Jánost, a perjelség kormányzóját érti, mert Baracs Máté ekkor már beteg volt.

Ágyú, lőpor, a városokból társzekerek, lőszer elegendő mennyiségben rendelkezésre áll. Körülbelül 16,000 emberből(!) áll a sereg. Ősi banderialis szokás szerint ama tartomány kormányzói járnak elől, mely a harcznak színtere.

A hadimenetrend ekképen alakul:

1525. Frangepán Kristóf Jajczát felmentő hadserege.

Ezek úgymond *Dobocsácz*-ról[1] indultak Jajcza felé. Fölvethető az a változat itt, hogy az Una-melléki Dubiczát érti. Ámde Frangepán azt írja, hogy a bánok vele voltak, akkor neki is a dubiczai úton kellett volna átkelni. Már pedig nem így volt a dolog, mert Dubicza az Una mellett fekszik s az átkelés a Száván át ment végbe. Istvánffy előadása tehát ebben a formában nem áll meg.

Csak egy föltevés marad tehát számunkra. Az átkelés valószínűleg Dubocsácznál (Brodtól d. ny.) történt, Gradiskánál is történhetett efféle átmenet, de ezek a csapatok azzal a parancscsal mentek útnak, hogy a vezér főhadseregével a jajczai völgyszorosok előtt egyesülnek. Ha Frangepán tényleg a feltételeztük vonalon menetelt, akkor Prnjavoron át az Ukrina völgyében elég gyorsan haladhatott, a távolság Banjalukáig körülbelül 70 km-t teszen.

Az ostromló Uszref pasa, a mint Frangepán jöveteléről értesült, június 5-én félbenhagyta az ostromot s a verbászmenti úton elébejött hadával.

Frangepán csapatait menetelés közben folyton összetartotta s a biztosító- s felderítőszolgálatra erősen ügyelt. A mint állítólag a menetelés kezdő napján az első török

[1] Dubiczát aligha érthető.

akadályt megpillantották: a *puskásokat* két könnyebb ágyúval, 500 sánczmunkással (utász), 600 huszárral (a kik gyalog harczoltak) s néhány nemes urat külön osztagnak rendelt ki. Úgylátszik csak könnyű erődítésekhez ervén. — mikor? hol? íme az első megfejtetlen kérdés —, a törökök harcz nélkül hagyták oda ezeket. Ez abból magyarázható, mert az egész sereget látván maga előtt a számra csekélyebb török védőhad, jobbnak látta a visszavonulást.

Frangepán ekkor megállította az egész sereget s azt az említett külön osztagot elvonultatá előttök. Ezt a puskás árkászosztagot ugyancsak három különítményre osztotta, tekintettel az élelmivonat hosszúságára. Ugyanis a szűk Verbász völgysorozatok közt oly hosszúra nyult az élelmiszerconvoi, hogy támadás esetére a hátsó rész nem siethetett az elől megtámadottak segítségére. Azért e vonat elejére, közepére s hátvédjére egy-egy puskás védőkülönítményt rendelt ki.

A török ideiglenes erőditmény (hol?) jobboldalán történt az elrendezés. A törökök egy meredélyes szakadékban foglaltak állást, ezekre két ágyúlövést adatott le. Az első lövés magasan ment, a másik megölt egy embert, mire ez a török csapat egy tölgyesbe vonult vissza. Frangepán azt hitte, hogy naplementére járván az idő, ezzel pihenőt rendelhet hadainak.

A török visszavonulás földerítésére egy ügyes kapitányt rendelt ki, a ki azonban előnyomulása közben három embert vesztett, mire a mieink is tüzet adván, a törökök közül sokan elestek és sebet kaptak. Gyalogságunk védelmére Tahy János s majd Frangepán is közelebb ment hozzájuk, az éjszaka azonban már leszállott.

Ismét homályos ponthoz értünk. A török védőművek jobboldalán álltunk, nem világos, hogy egy komoly erőditményről van-e szó, vagy a törökök felületes első erőditménye után következett második védvonalra utal a vezér. Valószínű, hogy így áll az eset. Hanem kitűnik a vezér jelentéséből, hogy a királyi csapatok fölött a vezérnek volt ugyan szava, de ez esetben — mint annyiszor a középkorban — a katonák látván a puskások baját, maguktól

megindultak ..s mint a sárkányok csaptak le az ellenséges sanczokra. Már nem is ember, inkább rémek formájában rohantak előre, számos golyótól átlyukasztott, fennen lobogó zöld-piros zászlókkal; sokan estek el közülök, mert az ellenséges gyalogság és lovasság is helytt állott." Bajba kerültek. Ezt Frangepán emberei meglátván, vezéröket kérték, hogy segedelmökre mehessenek. Az utak csak névleg azok s különösen éjjel alig lévén látható a csapás, mégis szerencsével jártak, mert a veszedelmes helyeken átjutának. A török had túlerőben volt, mindazonáltal két török parancsnokot: Ljubin cselebit és a maglaji alparancsnokot levágták. Frangepán ekkor észrevette, hogy már nem vonulhatnak vissza a török túlerő elől, puskásainak nagyobb részét árkászaival együtt segítségükre rendelte. Egy órai harcz után az ellenség elmenekült.

Frangepánnak ez az előadása eléggé plasztikus. de annyit bizonyít, hogy akarata ellenére éjjeli verekedés támadt az első nap estéjén, mely eredetileg pihenőnek volt szánva. Előadását akképen folytatja, hogy azalatt a lovassága is harczolt. (Éjjel ?) Ez az elfoglalt ellenséges sánczművek előtt történt. Lovasainkat a török túlerő kezdte nyomni visszafelé, egyetemben gyalogosainkkal. A vezér az elfoglalt sánczban tartózkodott, de alig volt 15-nél több lovas mellette. Csapatokat azonban küldött nekik s míg ezek odaértek, hangos szóval kitartásra bíztatta őket. A törökök ezt látván, puskáikkal lövetni kezdtek a vezérre. Egy magaslatot foglalt el erre Frangepán s közben 400 lovasa ment a szorongatott lovasság segedelmére, de még így is kevesen voltak. Utóljára is hét kétkerekes puskát vontatott előre s így készteté visszavonulásra a törököt. Csak ekkor üthetett tábort, miközben a törökök a szomszéd völgybe vonultak vissza.

Egy napra nagy feladatot oldott meg ez a csapat: harczkészen meneteltek s éjjeli harczban bevettek egy erődítményt. Nem is eshetett meg mindez június 9-én. Csak úgy lehet a chronologiát rendbehozni, ha föltételezzük, hogy 7-én átkeltek a Száván s 8-ig (nem hadirendben) a Jajcza felé indulás pontjáig felvonultak mondjuk Banja-

12. sz. Bocsácz vára.

luka felé s onnan 9-én estig elérhettek Krupáig, a melynek színterére tényleg ráillik ez a leírás.

A törökök taktikája Frangepánnal az volt, hogy a Verbász mentén együtt haladtak vele, mindig oldalába fogva csapatait. Ők a hegyek taraján mentek, míg Frangepánék a völgyek hosszában. Június 10-én hajnalban fölkerekedtek a törökök azzal a czélzattal, hogy valamely hegyszorosnál meglepik s körülzárolják a királyi hadat. Ámde Frangepánt jó kalauzok vezették, a kik előre megjelölték a völgyszorosokat. Elől sebtiben az utászok utat egyengettek s a gyalogosok közül a puskások már eleve megszállották a legjobb pontokat s védték a lovasok átvonulását. Csak az érti e menetelés nehézségeit, a ki ezeket a szirtes kecskeösvényeket ismeri. A törököknek viszont az az előnyük volt, hogy hátbafoghatták a mieinket.

Körülbelől 15 km-nyire haladhattak a királyi csapatok, mikor Bocsácz előtt a hegy tetején épült török erőd mellékén, egy meredek szirtfal fölött[1] elől is megtámadták a törökök s hátban is megrohanták őket. De veszteséggel visszaverettek, a királyi hadak közül csak egy gyalogos esett el. Ezen a színtéren a rendszeres támadás majdnem lehetetlen. Így érthető, hogy a török vezér látván a támadás sikertelenségét, most a Frangepán-hadak elől menő csapatát rohanta meg lovasságával s gyalogosaival s a királyi hátvédre is teljes erővel rávetette magát. A Bocsácz előtti támadás tehát csak egy közbülső királyi dandár ellen irányult. A vezér folyton végigjárta menetelő csapatait, alvezérei illető hadaik mellett maradván. Még nem ért az oszlop élére, a törökök megtámadták arczélünket — hol elegendő gyalogságunk volt. E támadás azonban nem volt oly heves, mint a hátvéd ellen megindított roham. Két kapitányát: Batthyányt és Tahyt tehát 100 lovassal és 200 puskással hátraküldi. A vezér éppen támadásra indult az elővédnél. Ekkor meglátja, hogy a mieink a töröktől erősen szorítva, futni kezdenek ugyancsak arra, a merre ama meredélyes sziklafal kezdődik. A sziklafal tövében

[1] Ezt a szirtfalat láttuk kb. 3 km-re Bocsácz előtt.

fával aránylag ritkásan benőtt sík térség vagyon, a hol a lovasságnak több alkalma van a támadásra. Ezt fölismerték a vezérek s visszafordulván, a törököket egy olasz mértföldnyire (6 km) visszaűzik. Eközben a gyalogság is elért ehhez a sík területhez s jól elhelyezkedett a fák mögött. Frangepánék erre futást szinleltek, a törökök utánuk erednek. A mint a fákat elhagyták, a nyomukban lévő törökségre zúdul gyalogságunk tüze. Mintegy 500 lövést tett 200 puskás s a hátvédnek néhány szakasza. Sok ember s ló esett el. A hirtelen tüzelés s a visszafordult lovasság rohama döntötte el a csatát, noha a török — mintegy ezer lovas — nagy túlsúlyban volt. Fölhagytak tehát az ellenállással s mieink Bocsácz alól elvonulhattak. Azonban a mieink Jajczáig való visszavonulásánál majd elöl, majd hátukban, majd oldalvást folyton feltünedeztek, de mihelyt puskásaink s csapataink sorakoztak ellenük, elfutottak.

Ebből kitünik, hogy a török sereg csak igen csekély részben állott sorhadból, többségben a martalócz népség volt. A királyi lovasok és Frangepán puskásai a folyton megújuló támadás folyamán fegyelmet tartottak, a vezérlet pedig kitünő volt.

Június 11-én az élelmi- és hadiszerek már Jajczába értek s bejutottak a várba hiány nélkül. Az éhinség megszüntetése volt e vállalat főczélja s azért mindig az élelmiszer biztosítását tartotta szem előtt a vezér. Főczélját tehát elérte s visszamenetelésre gondolt.

Istvánffy úgy adja elő a dolgot, hogy Frangepán június 11-én csapatainak egy részét a táborban hagyja s a vár felé törekszik, félhold alakjában állitván fel ostromló csapatait. Így akarja csatára késztetni a törököt, hogy ezalatt bejuttassa a városba az élelmet. Az élelmi convoi hosszú sorban — fanyergekre erősitett adagokban — Krusity Péter fedezete alatt indult meg körülbelül déli irányban a várostól (!).

A török tábor erre fölriad s erős rohamot intéz Frangepán ellen, de háromorai harcz után visszavetik, miközben Krusity a városbeliektől támogatva szerencsésen bejut a falak mögé, ő maga pedig az élelem s a hadiszerek átadása után Frangepánhoz csatlakozik.

A török vezér érezte, hogy a vár bevételét ismét elszalasztá, mindamellett makacsul folytatta az ostromot. Frangepán azalatt csapataival a régi királyi kertekben foglalt állást (farkasszemet nézvén az ellen

nel. Egymás beszédje áthallatszott, lovaikat, barmaikat a Verbászban együtt itatták. Folyt is a csetepaté három napon s éjjelen át. Míg Frangepán hada bátor, edzett s harczrakész, a török sereg morlákokból, uszkokokból s nem elsőrendű hadakból áll. Kémek állították, hogy szöknek a táborból s nem fog rajtuk a szó.

Uszref fölkészült tehát s hajnal előtt meginté őket, hogy álljanak helyt vitézül, megfúvatta a trombitát, megütteté a dobot. Már csak félbátorsággal vevé észre mindezt a török, nem tudván, hogy támadás lészen-e, vagy elvonulás. Pitymalatkor a mieink: gyors lépésben a gyalogok, ügetve a lovasok, csatasorba fejlődnek. Elől járnak dandáraikkal Tahy és Batthyány, erősen ügyelve, hogy Uszref, a vezér s Bali bég rajzó könnyű lovasai valamikép meg ne bontsák a csatasort. Megindul a roham. A vezér a vízeséssel szemben felvontat két sugárágyút s oldalt löveti őket, mielőtt mozsaraikkal elhelyezkedtek. Számosan elesnek, köztük Uszref pasa hadsegédje, mire a törökök csatasora inogni kezd. Erre Frangepán kiadja az alvezéreknek a parancsot s döntő mérkőzésre viszi a csapatokat.

A mieink nagy tűzzel nekivágtatnak s kiragadják a török zászlós jelvényeket (buncsuk), erre az ellenség megfut, ki a hegyekbe, ki az erdőbe. Uszref s Bali bég, a vezérek, ismert ösvényeken elmenekülnek.

A tábor, ágyúk, élelem mind a királyiak kezébe kerül. Frangepán nem üldözte a futókat a folyón túl, mert a várost minden oldalon fel akarta menteni. A foglyok közül azokat, a kik hűségre tértek megfogadta, a kiket fegyverrel fogtak el, megölték. A mieink közül kevesen estek el, sokak azonban sebet vőnek.

Uszref pasa sátorát a királynak küldték, drága szövetekkel s hadijelvényekkel. A hadfölszerelési tárgyakkal alaposan ellátták s helyreállították a várat. A fölmentő sereg, melynek a két bán alkotta hátvédjét, sértetlenül vonult vissza; Frangepán a vezér, a Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok védője *Dalmatiae Croatiae es Slavoniae defensor* czimét kapta,[1] jutalomban részesült a két bán is.[2]

Minderről Frangepán maga *egy szót sem szól.* Sőt az ő, bizonyára hiteles előadásából, csak az tünik ki, hogy a mint az élelmiszereket bejuttatta, Jajczától ugyanazon az úton, a melyen jött, éjjeli szállásra tért, körülbelül egy mértföldnyire (7 km). Itt volt június 11-én éjszakai szállás.

Megjegyzendő, hogy Istvánffy folyton Batthyányról és Karlovics Jánosról beszél, mint bánokról, a kik 1522-ben tényleg azok voltak, de 1525-ben Batthyány és Tahy János töltik be ezt a tisztet; igaz, hogy II. Lajos kiadási jegyzékeiben Joannes Torquatus és Tahy János említtetnek bánokul. De ez csak 1525 márcz. 25-ike előtt lehetett, ekkor

[1] Helyesebben „regnorum Dalmatie, Croatie et Slavonie specialis tutor atque protector.

[2] Oklt. CCXIV. Istvánffy.

nevezte ki Batthyány Ferenczet a király bánnak. Eseményeket és éveket zavar itt össze a derék krónikás, a mi csak közbevetőleg legyen mondva. Egyes adatok megfelelnek, de a végső rész nem állja a kritikát.

A jajczai táborban este — 7—8 km-re a várostól — haditanács tartatván, a két bán a visszavonulás utjául a Verbász jobbparti utját, Kamengrad felé, ajánlotta. Frangepán azonban azzal érvelt, hogy az ut bizonytalan s nehezebb, de meg a királyt nem hagyhatja szégyenben, ezért megint csak Bocsácz felé ment vissza. A tábort leszpalánkokkal zároltatta körül s csak napkelet után indult vissza hadaival június 12-én.

A török vezér nyomon követte hadainkat, elől s hátban rajokban nyugtalanitva őket. Az volt a cselük, hogy e támadásokra rendszerint a szorosokat szemelték ki. De Frangepán kifogott rajtuk, mert a szorosokat puskásai előre megszállották, ő pedig, ha támadtak, azonnal sorba állittatta hadait. Kalauzaival mindig előre kiválasztatta az éjszakai táborhelyet és biztosra ment.

Menetelés közben egy háromszögalaku rétre jutottak. Épitész sem tervezhette volna szabályosabban,[1] mely mellett egy sáros, nehéz menedékű völgy vezetett s a végen, ott a hol a rétre tért az ut, esővizből pocsolya támadt. Megannyian elhaladtak mellette, kivéve a 700 huszárból, 200 fegyverhordozóból, 200 puskásból és 300 utászból álló hátvédet. Ekkor jelentették a vezérnek, hogy egy török fogoly állitása szerint ott fogják támadni a hátvédet, melyre nagyszámú lovas és gyalog máris leselkedik. Ezért összébb vonatta a menetelő testeket, még mielőtt a tóhoz értek volna. Uszref pasa, a ki a serege hátvédjénél tartózkodott, a völgy fölött foglal el fedezéket a tó előtti szakaszban, ugy, hogy a mi hátvédünknek szembe kellett vele szállani, ha át akar jutni. A mi hadaink alul állottak, egy kis laposon, honnan lápos úton át lehetett jutni ahhoz a háromszögű réthez. A pasa észrevette ezt a változást, de nem akart velük összetűzni s elsánczolta magát, a mieink előreszegzett lándzsákkal álltak támadásra készen.

[1] Kerestük, természetesen hiába.

Frangepán erre futólépésben nagyobbszámú gyalogost küldött hozzájuk, a kik a tó egyik szélén foglaltak állást. A túlsó részen a hátvéd gyalogosaival a vezér biztosította az egész hátvéd elvonulását, várván, míg a török valamelyik oldalról a rétre jön. A bánoknak meghagyta, hogy az elővéd lovasaival és gyalogosaival támadják meg a törököt ránk leső állásaiban, amint felénk jönnek. De előbb ne támadjon senki, be kell várni a törökök támadását, így szólott a parancs, mert a vezér legelőbb a hátvéddel akart a vitatott mezőre jutni. A sereg harczias hangulatban volt, aznap már néhányszor fölkínálták a csatát a töröknek, de azok nem vállalkoztak. Ezen a helyen azonban három előny kínálkozott rájuk nézve; esett az eső, úgy hogy a puskások nem lőhettek, másodszor a királyi hátvéd a csata színterétől mintegy elválasztva tünt fel s a hely, melyen szekereinknek át kellett vonulniok, fölötte szűk volt. A törökök ezért nem is támadtak, hanem nagy szikladarabokat bocsátottak ránk, abban a biztos föltevésben, hogy majd agyonzúzzák a mieinket. Olyan biztosra vették a keresztények vesztét, hogy már feleségeik is odasereglének, hogy később zsákmányolhassanak. Csalódtak. A pasa felső fedezett helyéből kissé alább szállott s néhány száz török üvöltve közeledett hátvédünkhöz. A vezér gyorsan és elszántan intézkedett. Középhadának meghagyta, hogy tartsák szemmel kétoldalt az erdőségeket, mialatt Frangepán a hátvédhez ért s csatára buzdítá őket. Isten és Szűz Mária nevét háromszor kiáltva nekirohantak a töröknek s erős lőn ezeknek a futamodása. Ezalatt az elővéd is megkezdte a harczot, mire a hátvédet előbbi helyzetébe kellett visszautalni,[1] de nem hozhatták előbb oda, mielőtt a törökök újra megjelennek. A nagy eső miatt lehetetlen volt az átkelés. Egyik parancsnok az ellenséges gyalogsággal tusába elegyedett. Látván Frangepán, hogy a szoros védtelen, egy hozzá közelálló csapatot magához vett s áthatolt a szoroson. Ekkor a szoroson túl egy magaslaton megpillantá a herczegovinai szandzsákot 1000 lovassal. 25 nehéz lovassal

[1] T. i. a tó túlsó partjára.

nekiktámadt s mintegy fél olasz mértföldnyire visszaűzte őket.[1] Visszatérvén látta, hogy a gyalogság szétverte a török gyalogokat, mire összeszedte seregét a szoros védelmére, minthogy a törökök ismét nagyszámban gyülekezni kezdtek. Erre a királyi sereget előrevezényelte, oldalvást fegyveres parasztok haladtak. A szoros miatt azonban nem tudtak kifejlődni, ezért egy magaslatot szálltak meg s ágyútűzzel kergették vissza a törököt. A törökök 20,000-en voltak, a királyiak alig 6000-en.[2] Aznap sokat vesztett a török, Frangepán csak 30 embert s nemes Ajtich Péter felbukván lovával, szörnyet halt. Négy napon át folyton harczoltak (9—11-ig oda s 12—15-ig vissza), s folyton győztek.

Ez a jajczai érdekfeszítő hadiút előadása, Frangepán saját előadása szerint. Eszes, a harczban hidegvérű, jó szervező s imponálni tudó vezér képe tűnik fel előttünk ezen éppenséggel nem szerénytelen jelentéséből.[3]

Katonailag tekintve ezt a vállalatot, bizonyos, hogy czélját elérte. Ellátta élelemmel és hadiszerekkel a várat. Azonban Jajczát mégsem mentették föl végleg az ostrom alól, sem a környező váracsokat nem rombolták le. Frangepánnak tehát nagy vezéri sikere volt, katonai dicsőséget arattak, de a török mindamellett ura maradt a helyzetnek s pusztitott azontúl is.[4] Igaz hogy Uszrefet, ezt a keleti „culturembert" nem szívesen látták Konstantinápolyban s irigyei balsikerét hirdették, de ő a nélkülözhetetlenek közé kerülvén, folytatta működését.[5] Ha a magyar kormány jobb és egységesebb, nincs a töröknek hatalmasabb ellen-

[1] A török bizonyára csak elővédjének nézte őket.

[2] Ha áll, a mit Burgio mond, hogy 7000 emberrel indult meg s 1000 volt a veszteség. A törököknek összes veszteségét 4000 emberre teszik. Utalunk Istvánffy adatára, mely szerint 16,000 emberből állott a kis sereg, tehát 6—16,000 közt váltakozik a szám. Még 6000-en sem voltak a mieink.

[3] Feldolgozta Klaić i. m. IV. 340—43. l., előtte Mašić s többen

[4] Marino Sanuto XL. 54. l.

[5] Marino Sanuto 1525 XI/6. XL. 515. l. A velenczei dalmát fegyveres erő parancsnokával Todoro Paleologgal nagyon jól „értettek egymás nyelvén". Marino Sanuto u. o. 139. l.

sége a magyarnál. Nem kell ide egyéb tisztességes pénzkezelésnél. Hozzátehette volna a derék Burgio, a ki ezeket észlelte, hogy a társadalomnak is egységesebbnek kellett volna lennie. Akkor, a mikor Batthyány Ferencz Jajczába élelmet szállíttat, szentléleki Kasztellánffy János, jajczai kapitány, véresre vereti a bán jobbágyait.[1]

Nem akarjuk Frangepán Kristóf jutalma kérdését felvetni. Eléggé kiszínezték azt az 1525. évi augusztus 31-iki udvari tanácskozást, midőn Frangepán Kristóf felháborodásában arczulütötte a vele gorombáskodó Szalkai prímást.[2] Tényleg nagy ára lett ennek az arczulütésnek, mert a hiúságában vérig sértett, nem eléggé jutalmazott kitünő katonát végleg elidegenítette Budától. S hogy ennek a végek is megadták az árát, ki tagadná?

A magyar uralom végnapjai.

Budán 1525. évi augusztus 5-én — tehát a Frangepán-vállalat után alig két hónappal — már tudják, hogy Jajczán ismét szűkében van az élelem.[3] Budán erre a czélra — pápai engedélylyel — a negyedszázados fordulóra alapított jubileumi pénztárt felnyitották. Száz aranyat találtak benne mindössze s egy gúnyiratot, ezzel a felirattal: Vidd el magaddal a jubileumot s hagyd itt a pénzt. Volt a pénztárban üveg, réz, hamispénz s egyéb illetlenség is. A budai német polgárság nem ad a vallásra s ilyen satyrával illették a szent czélt. Esztergomban 100 frton felül gyűlt össze, félő, hogy aligha fog 4000 frtnál több összegyűlni. Pedig 1500-ban 12,000 frt volt az eredmény. Budán három akkora a drágaság, mint Rómában s erősen forog a rossz pénz.

A szlavón és horvát társadalmi ellenségeskedést csak azért említjük, mert élénken magyarázza az odavaló rendek ellenszenvét a folytonos katonaállítás és adózás ellen. Szóval nincs pénz, nincs bizalom. A kincstartó Erdélybe

[1] Burgio jelentései Okltárunkban, Fraknói Mon. Vat. II. sor. I. köt. nyomán CCXXI—XXIV., CCXXVII—XXXI., CCXXXIII—CCXL., CCXLII., CCXLIV—LV., CCXLVII.

[2] Marino Sanuto XL. 59—60. Frangepán Kristóf levele ugyancsak Juan Antonio Dandolónak. Buda, IX./24.

[3] Burgio és Marino Sanuto XL. 151., 152. l. 1525 okt. 22.

utazott, hogy Jajcza segélyére pénzt kerítsen, mert a jajczaiak ott akarják hagyni. A rácz, szerbiai, bolgár s bosnyák lakosság mind beköltözněk Magyarországba, ha lenne kire támaszkodniok.

A tisztes Burgio valóságos központja lett a balkáni kéregetőknek. Ha a magyar kincstár is ugy gazdálkodott volna, mint Burgio a pápa pénzével, Jajczán [illegible] fogott volna a segitség. Az az eszméje támadt, hogy 4—5000 frttal lehetne Jajczán segiteni. Az élelmiszereket t. i. nem kellene az utolsó pillanatra hagyni, hanem előre elraktározni s csekély haszonnal eladni a lakosságnak. Ezek a francziskánusok ügyes, lelkes emberek, a kik már néhányszor megmentették a várost, megpróbálhatnák. Adott is nekik nyugtájukra 100 frtot. Az eszmét Magyarországon nem valósithatta meg senki.[1]

1526-ban már concretebb alakot ölt a veszedelem.

Bakics Pál, a vencsáczi[2] rácz vajda, bizalmasaitól már június hóban értesül, hogy a szultán Szófiában összpontositja hadait. Bali bég hidakat és naszadokat készít elő. A török haditanács eldöntötte, hogy Szlavónián át Budára, onnan Bécsbe indul a sereg. Buda nélkül Belgrád és Sabácz nem tartható, azért fölhagytak az Erdélynek tra nyuló fölvonulás eszméjével. Hegyes ország az, melyet a magyarok jobban megvédhetnek. Jajczát azután az ottani pasa amúgy is elfoglalja, mindenekelőtt Magyarországot kell letörni, accessorium sequitur suum principale, a rész az egész után lehull amúgy is.

[1] Jajczán ekkor a hozzátartozó várakkal együtt [illegible] lovas volt. Az Orbászság és Bosznaság hadi költségeit: százezer forintot a király viselte. A nagy károk miatt Jajczába 100 ezer forint értékű élelem [illegible] vihető be. Előbb, u. i. Nándorfejérvár bevétele már inem teljesen födözte a bevételt, most [illegible] elmaradt a velenczei segély is, rendesen onnan is került ki fedezet, ma semmi. Császár M. följegyzésen, a király közvetítője a hatvani országgyűlésen egybegyűlt nemesek között. Horvát István: Verbőtzi István emlékezete. II. 1819. [illegible]

[2] Verancsics I. A macsói kerületben afféle félfüggetlen vajdák egyike, a kit a török, ha hadával szolgálta megtürt, természetesen csak addig, a míg útjában nem állott.

1526. évi február-, márcziusban Horvátországban, Boszniában mindenki tisztában volt vele, hogy a leszámolás ideje elkövetkezett.

A horvátok Ferdinánd főherczeget akarták uruknak, a ki Horvátországot örökös tartományai sorába akarta iktatni, de szerette volna a bosnyák királyi czímet is.[1] A horvát bánok már abban is hagyták hivatalukat. Nem hisszük, hogy Burgio abbeli értesülése minden alapot nélkülöz vala, mely szerint *Frangepán Kristóf* magának arrogálta volna a *bosnyák uralmat*. Ki tudta volna inkább méltányolni a Corvin János-féle praecedenst — mint ő?! S miért is nem? A magyar korona iránti hűséget még nagy elkeseredése korában sem tagadta meg.

A jajczai bánok lemondtak a bánságról, érthető, hogy szabadulni akartak az ottfelejtéstől. Csakhogy mégsem hagyhattak teljesen szabadjára annyi érdeket. Tahy Jánosnak egy törökké lett atyafia, a ki gyakran tett neki szívességet jajczai bán korában, közölte vele márcziusban, hogy Budának indul a szultán. Ha a magyarok győznek, védelmébe ajánlja övéit, ha a török lesz úrrá, gondja lesz rá és övéire.

A nagy eseményekre mindenki elkészült, csakhogy a török ezúttal rendszeresen. Esetleges, de jellemző véletlen, hogy a mohácsi csatát ugyanazon a napon vívták meg: augusztus 29-én, János fővétele napján, mint Belgrádot.[2] Uszref bosnyák pasa is ott volt, ő alkotta hadával a hátvédet.

EPILOG.

A jajczai bánság sorsa a mohácsi csatasíkon dőlt el. A lélek már előbb elszállott belőle, de a hullát még nem földelték el.

A török hódító sereg Magyarországban hódoltatott és foglalt a mit lehetett. Azalatt a Balkán nyugati szögletében várakozással tekintettek a bekövetkezendő folyományok elé. Jajczában úgylátszik bennrekedt a két bán, sztupnoki

[1] Fraknói i. m. 263—65.

[2] A Burgio jelentései az Oklt. CCXXXV—CCLII. és a Mon. Vat.

Gilétfi Miklós és szeglaki *Horváth János.* Ferdinánd király néhány horvát várat már megszállott volt; 1522-ben Kninben, Szkradinban, Krupában átmenetileg már német őrséget találunk. Jajcza s mellékvárai természetesen szintén Ferdinánd igényelt területeiként szerepelnek. A két bán közül az egyik, Gilétfi Miklós, János királyhoz csatlakozott 1527 szeptember 13-án Mohi táborában, társa ott maradt s Ferdinánd királynak 1527. évi november 5-én Székesfehérvártt hűséget esküdött.[1] Ekkor tehát bizonyára már Ferdinánd király kezében van a vár. Gilétfi társa szinváltozását még akkor nem tudta, mert János király, tekintetbe véve a veszedelmeket, melyekben Jajcza, országainak egyetlen védőfala „antemurale singulare" forgott s hogy nemcsak a hit ellenségei, hanem a németek is, a kik eddig János király némely várait árulással kerítették magukhoz, Jajczát s a többi várat is a maguk hatalmába akarják hajtani, a két bánnak 5000 frt provisiója és fizetésük fejében a zemplénmegyei Regécz birtokát mindaddig zálogba veti, míg a tartozás abból kitelik.[2]

Bizonyos azonban, hogy Ferdinánd Jajczához való igényét már 1526 október 1-én bejelentette Mária királyné útján. Pozsonyból írja Batthyány Ferencz bánnak, hogy vegye gondviselés alá ezt a mindenkitől elhagyott várat, a mire a bánok, tehát Gilétfi és Horváth, valamint a királyi huszárok kapitánya (Keglevics P.) s emberei kérték. Ő nem tud rajtuk segíteni, teljesítse kérésüket. Ugyanezt írja a szlavón rendekhez, hogy későbbi megtérítés kötelezettsége mellett szállítsanak élelmet a várba.[3]

Szapolyai, mint a tótországi viszonyok alapos ismerője, tudván, hogy Kasztellánffy János (1526 júniusban jajczai kapitány) Batthyány Ferencznek régi haragosa,

[1] Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. III. 125. l. A tótországi rendek Jajcza érdekében Kamarjai Tamást küldték VII. Kelemen pápához segélyt kérendő. Istvánffy l. IX.

[2] Oklt. CCLII.

[3] Körmend Acta Mem. 72 2. Oklteríból kimaradt. V. 6. Gévay Urk. und Aktenstücke usw. I. 4 5. Archiv für öst. Gesch. Smolka Sz. Ferdinands Bemühungen um die Krone in Ungarn. 101. l.

Balog Ferencz nevű emberét „bizonyos ügyekben“ elküldötte hozzá 1526 október 11-én. Ezek a bizonyos ügyek csak Jajczára, a birodalom eximált közvetlen végvidékére vonatkozhattak.

János és Ferdinánd királyok Boszniáért való versengését illetőleg meg kell emlékeznünk egy följegyzésről, mely szerint az olmützi tárgyalások alkalmával (1527 jún.) Ferdinánd követei uruk nevében János királynak királyi czímmel megajánlották Boszniát s 40,000 aranyat s atyai örökségét — ha Ferdinánd javára lemond.[1]

Az olmützi értekezlet, mely tudvalevőleg a két király álláspontját egyezkedés útján lett volna hivatva kiegyenlíteni, 1527 június 1—június 15-ig tartott. Hogy ezen az — mondjuk — értekezleten Ferdinánd követei részéről efféle ajánlat tétetett volna, annak sehol sincs nyoma. Bethlen Farkasnak határozott állítása azonban Szalay Lászlóra benyomást tett s mint tényt emlegeti föl, hogy a tanácskozmány eloszlását megelőzőleg Ferdinánd követei indítványozták kárpótlásként a János király követeitől visszautasított bosnyák királyi czímet.[2] Mi nem tartjuk valószínűnek, sőt kizártnak véljük, hogy Ferdinánd efféle ajánlatot tett volna.

[1] W. de Bethlen Hist. lib. II. Szeben, 1782. I. 83. l. Wolfg. de Bethlen: Historiarum Lib. I. Szebeni kiadás, 1872. I. köt. 86. l.:

1527. „Ergo ad indictum diem, Olomucium omnium trium Regum concurrunt legati, de juribus utriusque regis deliberature. Sed ea ratio irrita Sigismundi spem fefellit: quamvis enim legati Ferdinandi nomine regis sui obtulissent Joanni Regi provinciam Bosnensem cum regio titulo et summam 40,000 flor, Hung. necnon restitutionem patrimonii ejus, quod per se satis idoneum ad sustentandam regii nominis majestatem ereveretur, dummodo abdicare se vellet regno Hungariae; Legati tamen Joannis regis allegantes e diametro id contrariari decreto regni Hungariae Posonii de non transferendo regno in alienigenam condito . . . . atque sic neutro regum regno Hungariae cedere volente, dissoluto Olomuciensi conventu, tractatus ibi inchoatus Posonium est translatus.“

[2] Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1861. János király és az európai hatalmasságok, 56. l. — A lengyel irodalomban, jelesül Jerzy Kieszkowski: Kanclerz K. Szydtowiecki Poznań 1912. megjelent monographiájában, valamint Smolka Sz.: Ferdinand I. Bemühungen um die Krone Ungarns cz. tanulmányában sem találunk erre utalást.

Beszéd folyhatott róla, de nagyobb dologról volt szó, semhogy ezt az ajánlatot komolyan vehette volna Szapolyai, a ki ha valakinek szánta a bosnyák királyságot, akkor főtámasza, Frangepán Kristóf volt az. Hiszen neki igérte Corvin J. jószágait, a vránai perjelséget, a bánságot, a dunántuli főkapitányságot már 1526 novemberben. Ettől az igérettől már nem messze esik a Corvin-féle czimzetes bosnyák királyság. Ámde Frangepán Kristóf 1527 szeptember 27-iken Varasdnál elkövetkezett vitézi halála után nincs miért tovább fűzni a szót.

Valahol bizonyára valami hirlelés nyomára akadt Bethlen — alap nélkül nem írhatta — de hogy Olmützben *erről* nem tárgyaltak, ismételjük, bizonyos. Az 1526/27-iki horvát-osztrák tárgyalások nyomán a horvát főurak egy része s az osztrák kamara között ez irányban levelváltás folyt. A horvátok Czetinből 1527 ápr. 28 án Ferdinándhoz egy fölterjesztést intéztek s ebben félelmöket fejezik ki, hogy valamikép az ő számlájukra egyezhetik ki a két király.[1]

Aggodalmuk alaptalannak bizonyult, mert az osztrák kamara máj. 26-án a távollevő Ferdinánd elé egy válasz-tervezetet terjesztett, melyben kijelentik, hogy ettől ne tartsanak, mert a magyar korona azonnal való átengedése nélkül nincs egyezség.[2]

[1] Erre értelmezzük mi a *horvát* főurak egy része irásbeli üzenetének 1527-ből egyik passusát, melynek értelme az, hogy a horvát végvárakat ne tekintsék alkutárgynak.

„Auf das anzaigen, wo e. ku. Mt. mit Graf Hannsen von Zips, den Cron Hungern halben ainen Vertrag annembe, das ain landschafft fur guet ansieht, damit e. k. Mt. die Confinien bestimbet, bis an die Trag oder auf das wenigist bis an die Saw, ist vnser Rat vnd gutbedunkhen solh sorgfeltigkait den Crabathn abzustellen, mit genediger vertrosstung, das e. ku. Mt. ausserhalb abtrettung der Cron Hungern, mit gedachtem Grafen von Zips, kainen vertrag annemben wollte, dann wir sy in solher sorgfelltigkait sonnderlich getrosst vnd anzaigt haben, das e. ku. Mt. sich in kain Handlung emlassen werde ainicherlay zuuerjadingen." Az eredetiből szószerint. Chmel, Habsb. Archiv. II. 53. és Sišić Acta Comit. regnor Croatiae I. 106., Bihács, Repacs, Zengg, Ottocsácz és Sztangrad horvát végvárak 1527. évi V. 28-án Ferdinánd kezén vannak.

[2] U. o. XXXIV.

A vetélkedésből Ferdinánd király került ki győztesen — Jajcza azonban elesett. Állítólag Keglevich Péter adatta át a várat Ferdinánd megbízottainak.[1] Horváth János bán s a János királytól hiába megkörnyékezett Kasztellánffy ugyancsak hittel kötelezték el magukat Ferdinándnak, mint Keglevics. Ezeket nagy igéretekkel csábították el pártjától, írja Szapolyai,[2] a ki Ferdinándra tolta a jeles végvár elvesztét Európa előtt.

A régi főtisztek szenvedéseik után szívesen adták át a várat *Gorbonoki*,[3] Klaić szerint Grabrovački Istvánnak[4] és Koczianer Jánosnak, kik németekkel megszállották a várat. A régi őrség a németekkel sehogy sem fért meg. Ezt megtapasztalván Uszref bosnyák vezérpasa, Murath sebenicói dalmát renegát alantasa, Jahjaoglu nándorfejérvári és szendrői pasák, összeállottak s egyszerűen ostrom alá vették a várat. Gorbonokit félénknek és tudatlannak mondja Istvánffy,[5] a ki semmivel sem törődött, kémei sem voltak, nem ismerte a helyzetet. Néhány napig lövették a falakat, ettől elvesztette a bátorságát és nem remélvén Ferdinándtól segítséget, az ostrom tizedik napján alkudozni kezdett. A megegyezés könnyen ment: az őrségnek lovaikkal és ingóságaikkal szabad elmenetelt engedélyeztek, az élelem s a hadieszközök otthagyatván. Cseri Balázs hadnagy s Hobordanecz János kapitány nem voltak a várban, amaz Hontba ment a hazájába, ez Kaszum törökkel vívott párbajában vett súlyos sebeit gyógyíttatá; ezek sohasem egyeztek volna bele az átadásba, ha ott vannak, de hiába ez az utólagos föltételezgetés. A végvár elvesztésének főoka abban rejlik, hogy Ferdinánd királynak nem volt pénze.

[1] 1526 június 4-én benn volt.

[2] 1528 április 8-án János király a regensburgi birodalmi gyűlésen felpanaszolja a jajczai ügyet, egy április 13-iki levelében Tarnovból, hogy igéretekkel vonta el a jajczai főtiszteket. Ezeket idézi Klaić Vj. Pad Jajca i jajacke banovine 1527—28. cz. becses tanulmányában Vjesnik zem. archiva, 1905. 57—67. l.

[3] Mehmed, a belgrádi pasa, 1527 április 16-ika után. Bécsi államlevéltár.

[4] 1504-ben rövid ideig már volt is bán.

[5] Ezt hangsúlyoznunk kell.

Hiszen még a magyar korona viselője ellen duzzogó czetini frondeur főurak említett fölterjesztésökben, illetőleg utasításukban bizonyos szentimentalismussal megjegyzik, hogy a néhai magyar király 60 ezer forintot költött a bánságra és a sereg fenntartására s a szlavón rendektől is kaptak segélyt. Ha Ferdinánd a horvát végvárakon nem segíthetett, Jajczára még kevésbbé telt. Nem adott, mert nem adhatott sem eleséget, sem pénzt, sem katonát. (Gévay i. m. I/3. 29. l.)

Jajcza bukása után a többi várat is gyáván feladta őrsége, részben megfutott; jelesül így járt: Jezero, Orbavacz (Orbász?) Szokol, Levács, Oporócz, Perga (Peeg), Bocsácz és Greben.[1]

Radatovics András Banjalukában, mely ugyancsak eléggé erős vár volt, nagy várossal körülötte a Verbász két partján, ugyancsak megijedt és megfutott. Ezek mint szökevények, majdnem mind számüzetésben haltak meg.[2]

Így veszett el ez a sok jó vitéz vérehullásával, a magyar korona legjobbjainak közreműködésével 76 évig dicsően[3] megvédelmezett bánság — gyávaság és árulás következtében.

Történt pedig ez 1528 január havában.[4]

És mégsem halt meg örökre a birtoklás eszméje. A gyáva feladás nem „stylszerű" befejezése ennek a hős emlékezetű várnak. Ámde hangsulyoznunk kell, hogy a vár már Nándorfejérvár elestekor halálra vált. A nemes halott, csak megfelelő koporsót kapott, emlékezete azonban tovább élt. A Habsburgok, mint a szent korona viselői, mindenha fenntartották igényeiket e Hunyadi-alkotásra, mely e bánság képében példázta *egész Boszniát*. Íme, meg

[1] Dresneky András Zvecsajt vesztette el, szagovinai (Pozsega m.) kastélyát per notam infidelitatis, Osztrosith Miklós kapta 1528 febr. 10-én. Fraknói M. Com. R. H. I. idézi Klaić i. t. 63. l.

[2] Oklt. CLIII.

[3] Oklt. CLIV. Szead-Eddin török történetíró is megírja, hogy a vár könnyűszerrel foglaltatott el.

[4] A magyar helytartótanács lőszert és ágyút kér . . . Orbácz és Gredisthye (Gradiska) részére, Orbász Vrbaska — Gradisthye Gradiska? van-e szó? Bécsi t. és álltar. Hung.

egy esztendő is alig pergett le (1529 február 19-én) Szalatnoki Hoberdanacz János,[1] a jajczai lovaskapitány, Ferdinánd király követjekép s társaival együtt, Ibraim pasával Konstantinápolyban a következő párbeszédet folytatta:[2] Ibraim pasától a királyi követek azt kérték, hogyha a török tartós békét akar, adja vissza az ország *végvárait*, melyek Ferdinándot, mint Lajos magyar király örökösét, joggal illetik.

Ibraim: Melyek azok?

Követek: Nándorfejérvár, Sabácz, Zalánkemén, Péter-Várad, Ujlak, „Sevesod", Atya, Rednek, Kölpény, Ürög, Szent-Demeter, Rácsa, Szörény, Peth, Orsova, Miháld, *Jajcza, Zvecsáj, Banjaluka,* Tinin Scardona, Udbina, Zadbina, Novigrad, Ostrovicza.

I.: Csodálatos, hogy Konstantinápolyt nem kéri.

K.: Azt nem, de ha a Görögbirodalom az övé lett volna, azt is kérné.

I.: Fejezzétek ki magatokat világosan.

K.: Nem félelem vezeti uramat, nem is *kér*.

I.: Hátha nem adja a szultán, erőszakot használtok?

K.: Urunk titkos szándékait nem tudjuk.

I.: Hát erővel?

K.: Urunk vitéz, de ha nem óhajtaná a békét, nem küldött volna minket ide.

I.: Furcsa reménykedés. A szultán vért és pénzt áldozott.

K.: Urunk bízik az Istenben, de ezért nem lehet előtte titok, hogy e várak megvétele pénz- és véráldozatba került, azért a méltányos árat megadná.

I.: Aztán mennyit adna?

K.: Nem tudván mi a követelés, arra csak később felelhetünk.

I.: Hiszem, hogy van uratoknak annyi pénze, de vajjon oly szegénynek és nyomorultnak hiszi az én uramat, *hogy a mit fegyverrel vett el, azt pénzért legyen kénytelen odaadni?*

[1] Hoberdanacz Brodtól ész. pozsegai ember.

[2] Gévay I. 16. Innsbruck, febr. 19. Szalay L. is idézi Adalékaiban.

K.: Urunk nem szenved pénzhiányban (?). A pénzt nem azért ajanljuk, mintha a szultán rászorulna, de hogy a további vérontás elkerültessék.

I. Kinyitja az ablakot: Látjátok azt a hét tornyot, melyek tele vannak kincscsel?

K.: Látjuk, de hogy mi van benne, nem tudjuk. Azt, hogy a szultán gazdag, azt tudjuk.

Erre a török s német fegyveresekről vitatkozva, az lett a beszéd vége, hogy most már Ibraim kivánta: Ferdinánd hagyja oda Budát.

S azóta egy királyunk sem tett le róla. 1878 augusztus 7-én, Jezero felől történt Jajcza visszavétele; ismét fegyver hóditá vissza vitézül, a mit fegyverrel vesztének el.

Noha fejtegetésünkben gyakran hangsúlyoztuk az elmúlás tüneteit, a nemzeti erő megfogyatkozását Mátyás halála óta, megmaradt kiirthatatlanul a bánság talaja. A kölcsönösen kiontott vér emléke valami kiirthatatlan erkölcsi tőkét képviselt mindenha a köztudatban. Ezt akarja föleleveníteni e tanulmány.

S azok az elemek, melyek Jajcza körül életharczot vívtak: magyar, horvát, német egyfelől, a török másfelől — ma egymásért s a maguk létéért harczolnak.

A jelen szebb a multnál.

X. FEJEZET.

A jajczai bánság területi viszonyai. — Alsó-Szlavon megyék. — A jajczai bánság. — Orbász vármegye. — Szana vármegye. — Dubicza vármegye. — Banjalukai várromok és erődítmények kimutatása.

Területi változások.

A jajczai bánság területi változásait teljes pontossággal nem lehet megállapítani. Mint azt eddigi tanulmányainkban több ízben hangsúlyoztuk, a középkori helyrajzi viszonyok nemcsak korszakos események következtében változtak, de minden alkalommal egy vagy más tényező érdekében önkényesen tolódtak el, vagy kerültek összébb.

A szó mai értelmében a jajczai bánságnak tételes közigazgatási fejlődését, területének koronkénti változását, a vár beléletét, a bánok katonai és polgári hatáskörét, a bánság viszonyát a szomszédos megyei hatóságokhoz, a hadakozó népek s a pásztor-lakosok béke idején való magánviszonyait nemcsak a jelen oklevéltár alapján, de még akkor sem lehetne tüzetesen megvilágítani, ha Jajczáról az összes levéltári anyag fennmaradt volna.

Ebben az esetben czélravezetőnek tartottuk a jajczai bánságnak s környékének mindazon erődített helyeit egyazon térképvázlatra iktatni, a melyek megállapíthatólag bizonyos ideig részint bírlalt, részint vitatott tartozékok gyanánt szerepelnek. A hiányos vagy hibás térkép mindig többet ér a leírásnál, mely légyen bármily jó, mégsem szemléltet. Sőt térkép nélkül a helyrajzi történet nem is igazíthatja helyre számos tévedését.

Nem szorul magyarázatra, hogy a politikai beosztása szerint a mai *travniki kerülethez* tartozó *jajczai* járás — mely *délen* a travniki járással határos s a Karaula goranak nevezett katonai barakknál kezdődik, azután északnak for-

dul, túl a Han Vitovljen, azután délkeletnek kanyarodván, az Ugar folyó mentén északra tér — 941 km² területével a régi bánság területénél jóval kisebb. A régi bánság ugyanis, mely 1464-ben az uszorai bánságnak, továbbá Ujlaky Miklós ú. n. királyságának egyes részeit s nyugatról régi horvátországi beékeléseket foglalt magában, egy várkoszoru közepének tünik fel.

A török hóditás, akar csak valami folytonos dagály, apránként addig csapkodja a bánság határait, a míg elvégre megdúvadtak külső eróditménykép szereplő apróbb várai s legvégén az anyavár omlott össze.

Mátyás király halála után *Korvin János*, mint Bosznia feje, embereivel, a régi horvátországi és a szlavón nemességgel aránylag kisebb veszteséggel, mint azt az akkori kemény dúlások közepette várni lehetett, tisztesen megtartotta a jajczai területet. Az 1503 február 22-én kötött hetéves béke II. Ulászló és a szultán között: „regnum *Bozne*, cum castro *Jaycza* et aliis castris, partibusque et pertinentiis ad ipsum spectantibus" birtokát a magyar király részere biztosítja.

Ámde ezzel szemben a szent-szávai herczegségen kivül „terra Bozne" s mindaz, a mi a bosnyák határon (meg pedig a magyaron) fekszik:

Kamengrad, *Kljucs*, Livno, Belgrad, *Vencsacz* (Vinac, Koszorúvár), *Komotin*, Vratnik Jerbelica, Travnik, Dobwy (Doboj), Maglay et aliud Belgrad, Zwled, Thorychan, Feuerlak (Fejérlak), Prozor, Dobowacz, Dwbrowinyk (Dubrovnik) una cum civitatibus et oppidis, Hervoya egykori herczegségének majdnem egész területe, a töröknek jut.[1]

Ebből az elősorolásból látható, hogy a török Kljuc és Venac (Venisácz) birtokában 63, illetőleg 11—13 kilométernyire jutott Jajczához. A régi *uszorai* bánság, vagyis a Boszna völgyének északkeleti része s Vukcsics István fia László herczeg országa *Prozorral* máris török kézen van.

[1] Oklt. CVI. sz. A szövegben ritkított betűkkel szedett várak térképvázlatunkra is be vannak iktatva. A békekötésben természetesen nincsenek megemlítve sem a jajczai bánsághoz, sem a török hódoltsághoz tartozott összes várak és őrtornyok.

1518-ban, hír szerint, Jezero vára, Jajcza elővédje Kljucs irányában török kézre jut;[1] az 1503-ban felsorolt várakon kívül *Bocsácz* (Boćac), Banjaluka s Jajcza között (30 km) Prusac, Sokolovo gnezdo (Sólyomfészek), továbbá *Sokol Srebrenik* (Uszoraba), Varbusch (Várboszna? Orbász) és Kozarac (?) említtetik török birtokul.[2]

Hogy Jajcza vára akkor nem került török kézre, az csak annak a körülménynek tudható be, mert a horvátországi várrendszer: a Krusicsok, Orlovcsicsok. Frangepánék, Blagayék és Zrinyiék várai — noha katonai szempontból, kivált pedig felszerelésük szempontjából nem feleltek is meg a várakozásnak — helyt állottak. mert bátor szívű, támadó lelkületű emberek védték.

1527-ben Jajcza elesvén, a következő várak tartoztak hozzá: Bela-Jezero,[3] Orbavac, Szokol, Levac, Cserépvár, Aparutia (Oporócz, Oporovce?), Perga, Bocac és Greben, valamint Banjaluka. Istvánffynak e jegyzékét összevetve az előbbiekkel, feltetszik, hogy vagy az ő jegyzéke hibás, vagy pedig hogy 1520—22 között a törököket néhány tőlük megvett vár elhagyására kényszerítettek Frangepán Kristóf felmentő hadai.[4]

Lokális adatok hiányában s mert az iszlám felvétele következtében a régi lakosság kereszténynek maradt része elmenekült, a moszlimmá lett bosnyák pedig a régi tradicziót elfeledte, vagy elferdítette, ma csak a főbb pontokat lehet megállapitani. Feltétlenül bizonyos, hogy *Vakuf dônji*-nak más neve volt, de hogyan hangzott, ma már nem tudni. Egy csomó megfejtetlen helyrajzi kérdés látható vázlatunkon, melyeket később tán megold a szerencsésebb kutató, de lesz közte olyan is, melynek nyitjára ma már nem talál senki.

Alsó-Szlavon megyék. Bizonyos annyi, hogy a jajczai bánság területe szorosan összefügg egyfelől a régi Horvátországgal: Bihácscsal, Zenggel, másfelől meg folyton hullámzanak a határai:

[1] Oklt. CLXXXI.
[2] Oklt. CLXXXVI. nem hiteles, valamely lengyel jelentés.
[3] Oklt. CLCIII. Istvánffy lib. IX.
[4] Bocsáczot illetőleg bizonyosan

az ú. n. alsó-szlavón megyék: Orbász és Szana irányában. Érdekterületéhez tartozik Dubicza megye is. A Verbász folyó a Száva felé utalja. Szlavonia pedig élelemszállitás és katonai ellátás tekintetében az északi hátmöge.[1] Szorosan elhatárolt területek a Száván túl csak oly kevéssé alakultak, mint a hogy a Száván innen is eltolódtak a határok. Jajcza Magyarországnak a katonai végvidéke, mely a nem katonás szervezetű szomszédos megyéket a regnum provinciale is katonai jellegűvé avatta.

A jajczai bánság helyrajza ez oknál fogva nem érthető meg a három alsó-szlavón megye s a régi Horvátország várrendszerének ismerete nélkül.

Sokáig haboztunk, hogy a három alsó szlavón vármegye helyrajzi adatait közzétegyük-e. Az anyag csekély, a helységek lokácziója az imént kifejtett okból majdnem meddő kisérlet. A négyszázéves török uralom elsöpörte a régi kereteket s még kombinálnunk is nehéz. Azután mikép csoportositani azt? ez volt a főkérdés. Alsó-szlavón Oklevéltárunk közzététele után úgy értesültünk, hogy Oslay Ferencz jókészültségű történetírónk foglalkozik az Akadémia megbízásából ezzel a feladattal.

A mintát az efajta közzétételhez megadta Csánki Dezső, a Hunyadi-korszak egyik vezérhisztórikusa, Magyarország helyrajza a Hunyadiak korában czimű alapvető munkájában.

Ez a körülmény inditott arra, hogy anyagunkat a jajczai bánsággal kapcsolatban tegyük közzé. A későbbi kutató csak nyer vele, ha valamelyes vázlatot talál, melynek lékeit kitöltheti, hibás adatait pedig helyreigazíthatja. Ha majd Csánki Dezső — a mit melegen óhajtunk — munkájában ehhez a részhez ér, bizonyára megoldhatja a homályos részeket, Oslay Ferencz pedig a hisztórikumot fogja teljes világitásba helyezni. A főkérdés ezeknek a megyéknek a telepitési története, mert ez a kulcsa a délkeleti részeknek.

A Jajczától nyugatra eső régi horvat területnek hely-

[1] Igy nevezzük mi a Hinterlandot.

rajzát teljességében még nem állíthattuk össze. Annak megoldása horvát történetírótársaink feladata. *Lopašić* R. elhalt történetíróé az érdem, hogy alapos helyrajzi tanulmányaival Bihács és Kulpavidék enemű viszonyait jórészben tisztázta. Az anyag bő, de még belterjes kutatásra vár. A magunk részéről egy helyszíni kutatáson alapuló jegyzékét állítottuk össze a boszniai bihácsi kerületben található váraknak, melynek szintén hasznát veheti a kutató, annyival inkább, mert több hely oklevéltárunkkal is összefügg. Igaz, hogy oklevél s jó térkép az efajta kutatás főkellékei, de Bosznia helyrajza ezeken kívül a helyszíni szemlét is megköveteli.

Nehéz feladat a nyelvterminológia megállapítása. A középkori *okleveles elnevezést* meg kell tartani. Ebből rekonstruálandó a magyar elnevezés, de feltétlenül meg kell állapítani a középkori horvát, illetőleg bosnyák terminológiát. Ezt csak a horvátok tisztázhatják végérvényesen. A mi összeállításunk csak kísérlet.

Ezért elsősorban adjuk az oklevelek alapján alkotott magyar elnevezést, azután a horvátot s az okleveles elnevezést különféle változataiban zárjelben.

Közleményeink [1] a következő sorrend szerint vannak összeállítva:

1. A jajczai bánság.
2. Orbász megye.
3. Szana megye.
4. Dubicza megye.

A JAJCZAI BÁNSÁG VÁRAI.

A jajczai bansàg várai

Banjaluka (Banyalwka, Bannyalwka, Banyaluka, Banyaluka, Baniaiuk, Bagnaluca, Banialuca, Lukabanja). Jajcza után a legfontosabb és legerősebb vár a Vrbas völgyében, mely Jajczával együtt legtovább daczolt a török terjeszkedéssel és csak 1527-ben esett el. 1494—1495. Jajczai Okl. 107, 109, 114, 123, 124. 1504. 181. 1507. 206. 1518. 275, 277. Várnagya 1494-ben Mikulasich György. J. O. 124. Alatta város, melynek polgárai a török pusztítás idejében királyi segélyben részesülnek. 1494—1495. 107, 123. A városban egy kolduló szerzet rendháza. 1494. J. O.

[1] Az összeállításban dr. Eckhart Ferencz és dr. Szekfű Gyula segítettek, kiknek ezért köszönetet mondok.

119. — 1519-ben együtt említtetik Orbászvárával és Zvecsajjal. Asz. O. 281. l. 72 km-re esik Jajczától a mai országúton.

Belaj, Bjelaj a bihácsi kerületben, ma is B. Petrovac és Kulen-Vakuf közt dk. Bihácstól kb. 100 km, Jajczától 122 km.

Bocsácz, Bočac (Bochach, Bossach, Bohecz, Boczacz, Bochacz, Bohacz, Bogach, Boczeth, Bossatium) Jajcza és Banjaluka közt, a Vrbas völgyében. 1494—1496. J. O. 107—109, 123, 124, 139, 1507. J. O. 206. 1516-ban már a török kezén van, ki azt megerősíti. J. O. 257, 258, 260, 275, 277. — 1494. Várnagyai Dabisevics Dénes és Popovics György. J. O. 124. Alatta város, melynek polgárai királyi segélyben részesülnek. 1494—95. J. O. 107. Jajczától 30 km.

13. sz. Bocsácz vár helyfekvése.

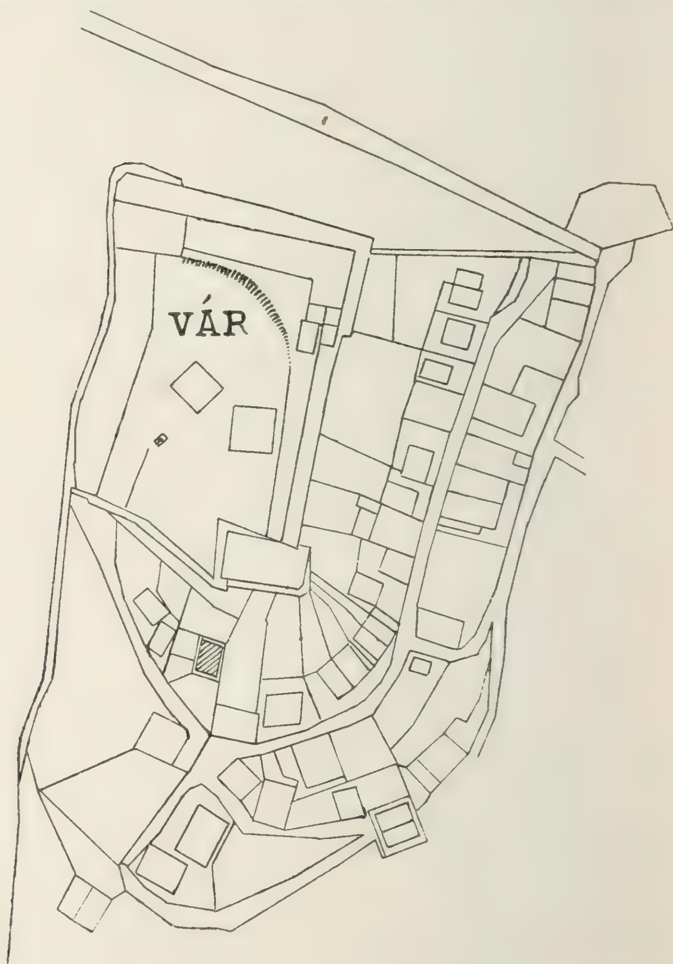
Cserépvár, Celepirova kula, Celepirovac (Cherepwara, Cerepwar, Serepwar) a Vrbas völgyében, Jajczától délre, Bugojno fölött. A jajczai bánok igazgatása alatt állott 1496, 1507, 1527. J. o. 137, 204, 357. Jajczától 50 km. Truhelka szerint *Crijepanski* a mai Crijepansko Staro selo, a Verbasz és Kozluk pataka közti hegytarajon. Várromokról nem tudunk, de egy szép bogumil síremlék maradt meg ott. A nevezetes Truhelka mellett szól, azért térképvázlatunkat e részben helyre kell igazítanunk.

Greben. Két Greben van: egyik Glamocs (Glamoč) közelében (in confinibus regni Bozne) Hrvatinić Pál fia Gergely birtokában, 1374 nov. B. t. é. j. l. — A másik Greben Marcus Niger Geogr. Com. szerint a Verbasz balpartján feküdt Ruvarac. I. m. 340. l. Jajczának északi elővára. 1494-ben várnagyai Mislenovics János és Twertko György. J. O. 124. Szerzetes-rendház. 1495. J. O. 110. Jajczától hét km. a kőrösmegyei Grebenről Csánki D. Kőrös megye a XV. században. 62. l. Hogy Greben Zvecsaj és Jajcza között feküdt, kiderül Mátyás király keltezéséből, 1480 nov. 18. „in castris nostris prope oppidum Zwechay in montibus Bosnensibus“ (Fraknói V.: Mátyás király élete. 295. l. Hibásan *1481-re* teve), nov. 26. pedig „in [illegible] Here [illegible] Grebenn“ keltez (Telcki XII. 142. l.). Egyébként föltevésünk mellett szól

az Oklt. LXXXIII. darabja, mely világosan mondja (1496. II/11), hogy a *Gerebennek* nevezett torony a jajczai fővárhoz tartozott. Truhelka L. azt állítja, hogy Greben Bocsácz és Zvecsáj között Krupánál egy meredek sziklatarajon állott a bocsáczi „zárdarom“ fölött. Maradványai láthatók. Ez is számbaveendő föltevés.

Grmećgrad Kljućtól nyugatra; Jajczától 94 km

Jajcza (Jayza, Jaicza, Jacza, Yayz, Jajcze, Jajcza, Ayza, Jaycza, Jaycha, Yacha, Jajtza, Jaytza, Jaytcza, Jancza, Jwycza, Jeitscha, Jeytscha)

14. sz. Jajcza vára és városa 1915.

a jajczai bánság főhelye és a magyar birodalomnak egyik legfontosabb végvára. Története a jajczai bánság története.

Alatta város 1466, 1491, 1494, 1504, 1526. J. O. 47, 83, 106, 197, 353. A városban ferenczrendi szerzetesek 1504. J. O., kik a török elől menekülve Pozsega megyébe a Gilétffyek egyik birtokán levő kolostorba tették át székhelyüket.

Jezero (Jezew, Ezaron, Jezioro). Jajcza nyugati elővára a Pliva völgyében, alatta város szerzetes-rendházzal 1492, 1494–96, 1504. J. O. 94, 105, 107, 109, 116, 119, 123, 137, 181. 1518-ban török kezre kerül. J. O. 272. Jajczától 11 km.

Kamengrad a Szana völgyében Kljucstól északnyugatra. Jajczától 113 km.

Komotin, Komotingrad Jajczától északra a jajczai járásban, keletre a mai országút alagútjától Svitovići helység közelében. A „Nalhez. 1503. J. O. 169. Jajczától 12 km. A középkorban a lucskai zsupában feküdt. 1461-ben állítólag Radivojnak István Tamás fia nagybátyjának tulajdona. W. M. II. 281–82. Elvész Popovics Gy. kapitánysága alatt.

Koszorúvár, l. Vinac.

Kotorgrad a Vrbanja völgyében. Jajczától 53 km.

Kozarac (Koszar) Banjalukától északnyugatra. 1518-ban a törökök kezén. J. O. 272. l. Szana m. Jajczától 116 km.

Krupa Banjalukától délre, a Vrbas völgyében. Jajczától 47 km.

15. sz. Krupa várának helyfekvése.

Obrovac 24 km Banjalukától, Jajczától 109 km.

Oštregrad, Istregrad az Ugar folyó mellett, Jajczától keletre, Osterez, Oztherczl? 1490. J. O. 71. Jajczától 41 km.

Peeg? 1496. J. O. 139.

Pruszácz, Prusac (Prussiez) Jajcza déli elővára a Verbasz völgyében. Bugojnótól északnyugatra. 1518-ban török kézen van. J. O. 277. Jajczától 43 km. A középkorban *Biograd* a neve, a törökök Akhisszarnak fordították, a XVI. sz. óta Pruszácznak hívják.

Szokolácz, Sólyomfészek, Sokol (Zokol, Sochol, Socol, Sokolovo gnezdo, Sokolac, Sólyomfészek). Két Szokolácz van. A jajczai bánság

délkeleti elővédje Jezero felől a régen Sokolovo gnezdonak, szószerinti fordításban Sólyomfészeknek nevezett vár, melyet utóbb Sokolacnak neveztek. 1465, 1496, 1504, 1507. J. O. 43, 136, 181, 204, 206, 207. Először 1496. jún., végleg 1518-ban török kézre kerül. J. O. 277. A másik Sokolac Bihácstól délkeletre fekszik még meglehetős jókarban, a Sokolačka glavica nevezetű magaslaton (l. Wiss. Mitt. Blag. Okl.). Az egyikkel azonos Sólyomkő vár és város is. 1494—1495. J. O. 123. Jajczától 29 km.

Travnik (Trawnyk, Travnik) ma kerületi székhely. 1503-ban már a törökök birtokában van. J. O. 169. 1518. J. O. 277. Jajczától D. Vakufon át 73 km, a Karaula gorai kocsiúton 47 km.

Vinac, Koszorúvár Jajcza déli elővára Vrbas völgyében, 13 km távolságban. 1498-ban végleg török kézre kerül. J. O. 80. Utolsó kapitánya Haraszti Ferencz.

Vrbenacgrad várrom Travniktól északkeletre. Jajczától 68 km.

Zvecsáj, Zvečajgrad Banjalukától délre a Vrbas völgyében, szerzetes-rendházzal. 1404 jún. 15. Zvecsájról (писано в звечаи) keltez Hervoja *Isten* kegyelméből „славни двкь спалицки" (szlávai *dukl* Szpa-

16. sz. Zvecsájgrad helyfekvése.

liczki méltóságos Spalatói *duca* dux); Miklósich: Mon. Serb. CCXLI—CCXXXVIII. 1400-ban a raguzaiak herczegnek nevezik. 1494. J. O. 119. 1519-ben együtt említtetik Banjalukával és Orbász várával. Aszl. O. 281. l. Jajczától 50 km.

A JAJCZAI BÁNOK NÉVSORA.

1464. Szapolyai Imre gubernator Bosnae ac Dalmatiae et Croatiae necnon Sclavoniae banus.

1465. Disznósi László és Szobi Péter Bosnyákország, Horvátország és Dalmáczia bánjai.

1466. Laki Thúz János Dalmatiae, Croatiae Bosnae et Sclavoniae banus et capitaneus generalis.

Disznósi László és Szobi Péter Dalmatiae, Croatiae et Ramae banus.

1470—1478. Magyar Balázs Bosnae et Dalmatiae, Croatiae banus. (Társai: Horváth Demjén, Thúz János és Ujlaki Miklós; ez utóbbi bosnyák király 1471 óta.)

1476—1482. Egerváry László Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus. (Az 1481-iki bosnyák hadjárat egyik vezére; 1474—1482-ig Bosznia már nem említtetik a horvát bánsággal kapcsolatban.)

1480—1483. Doczy Péter jajczai bán.

1486. Csulai Ficsor László.

1490. Csulai Ficsor László és Derencsényi Imre.

1493 júniusig Haraszthy Ferencz.

1493 júniustól Batthyányi Boldizsár és Pethkey Mihály.

1494. Beriszló Ferencz, míg Batthyányi marad.

1495. Batthyányi Boldizsár.

1495 júniustól Kanizsay László és Bebek János.

1496. Kanizsay László és Bebek János.

1499. Beriszló Ferencz.

1501—1503. Beriszló Ferencz és Batthyányi Boldizsár.

1503 július 13-tól Gorbonoki István és Szemere Kelemen.

1504. Gorbonoki István és Szemere Kelemen.

1504—1507. Kövendi Székely Miklós és Strezsemlyei György.

1507 szept. 26. Kineveztettek Beriszló Bertalan és Hédervári Ferencz, kik, úgy látszik, nem mentek be.

1508 júl. 17. Alapi Boldizsár az egyik bán, míg a másik

1508—1515-ig Strezsemlyei György.

1511. Alapi helyébe grabarjai Beriszló Ferencz rácz despota lép.

1513 május 28—okt. 28-ig gyarmati Balassa Ferencz helyettesíti.

1519. Paksy János várkapitány.

1521—1522. Keglevics Péter és Tahy János.

1525—1527. Gylethffy Miklós és szeglaki Horváth János.

ALBANOK.

1481. Gerlistyei Jakab.

1393. Gsegey György, ki mint Harasszthy Ferencz helyettese. Gyulai János jajczai kapitány.

ORBÁSZ VÁRMEGYE.

A három alsó-szlavón vármegye között keletre terül el Orbász megye. Északra a Száva folyó határolta, noha a vármegyéhez tartozó néhány község (Bebrina, Alsó és Felső) a Száva túlsó balpartján feküdt. Keletről a Boszna

Orbász vármegye.

folyó volt a határ, nyugatról Dubicza vármegyétől egy kis folyó, az oklevelekben *Ispyas* néven említik, választotta el. Nyugati határán tovább délnek Szana vármegyével érintkezett. Déli határa a magyar történelmi evoluczió többé-kevésbbé kedvező folyamata szerint folyton változik, nagyjában a mai Banja Luka és Jajce városok feleútján, keletnyugat irányában húzott vonal lehetett.

A vármegyének törzse a Verbász (Vrbas) folyó vidéke volt, mely mellett a plivai, vrbanjai zsupát látjuk, a magyar hódítás előtt. Nevét a hasonló nevű vár és várostól, Vrbász, Vrbas-tól kapta, a mely a középkorban a vármegye adminisztrácziós székhelye volt.

Vármegyeségét a XIII. század közepe óta bizonyítják. Az önkormányzat a török veszedelem nagyobbodásával, a XV. században mindinkább fenn-fennakadt, a vármegye időnkint a jajczai bánok kezébe került s a fontos jajczai végvár tartozékává változott.

VÁRAI:

Banjaluka (Banja Luka), a XV. században, mikor mint vár, castellum említtetik, *nem* Orbász vármegyébe tartozik, hanem a jajczai bán kezén levő végvár (v. ö. 1519, Aszl. O. 281. l.). Hogy a korábbi *Lukabánya*, mint vár, Orbász vármegyéhez tartozott-e, arra nézve nincsen direkt adatunk, de a vármegyének Banjalukától tovább délre fekvő helyei is ismeretesek, úgy hogy Banjalukának is a vármegye hatósága alá kellett tartoznia.

Dolaczky (Dolac) castellum, 1496-ban Bakócz Tamásnak adja a király, Magy.-szerb O., 294. l.

Eszék (Jišek) (Eseek, Ezyk) castellum, a Csernekiek, ill. Desewffyek birtoka, benne egy, Szent György vértanu tiszteletére épült fatemplom, 1351, 1353, 1458, 1473, 1476. Aszl. O. 39, 42, 183, 205, 206, 211, 214. l. 1480-ban a jajczai kapitány kezére jut, ez teszi belé emberét várnagynak, a Dessewffyek nagynehezen tudják visszaszerezni (1486, Aszl. O. 217, 228) s ezzel a jajczai bánság alól ismét a vármegye hatósága alá kerül. A Dessewffy-család különböző ágai birtokában maradt kimutathatólag egész 1530-ig (Aszl. O. 231, 234, 239, 241, 261, 263, 268, 271, 275, 291, 295, 303. M. Nemz. Múz., Dessewffy-cs. lt. fasc. 1. no 11. 1525, nova donatio). Megkülönböztetendő tőle Ozeeck (Ozeeck) alio nomine Gochelowcz, Aszl. O. 233), a mely nem más, mint Gocslócz vár és helység nevének egy, a XV. század végén gyakori variánsa.

Galas (Galaci) castrum, Orbászszal együtt említtetik a XIII. században, később eltünik, 1293-ban Radoszláv szlavón bán birtoka, Aszl. O. 24. l.; 1299-ben ennek testvérei, Babonik fiaié, Blagay O., 65. l.

Gocsalócz, Gocselócz (Kočelac, Kočelovce?) novum castellum, 1480, Aszl. O. 217, a hasonló nevű, már korábban is előforduló helység (l. ugyanott) területén, 1492, 1498, 1501, 1514, 1525, Aszl. O. 242, 251, 256, 275, 291, 295 castellum Ozeechk, alio nomine Gochelowcz 1491, 1492, Aszl. O. 233, 237; a Csernekiek, ill. Dessewffyek birtokában.

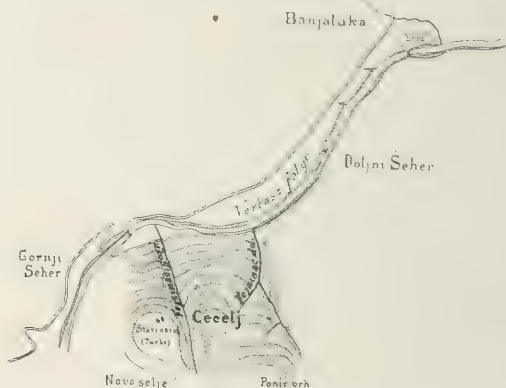
Levácz (Levač, Livač) (Lewach, Lewacz) castellum és possessio, az előbb említett Eszék mellett, a dobrakucsai Nelepeczek birtoka, a kik 1499-ben zálogba adják (Aszl. O. 174, 179. l.). A XV. század nyolcvanas évei óta állandóan a jajczai bánsághoz tartozik, a jajczai bán szolgái várnagyok benne; 1501-ben a török elfoglalta, a következő évben a jajczai bánok királyi parancsra kijavították a várfalakat, de úgy látszik, még ugyanebben az évben újra leégették a törökök. 1494. Jajczai O. 124. l., 1495, 108, 109, 116, 121. M. 1496. Aszl. O. 249. l. 1501, ib. 254. l. 1502 ib. 257 l. J. O. 158, 361. l. 1504-ben újra a jajczai bánok kezén van, J. O. 181. l.

Mrácsaj (Mračaj) (Mrathay) castellum, a Vrbas mellett, Vakuf gornjétől délre (? egy Mraćaj Kosztajniczától délre fekszik), a Dessewffyek vára. 1514. Aszl. O. 275. l., 1525, 295. l.

Orbász (Vrbica, Vrbaška? Vrbaski grad, Vrbanja?) Orbaz, Urbaz, Vrbaz, Urbazcu, Wrbaz, Orbaaz, Orbag, Orbacs, Orbászsági castrum, a vármegye székhelye. Fekvését igen nehéz megközelítőleg is meghatározni. Mivel a megye területe nagyjában a Vrbas folyó körül, ennek mindkét partján terült el, fel kellene vennünk, hogy a vár is, a vármegye középpontja, a folyó mellett épült fel. A Vrbas mellett azonban semmiféle nyoma sincs ilyen várnak, de még hasonló elnevezésnek sem. Van azonban két helység, melyet névhasonlóság alapján azonosítani lehetne a régi magyar Orbászszal. Az egyik Vrbanja, a Vrbasnak Vrbanja nevű jobbparti mellékfolyójánál, nem messze keletre Banjalukától. A másik Vrbaška, a boszniai B.-Gradiskától dny. a Szávába ömlő Vrbaškapatak felső folyásánál, Podgragje helység mellett. Ha már e két helység között választani kellene, inkább Vrbaška jönne tekintetbe. Orbász nevének legkülönbözőbb középkori formáiban is sohasem hiányzik az sz hang jelzése, a mi szinte kizárja, hogy Vrbanjával azonosítsuk. Aszl. O. 26. l. pedig Urbazcu néven is előfordul, a mi már közelebb áll a mai Vrbaška-formához. Vrbanja-Banjaluka vidékénél sokkalta északibb fekvésre mutat az Aszl. O. 168, 169. l. közötti határleírás, a melynek adatai szerint a Dubiczából (a mai Unna mellett fekvő Dubicza) Orbászba vezető nagy út (magna via, que duceret in Vrbaz, Aszl. O. 169.) inkább északi fekvésű, a Szávához közel, nyugatról keletre menő lehetett, semhogy délfelé, Vrbanja-Banjaluka irányában ment volna. Mindamellett a vármegyének a Verbasz folyó vidékén való fekvése olyan fontos körülmény, hogy itéletünket fel kell függesztenünk mindaddig, a

míg nincs kizárva, hogy újabb adatok napfényre kerülhetnek, melyekből egy, a Vrbász folyó mellett fennállott Vrbas vár létezése kiderülhet.

Orbász vára helyfekvésének kutatása közben felmerült az a nem valószínűtlen kombináczió is, hogy vajjon nem a Banjaluka elővárosát alkotó *Gornji-Šeher* területén keresendő-e Orbász vára (Vrbaški grad). Gornji-Šehernél — ott, a hol a Suturija patak belétorkollik a Verbász folyóba — egy régi várrom töredéke látszik. A romhalmaz egy Cecely nevű magaslaton fekszik, a Perir hegy egyik nyulványát alkotván s a Verbászig terjed. Az egykori szerpentinút nyoma még kivehető. A mai

17. sz. Dolnji és Gornji-Šeher helyfekvése Banjaluka mellett.

országúttól kb. 3 km távolra esik a „Vrbaški grad" (?) romja. A vár köveit felhasználták, úgy hogy a falaknak törmelékei látszanak. Egyik változat szerint itt állott Orbász vára s annak a váralja volt a régi Orbász-Vásárhely, vagyis a mai Gornji-Šeher. Ennek ellenében mások azt vitatják, hogy a várromot a nép máig is Stari-gradnak (*régi* várnak) nevezi s azt a mahalát (városnegyedet), a melyben látható, máig is Stari-gradnak nevezik. Ha valaki ezen a kombináczión tovább indul, ezt a két állítást is megegyeztetheti. A mikor Orbász vára a jajczai bánság megalapítása következtében elvesztette jelentőségét, régi várrá lett s helyébe lépett Banja-Luka, az újabb erősség. Mindez azonban csak állítás, melyet oklevelesen nem bizonyíthatunk.[1]

Vannak, a kik a mai Banjalukát tartják Orbász-Vásárhelynek. Ámde bizonyos, hogy az 1519-iki békekötésben Orbász vára és Banjaluka külön említtetnek. (Aszl. Okm. CLXVII.) Jó katonaszemmel az idén Weigel

[1] Mi magunk régen láttuk a romokat, akkori benyomásainkat felfrissitettük Jakubowski és Müller banjalukai ker. főnökök újabb tudósításaival.

Ferencz tüzérkari százados vizsgálta meg a romokat. Egy gornji-seheri mohamedán lakostól hallá, hogy a Suturlija-patak torkolatánál egy híd vezetett a Verbászon át, a melytől várfal (benne kapu) vezetett egy magaslatig, a hol torony (kula) állott. Annyi bizonyos, hogy a szemlélő helyenkint befalazott régi köveket látott. Ez a Stari-grad vagy a Verbász hidjának baloldali erősitett feje vagy erősitett tábor lehetett. Mi természetesen csak feltevésekkel dolgozhatunk. Nyoma ugyan nincs, de föltehető, hogy a Verbász túlsó jobbpartján is folytatódott ez a [illegible], mely Banja-Lukát védte Jajcza felől.

Mindent összevetve, még sem merjük bizonysággal állitani, hogy a régi Orbász vára Gornji-Šeher közelében volt.

A másik feltevésnek, hogy Orbász vára azonos Vrbanjával (Rački F. állítása), ugyancsak Weigel százados kutatásai szerint, nincs alapja.

A Vrbanja bal völgypartjain van ugyan egy Gradina-váracs romkerete, de csak alapos ásatások [illegible] el a tényállást. [illegible] azonban, hogy az erődítmény a régi *verbanjai* zsupa határain erődítményét alkotta Banjaluka felé.

A régi királyi vár (1293. VII/27. „possessiones, terras Urbaz cum castris" Aszl. O. 24—25. l.) a XIII. század végén [illegible], a lázadó Babonik fiai foglalták el s III. Endre király kénytelen volt őket a vár birtokában megerősiteni. (1299., Blagay O. 65, 88. l. † 1290, Aszl. O. 24, 26. l. 1397-ben Cillei Hermann kapja meg. Magy. szem. O. 39. l., Fejér X/2. 423. l. 1398. VII/20. Zsigmond király „sub castro Orbaaz vocato keltez in descensu nostro campestri", Aszl. O. 117. l. 1412-ben Hervoja spalatói herczegé, Aszl. O. 147. l. 1428-ban királyi vár: castrum nostrum Orbaz in *confiniis* regni Bozne. Zay-ugróczi lt. L. 38., 1435-ben Zsigmond király egyéb birtokokkal együtt (*Kozara nem* Orbász vármegye területén!) a Blagayaknak adja, Blagay O. 310. l. Blagay révén Frangepán Márton († 1479. X/4.) kapja e birtokokat s benne is megfordul a dinasztiaalapithatnámság gondolata. Így szólnak róla 1455-ben: „gratia dei dominus erat arcis Verbaz et erat supremus comes totius terrae Verbasientis in Kozar *Losnansi*". Frang. Oklt. II. 34—5. Wagner Coll. gen. c. II. A XV. század végén fennáll még a vár a megyével együtt, de többnyire a jajczai bán fennhatósága alatt (1494, J. O. 124. l., a jajczai bán szolgái a várnagyok benne, ugyanekkor a „comitatus" is segélyt kap a királytól, ib. 108. l.). 1501-ben a török elpusztította (Aszl. O. 254, 258), később mint a jajczai bánság tartozéka szerepel 1519. Aszl. O. 281, 1522. Aszl. O. 288. Az 1560-ban Paksy-birtokként szereplő s a török kiűzése után sokszor említett Sagovina vár, majd kastély aligha azonosítható a régi Orbász várával, s mindenegy ezen I. Lipót idején felsorolt Paksy-birtokoknak Orbász vármegyéhez tartozása nagyon kérdéses. (Aszl. O. 1560, 305; 1703—1710 Aszl. O. 307—315. l.) A hűtlenségbe esett Horváthyak pozsegamegyei birtokai közt említtetik *Orbaszpatak*, de ez személynévre utal. Orsz. lt. Dl. 7309. V. ö. még Nagy J. IV., 240, Kerchelich N. Pr. 285, Pesty, II., 460, 489. Pray, Ep. proc. I. 154.

VÁROSAI:

Levács, Levácz (Levač vagy **Lyevać)** (Lewach), a hasonló nevű vár említtelik 1496-ban mint civitas cum *castello*, a mikor azonban a vár és város egyaránt a jajczai bán fennhatósága alatt voltak. Aszl. O. 249. l. J. O. 123. l. cives de. Truhelka csak falunak véli, ámde volt ott castellum is.

Orbászvásárhely (Gornji Šeher?) (Orbazvasarhel, Vrbazvasarhele), cives et hospites de-, 1383, 1384, Aszl. O. 98, 100. l. A királyi datálásokban említett sub castro Orbaz bizonyára *nem* ezzel, hanem egyszerűen Orbászvárával azonosítandó. Szt. Erzsébet egyháza u. itt. Tkalčić II. 90.

HELYSÉGEI.

Asszonyfalva (Ašanac?) (Azzonfalwa), Dessewffy-birtok, 1525. Aszl. O. 291. l.

Bakics (Bakić) (Bakith) a mai Bakinci (?), Dessewffy-birtok, Aszl. O. 291. l.

Bebrina (Rebrine ?), Alsó- és Felső- (Felsew et Alsóbebryna, Felsew et Also Pryhynye ?), a Csernekiek, illetve Dessewffyek birtoka 1443, 1514, 1525. Aszl. O. 173, 271, 275, 291. l.

Belonka-teleke (Bjelajke), 1382. Pesty II. 456.

Biskupci (Biskupići) (Biscupci, Biskupec), Szt. György templomával, a XIV. században a dubiczai főesperesség orbászi kerületéhez tartozott. Tkalčić, MEZ. II. 90.

Brest (Brestovo) (Bresth), valószínűleg az Ukrina és Illova összefolyásánál levő Brestovo. 1382. Pesty, II. 456.

Csernye (Črnje) (Czernye), Dessewffy-birtok. 1525. Aszl. O. 291.

Csertenicz (Trstenci), l. **Terzthenycza**.

Demetervára (Dmitrović), 1703-ban a régi Paksy-birtokok közt említve; nem bizonyos hovátartozósága. Aszl. O. 307—315. l.

Dukaharasztja, Rašće, Gjukići Rastik? (Dukaharaztya), Orbászvásárhely mellett feküdt. 1383, 1384. Aszl. O. 98, 100. l.

Gacsalmező Gachalmezow, Gornje Polje, Szokolczai János fia László birtoka. 1381. Aszl. O. 93.

Galas (Kola) (Galaas in metis Wzore, Szent Miklós egyházával). Tkalčić, II., 90, Galas vár tartozéka, l. ugyanott. Talán Goleši, Banjalukától nyugatra.

Galowez (Galovac) 1530. Dessewffy-birtok. Aszl. O. 303.

Gocsalócz, Gocselácz (Gothelowcz, Gothelowacz, Gathelowacz, Gwehalocz, Gochalowcz, Gocholowcz), hasonló nevű vár (l. ugyanott) tartozéka, a Csernekiek, ill. Dessewffyek birtoka. 1466, 1468, 1480, 1486, 1514. Aszl. O. 196, 201, 216, 228, 271 stb. Gatalócz, Pesty, II. 458.

Gradech (Gradac), Szentgyörgy egyháza. Tkalčić, II. 90.

Harajócz (Karači) (Hareyouch, Haroyowch), Dobrakucsiak birtoka. 1362, 1376, NRA 1539, 43. Aszl. O. 86, 87.

Hualantelek (Kuljani), 1382. Pesty, II., 456.

Jagodnicza (Jagodići) (Jagodnicha, Banjalukától délkeletre. 1382. Pesty, II., 456.

Kamenyalocz (Kameni Laz) (Kamenyalaz), Dessewffy-birtok. 1525. Aszl. O. 291.

Kopel (Kopljevići) (Kopeel, Kopuli). 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 183.

Kucsian (Kuće) (Kuchyan, Kwchyan), a Vrbas mellett, Varcsar-Vakuftól északkeletre. 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 183.

Laz (Laze) (Laaz), a Szávától északra, Uj-Gradiskától délkeletre. 1351, 1458. Aszl. O. 39, 183.

Leszkocz, Leszkovácz (Ljeskovac) (Lezkowcz, Lezkowacz, Lazkowcz, Lyzkowcz), a Mrathay-vár közelében lehetett, a Dessewffyek birtoka. 1466, 1468, 1486, 1492, 1498, 1514, 1524, 1525, 1530 Aszl. O. 196, 201, 228, 251, 271, 275, 291, 292, 303. Pesty, II., 458.

Levácz (Livač) (Lewach) a hasonlónevű vár birtoka (l. ugyanott), a dobrakucsai Nelepeczeké. 1449. Aszl. O. 174, 179.

Lipye (Lipje) (Lipye, Lypye, Felsew et Also Lyppyne [illegible] Pozsegához tartozik. 1530. Aszl. O. 303. l.), Potok, Ozornicha, Lubna folyók mellett elterülő birtok, 1273-ban Voyk fiaié, 1348-ban [illegible] Pál fia Jakabé. Aszl. O. 18, 35, Wenzel IX. 43. Pesty, II., 453, 1491 [illegible] cius de Lypye, Aszl. O. 233.

Lubna (Ljubna) (Lubna)-i nemesek. 1382. Aszl. O. 95, 96.

Milkovce (Miljkovac), Milkócz (Mylkowcz), Dessewffy-birtok. 1514, 1525. Aszl. O. 271, 275, 291, 295.

Mratsin (Mračaj) (Mrathsyn) Csernekiek birtoka. 1466, 1468. Aszl. O. 196, 201.

Muthnok (Mutnice) (Muthnok Csernekiek birtoka. 144[illegible]. Aszl. O. 173.

Obrow (Obrov) 1382. Pesty, II. 456.

Oklivicz (Oglivica) (Oklywicz) Dessewffy-birtok. 1525. Aszl. O. 291.

Okluka (Oklinak) Csernekiek birtoka. 1443. Aszl. O 171.

Orbász-Szentgyörgy egy Nemeth de Orbaz Zentgyewrgh említve. 1456. Pozsony vr. lt. Ld. 37. no 25. Aszl. O. 181. 1456. Pesty, II. 458.

Orbász-Váralja, Szt. Márton egyháza, ecclesia S. Martini de sub castro. Tkalčić, II. 90.

Ozeeckk l. **Goc*elócz.**

Ozek (Osik), Szt. György egyháza, vagy Eszek (Ezeek), vagy Gocselócsesal azonositandó. Tkalčić, II. 90.

Ozornicza (Ozornica) (Ozornycha, talán a Gréda mellett folyó Osorna-patakról elnevezve. 1382. Aszl. O. 95.

Petrócz (Petričevac) (Petrouch) Ozorniczai Marczell [illegible] birtoka. 1382. Aszl. O. 95.

Podgan (Podgaj) Dessewffyek birtoka. 1486. 228.

Podlusia (Podlužje, Podluk) l. **Polucia.**

Polane (Poljana) l. **Polyna.**

Polkothyna 1382. Pesty, II. 456.

Polucia (Poljače, Podlužje) (Poluchia, Podlwsya, Podlusya), a XIV. században a Dobrakucsiak, majd a XV. és XVI. században (cserneki Vasok, Fejér. másképp Vok, Ispánfiak, Gyurgyevicsek, cserneki Törökök) váltakoznak benne. 1382, 1383, 1501, 1514, 1525. Aszl. O. 96, 97, 155, 271, 275, 291, 295.

Polyna (Poljaňa) (Polane is Szt. Illés templomával (ecclesia sancti Elye in campo). Tkalčić, II. 90. 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 153.

Pribinye (Pribinić) l. **Bebrina.**

Prizavic, Prizavicza (Prisavica) (Prizavya, Prizawicha), Prizawya portio possess. egy voiszkai nemes birtoka. 1349, 1351, 1352. Aszl. O. 36, 37, 40. ; talán ugyanez értendő Prizavicha alatt, mely 1351-, 1352-ben Tarkői Rikolf fia, orbászi főispán birtoka. Berzeviczy-Czár. Századok, 1881. 71. l.

Pristancs (Priština) 1702-ben mint a Paksy-birtokok egyike említtetik. V. ö. Sagowinát illető megjegyzést Orbász vára alatt.

Racsics (Račić) (Rachicze, Rachycza, ecclesia Raschich) Dessewffy-birtok, talán Hrastići, Kozicatól északra. 1525. Aszl. O. 291. Tkalčić, II. 90.

Rakovac (Rakovac) Banjalukától északnyugatra. 1496. Pesty, II. 458.

Rastigh (Rastik) (Rastych, Raschygh), benne Szűz Mária fatemploma. 1351, 1353. Aszl. O. 39, 42. ; Banjalukától délre, a Vrbas mellett, a Csernekiek birtoka. 1372. Aszl. O. 85. 1458. 173, 183.

Stichnick (Stojičići) 1382. Pesty, II. 1456.

Szent János Egyháza (ecclesia S. Johannis Bapt.) a Turia és Cereyka folyók közt. 1258. Aszl. O. 7. Tkalčić, II. 90.

Szent Lukács egyháza (ecclesia S. Luce). Tkalčić, II. 90.

Sztupnuk (Stupari) 1382. Pesty, II. 456.

Tarnócz (Trnjaci) (Tharnowcz) 1351, 1353, 1458. Aszl. O. 39, 42, 183.

Tergovicza (Trgovica) 1702-ben Paksy-birtokok közt felszámlálva. V. ö. megjegyzést Sanguvináról Orbász vára alatt.

Terzthenicza, Tersztenik, Csertenicz (Trstenci) (Terzthenycza, Theczthenycza, Therzthencz, Therzthenyk, Czerzthencz, Cherzthenecz), Gradiskától nem messze, Csernekiek birtoka. 1443, 1466, 1468, 1514, 1525. Aszl. O. 173, 196, 201, 271, 275, 291, 295.

Tiszicza (Tićići) 1362. NRA. 1539. 43.

Turya (Turija) ecclesia S. Michaelis de —. Tkalčić, II. 90.

Verbovácz (Vrbovác) (Werbowacz) Csernekiek birtoka. 1466, 1468. Aszl. O. 196, 201.

Verhócz (Vrhovic) (Verhowcz) Csernekiek birtoka. 1443. Aszl. O. 173.

Vidasócz (Vidoševići) 1381. Pesty, II. 456.

Vidusy (Viduše) ecclesia S. Petri de —. Tkalčić, II. 90. Bosn. Gradiskától délre.

Vitkócz, Vitkovácz (Wydkowcz, Wythkowcz, Wythkowacz, Vythkowecz) **(Vitkovci)** a Csernekiek, illetőleg Dessewffyek birtoka. 1466, 1468, 1486, 1498, 1514, 1525. Aszl. O. 196, 201, 228, 251, 275, 291, 295.

Vojszka (Vojskovo) (Voyzka) ecclesia S. Michaelis de —, idevaló nemesek. 1349, 1351. Aszl. O. 36, 37. Tkalčić, II. 90. Dubiczától délkeletre.

Ztrasemlya (Staro Selo) 1382. Pesty, II. 456. Ezen kérdéses idetartozása.

Zurakócz (Svrakina) (Zurakowcz, Zwrachkowcz) Dessewffyeknek. 1514. 1525. Aszl. O. 271, 275, 291.

BIRTOKOSOK.

Brestyai (Brestovo?) cs. 1381-ben Pál fia Miklós zálogba veszi egy gacsalmezei birtokrészt. Aszl. O. 93.

Cserneki cs. eleinte azonos a Dessewffy-családdal, a XV. század végén is rokonok. 1443-ban birtokukban: Okluka, Verbócz, Therztenicza, Bebrina, Racsics, Muthnok. Aszl. O. 173. 1466-ban Mratsin, Gocsalócz, Vitkócz, Terztenicza, Leszkócz és Verbócz. Aszl. O. 196. 1514-ben Cserneki Was, másként Wes eladja Gocsalócz, Leszkócz, Milkócz, Vitkócz, Felső- és Alsó-Bebrina, Terztenicza, Zurakócz, Podlusia és Eszék birtokrészeit a cserneki Dessewffyeknek. Aszl. O. 270. L. még Csánki, II. 439.

Desewffy (cserneki) cs. birtokosok 1486-ban Podgan, Gocsalócz, Vitkócz, Leszkócz és Eszék helységekben. Aszl. O. 228. 1498. Aszl. O. 251. 1514-ben több birtokot vesznek a Csernekiektől. L. ott. 1525-ben II. Lajostól új adományban kapják Gocsalócz, Leszkócz, Vitkócz, Milkócz, Felső- és Alsó-Bebrina, Terztenicza, Zurakócz, Podlusia, Racsics, Kamenyalócz, Oklivicz, Asszonyfalva, Bakics, Csernye és Eszék birtokokat. Aszl. O. 291. 1530. Galowez. Aszl. O. 303. L. még Csánki, II. 440.

Dács (Daach) cs. Pál fia Jakab birtokos Lipjén. 1348. Aszl. O. 35.

Dobrakucsi cs. birtokos 1376-ban Harajócz. Aszl. O. 86. Polucia. 1382. Aszl. O. 96.

Harajóczi cs. 1381. Aszl. O. 93.

Lipjei cs. 1491. Aszl. O. 233.

Lubnai cs. 1382-ben pereskednek velük a Dobrakucsiak Polucia elfoglalása miatt. Aszl. O. 96.

Orbászszentgyörgyi cs. 1456. Aszl. O. 81.

Ozorniczai cs. 1382-ben birtokos Petróczon Aszl. O. 96.

Paksy cs. 1703-ban régi birtokait követeli: Demetervára, Tergovicza és Pristancs. Aszl. O. 309.

Petrovics (zraklini) cs. 1501-ben pereskednek velük a Dessewffyek Podlusia és Gocsalócz miatt. Aszl. O. 255.

Szakolczai (Szokolczai) cs. 1381-ben birtokos Gacsalmezőn Aszl. O. 93.

Szentjakabi cs. 1351-ben István herczegtől kapja Rastigh, Eszék, Kopel, Láz, Polina, Tarnócz és Kucsan birtokokat, Aszl. O. 39, melyeket azonban a herczeg 1353-ban visszavett tőlük. Aszl. O. 41.

Tarköi cs. Rykolf fia Miklós 1352. Prizawya. Aszl. O. 40.

Török cs. rokon a Dessewffyekkel. 1501. Aszl. O. 255.

Vojszkai cs. Tiborcz fia Benák 1349. Prizawy. Aszl. O. 36.

FŐISPÁNOK.

1243—1243. István kir. főlovászmester. Wenzel, VII. 133, 157, 170. XI. 340.

1256—1258. Mojs kir. tálnokmester. Hazai Okm. VII. 52. Fejér, IV. 2.

1266—1269. Csák, Csák nyitrai főispán fia. Fejér, IV. 3, 378, 405. VII. 1. 356.

1272—1273. Sándor országbíró. Fejér, V. 2, 57, 75, 78.

1275. Péter. Fejér, V. 2, 271.

1281. János. Wenzel, XII. 337.

1285—1288. Radiszló. Tkalčić, I. 218.

1334. Miklós. Pesty, II. 463.

1345. Iván, Nelepuch comes fia. Kukuljević, I. 43.

1353—1354. György, István szlavóniai herczeg protonotariusa. Aszl. O. 43, 51, 53.

1365. János. Pesty, II. 463.

1404. Ivan et Dragig, comites de castro Vrbas et Dubicha. Aszl. O. 126.

1460. Koroghi János. Pesty, II. 463.

ALISPÁNOK.

1491. Grojnicai Dalusević Dénes és Baich Jankó. Aszl. O. 234.

SZOLGABÍRÁK.

1491. Bacsini Vitéz Gergely, Jablancai Dac Mihály. Aszl. O. 234.

SZANA VÁRMEGYE.

Szana vármegye.

Dubicza és Orbász megye között a Szana folyótól keletre és nyugatra terült el. Határai közelebbi adatok hiányában meg nem állapíthatók. A három alsó-szlavón megye közül leginkább kinyúlt dél felé és így legkorábban került a török terjeszkedése körébe.

VÁRAI.

Brumen, Brumen castellum, Krupától északra. 1327. Blag. Okl. 97.

Bylyczky (Biliczki) castellum. Kozarához tartozik, melylyel együtt adja el Szentgyörgyi Székely Miklós a Decseieknek. 1473. Aszl. O. 209.

Greben, Greben 1365. Kozara és Greben várnagya Bokouch szanai comes. Aszl. O. 83. Talán a Jajczától északra levő várral azonos.

Kljuć, Ključ castrum, a Szana mellett. 1325 Horvatin fia [illegible] birtoka. Blag. O. 96.

Kozara, Kozara (Kozora, Kazara, Kozera) a Szana könyökétől, Prijedortól keletre, a megye főhelye. Aszl. O. 83, 84. 1360. Ide gyülnek össze Kőrös, Dubicza, Szana és Orbasz megye rendei. Zichy O. III. 163—168. 1396. Vlkach, Hervoja főispánja [illegible] Fejér X. 2. [illegible] 1435-ben Zsigmond zálogba veti 6,000 frtért Blagay Jánosnak. Blag. O. 310. 1464-ben Mátyás Szentgyörgyi Mihálynak adja, kinek fia [illegible] Miklós 1473-ban a Decseieknek adja el Bihezki és Novi-Struzic [illegible]-kal. Aszl. O. 208. — 1481 II/16 Kohffy László [illegible] a [illegible]-gatioban Kozorán. A. Bl. Ok. 218—22.

Novi-Stružić, Novi-Struzić (Nouiztrwsich) Kozarához tartozó [illegible] racs. L. o.

VÁROSOK.

Kozara, Kozara libera villa. 1360. Aszl. O. 64. A hasonló nevü vár alatt Sz. Márton egyházával. Tkalčić, II. 90.

Szana, Sana (Zana) a Szana folyó mellett. 1314. Blag. O. 73, 76.

HELYSÉGEK.

Blagaj, Blagaj (Blagay) a Japra mellett Sz. György egyházával. Tkalčić, II. 90.

Cesich, Kesić (Kesić, Kješić) azonos Kosichcsal, a Sz. Háromság egyházával. Tkalčić, II. 90. Pesty, II. 487. Kljuctól északra.

Cremen, Kremen (Kremen) Cremenac a Kozičanak a Szanába torkollásánál (?). Tkalčić, II. 90.

Dragotyn, Dragotinja Trgovištetől északkeletre. 1370. Blag. O. 157.

Herbočan, Hrbljina (Herbochan, Hurbuchan) a Sz. Kereszt egyházával. Tkalčić, II. 90. 1263-ban IV. Béla Lőrincz tárnokmester, szörényi főispánnak adományozza. Wenzel, VIII. 51. Aszl. O. 8.

Lubina, Ljubina. 1374. Blag. O. 161

Marjanovac, Marjanovac Marianovci Ostroluka alatt a Sz. Mária egyházával. Tkalčić, II. 90.

Markovac, Markovac Sz. Márk egyházával. Tkalčić, II. 90.

Mren, Mren Sz. György egyházával. Tkalčić, II. 90.

Oresia, Orašlje terra 1365-ben az Oresiai nemzetség osztatlan birtoka. Aszl. O. 83, 103.

Oztraloka, Oštra Luka, Osztroluka, a Szana balpartján [illegible] és Prijedor közt, Mária egyházával. Tkalčić, II. 90.

Peech, Peć (Peć) a Szana mellett, Zagradjétől északra. [illegible] Nobiles de P. Pesty, II. 237.

Petrouch, Petričevac Sz. Péter egyházával. Tkalčić, II. 90.

Pobresia, Pobrežje a Szana mellett, Osztroluka alatt, Sz. György egyházával. Tkalčić, II. 90. A hasonló nevü család birtokában. Aszl. O. [illegible]

Pluheria, Puharine Szt. István király egyházával. Tkalčić, II. 90.

Rakouch, Rakovčani Rakovcani Priedor alatt. 1374. Blag. O. 161.

Srebech capella Vulk dicti S. Tkalčić, II. 90.

Starigrad, Stari Grad a Mindenszentek egyházával. Tkalčić, II. 90.

Sumechicha, Šumceć Szt. Márton egyházával. Tkalčić, II. 90.

Trubar, Trubar 1361-ben Gyura fia Lóránd birtoka. Aszl. O. 67. Pesty, II. 486.

Versusya. Vršuše Kamengradtól északra, Keresztelő Szt. János egyháza. Tkalčić, II. 90.

Vodicha, Vodica (Vodycha) Blagajtól északra, Mária egyházával. Tkalčić. II. 90. 1357. Blag. O. 137.

Vojska, Vojsikovo Rozaractól északra. 1374. Blag. O. 161.

Vrhbulzete, Vrbljani 1327. Blag. O. 97.

Zagradia, Zagragje Kljućtól északra, 1374-ben a Blagajoké. Blag. O. 162.

Zanichna (Zenica?) Kljućtól északkeletre. 1315. Blag. O. 79.

Zemelna (Zamile?) Mária egyházával. Tkalčić. II. 90.

Zmolan, Smoljána Ker. Szt. János egyházával. Tkalčić, II. 90.

Zrachycha, Sratinska Mária egyházával. Blag. O. 97.

BIRTOKOSOK.

Decsei Roh cs. István fia László megveszi 1473-ban Székely Miklóstól Kozara várát Biliczki és Novi-Stružić váracsokkal. Aszl. O. 210.

Horvatin comes gener. filius Vlkoszló. 1315. Blag. O. 79.

Jelenk fiai: Farkas és Vlcseta nemzetségi birtokos Zanában. 1278. Blag. O. 31.

Oresiai cs. közösen birtokolják 1365-ben Oresiát. Aszl. O. 83. 1384. Aszl. O. 103.

Szanai Endrey fia Miklós. 1313. Blag. O. 72. András fia Budk kir. ember. 1361. Aszl. O. 67.

Szentgyörgyi Mihály birtokos 1464-ben Kozara, Biliczki és Novi-Stružić várakban. Aszl. 210.

Versussyai Radoszló nemzetsége. 1374. Blag. O. 162.

FŐISPÁNOK.

1256. Sándor. Aszl. O. 3.

1264. Mihály. Tkalčić, I. 128.

1271. Péter. Hazai O. II. 10.

1273. Miklós. Wenzel, XII. 74.

1281. János. Tkalčić, I. 206.

1285. Radiszló. Tkalčić, I. 218.

1305. Iván, Nelepucz fia. Kukuljević, I. 43.

1328. András fia Tamás. Aszl. O. 32.

1365. Bokouch, comes de Zana et castellanus castrorum Kozara et Greben. Aszl. O. 83.

1396. Vlkach. Aszl. O. 116.

ALISPÁNOK.

1264. Jakab. Tkalčić, I. 128.
1360. Lathkó. Aszl. O. 63.

SZOLGABÍRÁK.

1361. Radoszló fia Demeter. Aszl. O. 63.
1365. Lukács fia Wcholen és Galesa fia János. Aszl. O. 83.

DUBICZA VÁRMEGYE.

A három alsó-szlavón vármegye közül a legnyugatibb. Határai északon, illetve északkeleten a Kulpa és a Száva, keleten Orbász megyétől egy Ispyas nevű folyó választotta el (Aszl. O. 168.), délkeleten kb. a Szana, délen a Szana felső folyása és az Una választják el Szana megyétől; nyugaton Kőrös és Zágráb megye határosak vele, melyektől adatok hiányában pontosabban alig választható el. Dubicza vármegye

VÁRAK.

Dubicza, Dubica (Dubicha, Dubycha, Dobycha, Dobica, Dobicza) az Una alsó folyásánál, a hol ez északra fordul. Jobbagyai már 1256-ban előfordulnak, mint az itt is bomladozó várrendszer védelmezői, két a várhoz tartozó falura: Bezdigre és Mekvinre tartanak igényt. Blag. O. 14. 1258. Aszl. O. 6. 1278. Blag. O. 75. 1404-ben mint királyi vár szerepel, melyet Orbászszal együtt igazgatnak. Aszl. O. 126, 127.

Gréda, Greda (Greda), 1402 körül épitettek (castrum noviter, fabricatum). Aszl. O. 123.

Terlevik, Torlakovac (Trlevik, Trlevac) castellum. 1269. Pesty, II. 234.

VÁROSOK.

Bachin (Bakinci ?), **Bag** oppidum a mai Bačin az Una mellett. 1461. Aszl. O. 189.

Dubicza, Dubica előbb szabad község (libera villa), hospesei élén egy villicus áll. 1244. Aszl. O. 1. 1270. Aszl. O. 14. 1313. Blag. O. 72. Később városi szervezete van esküdtekkel. 1379, 1384, 1388, 1410, 1461. Aszl. O. 92, 106, 114, 133, 192. Egy része, Felső-Dubicza, hegyen feküdt. 1363. Aszl. O. 79. Felső-Dubiczán a pálosoknak volt Máriáról elnevezett templomuk és rendházuk. 1244. Aszl. O. 1. 1364, [illegible], [illegible], 1377, 1384, 1398. Aszl. O. 52, 55, 76, 88, 90, 101, 117. Castrum de promontorio Dubicensi. 1402. Aszl. O. 122. 1412. Aszl. O. 136, 147. 1461 körül elpusztitották a törökök. Aszl. O. 190. Dubiczán volt a jeruzsálemi Szt. János lovagrendnek, 1384, 1386. Aszl. O. 66, 111., és a Domokos-rendnek háza, utóbbi Szt. Miklósról elnevezve. 1377, 1384

Aszl. O. 89, 106. Dubicza esperesség székhelye volt, melyhez a kaztaniczai, alsó-dubiczai, kosuczai (szt. Kereszt) és a kaztanicza melletti (szt. Kereszt) plébániák tartoztak. 1377, 1384. Aszl. O. 88, 90, 106. Alsó-Dubiczán Szt. Irénről, 1384. Aszl. 101., és Szt. Domokosról nevezett templomok voltak. 1402. Aszl. 124.

HELYSÉGEK.

Bezdig, Bezdanac, Vodicevoval együtt határolják meg. 1256. Blag. O. 14.

Boruch. 1417. Aszl. 162. A Decseiek birtoka.

Brocsina, Prosinje (Bruchyna, Wruchina) Mária egyházával. Tkalčić, II. 99. —i nemesek, 1359, 1360. Aszl. O. 59, 63., a Grédai Pozobech, 1400, 1486. Aszl. O. 120, 244. és a Decsei cs. birtokosok itt. 1413. Aszl. O. 153. 1378. Pesty, II. 237.

Demen, Jame (Jemen) a Grédai-család birtoka. 1400, 1486. Aszl. O. 120, 224.

Dubonik, Dubonech (Dubovec). 1378. Pesty, II. 237.

Dolecz, Dolac, Doci (Dolech), Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 163.

Glinicza, Glinica (Glynicha) 1349-ben a Grédai-család birtoka. Orsz. ltár. DL. 34106. és 34298.

Gnilicza, Gnjilice (Gnylycha, Gnylicha), Decsei-birtok. 1412—1417. Aszl. O. 146, 153, 155, 156, 162.

Greda, Greda a Grédai-család birtoka. 1400, 1413, 1486. Aszl. O. 120, 159, 224.

Gyurgyenicz, Gjurgjevći (Gyurgenich, Gyergenich) Gerdenovac az Una mellett Kosztajnica alatt? 1400. Aszl. O. 120. 1486. Aszl. O. 224, 226.

Izakothok, Izačić a Bassini-család birtokában. 1496. Aszl. O. 250.

Komogojna, Kozice Kosztajniczától északnyugatra. 1442. Pesty, II. 242.

Kosucza (Kosucha) a Mjecanica mellett Dubiczától északnyugatra, valószínűleg a hasonló nevű folyónál, 1354. Aszl. O. 54. 1413. Aszl. O. 160., szt. Keresztről elnevezett egyházzal. Tkalčić, II. 90. —i nemesek. 1359, 1360. Aszl. O. 59, 63.

Krapja, Krapja (Krapya) a Grédai-család birtoka. 1400. Aszl. O. 120, 1486. Aszl. O. 224.

Kremosnicza, Tremošljsike (Cremosnycza, Cremosnicha) a Decsei- és a Kremosniczai-család birtokában. 1413. Aszl. O. 153. 1417. Aszl. O. 162. Fejér, IX. 3, 195.

Lezkowacz, Ljeskovac a Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Lezkócz, Liskovac (Lezkouch) Decsei-birtok, valószínűleg azonos a később Orbász megyéhez tartozó hasonló nevű helylyel. 1417. Aszl. O. 162.

Lokavecz, Lokvc (Lokavech) Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 162.

Maladni, Mladeškovci a templomosoké. 1239. Fejér, IV. 1, 172.

Mrazócz, Mrazovo (Mrazowcz) a Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Mekvin, Mekote (Mekuyn). 1256. Blag. O. 14.

Optez Szt. György egyházával. Tkalčić, II. 90.

Otok, Otoka (Othok) az Una mellett, a dubiczai pálosok birtoka. 1354, 1363, 1265. Aszl. O. 53, 80, 82.

Oziravchi, Oziravci. Tkalčić, II. 90.

Petrunicza, Petrunci (Petrunicha) Petrinci Sunja felett, Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 162. Pesty, II. 242.

Pobresya, Pobrešje (Pobresye) a Száva mentén, 1328-ban a Pobesiai-család birtoka. Aszl. O. 32. 1413-ban a Decsei-családnak van ott része. Aszl. O. 153.

Podcrysie (Pocrysic, Podscrysie) a Decseieké. 1412. 1413, 1417. Aszl. O. 146, 153, 156, 162.

Podworczy, Podworci a Bacsiniaké. 1496. Aszl. O. 250.

Policha, Polica 1417-ben Decsei-birtok. Aszl. O. 162.

Polyana, Poljana (Poljana). 1355. Blag. O. 135.

Remetincz, Remetnik Bacsin mellett a dubiczai pálosok birtoka. 1461. Aszl. O. 189.

Scennapoljana a XIV. században a Brocsinai-család birtoka. 1351, 353. Blag. O. 126, 153.

Scepel (Stepel) Decsei-birtok. 1417. Aszl. O. 162. Pesty, II. 242.

Symiga. 1429. Aszl. O. 169.

Szentkereszt, Krst (Zentkerezth) Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Sztajnicza, Stojići (Ztaynycha) Mária egyházával a Sztajniczair családé. 1353. Aszl. O. 43.

Sztrigomlya, Strigova (Felső-, Zturgomlya, Ztrygonylya) Szt. Jakab egyházával, a Grédai-család birtoka. 1384, 1400, 1486. Aszl. O. 102, 120, 224.

Szvegyene, Svodna (Svedjene) az Una mellett. 1360. Blag. O. 145.

Szvinicza, Svinjevci (Zwynnicza, Zwnnycha, Zywnicha) Grédától délnyugatra, a Grédai- és a Sziniczai-család birtoka. 1347, 1400, 1486. Aszl. O. 35, 120, 224.

Thoztwzy a Bacsiniak birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Tolztouich (Tolstović) Tkalčić. II. 90.

Tretna, Trtina Decsei-birtok. 1413. Aszl. O. 153.

Trgoviste Gradech, Trgovište a Szana mellett, Blagajtól nyugatra, a Mindenszentek és Szt. Irén egyházával. Tkalčić, II. 90.

Verbócz (Vrbovce) 1417. Pesty, IV. 242.

Verhy, Vrbica (Vrhu), Verja Dubiczától nyugatra. 1269. Pesty, II. 233.

Vodičan, Vodica 1343. Blag. O. 117.

Voruch, Borei 1417. Pesty, II. 242. L. Boruch.

Vraszicza, Vražici (Vrachicha) 1429. Aszl. O. 168.

Vroduch, Brodić 1417. Aszl. O. 162.

Vulchia, Brčići 1269. Pesty, II. 233.

Wlchych, Vučić Decsei-birtok. 1413. Aszl. O. 153. Fejér, IX. 3. 195.

Zablatya, Zablace Grédai-család birtoka. 1486. Aszl. O. 224

Zaburdya, Zabrgje 1417-ben Decsei-birtok. Aszl. O. 162.

Zelcz, Sesci 1496-ban a Bacsini-család birtoka. Aszl. O. 250.

Ztelchawcz, S'erkovac a Bacsini-család birtoka. 1496. Aszl. O. 250.

Zwabina, Slabinja (Slabinja) 1351. Blag. O. 126. 1413-ban Decsei-birtok, Aszl. O. 153., Szentháromság egyházával. Tkalčić, II. 90.

BIRTOKOSOK.

Bacsini cs. birtokai 1496-ban Izakothok, Podworczy, Thozthwzy, Zelcz, Mrazócz, Szentkereszt, Leszkovácz, Ztelchócz. Aszl. O. 250.

Brocsinai cs. 1359, 1360. Aszl. O. 59, 63. birtoka Scennapoljana. 1351. Blag. O. 126, 153.

Dubiczai pálosok birtokot szereznek 1354-ben Otok, Aszl. O. 53., Dubicza, 1244, 1385. Aszl. O. 1, 110., 1461. Remetincz. Aszl. O. 189.

Grédai (Pozobech) cs. birtokos: Gréda, Krapja, Sztrigomlya, Zablatya. 1400, 1486. Aszl. O. 120, 224. Pozobech fia Kozma 1247-ben szviniczai birtokrészét leánya negyedéül adja vejének. Aszl. O. 34.

Kosucsai cs. birtokos Otokon. 1354. Aszl. O. 53.

Kremosniczai cs. Cremosnicha. 1417. 162. L. a Roh cs.

Roh (decsei) cs. 1412-ben új adományként kapják Zsigmondtól: Poderysie, Kremosnicza, Gnilicza helységeket. Aszl. O. 146. Azonkívül övék Tretna és Brocsina; részeik Wlchych, Zvabina, Pobresye birtokokban. 1413. Aszl. 153. 1417-ben vesznek birtokokat Kremosniczai Ádámtól: Kremosnicza, Policza, Gnilicza, Lokavecz, Dolecz, Leszkócz, Petrunicza, Scepel, Boruch, Vroduch és Zaburdya. Aszl. O. 162.

Sztajniczai cs. birtokos Sztajniczán. 1353. Aszl. O. 43.

Szwiniczai cs. birtokos Szwiniczán. 1347, 1400. Aszl. O. 120, 224.

FŐISPÁNOK.

1249. Miklós tárnokmester. Pesty, II. 243.
1260. Baag. Fejér, XI. 408.
1268. Baag. Wenzel, VIII. 204.
1348. Miklós fia János. Blag. O. 124.
1353. Bandonus Cornuti vránai perjel. Aszl. O. 45.
1402. Petrus de Stheyewochpucur albán. Aszl. O. 123.
1404. Ivan et Dragig comites de castro Vrbas et Dubicha. Aszl. O. 126.
1409. Grabrovnyiki Pető fia Dénes. 1409. Aszl. O. 131.
1461. Tamás vránai perjel. Aszl. O. 190.
1506. Grabarjai Bertalan. Aszl. O. 169.

COMITES TERRESTRES.

1347. Petrus. Blag. O. 125.
1348—1353. Odolen fia Miklós. Blag. O. 124, 125, 126, 132, 133.
1358. Fülöp. Fejér, IX. 2, 709.
1404. János. Aszl. O. 126.
1409. Predymeryaki Péter. Aszl. O. 131.

KIMUTATÁS

A BANJALUKAI (ORBÁSZ MEGYE) JÁRÁSBAN MEGMARADT VÁRROMOKRÓL.

Sorszám	A várrom neve	A kataszterális község, melyben a várrom fekszik	A legközelebb eső helység neve	A rom alaprajzának rajza	Az esetleges zsiremek és feliratok rajza, ill. feljegyzése
1	Brtec	Vrbanja	Vrbanja	A romok neve, valamint azok fekvése a katasztrális községekben a helységek legöregebb lakóinak meghallgatása után állapíttatott meg. Ezek azonban nem tudtak a szükséges adatokat egy vázlat megszerkesztése czéljából szolgáltatni.	Nincs
2	Gradina	Svatinska	Vukojević		
3	Gradina	Ivanjska	Matići		
4	Gradina	Dragočaj	Matoševići		
5	Kozjak	Krmine	Krmine		
6	Gradina	Krmine	Krmine		
7	Kovačica	Aginoselo	Aginoselo		
8	Redak	Aginoselo	Aginoselo		
9	Krupa	Krupa	Krupa		
10	Zvečaj	Rekavica	Poljice		
11	Bočac	Susnjar (Bez. Jajce)	Bočac (Bez. Banjaluka)		
12	Gradina	Krupa	Čubrilović		
13	Hamzača	Zelenci	Zelenci		
14	Zelengrod	Kola	Kola		
15	Gradina	Kola	Kola		
16	Zemunica	Radosavska	Radosavska		
17	Gradina	Gradina	Gradina		
18	Gradina	Slavička	Slavička		

Sorszám	A várrom neve	A katasztrális község, melyben a várrom fekszik	A legközelebb eső helység neve	A rom alapvonalainak rajza	Az esetleges czímerek és feliratok rajza, ill. feljegyzése
19	Gradina	Slavićka	Slavićka	A romok neve, valamint azok fekvése a katasztrális községekben a helységek legöregebb lakóinak meghallgatása után állapíttatott meg. E vallomások azonban nem szolgáltattak használható adatokat valamelyes vázlat megszerkesztésére	N i n c s
20	Gradina Kurija	Slavićka	Slavićka		
21	Varošište	Tervan	Tervan		
22	Svrakava	Jagare	Jagare		
23	Gradina	Stričić	Stričić		
24	Kočica glava	Pavić	Ratkovo		
25	Klisina	Lusić	Lusić		
26	Sokoline	Tervan	Subotica		
27	Gradina	Melina	Bronzeni Majdan		
28	Gradina	Jablan	Bakinci		
29	Makovska	Jablan	Bakinci		
30	Hambarine	Jablan	Jablan		
31	Gradina	Kmećani	Kmećani		
32	Gradina	Kmećani	Kmećani		
33	Vucari grad	Vilusi	Vilusi		
34	Gradina	Rebrovac	Rebrovac		
35	Gradina	Motika	Motika		
36	Kosovska	Bakinci	Bakinci		

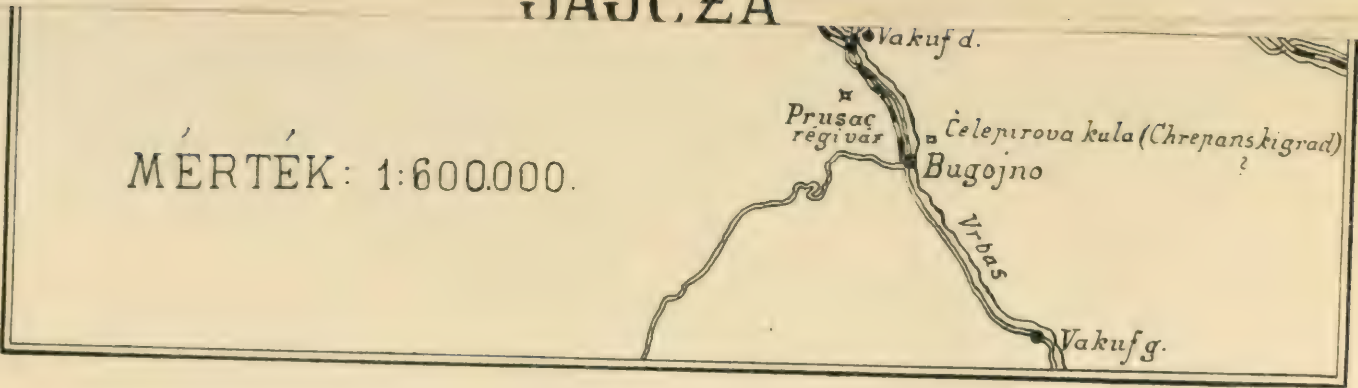
Hervoja Alsó-Bosznia vajdájának bel

(A II. fejezethez,

ló oklevele. Szucsány, 1393 aug. 3.

ege a 180. lapon.)

JAJCZA

TERVEZTÉK: THALLÓCZY LAJOS
és
KOHLBEGGER ALBERT.

JAJCZA

VÁRA S KÖRNYÉKÉNEK TÖRTÉNETI TÉRKÉPVÁZLATA.

MÉRTÉK: 1:600.000.

TERVEZTÉK: THALLÓCZY LAJOS
és
KOHLBEGGER ALBERT.

TOLDALÉKOK A SZÖVEGHEZ.

I.

Zuchan (Szucsány), 1393 aug. 3.

Hervoja, Alsó-Bosznia vajdája, behódol Zsigmond magyar királynak s Mária királynőnek.

Eredeti papiron, rányomott pecsét töredékével, bécsi Staatsarchiv. Némi hibákkal közölte Fejér CD. X/2. 158. l.

Nos Herwoja inferiorum Bozne parcium wayuoda notum facimus tenore presencium quibus expedit universis, quod nos animo deliberato et ex certa scientia habentes spem sincere devocionis et fidei ad serenissimos principes et dominos nostros generosos, dominum Sigismundum dei gracia regem ac dominam Mariam reginam Hungarie Dalmacie Croacie etc. proinde tenore presencium ipsis promittimus amodo in antea omnem fidelitatem obedienciam debitam et reverenciam, contra quoscunque principes et magnates ac alios cuiuscunque status gradus condicionis dignitatis tituli et proeminencie homines, excepto duntaxat inclito principe domino Stephano Dabissa rege Bozne cuiusque ad vitam suam fideliter intendimus servire, nisi in casu quo ipse dominus rex Bozne contra predictos dominum regem et dominam reginam Hungarie quod absit insurgeret, tunc omnino ab ipsius domini regis Bozne debemus servicio abstinere et nostras vires nequaquam contra ipsos dominum regem et reginam Hungarie aliqualiter et (!) exibere, post mortem vero ipsius domini Stephani Dabisse regis Bozne nemini alteri nisi pretactis domino regi et domine regine Hungarie vita nobis comite serviemus ac semper et indefesse liberaliter et efficaciter mandata ipsorum domi

norum regis et regine Hungarie juxta nostram possibilitatem adimplebimus acceptum servicium eisdem semper fideliter exibendo et exnunc inantea nos in toto ad ipsorum vota et precepta unacum heredibus et successoribus in (!) nostris perpetuo offeremus et omnimode conformamus ac juxta vires nostras ipsorum comoda et honoris augmenta et exaltacionem semper et fideliter procurare et manutenere vere fidei juramento spondemus harum nostrarum quibus nostrum sigillum quo utimur est appressum testimonio litterarum, datum in castro Zuchan vigesima tercia die mensis Augusti anno domini M^mo^ CCC^mo^ nonagesimo tercio.

A kelet: Szucsány vára. Valószínűleg helytelenül írva. Vagy valamely orbászmegyei eltűnt helység, vagy Zvecsáj vára.

II.

Velencze, 1412 márcz. 21.

A velenczei titkos tanács utasítása a római velenczei követekhez Dalmáczia ügyében.

Eredetije a Velencze állt. Senato secr. 1412—14. kötet 6. l. Másolta néhai Mircse János.

Ser Antonius Conterano sapiens consilii, Ser Benedictus Capello sapiens guerre.

Capta. Quod scribatur ambaxiatoribus nostris ad presentium summi pontificis existentibus in hac forma, videlicet:

Per continentiam litterarum vestrarum datarum octavo mensis presentis intelleximus omnia, que habuistis ab ambaxiatore regis Sigismundi, et remansimus plene informati de responsionibus vestris et notavimus omnia partita et modos propositos vobis per interpositionem summi pontificis et Lodovici de Patro secundum quod ordinate et distincte nobis denotastis; et inter alios modos propositos comprehendimus per responsionem ambaxiatoris regis domino pape factam, quod rex esset contentus nobis vendere terras Dalmatie, quas tenet, sed male libenter venderet nobis Ragusium, causis in vestris litteris tactis, et quod dictus ambaxiator

nunquam voluit exprimere pretium, et vult, quod vos dicatis intentionem nostram. Et quia iste modus inter alios vobis propositos nobis placeret, pro non intrando ad maiorem altercationem, pro factis Ragusii, cum nostris Consiliis Rogatorum et additionis, vobis mandamus, quod solicitare et instare debeatis de veniendo ad praticam, quod Ragusium remaneat dicto regi et residuum Dalmatie remaneat nostro dominio. Et ob hoc damus vobis libertatem possendi promittere dicto regi usque ad summam ducatorum centum millium, una vice tantum ad partem, ad partem, et per illos terminos, qui vobis videbuntur, et unum equum cohopertum singulo anno pro censu locorum predictorum, et quod dicto regi remaneat titulus Dalmatie; et si caderet differentia pro factis Spalati et locorum, que tenet in Dalmatia Cravoja, volumus, quod faciatis de Spalato et aliis locis, que dictus Cravoja tenet, prout dicimus de Ragusio, que similiter remaneant dicto Cravoje; et quod residuum Dalmatie remaneat nostro dominio per modum suprascriptum. Quando vero hoc obtinere non possetis, sumus contenti, quod promittere possitis pro Tragurio et Sibenico et pro Jadra et aliis terris, que tenemus, et possidemus in partibus Dalmatie, usque ad dictam summam ducatorum centum millium ad partem, ad partem, et per illos terminos, de quibus melius poteritis convenire, et censum equi suprascripti singulo anno et quod promittat dictus rex tanquam rex Romanorum et Hungarie non dare portus nec acceptare aut acceptari facere aliquem vel aliquos inimicos nostros in portubus terrarum et locorum, quas et que teneret et haberet in partibus Dalmatie. Et similiter volumus, quod omnes terre, loca et castra nobis occupata per Piponem capitaneum tuum vel alias gentes tuas et de suo mandato in Tervisanum, Cenetum, Feldrensem et Civitatis Belluni nostro dominio restituantur et quod de aliis terris et locis nostris non debeat se impedire, nec nos molestare Et facta super hoc omni possibili experientia, si ad conclusionem venire non possetis, sumus contenti, quod condescendatis, quod nobis remaneant terre et loca, que et quas tenemus ad presens in Dalmatia, possendo promittere singulo anno

unum equum cohopertum et quinquaginta milia ducatis (!), una vice tantum et quod sibi remaneat titulus Dalmatie cum omnibus condicionibus in mandato pridie vobis facto super hoc confectis, quod nostrum mandatum in isto casu observare debeatis effectualiter prout jacet.

De parte 46.
Ser Nicolaus Victuri
Ser Rossus Marino
sapientes consilii

Volunt partem suprascriptam usque cum ista additione, videlicet: Quando autem vos elargavisetis vigore alterius nostri mandati in totum, videlicet, quod nobis remanerent solum ille terre et loca, que et quas tenemus in Dalmatia, sumus contenti, quod postquam declaravisetis intentionem nostram et quod exequamini formam dicti mandati prout jacet, quando vos non elargivissetis de dicta nostra intentione, volumus, quod stare debeatis firmi super facto Sibenici et Tragurii per modum superius expressum, non elargando vos ulterius ullo modo sine nostro speciali mandato.

De parte 22.
Ser Bartolomeus Nani,
sapiens consilii

Quod scribatur et respondeatur ambaxiatoribus nostris existentibus in Romana curia, et hoc propter illam ultimam partem, que sibi tacta fuit in ultimis litteris missis super facto treugarum et quod super aliis contentis in suis litteris, datis, nono mensis, presto daremus sibi responsionem et etc. Rescribatur sibi, quod iuxta deliberationem per nos factam cum nostris Consiliis Rogatorum et additionis die sexto instantis mensis sibi significavimus mentem et intentionem nostram per eos exequendam, particulariter et distincte, et nunc ultimo per alias litteras nostra, datas XVIII., continentes modum observandum per eos in facto treugarum, sibi significamus id, quod nobis visum fuit pertinere ad ipsum factum. Et propterea fidelitate sue mandamus, quatenus debeant totis spiritibus suis operari, de possendi exequi, ad partem, ad partem dicta nostra mandata de sexto et XVIII. mensis, sicut in illis difuse et particulariter continetur, quoniam pro nunc deliberavimus non dare sibi aliquam aliam respensionem, spe-

rantes, quod mediante gratia Dei, dignissima interpositione et bona voluntate summi pontificis ac virtutibus aut concludetis, aut comprehendetis futuram conclusionem, si sequi debet in agendis commisis vobis.

III.

1426 aug. 12.

Csupor Pál szlavon bán haláláról 1415-ben. A 45. laphoz.

Eredeti hártya, függő pecséttel. Galgóczi gr. Erdődy ltar. G. 61. fasc. 3 28.

Zsigmond kiralynak Budán, 1426 aug. 12-en Csupor István kir. főajtónállómester s néhai Csupor Pál bán fiai: Ákos, Demeter és György részére „propter annunciacionem gaudii nativitatis carissime filie nostre domine Elizabet nunc ducisse Austrie in singulare solamen nostri cordis" kiadott adománylevelében ekképen szól Csupor Pál bánról: Tandem cum multitudo barbarorum gentis Turcorum regnum nostrum Bozne tibi subiugando subintrasset et nos pro defensione eiusdem regni nostri multas barones, miletis, quam et proceres huius regni nostri Hungarie copioso nostro cum exercitu direxissemus tunc inter alios maiestatis nostre barones ipse Paulus banus propriis suis cum sumptibus ad laudem et honorem nostri nominis banderium erigendo contra predictos Turcos accesserat pugnaturus ubi et in quo conflictu ipsorum nostrorum baronum cum dictis Turcis habito, *idem Paulus banus pro dolor in manus quorumdam infidelium Boznensium incidit captivus et in eadem captivitate vitam suam finivit temporalem*".

Ebből a narratióból kitűnik, hogy Csupor Pál, a ki már a velenczei hadjáratban, 1411—12-ben sebet vőn, a bosnyákok fogságába jutott — Hervoja nincs megemlítve — s a *fogságban* halt meg. Ezért tartjuk mi anekdotának Thuroczy elbeszélését, mert az adománylevél azt mindenesetre megemlítette volna, hogy *megölték*, így azonban a szövegezés a bánnak csak a fogságban történt elhunytáról tesz említést.

IV.

1433.

Zsigmond király javaslata az ország védelmének szervezetéről.

Circa modum, & formam defensionis totius Hungariae contra omnes Inimicos ex quacunque parte ipsum regnum insultantes notata sunt infrascripta.

Ingressus.

„Quia ex Regni Hungariae ab antiquo observata Lege & Consuetudine debitum fuit, ut ultra defensionem, quam Rex, & Regina, ac Praelati. Ecclesiarum, & Viri Ecclesiastici ipsius Regni de Regiis, & Reginalibus, ac Ecclesiarum proventibus pro conservatione Regni ejusdem, & confiniorum suorum ex omni facere parte tenentur, etiam universitas Regnicolarum Nobilium, & possessionatorum pro hujusmodi defensione confiniorum Regni contra omnes Inimicos, Regnum ipsum insultantes in generali Exercitu Regni universaliter proficisci tenentur.

„Item: quia etiam Rex Hungariae utitur ultra Titulum Regni Hungariae horum Regnorum titulis, videlicet: Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Gallicae, Lodomeriae, Cumanie, & Bulgariae, quae scilicet Regna sunt, ab antiquo eidem Regno Hungariae, incorporata, & ad horum cujuslibet conservationem, & confiniorum defensionem per Regem, Reginam, Praelatos, Viros Ecclesiasticos, & communitatem Nobilium & possessionatorum Hominum necessario semper est intelligendum.

. . . .

Art. XXII. Et nihilominus iidem Praelati, Barones & Regnicolae disponant, & Baronibus Regni contra Turcas versus Valachiam, Serviam & alias partes Danubii ac versus Bosniam teneantur pro defensione Regni agere, & invigilare, Majestas autem Regia faciet etiam ad illas partes totum posse suum.

. . . .

Art. XXVI. Licet in praecedentibus sufficienter per Majestatem Regiam, sit tactum quomodo sua Majestas vult per Praelatos, Barones, & Regnicolas per expressum declarare, usque quem locum & terminum communitas Regnicolarum Generalis Exercitus ingruente necessitate teneantur proficisci, & etiam quamdiu stare deberet in eodem, verum tamen sicuti prius scriptum est, Regna Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Bosniae, Galliciae, Lodomeriae, & Bulgariae dudum, & etiam tempore Serenissimi D. Ludovici Regis recolendae memoriae ad Coronam, & Regnum Hungariae pertinuerunt.

Scit enim bene D. Nicolaus de Gara Palatinus, & quam plures alii, quod Terrae & Provinciae, ut sunt Halomfeöld, Hlevna,[1] Berzezchel & aliae, quae nunc occupatae tenentur per Regem Bosniae, & Bosnenses ipsi praedicto Domino Regi Ludovico tenebantur, & possidebantur, per Banum Regni Croatiae.

Scit etiam Idem Palatinus, & quam plures alii qualiter Castra Greben, & alia Castra ibi circumquaque existentia, cum suis pertinentiis tempore dicti quondam D. Regis Ludovici tenta fuerint qer Hungaros.

Item sciunt, quod Ecclesia Bosnyensis, cujus, Episcopus nunc in Diako residet, est ultra Savum, quo similitet nunc cum suis Terris a Bosnyensibus possidetur, & sciunt multi, quoniam Servia, sive Rascia Bulgaria, sive Valachia & specialiter partes Syrmiensis tentae, & conservatae fuerint, per Regem, & Regni Hungariae Coronam. His igitur respectibus Majestas Regia per Praelatos & Barones, & Regnicolas Regni pro metis ipsius se vult declarare, utrum iidem dicant, & velint esse, dicta Regna incorporata fore Regno Hungariae intelliganturque includi, & existere, sub metis ejusdem, quae si sub metis Regni Hungariae intelligunt, & dicunt extitisse, & debere esse, extunc petit sua Majestas, ut de-

[1] In Appendice ad commentationem de Patria & vita Gabr. Kolinovich Chronico ejusdem Templariorum a me praefixa commemoratur identidem Campus Cleunae, an hic etiam Cleuna vel reipsa Hleuna scribendum sit, determinare non possum utrobique de Bosnia sermo est. Kovachich. Hlevna — Livno a helyes neve.

clarentur, & exponantur, quae loca per totum circuitum Regni pro metis ipsius Regni habeantur, & ad quem locum communitas regnicolarum Generalis Exercitus pro recuperatione terrarum alienatarum proficisci debeat, ut dicta Majestaes sua sciat, dum opus fuerit, ad quae loca possit facere transire Regnicolas suos, aut pro Regni defensione, aut terrarum alienatarum recuperatione, nec sua Majestas & Regna debent deficere cum Ecclesiis Regni.

Art. XXVII. Considerat namque Sua Majestas, quod Regnum Hungariae cum Regnis, & Terris eidem incorporatis est taliter, & adeo amplum, potentissimum, & copiosum Gentibus, ut contra quoscunque Inimicos, ex quancunque parte Regni existentes, si bene & ordinate Gentes Regni Hungariae dividantur, poterunt sufficientes Gentes pro Regni defensione, & terrarum alienatarum recuperatione, hostiumque offensione deputari, & levari, sicut de hujusmodi defensione per Majestatem Regiam in sequentibus, prout sibi apparuit, dispositata fuerint, & suscipere, poterunt informationem, & in his praecipit & mandat Sua Majestas per Praelatos, Barones, & mandat Sua Majestas per Praelatos, Barones, & Regnicolas suos, *antequam Regnum Hungariae ingrediatur, plenissime informari*, quidquid ab iisdem fuerit circa hanc materiam dispositum, ordinatum, declaratum, & conclusum, ut secundum ea sciat Regia Majestas & possit se, sicut & intendit conservare.

(Kovachich, Suppl. ad Vest. comitiorum.)

V.

Adatok Spalato és Jajcza kereskedelme s ipari forgalma történetéhez.

Eredetije a zárai helyt. levéltárban. (Arch. notarile.)

1444 jún. 17.

1. Zivichus *Radosalvich de Jajca* két évre elkötelezi magát szolgálatra *Pervoevich János Lukácsnak* Spalatóban. Pervoevich kötelezi magát, hogy jól bánik vele, élelmet, gunyát, lábravalót ad neki. Radosalich pedig nem hagyja el őt. Két év mulva készpénzben 34 libra pervorum (garast) kap fizetségkép. Szabadságában áll mindkettejöknek az

első vagy másik behajózás után egymásnak felmondani, s akkor a fizetség csak erre az időre jár ki.

Spalato in logia S. Laurentii. Tanuk előtt írásban.

Pro famulo. Pervoevich hajótulajdonos.

Zara, arch. vecch. di Sp.

F. 23. lib. XXVI. f. 173 7.

1446 márcz. 1.

2. *Stephanus Segonovich habitator Spalati* et *Blasius Bilonovich*[1] *habitator in Jaica partium Bosne* Petro *Antonio Natalis* de Spalato nak tartoztak 16 #-al „pro pissibus“ (piscibus) [rossz másolat!] ezt megadják Szt. Mihály napjára.

Logia Laurentii.

U. o. f. 23. XXXI. f. 398/300.

1447 decz. 2.

3. *Radoslaus Dragosalich* habitator in *Jajca* partium Bosne Ventura Engleschinek civi Spalato tartozik 35 # 4 lib XIIII pervorum soldivala pro pannis et mercimoniis, ha Szt. Dojmo napjára (jún. 1?) bejön, megadja neki [Engrossista].

4. *Radoslaus Petiovich Jajcai* lakos 62 # s 4 libra és 5 per. soldi-val ugyancsak pro panno és árúkért tartozik s megadja Dojmóig.

5. *Nicola Vlachignich* habitator in Jajça ugyancsak *Engleschinek* 78 # s 7 soldoval tartozik „pro panno et mercimoniis“, megadja Dojmora.

Zara, u. o. f. 23. fol. 8/400 lib. civit.

1448 febr. 20.

6. *Radich Nonacovich* jajczai lakos tartozik Venture Engleschi Mirabiliának 112 *ll* és XII. parva soldot posztoért es egyéb árukért.

1447 9 fol. 11 403.

Zara, 1448 febr. 20.

7. Elítéltetett *Radoslav Lucovich* jajcai lakos *Engleschinek* 176 # tartozik posztóért s egyébért.

1449. fol. 11 402.

1448 decz. 10.

8. *Radich Radosalich de Jaica Mathco de stazionario* habitatori de Spalato 47 # tartozik, felét carnisprivio, felét Domokor adja meg: „pro panno et aliis mercimoniis“.

F. 23. fol. 30 442 lib. civ.

[1] Raguzai ember.

1449 febr. 20.

9. *Gregorius Jurgenich de Jajca* Ventura Engleschinek tartozik 144 # és XXXIII perv soldoval: pénzbeli és árú tartozás s ezért lekötve a vagyona.

F. 23. lib. civ. f. 34/426.

1449 máj. 9.

10. *Dobrocovich de Ragusio* habitator in Jaiça ugyancsak ennek az *Engleschi mirabilianak* 161 # tartozik. Ez tanuk előtti kötvény, de már nov. 15 cancelláltatott.

F. 23. fol. 38/430.

1449 máj. 10.

11. *Radich Radosalich de Jaicza* tartozik Mathossio stazonario de Spalati posztóért s egyebért. 77 # és 4 ƒl kis solidussal. Ugyancsak Jurgevich de Jajcza a fentebbieknek ugyanezért 34 # és XIII sold. lib. tartozik.

Letagadás is volt ám néha.

1449 fol. 80/430.

1449.

12. *Radoja Dobretich de Jaiza.* A Dojmo napi vásáron három lovát ellopták, ezért *Vladislaus Vlachust* becsukták, ha ez Mathossis stazionario 20 # fizet s kezeseket állít, kiereszthető.

Fasc. 23.

1453 jún. 4.

13. *Pribislavich de Stanoyna habitator in Jajca* Matossio stazionario 40 lib. perv. tartozik feliben sept. 29., feliben dec. 24 megadja pro panno et mercis habitis de sua stacione.

F. 24. fol. 25.

1455 máj. 7.

14. Mattosius stazionarius *Radicho Radoslaulich* de Jajcanak nyugtatót ad, hogy ki van elégítve.

Fasc. 25. V. lib. civ. f. 168.

1455 szept. 23.

15. *Ivichus Jurianich de Jaiza* fratrem Stepanum (önjogú) elhelyezte Máté mester cserző vargánál Spalatóban 1456 kezdve 4 évre tanulásra. Ad neki ruhát, élelmet s megtanítja a mesterségére. 4 év mulva azután spalatói szokás szerint megadja neki a laboreriát. A cserző varga céh részéről jelen Bartolomeus de Bergamo et Radoe.

F. 25. V. lib. f. 215.

VI.

Kútfők Jajcza ostromához.

1.

Jani Pannonii Elegiarum Liber I.

Elegia VIII.

Matthias Rex Hungarorum, Antonio Constantio poëtae Italo

— — — — — — — — — —

Nec tamen accepta vesanus clade [quiescit,
Sed stimulat victum bella novare [pudor.
Danubium rursus, collecto milite, [transit,
Rursus et ingenti caede repulsus [abit.
Hic ego turpe ratus tantummodo [nostra tueri,
Nec rerum oblata commoditate [frui;
Continuo hostiles transcendo laetus [in agros,
It comes a tergo Luctus, et ante [Pavor.
Mysorum spoliantur opes, trux om- [nia late
Gradivus ferro, Mulciber igne [capit.
Nusquam torbus Halis, nusquam am- [pla potentia Turci,
Nusquam arcu et conto vincere [doctus eques.
Postquam nulla datur quaesitae co- pia pugnae,
Vertimus ad patrias frena retorta [domos.
Sed quoniam pratis etiam nunc herba [virebat,
Nec fera militiam praepediebat [hyems,
Fortunam ulterius placuit tentare [secundam,

Pannóniai János (Csezmiczei János pécsi püspök 1459—1472) Alagjáinak I. könyve.

VIII. alagja.

Mátyás, magyarok királya, Antonius Constantius talján verselőnek.

— — — — — — — — — —

Mégse marad veresége után béké- [ben, a balga:
Szégyen a vesztes felt harczra [heviti megint.
Összeszedett népét a Dunán átal- [veti újra,
S nagy veszedelme után újra le- [győzve fut el.
Végtire röstellvén csak védeni azt, [mi az ényim
S hagyni az alkalmat, bár a sze- [rencse kinál;
Szorgost átkelek én vigan elleneim [mezejére:
Gyász kiséri nyomom, Félelem [útam előtt.
Mysia kincsei prédánk, minden szél- [tire pusztul
Zord Mars fegyveritől, Mulciber [üszkeitől.
Ám Halis ádáz népe sehol, nagy [büszke török had,
Íjjal, láncsával győzni tanult lo- [vagok;
Hasztalanúl keresénk módot kivánt [viadalra:
Féken fordítva tehát jó seregünk [hazatért.
Majd, mivel egyre virultak még a [mezők füvei
S nem gátolhatták hadviselést a [fagyok,
Elvégeztem: megkisérteni újra sze- [rencsém;

Nec tam praesenti tam cito deesse Deo.	Látva: velem van az Úr, bízva: velem marad Ő;
Pars fuit Illyrici. quam nunc vocat incola Bosnam,	Illyr volt az a föld, mely Boszna ma nemzete nyelvén.
Dura, sed argenti munere dives humus.	Sívár kérge alatt rejtve a gazdag ezüst;
Non illic virides, spatioso margine, campi,	Arrafelé nincs messze határú zöld legelőség,
Nec sata, quae multo foenore reddat ager;	Gabnavetés, mellyel bő uzsorát a föld;
Sed rigidi montes, sed saxa minantia coelo,	Ott csupa kőhegység, sziklái eget fenyegetnek,
Castella et summis imposita alta ingis.	S rakva magas várak ormai legtetein.
Hanc tunc invicto tutam munimine terram,	Ezt az egész bevehetlen erősség védte vidéket
Quam vix excindi fulmine posse putes,	(Nem fognának azon — véled — a menny kövei),
Caperat ille ferox hac ipsa aestute tyrannus,	Ezt leigázta az elmúlt nyáron a vad szívű császár,
Principis et miseri deruserat ense caput,	S vert fejedelme fejét pallosa porba üté.
Huc feror, et regni confestim sede potitus,	Most ezen ország fővárossát foglalom én el
Cetera partitis viribus aggredior.	S osztván szét hadaim, szállom egyéb helyeit.
Art erat impendens captae modo moenibus urbis,	Vár függ fönt az imént hódolt város falain túl,
Praesidio et positu non adeunda loci.	Őrség s jó fekvés állta el ahhoz utam.
Admoveo illius tormenta tonantia muris,	Dörgő ágyuim elkezdik hát zúzni a bástyát,
Sed tamen obsassos machina nulla movet.	Csakhogy a védő had megveti gépeimet.
Quid tibi nunc memorem, quam saepe e turribus altis.	Ránk a magas tornyokból sokszor az úgy eregette,
Jactarunt crebras tela imitata nives?	Mintha szakadna a hó, nagy szaporán nyilait!
Quidve loguar, quoties ausi prorumpere noctu,	Hej, hányszor ki-ki mert ránk rontani éjnek ivadján,
Hand parra excubiis damna dedere meis?	Virrasztóimnak károkat okozva sürűn!
Non illos validi stridens aquilonis hiatus,	Sem zúgó viharában szörnyű északi szélnek,
Nec domat hiberus sidere triste gelu.	El nem csüggedt az téli hideg szigorán.

Continuus doneclabor et penuria [lymphae	Végre szünetlen fáradság és vízbeli [inség
Infregit tandem pectora dura [virum.	Ostromot állóknak megtörte vas [szivüket.
Venerat alma dies, paperit qua Virgo [salutem,	Jött az a nap, kin megváltásunk [szülte meg a' Szűz,
Nuntius optatae deditiruis [adest.	S vár megadása felől, ím, jön a [várt követ is.
Ergo agimus laeti geminato gaudie [festo,	Innepjét így kettes örömnek bol-[dogan üljük,
Ac sessis nasci est altera visa [salus.	S megváltás szintén várbelieknek [e nap.
— — — — — — — — — —	— — — — — — — — — —

Fordította: *Mészöly Gedeon.*

2.

Laonicus Chalcocondylas 1470 körül: Historiarum de origine atque rebus gestis Turcorum et imperii Graecorum interitu libri X. (1298—1463). Latin fordítása *Clauser* Konradtól. Basileae 1556.

Beható ismertetését l. K. Krumbacher Geschichte der byzantinischen Literatur. München, 1897. 302. s kk. U. Laonikos Chalkondylas történeti összeállítása 10 kötetre van beosztva s 1298—1463-ig terjed. A török hóditás történetirója. Munkájának az a része, mely Boszniáról, illetőleg Mahomed hóditásáról szól, Bosznia bukásáig terjed. A Balkán-félsziget éjszaki részében lefolyt eseményekkel — mint a byzanti történetirók általában — aránytalanul röviden végez, kronologiája hibás. Összevetve a többi krónikással, tagadhatatlan, hogy helylyel-közzel bizonyos izléssel dolgozik. Eléggé pártatlan az előadásban, de azért munkája nem tartozik a historiaírás vezérlő darabjai közé. Nagyon erős kérget kell lehánteni, a míg magra találunk. Az is baja, hogy szinte unalmasok azok az ó-klasszikus herodotszerű elnevezések Illyrekről, Moesiaról, Triballokról, melyekkel az egyes országokat illeti. Bölcsen szólott erről Mátyás király a maga józan eszével, hogy rosszul cselekszenek a korabéli történetirók, mikor az ó-kori területi elnevezeseket (Moesia, Triballia, Dacia, Illyria stb.) alkalmazzák az újabbkori alakulatokra. Ez — úgymond — nagy zavarokra adhat okot, s a mellett nem is igaz. P. o. „A ki Szerbiát Mysia névvel jelöli, téved, mert Moesia kettő van, ma Rasciának nevezzük Thracia és Mysia részeit. Sclavinia oly tág értelmű, hogy Itáliáig terjed. Ez országokat *nyelvöknél fogva* nevezik úgy. Az uj elnevezéseket kell használni. Felhozza Plinius lib. III., a mit az illyrekről mond, hogy

az éppen oly általános elnevezés, mint Sclavinia. Taurum *a fiatalabb* magyaroknál Nándor alba, a szlávoknál és olaszoknál Belgrád, fejér a gyökszó. Pannoniát is felhozza. Nem helyes a régi ó-kori szó, mert a régi határok változtak, alig van oly terület, mely a régitől nem különbözik." Pedig Mátyás humanista volt, s mennyi igazság foglaltatik az ő tiltakozásában, bizonyítja a renaissance klasszikuskodó elnevezéseiből alakult legendák sorozata. (Galeotti M.: De dictis et factis Mattsiae regis cap. XXVI. Schwandtner I. p. II. 555. l.)

(1463.)

Lib. X. Pag. 168. Aestate autem ea, quae sequebatur, bello lacessebat (sc. Turcorum rex) Illyricos et Illyricorum regem.[1] Genus hoc hominum antiquum est et regionem versus Ionicum spectantem incolens plerunque ad magnam claritatem accessisse perhibetur. Vulgo *nunc* Bosni vocantur. — — — —
Pag. 169. — — — — — — — — Adversus horum regem arma capiebat Mechmetes, *quia tributum amplius ferre recusabat.*[2] Nam regius praeco ad hunc accesserat, iubens ut quamprimum mora omni posita, tributum in Januas inferret. Illyricorum rex colligens tributum, quod continebat quinque myriades staterum, idque praeconi ostendens, dicebat: Tributum quidem collectum et paratum in promptu est. Nec tamen mihi cordi est mittere regi tantas opes et me planissime his privare. Verum si bellum ab rege impenderit, bello me commitam felicius, si tanta pecuniae affuerit vis. Praeterea si ea necessitas me apprehenderit, ut mihi in aliam sit migrandum regionem, fretus istis opibus, vitam commodius exigere potero. Regius audiens istos sermones, respondisse fertur in hunc modum: Et quidem pulchrum et honestum erat opes istas in tuo dominio permanere, si non interim foederum religionem impie transgrediendo temerares: sin cupidine harum opum ductus, foedera violare instituteris, et inde tibi nescio quam felicitatem pollicitus fueris, vereor profecto ut contrarium eveniat. Nam auctore

[1] Boszniát érti. Azt, hogy L. a régi illyreket *most* bosnyákoknak nevezi a XVII. század „illyristái" valónak vették.

[2] Eddig tény, a többi már csak czifrázatos legenda.

deo possidere istas opes, neutiquam malum duxero. Praeterea iisdem opibus auctore deo exui, longe optimum iudico potius, quam contumeliis et iniuriis afficere eum, cuius praesidio eas acquisieris. His dictis, praeco ad regem revertitur; exponensque quae acceperit ab Illyricorum rege, regem commovit, ut contra ambos (sc. etiam contra regem Sandalem)[1] bellum susciperet. Nam eodem tempore etiam ei bellum fuit cum Daciae principe, — — — — — — —
Verum isto demum anno cum exercitus ab Europa et Asia Adrianopolim forent collecti, primo vere in Illyricos movit, in animo agitans et in Sandalis regionem[2] irruere. — — —
(Rex in militiam profectus, traiecit Dorobicam fluvium, qui Tryballos[3] et Illyricos dirimit. Progressus deinde, venit ad Illyrissum fluvium navigabilem — — — — — — — —
Transito Illyrisso, impetum in regionem hostilem dedit; et aggressus Dobobicam[4] urbem, eam omni machinatum genere oppugnabat. Urbs haec est sita in excelso monte. Quapropter natura loci munitissima perhibetur. At rex expediens bombardas et mortaria, non cessabat terrorem iniecere oppidanis et tandem urbe potitus est. Partem hominum, quos ibidem indeptus erat, in ea urbe reliquit; parte donavit Turcorum optimates; tertiam partem Byzantium transtulit.[5] Mechumetem iussit deligere Europae exercitus robur, atque festinare citato agmine in eum locum, in quo acceperat regem Illyriorum morari, antequam regiam sibi subjiceret, qui impigre iussa capessens summa celeritate adhibita, flumen[6] transgressus est. Veniens Gaitiam,[7] accepit regem proficisci, traiecto flumine, in Chtiam[8] urbem. Is igitur nihil

Pag. 170.

[1] Vukcsics István Szt. Száva herczege.

[2] Herczegovina.

[3] Szerbia, Dvrobika = Drina.

[4] Bobovac.

[5] Bobovac jól erődített vár volt annak idején. L. árulásról nem tud, de a mit a lakosságról ír, az nem tartozhat Bobovac ostromához.

[6] Boszna és Verbász.

[7] Jajcza.

[8] Kljucs.

remittens de cursu, transivit fluvium [1] qua eum in tres alveos divisum cognovit; hoc superato Clitiam venit die secundo. *Rex sublatis ignis Gaitiam contendit regni sedem Illyrici. Quo ubi pervenit, urbs illico conditionibus seu pactionibus in ditionem regis venit.* Nam ubi fama increbuit, Dobobicam esse captam a rege, quae urbium totius regni longe erat munitissima, reliquae urbes illico territae, in diversum abripiebantur, et quilibet pro se sedulo contendebat ut prior deditionem faceret, sperans se in hunc modum non parvam gratiam apud regem initurum. *Gaitiae cives cum appropinquasset rex, continuo primores civitates obviam miserunt, dedentes sese et sua regi. Orabant autem regem, ut ipsis permitteret patrio et solito more republicam administrare.* Rex preces eorum non aversatus est. Verum continuo, *quod petiverant, praestitit.*[2] Deinde etiam arcem in deditionem accepit, quam praesidio imposito suorum firmavit.
Pag. 171. Elegit sibi optimatum filios; dehinc quosdam delegit, quos donavit iis qui secum erant. Ubi primum ea urbs in dominium concessit regis, *negotium datum est Machumeti Januarum duci, ut accepto Europaeo exercitu, summa celeritate pergeret adversus Illyriorum regem.*[3] Nam audierat eum morari in ea urbe, quae distabat a Gaitia itinere *maxime quinque dierum*, expectantem quonam res Illyriorum essent evasutae. Eius autem urbis quae regem tenebat, nomen erat Clitia. Etiam fratris eius filium agentem annum decimum tertium ibidem cum rege conversari nuntiatum erat Machumeti. Hic assumens, ut iussus erat, secundo die attigit flumen cuius nomen est.[4] Is fluvius navium erat patiens et spem omnem in eo sitam habebat rex Illyriorum. Nam cum

[1] A Szana folyó, L. előadása zavaros. Néhány részlet elmaradt, a kétségtelen hiteles szóbeli tudósítást hibásan szerkesztette. V. ö. 19. jegyzet.

[2] A Jajczáról előbb röviden elmondottakat most a szöveg alapján bővebben ismétli, ezt már nem vette észre, mikor munkáját átnézte. Meglehet, hogy csak a fogalmazat maradt meg.

[3] Zavaros részlet. Imétlés. Előbb 2 napi járóföld a jajcza—kljucsi távolság; itt öt nap. Látszik, hogy a krónikás egyszerűen leírja a mit mondottak neki.

[4] Szana.

nullae naves magnae praesto essent, putabat regem nunquam eo audaciae progressurum, ut id transiret, quo secum bello gereret. Ut autem cum copiis ad flumen Machumetes accessit mire festinando, cohortari non abstitit exercitum, et exercitus duces, ut transgrederentur flumen, regique opus pulcherrimum efficerent, capientes videlicet Illyricorum regem. Sic autem loquutus fertur:[1] Viri Turci, nunc quilibet vestrum fac vir fortis appareat atque pedes flumen hoc transeat. Neutiquam enim mihi dubium est, quin maxima et splendida munera moneant eum, quae ab rege accipiet, qui primus flumen superarit. His dictis, regii milites maximo studio conabantur transgredi flumen. Ibi tum primus, *ut traditur, Omares Turachani* filius, Thessaliae praefectus, cum suis irruit in flumen: qui paululum modo natantes flumen superarunt. Hos sequutus est, pari successu usus et reliquus exercitus. Egressi flumine, illico invasere agros. Hinc rex Illyricorum timens, ne si in fugam verteretur, equitum adventu oppressus, in maximum periculum veniret, se recepit, ut incolumis praesens discrimen evaderet, in urbem quandam eo loci sitam nomine Clitiam.[2] Verum Machumetes cum exercitu superveniens, eam urbem obsidione circumdedit. Urbis eius situs est in loco palustri et circuitu paludes visuntur longe lateque, quae urbem munitam et additu difficilem praebent. Eo tempore locus die universus solaribus radiis exustus exaruerat. Caeterum his nihil moti milites Machumetis, accedunt, eamque obsidione circumveniunt. Arundinem, quae plurima ibi enata erat, excindentes, comportabant in fossam, ut igne deinde iniecto, vel vi tandem etiam invitos oppidanos in ditionem redigerent.[3] Haec parari cernentes cives urbis et Illyrii milites

[1] Thukidydes utánzat.

[2] Osztrovicai Konstantin v. ö. I. eltér az előzmények körülményeinek részleteiben. De ez is csak emlékezetből mendemonda után, az események után kb. huszonhat, harminc évvel később ír.

[3] Ezt a részletet Truhelka i. m. 9. l. kétségbe vonja, hogy a nád meggyujtása megrémítette volna az ostromlottakat, mert Kljucs körül nincsenek tavak, avagy álló vizek. Nem vitatjuk, hogy T.-nek igaza van, de per absolutum azért lehetett Kljucs körül akkoriban sással tele vadvíz, s hogy az ostromlók megijedtek, bizonyítja a tőlük megindult alkudozás.

crederentque se non diu posse resistere viribus Turcorum, legatos ad Machumetum mittere decernunt, orantes, ut in deditionem acciperentur: petentes praeterea, ut regi veniam daret, qui quoque semetipsum dediturus sit, si iurisiurandi religio interveniat: qua intercedente, in spem erigatur, se nihil mali ab Turcis passurum. Machumetis Illyricii preces haud abnuit. Foedus est ictum, ius iurandum est datum quemadmodum oraverant Illyrii. Tandem cum urbe egressus esset rex, urbem occupavit. Homines, qui in urbe erant,[1] in tres partes secrevit: unam ibidem morari iussit; alteram inter optimates suos distribuit; tertiam adduxit ad regem et eidem dono dedit. In hunc modum Illyrici rex captus est Clitiae una cum fratris[2] filio, qui haud dum impleverat aetatis annum decimuntertium. Uxor regis iam ante se

Pag. 172. contulerat Ragusium, — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

Nunc eo redire libet, unde in hunc sermonem disgressus sum, postquam regem Illyriorum Machumetes Michaelis filius[3] in ditionem accepit, cum eo circumiens etiam caeteras urbes regi Turcorum subiiciebat. Et quidem circa haec versabatur Machumetes. Omarem autem Turachanis filium iubebat cum exercitu pergere contra caeteras Illyriorum urbes, caeterum ipse in regia contendebat castra. Rex Turcorum discruciabatur animi, propter iuramentum Illyriorum regi praestitum ab Machumete. Graviter quoque Machumeti indignabatur, ut qui parum opportune huic regi salutis spem, interposita iurisiurandi religione, obtulisset. Regem quidem Illyrium vinculis illigatum circumduxit, peragrans Sandalis regionem. Nam Illyrios partim quidem ipse, partim vero Machumetis et Omaris marte perdomuit.
— — — — — — — — — — — — — — — — —

Pag. 173. — — — — — — — Nec multo post (rex) hos compedibus compeditos obduxit domum, simul etiam exercitum dimisit. Regem Illyricorum mane cum in castris quiesceret

[1] Ezt már Bobovácnál állítja.
[2] Radivoj nagybátyja fiáról van szó.
[3] Mihaloglu.

et abitum moliretur, accersivit in conspectum suum. Qui cum intelligeret, se parum favore regis vocari, tenens manu litteras, quibus continebatur iusiurandum ab Machumete datum, prodibat in conspectum regis. Ut in conspectum regis venit, rege imperante caput eius praecisum est. Tradunt [1] regem propinasse interficiendum Illyriorum regem Persae praeceptori suo. Sunt, qui referunt, coquum regium istum virum, nescio quod crimen in eum intendentem confecisse. Nam is, cum plurimum dissideret a sententia Machumetis, filii Michaelis, regis iussu Illyriorum regem leto dedit. In hunc modum memoriae proditum est, occidisse Illyr. regem, occupato regno eius ab rege Turcorum.

3.

Imbroszi Kritobúlosz: II. Mehemet élete. A M. Tud. Akadémia tört. biz. által kiadott görög szöveget ford. *Szabó* Károly. Budapest. 1875. Az eredeti görög szöveg kinyomtatott példányai nincsenek forgalomban.

Azt a keveset, a mit Kritobúloszról, Imbrosz szigete archonjáról s munkájáról tudni lehet, Szabó Károly fordítása előszavában megirta Dethier Antal, a M. Tud. Akadémia külső tagja.

Tárgyunkat illetőleg két helyen szól tüzetesebben. Munkája IV. könyvének 95–105. §-a elmondja a szultánnak a „bosztrok" (bosnyákok) nemzete és királya ellen vívott 1463. harczát.

Földrajzi tekintetben helytelenek az informácziói. A 95–98. § általánosságban bővelkedő, mindazonáltal figyelmesen használva, egyet és mást kihüvelyezhetünk belőle. Igy egészen bizonyos, hogy a szultán Bosznia ellen azért inditott hadjáratot, mert királya nem hódolt be határozottan a szultánnak s a magyar király védelme alá helyezkedett, az adót pedig megtagadta.

15. §. Dalmáczia és a bosztrok földje ellen, melyet röviddel ezelőtt a császár foglalt el magának, a szóbanforgó télen a pannonok és a dákok királya is vezete hadat, hogy

[1] Beszélik, tehát L. is csak meg mondanak tartja. A szultánnak nem volt fetvára szüksége. Truhelka i. m. 10. Szerintünk tévesen értelmezi L. előadását. Besestanokból kelt ez a legenda is.

— ha módját ejtheti — meghódítsa s a területén lévő várakat bevegye, főleg azonban Jajczát, kiűzve belőle a császártól visszahagyott várőrséget; azt ő t. i. valamennyi között a legjelentékenyebb erősségnek tartotta, de azon a véleményen is volt, hogy ha a tartomány, valamint a területén lévő várak a császár birtokában vannak, ez saját országára és uralmára rendkívüli veszélyeket hord magában s egyenes romlásukat jelenti; a tartomány t. i. országának kellő közelében s a pannonok földjével mindenképpen tőszomszédságában fekszik és alkalmas arra, hogy területéről támadó hadjáratot intézzenek.

16. §. Tehát a kellő haderővel és készültséggel rátört a tartományra. S első dolga volt a császártól a várak nagyobb részét pártjára hódítani; egyik részöket ugyanis rábeszéléssel és szép szavakkal nyerte meg, másrészöket megfélemlítette és fenyegette, sőt némelyeket fegyverrel is igázott le. Hogy Jajcza elé ért, ezt is küzdelem nélkül elfoglalja; a benne lévők t. i. lázongtak, egymást öldösték, majd önszántukból pártjára szegődtek.

17. §. S miután néhány napot ott töltött s abba és a többi várakba erős őrségeket, pánczélos és harczias férfiakat, fegyvert és minél több eleséget szállított, visszatére hazájába.

A császár második megindulása a paiónok és bosztrok ellen.

18. §. S a császár, a mint ezt megtudta, nehezen szívelvén a dolgot, azonnal készületet tőn, hogy nagy haderővel nemcsak a bosztrok és az elpártolt várak ellen táborozzék, hanem magába Magyarországba is beüssön. Azért is minél nagyobb sereget, lovasságot és gyalogságot gyűjtvén, és sok fegyvert, kőhajító ágyút és pattantyút szedvén össze, s télen által minden szükségessel jól fölszerelvén magát, tavaszra kelve tüstént ellenök vonul.

19. §. S megindulván Drinápolyból egész lovas és gyalog seregével s vivén magával az ágyúkat és tömérdek vasat és rezet, a bosztrok országába megy és oda érkezvén arra határozá magát, hogy elsőben Jajcza ellen menjen, s itt tegyen kisérletet, vajon egyezséggel vagy fegyver erejével kézre kerítheti-é, s azután induljon a többi várak ellen.

20. §. Tehát alája nyomulván és a vár alatt tábort ütvén, először szóba ereszkedik a benne lévőkkel, hogy esküt véve adják meg magokat és a várat. S miután nem vehette rá őket, először a környéket földulá és mindent felégete, azután pedig a vár előtt árkot hányatván és azt táborával körülkerítvén s az ágyúkat felállítván, a várat vívni kezdé. S a kőfalat néhány nap alatt az ágyukkal ledönté és lerombolá. Jajcza második ostroma

21. §. Mikor aztán azt tartotta, hogy elegendő módon zúzta, előkészületeket tett, hogy egész seregével és hadi erejével ostromot intézzen a várfal ellen; annak rendje s módja szerint rendezte tehát s fegyverbe állította a sereget, minden oldalról ostromot intézett, a falnak megrongált részéhez pedig maga állott fel táborkarával s a sereg színe-javával, azaz nehéz fegyverzetüekkel, nyilasokkal, parittyavetőkkel s főleg ágyugépmesterekkel. Nyomban tehát, hogy a katonák a riadót hallák, hatalmasan és félelmetesen allah-zva, nagy rohanással és buzgósággal futólépésben iparkodtak a falnak döngetett része felé s kisérletet tettek, rajta erőnek erejével felkúszni.

22. §. A pannonok azonban ellenállást fejtenek ki, maguk is felette bátran s jó erőben éktelen lármával és kiáltozással; s bősz, közelről folytatott harcz és nagy tusa fejlődik ki e részt, sűrü tolulás és zagyva kiáltozás mindkét részről, káromlás és nem kis öldöklés; mindkét felől vitézeknek bizonyultak a katonák: az egyik részen t. i. erőnek erejével behatolni akartak a városba és azt elfoglalni, a másik részen meg visszaszorítani ezeket s megóvni meglévő javaikat, értem gyermekeiket, nőiket és legbecsesebb holmijaikat. S hol a nehézfegyverzetűek előrehatolva erőt vettek a pannonokon s felkúsztak a várfalra, hol ismét a pannonoktól visszaszoríttatva erővel távolíttattak el, s nem kevesen küzdve majd elesve ott lelték halálukat.

23. Elég ideig tartott ez, mivel mindkét fél dicsőségesen harczolt; végül alaposan felülkerekedtek a pannonok. A szorongatott nehézfegyverzetűek meg felette nagy kárt vallottak, amennyiben ott sok előkelő és vitéz férfiu esett el. A császár pedig látva, hogy így kár esik vitézeiben s hogy

odavesznek, fölötte nehezen állotta a dolgot, míg végül visszavonulót fuvatott s parancsot adott, hogy a nyilak területén kívül tartsák magukat; — következőleg visszavonultak.

24. §. Néhány nappal azonban a történtek után, miután seregét pihentette volt, majd meg fegyverbe s kellő hadi rendbe állította, újra heves ostromot intézett a város ellen; s előre hirdetve versenydíjakat, s ki is tűzve azoka szép számmal és kiváló értékben, kilátásba helyezve végre nem kevés előléptetést s kegyét azok részére, kik elsők lesznek a várfalon, azonfelül pedig, hogy mindenből, ami csak a városban található, zsákmányolhatnak és harácsolhatnak, maga állott serege élére, hogy vezesse.

25. §. S a katonák hatalmasan allah'zva nyomban mint valami madársereg nagy robajjal és futó lépésben, nem is hadi sorokban, — s mindennémű rend és számító terv nélkül hatolnak a falig s erre felkúszni próbálnak vala; vannak, kik hágcsókat illesztenek, olyanok, kik köteleket vetnek, mások, kik czövekeket vernek a falba, míg ismét mások másvalami lehetséges módon iparkodnak bejutni; hozzájárult t. i. a császár jelenléte, hogy szemlélé a történteket, s mindegyiknek támadását és igyekezetét, ereje megfeszítését, vitézségét és fegyelmezettségét, s mivel igen nagy jutalmakra is számítottak, úgy vélék, hogy ennek következtében nem csekélyekben leend osztályrészök; sőt mindenik maga kívánt elsőnek felmászni a várfalon, gyilkolni a pannont s a falra és várfokra a hadi zászlót kitűzni.

26. §. Viszont azonban a pannonok felette erőteljesen s azzal a bátorsággal, mely tőlük csak kitellett, harczi kedvvel és serénységgel éktelen kiáltozások között ellent szegülének s ezeket vitézül és keményen fogadták; s valami hatalmas és hajmeresztő küzdelem keletkezik itt, s falharcz, minőt senki sem látott vagy hallott valaha végbemenni, nevezetesen ott, hol a falat törték; a harcztól t. i. ittasodottan s testtel-lélekkel magukat dühöknek és szenvedélyöknek általengedve s közelségben sem ösmerve fajrokonaikat, egymást mészárolták és irgalom nélkül levágták,

lövöldöztek, meglövettek, sebesítettek, megsebesültek, öltek, öldöstettek, kiáltoztak, szitkokat szórtak, káromkodtak, nem véve észre teljesen a történőket, csak a már történteket, akár csak az őrjöngők.

27. §. Viadalban elesett tehát sok és jeles vitéz, nevezetesen a nehézfegyverzetűek s a császári táborkar sorából, kik nem kímélték enmagukat, s kiknek becsvágyára hatott, hogy maga előtt látja őket a császár; hiszen a küzdők sorai között viaskodott ő is. De a pannonok mindenütt alaposan felülkerekedtek; ők magasabb helyről csatáztak, felülről lövöldöztek, és igen adáz küzdelmet fejtettek ki; valamennyiök t. i. kitűnő meg harczertő s a legjavából válogatott katona volt.

28. §. Látva már most a császár, hogy vitézei sorra hullanak, a dolog pedig még semminő ponton sem halad előre, úgy, hogy ostromból kifolyólag erőszakkal, hadidal és fegyverrel elfoglalni a várost a lehetetlenséggel határos, csakis kiéheztetéssel és huzamos megszállással, — visszavonulót fuvatott a seregnek s a nyilak területén kívül húzódott.

29. §. Táborába vonulva tehát vissza a császár, készületeket tett, hogy elegendő számú haderőt hagyjon vissza, hogy ez a várost ostromolja, és résen legyen, nehogy a benne levőkből valamit kihordjanak, vagy kívülről valamit bevigyenek; maga pedig azon volt, hogy a hátralevő sereggel a tartomány többi részébe, az elpártolt városok ellen törjön, majd meg a pannonok földjére.

30. §. Ekkor hír jött, mely jelenté, hogy a pannonok királya oly népes sereget gyűjtött, amelyen ellene már nem mehet harczba. Amaz t. i. nyomban, hogy hírét vette a császárnak a bosztrok földjére történt betörésének s Jajcza városa ostromlásának, nagy sereget gyűjtött zászlói alá, s miután mindannyiával, kiket gyűjtött volt, kellő előgyakorlatokat végeztetett, kivonult a császár ellen, abban a véleményben, hogy így vagy felszabadítja a várost az ostrom alól, — amennyiben maga ellen fordítja a császárt és hadát, — vagy kétfelé osztva sereget, az ütközet czéljára és az ostromlására, a gyöngébb felét veendi igénybe abból a

czélból, hogy a császárral megütközzék; úgyde, ha így vélekedett, csalatkozott.

32. §. A császár t. i. erről értesült, belátta maga tehát, hogy Jajcza előtt kell maradnia, azt ostromolnia, és falai alól semmi áron sem elvonulnia; következőleg Mahmudot, miután rendelkezésére bocsátott elegendő számú lovas- és gyalogsereget s a saját táborkarának is nem csekély részét, ellene küldte a pannonok királyának; mert nem tartotta czélszerűnek, hogy maga vele megütközzék.

32. §. Mahmud tehát a sereg vezérletét átvéve, hamarsággal fölkerekedett; s eléggé közelségébe jutva az ellenségnek e helyzetben tábort üt. Elterült pedig a két tábor közt legfeljebb valami 25 stadiumnyi távolság, úgy hogy egymást láták; s elválasztotta őket középen egymástól az Erygon folyó, melyet a lakosság nyelvén most Bryn-nek neveznek; itt, a folyó tulsó partján ütötte fel t. i. táborát a pannonok királya.

33. § Mahmud már most átkel a folyón s megütközni szándékozott a pannonokkal, de a császár küldönczei útján őt ebben megakadályozta, tudatván vele, hogy a dolog jelen állásában mi szükség sem forog fenn átkelni a folyón, hanem elég helyben vesztegelve figyelemmel kisérni az ellenség oldalán végbemenendőket. Mahmud tehát nyugodtan helyén maradt, miközben figyelmesen szemlélte, hogy az ellenségnél mi történik.

34. §. A pannonok vezére azonban, midőn észrevette, hogy a császár a várost ostromolja, s falai alól semmi áron sem vonul el, Mahmud meg felette népes seregével őt szemmel tartja, — végleg lemondván arról, hogy nyiltan segítségére lehessen a városnak, titokban követeket küldött s értésére adta a benlakóknak, hogy ellentállniok kell és semmi áron meg nem adni magukat, mert a császárnak újra bekövetkezendő elvonulása közel jövő kérdése, s ő maga mitsem fog elmulasztani, hogy adandó alkalommal s kényszerű szükség nyomása alatt telhetőleg segítségökre lehessen; ott leend t. i. valahol közelökben. Maga viszont a tábort fölgyújtva, éjnek idején sátorfáját fölszedve, seregével eltakarodott.

35. §. Mahmud, mihelyt ezt észrevette, sietve átkelt a folyón és serényen üldözőbe véve szorította, majd utóiérte őket, s a sereghattal összeütközék, mely nem csekély részét tevé a hadseregnek s a málhavonat fedezetére szolgált; s futásra kényszerítve űzőbe vette, egészen, míg a hadsereg másik részét el nem érék; ezek tehát váratlanul rájuk törve, ezt is, meg a királyt is ijedelembe ejték, mire lőn hatalmas futás, s mind a hogy voltak egyben szabálytalanul s minden rend és terv nélkül menekülének.

36. §. Mahmud ellenben nyomukban vala, levágta és leöldöste őket könyörtelenül, üldözte sokáig, s nagy mészárlást vive köztük véghez és sokakat elevenen foglyul ejtve visszatért és megjött császárjához, hozván magával azoknak egész hadi málhaját, azaz szekereket, fegyvereket, lovakat s magukat a málhavontatókat. Meghalt ekkor az ellenségből igen sok s elve kerültek fogságba alig valamivel kevesebb, mint kétszázan, kiket később a császár Byzanczba vitetett s egy szálig kivégeztetett.

37. §. Maga pedig nem sok ideig vesztegelt ott, midőn vívással és a városnak sokféle módon megkísérlett támadásával mire sem ment; lemondva arról, hogy elfoglalja, tábort bontott seregével s a hátralevő várak ellen fordula, s rövid idő alatt azokat magának meghódoltatva, némelyekbe, amelyeknél éppen jónak látta, erős várserget rakott, míg voltak, melyeket a földdel egyenlővé tett, hol a katonákat kivégeztette, a gyermekeket és nőket ellenben rabszíjra fűzte. A többi tartomány legnagyobb részén is keresztülrontva, sőt részben a pannonokén is, — s maga tömérdek zsákmányt ejtve és serege közt azt felosztva, a tartomány számára helytartót hagyva vissza, nyár végével már visszatér vala Konstantinapolyba s feloszlatja sereget. Ez a mi a császárra vonatkozólag történt.

*

Másik részlete Kritobúlosz munkájának az V. könyvben a 15—17. § Mátyás király győzelmes hadmenetét írja le. A 2[illegible] §. Mohammed szultán bosszúló hadjáratát és Jajczának sikertelen ostromát tárgyalja. Az előadás eléggé hű és pártatlan.

A 30—38. § Mátyás király 1464. zvorniki kudarczát tárgyalja. Azonban e két hadjárat: az 1464 aug. 22-ig tartott ostromot meglehetős zavarosan fűzi össze. A közlést mindkét részlet nemcsak a teljesség szempontjából érdemli meg, hanem tényleg kiegészíti a források idevágó részeit.

A IV. könyv részleteit dr. *Vári* Rezső barátunk fordítása, az V. könyvét *Szabó* Károly munkája után nyomattuk le.

Tudósítás a bosztrok nemzetéről s hogyan táborozott a császár ellenük.

95. §. S a császár ezen télen készülődik vala, hogy tavaszszal hadjáratot indítson a Száva (Szaosz) folyón belől lakó paiónok ellen, kiket dalmatáknak s az újabbak bosztroknak is hívnak. Nagy és népes nemzet ez, birodalma terjedelmes és igen sok legelője s jó termőföldje van, melyet roppant rengetegek, járhatatlan hegyek és bérczek s zordon meredek helyek oltalmaznak; s az országnak erős várai, nehezen bevehető erősített városai és gazdag s hatalmas fejedelmei vannak. S mindig barátságban és szövetségben élnek a paiónok (magyarok) királyával és erős szerződésben vannak vele, hogy ha valaki megtámadja őket, egymást kölcsönösen segítik.

96. §. Mind ebbe bizakodva, sem a császárral soha szerződésre lépni, sem mint többi szomszédaik, az illürek és triballok, neki évi adót fizetni, sem tőle függni teljességgel nem akarnának: hanem, jóllehet a császár többször is felszólította őket, hogy egyezkedjenek vele, visszautasíták és nem fogadák el az egyezséget; mert a magok urai, szabadok és teljesen függetlenek akartak maradni.

97. §. Miért is a császár gyakran küldött rájok hadat és országukat benyargalva s tömérdek férfiút, nőt, gyermeket és barmot zsákmányul hurczolva pusztítja vala. De azért azok a legkevésbbé sem állának el előbbi szándékuk mellől, hanem a mellett maradnak vala, a mit egyszer elhatároztak, azonban a magok veszedelmére.

A császár megindulása a bosztrok ellen.

98. §. A császár tehát ezért haragudva indíta ellenök hadjáratot. S miután jól fölkészült és sok fegyvert, mindenféle ágyút és tömérdek lovas és gyalog hadat összevont, tavasz nyiltával ellenök vonul nagy sereggel és haderővel.

A bosztrok földjének beszáguldozása.

99. §. Megindulván tehát összes lovag- és gyaloghadával Drinápolyból és mindig sietve nyomulván előre,

birodalmán csakhamar átvonul és a bosztrok határához érkezvén, ott egy kissé táborba száll. S azután erősen megrohanja és benyargalja országukat, villám gyanánt csapva rá, mindent tűzzel, vassal rombolva és pusztitva, a várakat bevéve s némelyekbe őrséget is helyezve, zsákmányt szedve s mindent, a mi útjába esett, meghóditva, a nélkül, hogy valaki ellent állott volna.

100. §. S miután az ország legnagyobb részét néhány nap alatt beszáguldozta, és a mint mondám, sok várat és várost, részint rohammal és fegyver erejével, részint egyesség útján bevett, az alá a város alá érkezik, melybe fejedelmök menekült volt. A császárnak Jajcza alá érkezése és annak ostroma.

101. §. Ez egy igen erős hely, melyet a lakósok nyelvén Jajczának hívnak, s azt egészen körülveszi. S a városbelieknek ajánlatot tesz, hogy adják föl magokat és a várost. A mint azonban nem boldogult, a várost mindenfelől körülczölöpölvén és táborával körülkeritvén s az ágyukat fölállitván, vívja vala. S néhány nap alatt az ágyukkal a fal nagy részét ledönté és lerombolá, azután egész erővel megrohanni készül vala.

102. §. S a városbeliek, látva, hogy a fal nagy része le van rombolva, s hogy a császár minden pillanatban erősen támadandó, s attól tartván, hogy ha erőhatalommal s fegyverrel hódittatnak meg, elvesznek, fejedelmök tudta nélkül izennek a császárnak, hogy megadják magokat s a várost. Fejedelmök pedig, a mint ezt megsejtette, éjjel alattomban kimegy a városból és titkon megszökik.

103. §. A tábori őrök azonban őt fölismervén, erősen üldözik s utól érvén foglyul ejtik s a császárhoz viszik, ki is őt azonnal megöleté. A városbeliek pedig megadák magokat és a várost a császárnak. Jajcza városának meghódolása.

104. §. S ez őket nyájasan fogadja és gazdagon megajándékozván, átadja nekik a várost, hogy lakjanak ott nejeikkel, gyermekeikkel és minden vagyonukkal, bántatlanul és minden baj nélkül, csakhogy a szokott adót fizessék évenkint. Azután bemegy maga is a városba és azt jól megszemléli. S azt igen erősnek s birtokát és meg-

őrzését szükségesnek s kitüzött czéljára nézve nagyon hasznosnak találá.

Az egész Bosznia meghódítása és kevés híján háromszáz vására elfoglalása.

105. §. Mert alkalmas fekvése van, szomszéd lévén a paiónok országával, és elegendő hadat befoghatván, annak nagy ártalmára lehet. Ezért törekszik vala különösen a császár annak elfoglalására. Tehát elegendő őrséget helyezvén bele s az őrhad parancsnokául egyik rokonát hagyván ott, maga, seregét maga mellé véve, az ország többi részének fordula, s kevés hiján háromszáz várat elfoglal. Vezéreik közzül is négyet fogságba ejt.

4.

Egy Jancsár emlékiratai vagy *Osztrovicai Konstantin* török krónikája. Kiadta lengyelül Jan Los. Krakó 1912. (Lengyel akadémia. Lengyel írók 63. sz.)

A török krónika szerzője Michalovič Konstantin, vagy a hogy ő nevezi magát, Konstantin, Konstantinovič Michal fia Osztrovicából (Ó-Szerbiából, Kossovotól délre) származott igaz rácz ember volt. Egyetlen lengyel nyelvű, ú. n. bardiczowy kéziratából (Krakó. Czartoryski-könyvtár 1588. sz.) nem tünt ki a neve, s egyszerűen jancsárnak nevezték, mert a szerző jancsárként szolgált 1565-ben; a krónika szövege megjelent cseh nyelven, úgy hogy azt tartották, a cseh szöveg az eredeti s lengyel nyelvre csak lefordították. Jireček József azonban 1860 az ellenkezőt mutatta ki. (Rozprawy zoboru historia, filologie a literatury. Wien.) Lengyelül legelőbb 1828-ban jelent meg nyomtatásban. (Kiadta Gatęzowski Varsóban.) Azonközben több és jobb kézirata került elő, úgy hogy kritikailag is méltatása lehetővé vált.

Szerb nyelvre Šafarik Janko fordította le. (Myajla Konstantinoviča Srbina iz Ostrovice Istorye ili letopusi turski, spisani oko godina 1490. Glasnik srbskog učenog društva. I. k. Beograd. 1865. p. 25—188. l.) Újat nem tartalmaz, mert a lengyel szöveggel mindenben megegyez.

Magyar nyelven is megjelent egy ismertetése: Konstantin Mihály tör. krónikája a XV. Drakulics Páltól. Századok, 1876. 416. l.

A krónika szerzője 1455-ben testvéreivel egyetemben török rabságba jutott, menten besorozták jancsárnak. 1463-ban Bosznia török kézre jutván Zvečuj várának parancsnokának tette meg a szultán. Midőn Mátyás király 1463. decz. 16. elfoglalta Zvečaj várát, magyar szolgálatba lépett s lelkesen agitált a török ellen. Mátyás király 1465-iki hadjárata után latta, hogy a magyar hóditás szünethez ért, Lengyelországba ment, s haláláig ott tartózkodott.

Azonban itt sem váltak valóra reményei. 1496—1501-ig írta meg krónikáját rácz sajátosságokkal elegy lengyel nyelven.

Krónikája 48 fejezetre oszlik: Előszó. 1—8. fejezet: A törökök vallás-erkölcsi szokásai; 9—24. fejezet: Török—szerb történet 1451-ig (II. Mahommed szultán trónralépése); 25—35. fejezet: Élményei; 36—37. fejezet: Török történet 1451—1481-ig, hallomás után; 38—48. fejezet; Török közig. és hadi szervezet, intelmek a keresztényekhez.

Jajczáról két fejezetben van szó: a 34-ben 112. lap.

„Miután a császár (szultán) megszállotta *Bobovácz* (lengy. Bobowiec) várát, Jajcza felé vonultunk. Nagy sebtiben Machmet (Mohammed) pasa 20,000 lovassal előre küldetett azzal a parancscsal, hogy Tamás királyt fogja el valamelyik várában, mert az a hír járta, hogy már nincs egy szolgája sem. Ez azonban (t. i. a bosnyák király) már tudott a törökök közeledtéről s éjjel-nappal azon volt, hogy mennél több embert gyűjtsön maga köré. Ilyetenkép egy *Kljucs* nevű várához ért s délben meg akart egy kissé pihenni. Ebben a pillanatban értek a vár közelébe a törökök, kiknek sejtelmök sem volt a király ottlétéről. Egy szolgaféle jött hozzájok a várból s elárulta a király jelenlétét. Mahomet pasa azonnal körülfogta a várat s már másnap fogollyá lett a király. Egy imakönyvre (korán) megesküdtek neki, hogy életét kímélni fogják. Azután megjelent Mohammed császár Jajcza előtt, a hová a fogoly királyt is elhozták. Emberei látván, hogy királyok fogságba esett, megadták magokat.

A császár erre birtokába vette a várat, lefejeztette a királyt, s egész országát elfoglalta.

A szultán visszatérése alkalmával engem (Konstantin Michalovicsot) 50 janesárral és 30 más törökkel a Jajczától nem messze fekvő Zvecsaj vára parancsnokának rendelt. A császár eltávozása után Mátyás király nagy hamarsággal, még az ősz folyamán Boszniába jött s Jajczát meg Zvecsajt ostrom alá fogta. Ekkor azok a töröknek behódolt bosnyákok, a kik a városban s a várban maradtak, elfoglaltak egy tornyot a török zászlóval együtt. A zászlót ledobták s a törököket kiverték. Látván ezt a magyarok, nagy hévvel megostromolták a tornyot s benyomultak a városba. A törökök a felső várba menekültek, a hol megerősítették helyzetüket.

Mátyás király teljes nyolcz hétig ostromolta a várat s más csapatokat ágyúkkal küldött Zvecsaj alá. A vár falai (t. i. Zvecsajé) csakhamar sokat szenvedtek, de mi éjjelenként kijavítottuk. Ez mindaddig tartott, míg Jajcza árulás következtében magyar kézre jutott; ezután nekünk is meg kellett adni magunkat. Jajczából és Zvecsajból csak igen kevesen tértek vissza Törökországba, mert Mátyás a maga számára akarta őket megtartani. Én dicsértem az istent, hogy becsülettel megint keresztény uralom alá jutottam.

35. fejezet. Mohammed szultán értesülvén a Boszniában történtekről, a következő évben visszatért s azokat az ágyukat is maga után küldette, a melyekkel Jajcza falait szétdúlta. Már megkezdték az ostromot s a császári zászló megjelent a város falán, a mikor az egyik védő birokra kelt a zászlótűző jancsárral, s mindketten lezuhanván, szörnyet haltak.

Mikor a császár ezt a vitézséget maga előtt látta, s meggyőződött a vár bevehetetlenségéről, ágyúit a Verbász folyóba vetette egy vizesés alatt közel a városhoz, hogy senki ki ne vontathassa és visszavonult. Visszavonulása alkalmával egy bosnyák fejedelemséget elfoglalt. Mátyás király már útban volt Jajcza fölsegéllésére, midőn erről értesült, ő is visszatért. És így maradt meg sértetlenül Jajcza . . ."

5.

Török történetírók. A török történetírók közül csak a Thúry József fordításában megjelent (Török történetírók. M. Tud. Akad. 1893.) részleteket, valamint a Tarihi-diári Bosna (szerzője Salih-efendi Hadzsi Husszeinovics, fordítását néhai Kállay Benjamin rendelte el) állottak rendelkezésünkre. (Oklt. X—XIII: XXIX—XXXII.) Bosznia elfoglalására s Jajczára vonatkozólag a török krónikásokból, illetőleg a magok módja szerint „feldolgozó" történetirókból „kevés magot vethetünk az igazság felszántott mezejére". Azonban a hangulat, s a környezet megvilágitására, néha időrendi meghatározásokra figyelembe veendők.

6.

Antonii Bonfini: Rerum Hung. Dec. III. Lib. X. Oklt. II. (1463.) XLVII. (1481.) Dec. IV. Lib. I. IV. (1464.) Oklt. XXVIII.

A jajczai ostromra s a bosnyák foglalásra nézve voltakép a hazai vezérkútfő: Noha Bonfini (1434–1503), mint a recanatii főiskola tanítója végleg csak 1486-ban került Mátyás király mellé udv. történetirónak[1] s így csak 23 év mulva foglalkozott a király *első* hóditásával, látszik, hogy a budai udvarban súlyt fektettek, hogy szemtanuk informálják. Mátyás királynak Dombrón 1464 jan. 27-én kelt levelét (Okl. XIV. sz.) használta-e, vagy egykorú szemtanu után indul-e, nem tudjuk. Gyanítható, hogy valamely Szapolyai Imréhez közelebb álló egyéntől hallhatta a részleteket. Csakhogy hiába állott rendelkezésére adat nem ellenőrizte a hallottakat s elhisz mindent. Így p. o. Jajcza elfoglalása után, 1463 decz. 24-én vonultatja be a királyt Budára, holott csak 1464 febr. 13-án történt a diadalmas fogadtatása. Neki mindegy, akár 1463, akár 1464-ben vonult be a király, fő, hogy ékesen megirja a szöveget.

S mégis Bonfinit nem nélkülözhetjük Mátyás korának sem belső, sem külső vonatkozásainak tárgyalásánál. Az országot nem ismerte, az udvarnál alkalmazott „előkelő idegen“ szemével nézte és látta az embereket; a ki *beszélni* tudott vele, annak kedvezett. Magyarország régibb történetét a Hunyadiakig átgyúrta, korának eseményeit pedig anekdotákkal fűszerezve állítja be. Nem szellemeskedik, de ügyes szerkesztő, megtartja az egyensúlyt a fölprémezett igazság s a hallottak között. Vele szemben Thuróczy krónikájának előadása semmitmondó rövidlet. (Oklt. III.), melyhez képest még Dlugosz előadása (Oklt. IX.) is gazdagnak mondható.

7.

Ranzani (Ranzanus) *Péter* luceriai püspök, I. Ferdinánd nápolyi követe Mátyás király udvarában (1475—8).

Munkája: Epitome rerum Hungaricarum (Schwandtner S. R. H. I. Mátyás Flórián a Bakócz Tamás érsek — jelenleg a MNM. — tulajdonát képezte eredetiből adta ki. Fonteseiben a XXXII. Index alatt).

Az Oklt. VII. sz. alatt közölt rész merő narratio csinos formában. A munka 1487-ben iratott, s ez az index nem tartalmaz olyat, a mi ismeretünket bővitené. Egy adata feltünő, midőn Boszniáról azt mondja „cuius habitatores colunt Christum iuxta orientalis ecclesiae ritum“, ez így általánosságban akkor sem felelt meg a tényállásnak. A tudós püspök inkább a stilusra fektette a súlyt.

8.

Giacomo di Pietro Luccari gentiluomo Raguseo l. I—IV dedicati ad eccelso Senato di Ragusa. Két kiadása jelent meg: az első 1605-ben, a másik 1790-ben.

[1] Adalékok Bonfinius élete történetéhez. Beigel J. Századok. 1892. 88. l.

Luccari szül. 1551-ben, † 1615 máj. 22-én. A köztársaság rektora volt, tanácstag, diplomata, művelt olvasott ember.

1604 jan. 1-én keltezett előbeszédéből értjük, hogy a senatus engedelmével végig kutatta a levéltárakat. De őszintén megvallja, hogy a teljes anyag feldolgozására nem elég egy emberöltő s ő kivonatokat, ristrettokat készített. „Valamint az állati testből, ha kivesszük a csontját, hiábavaló anyag marad, azonkép a történelem is, ha egészben vagy részben elnyomjuk benne az igazságot, hiábavaló, fölösleges szóhalmaz", így ítél a levéltári anyag fontosságáról.

Jajczát illetőleg megjegyzi, hogy Mátyás király visszafoglalta. Érdekes a krónika annyiban, mert *Bosznia elvesztését* 1463-ig különféle hagyományok alapján tárgyalja: korrendi adatai nem pontosak. Hiszen 137 év mult el Jajcza elfoglalása után, mikor az anyagot vizsgálta s a Bosznia elestére vonatkozó ristrettokat összeállította. A mi Mohammed szultán 1463-iki hadjáratát illeti, azt jobbára Chalcocondyles után adja, az előzményekbe azonban ő toldta belé, hogy Tamás fia, István, az utolsó király megfojtatta az apját, azt híresztelvén, hogy szélütés érte. Ezeket a híreket akkor az özvegy királyné pártja terjesztette. Elmondja azt a legendát is, hogy Mohammed szultán csuhában belopódzott Szutjiszkába, a bosnyák kir. udvarba, hogy kikémlelje a viszonyokat, de egy Gojak nevű kenéz megismerte. A király le akarta kötelezni a szultánt s nemcsak hogy nem bántotta, de ajándékkal hódolt neki. A fia *ezért* ölette meg az apját.

Mátyás királyról is beszélték, hogy a török táborba lopódzott álruhában. Luccarinak ez a betoldása inkább prózába szedett vitézi ének, melynek csak az a positiv alapja, hogy a bosnyák kir. házban egyenetlenség dúlt s ezért jutott véginségre országok is.

9.

L. Tuberonis Dalmatae Abbatis Commentariorum de rebus suo tempore, nimirum ab anno Christi 1490—1522 in Pannonia et finitimus regionibus gestis. libri XI. A Mátyás haláláig terjedő rész praeludium. Magáról azt írja a szerző, hogy ne azt nézzék, miképen ír, de hogy *mit.* Schwandtner P. II/I. 101—381. ll.

Az Oklt. VIII. XXXVIII. sz. a közölt részletek ugyan nem bővítik tudásunkat, de a teljesség okáért közölvék. Tubero számos följegyzést használt Raguzában s Bosznia végső napjairól a ferenczes barátok hagyományai alapján ír. A ferenczes krónikák közül Fra Nikola Lašvanin (Lasvai Miklós) krónikájában van egy betoldás „Bosnia Captiva"

cz. a., mely újat nem tartalmaz ugyan, de itt megemlítendő. (A lasvai krónikáról s a betoldását illetőleg l. a szerajevoi „Glasnik" 1915. évf.)

10.

A jajczai 1463. évi ostrom leírása modern katonai szempontból.

Auf Grund der Angaben des Führers wurde durch vis-à-vis Zeichnen ein allgemeines Bild über die Umrisse der Festung gewonnen (siehe Skizze 9, 10 u. 11).[1] Hienach gingen wir den Wall ab und erhielten den Grundriss nach Skizze 4.

Nun tauchten folgende Fragen auf:

1. Wozu diente das Travniker Tor, da doch die Seh mahalla beden grad die Stadt gegen die Pliva zu absperrte?

2. Wo führte der Weg nach Travnik (Vakuf donje) aus der Stadt?

3. War eine Brücke vorhanden und wo?

4. Wo war die untere Stadt, wo ihre Umwallung und der Festungsgraben?

Ich vermute, dass das Travniker Tor zur Sicherung einer dortselbst gewesenen Plivabrücke bestimmt war. Eine zweite Brücke übersetzte den Vrbas. So gelangte man möglicherweise auf dem Weg nach Travnik und nach Vakuf donje.

Der Führer hingegen behauptet, dass die Vrbasbrücke bei Kozluk gewesen sei, an derselben Stelle, an der sich auch heute eine solche befindet. Diese Brücke wäre dann ausserhalb des Stadtwalles gelegen, welcher mit der Šamic mahalla beden an der Vrbas etwa 20 m Flussaufwärts endet. Jedenfalls kommen nur die zwei Punkte für eine Brückenstelle in Betracht, denn zwischen dem Travniker Tor und der Kozluker Brücke liegt der Wasserfall und das Vrbasdefilee, wo sich eine Brücke nicht schlagen lässt.

Die Unterteilung in eine obere und eine untere Stadt

[1] A 10. és 11. sz. a. említett vázlatot l. az V. fejezetben 7. és 8. sz. ábra.

hätte besonders wegen Feststellung der Hauptangriffsrichtung bei der Belagerung von Jajce durch König Matthias Interesse. Denn wir wissen, dass der König zunächts die untere Stadt einnahm.

Leider liegen keine Anhaltspunkte hierüber vor.

Wenn man aber von Kozluk stadtwärts schaut, so drängt sich einem die Überzeugung auf, dass die untere Stadt nur das heutige Varos *vor* dem Banja-Lukaer Tor sein kann. Dort stehen alte Häuser mit genau demselben Gepräge, wie jene um die Sahat kula also gleichen Alters wie diese. Und tatsächlich liegt nur Varos „unten", nämlich dort, wo das hochufrige Vrbasdefilee zu Ende ist. Innerhalb der Stadtumwallung hingegen liegt alles hoch, weil eben am Vrbasdefilee.

Das Varos ist heute das katholische Stadtviertel und dürfte es wohl auch ehedem gewesen sein; es wird von der Festung vorzüglich beherrscht.

Leider hatte ich mich mit dem Absuchen nach der oberen und unteren Stadt *innerhalb* der Umwallung — die Teilung etwa in der Linie Saleffendić Kula, Sahat Kula, Travniker Tor schien mir zuerst die einleuchtendste — sehr aufgehalten. Erst am zweiten Tage (5. 7.) abends durchstreifte ich das Varos nach altem Gemäuer und Spuren eines Festungsgrabens.

Ich habe damals die Überzeugung gewonnen, dass das Varos tatsächlich befestigt war; die Linie dürfte etwa zwischen dem Banja-Lukaer Tor und der Saleffendić Kula begonnen haben, lief über einen heute noch freiliegenden Platz und zog sich vorwärts der vom Führer angegebenen Kozluker Brücke bis an den Vrbas. Ich bilde mir auch ein, stellenweise Spuren der befestigten Linie gesehen zu haben, Mauerwerk allerdings nicht, aber ausgearbeitetes gewachsenes Gestein. Von einem Graben habe ich nichts gefunden; er dürfte längst eingeebnet worden sein.

Der Führer wollte schliesslich noch von einem unterirdischen Gang wissen, der das Travniker Tor mit der Kozluker Brücke verbunden haben soll; ich halte dies nicht für glaubwürdig. Endlich soll das Steinmaterial für den Festungsbau aus den Steinbrüchen von Hramce (auch

Ramča) — siehe Skizze 7 — gewonnen worden sein. Mann an Mann soll bis dorthin gestanden haben, so dass der Stein von Hand zu Hand ging (!).

König Matthias kam in 4 Tagmärschen von der Save vor Jajce (zirka 120 km). Diese Marschleistung, in diesem Terrain, auf feindlichem Gebiet ist für Fussvolk eine sehr ansehnliche, aber auch für Reiterei eine recht gute; das Artillerie- und Sturmgerät traf jedenfalls erst später ein. **Der Angriff.**

Als Anmarschlinien von Banja-Luka nach Jajce kommen in Betracht:

1. Jene östlich des Vrbas durch das Vrbanjatal über Kotor Varos, Skender Vakuf und — nach Überschreiten des Ugar und Vrbas — nach Jajce.

2. Ein eventueller Weg längs des Vrbas.

3. Jene westlich des Vrbas über Sitnica, Varcar Vakuf, Borci, Jajce.

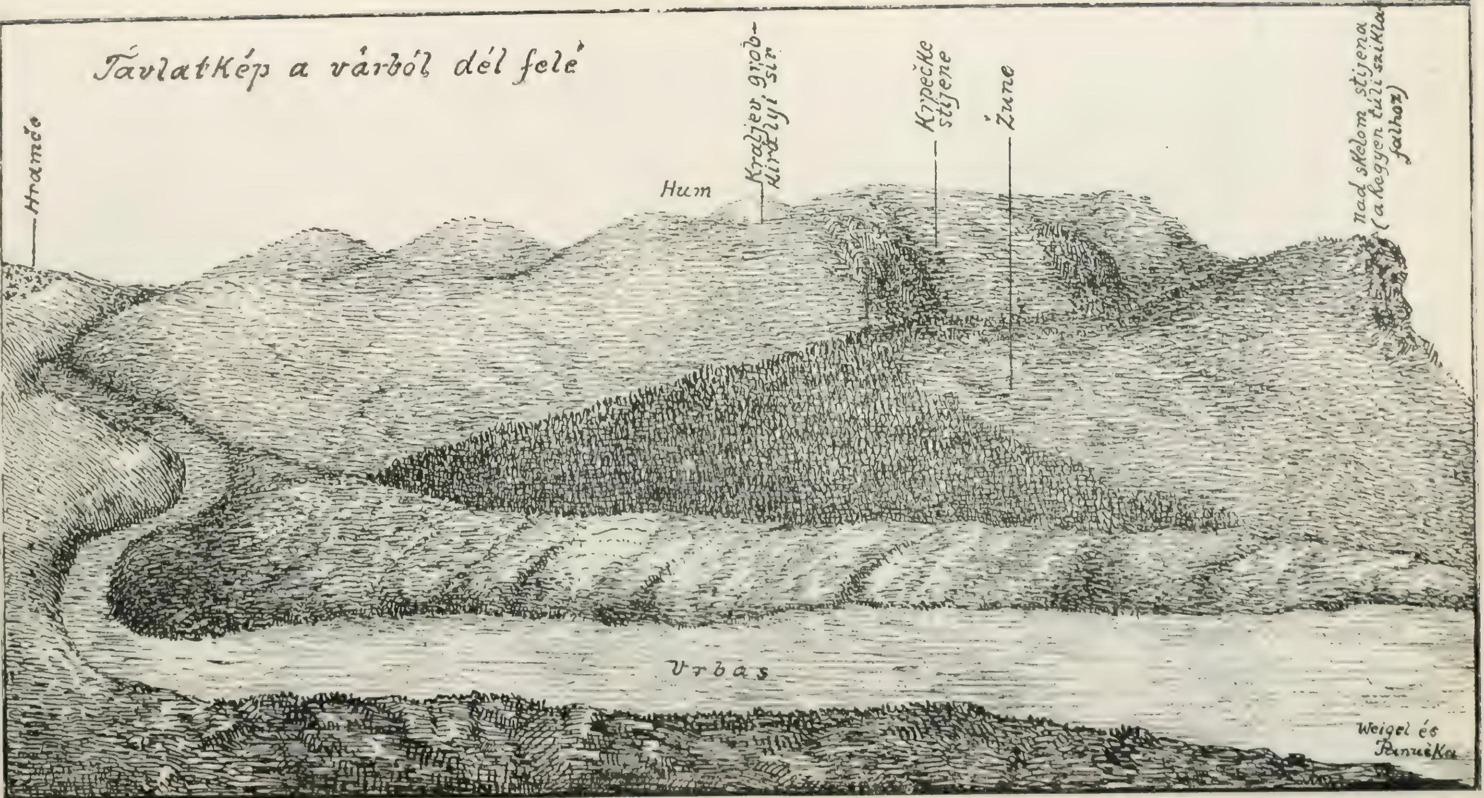
Es heisst, dass Truppen des Königs Matthias auch Ključ im Sanatal berührten; der Weg von dort nach Jajce dürfte zwischen Sitnica und Varcar Vakuf in die sub 3 genannte Verbindung eingemündet haben.

Ich neige zur Ansicht, dass die Vorrückung des grössten Teils der Streitkräfte, jedenfalls aber der Artillerie, auf der Linie 3 erfolgte.

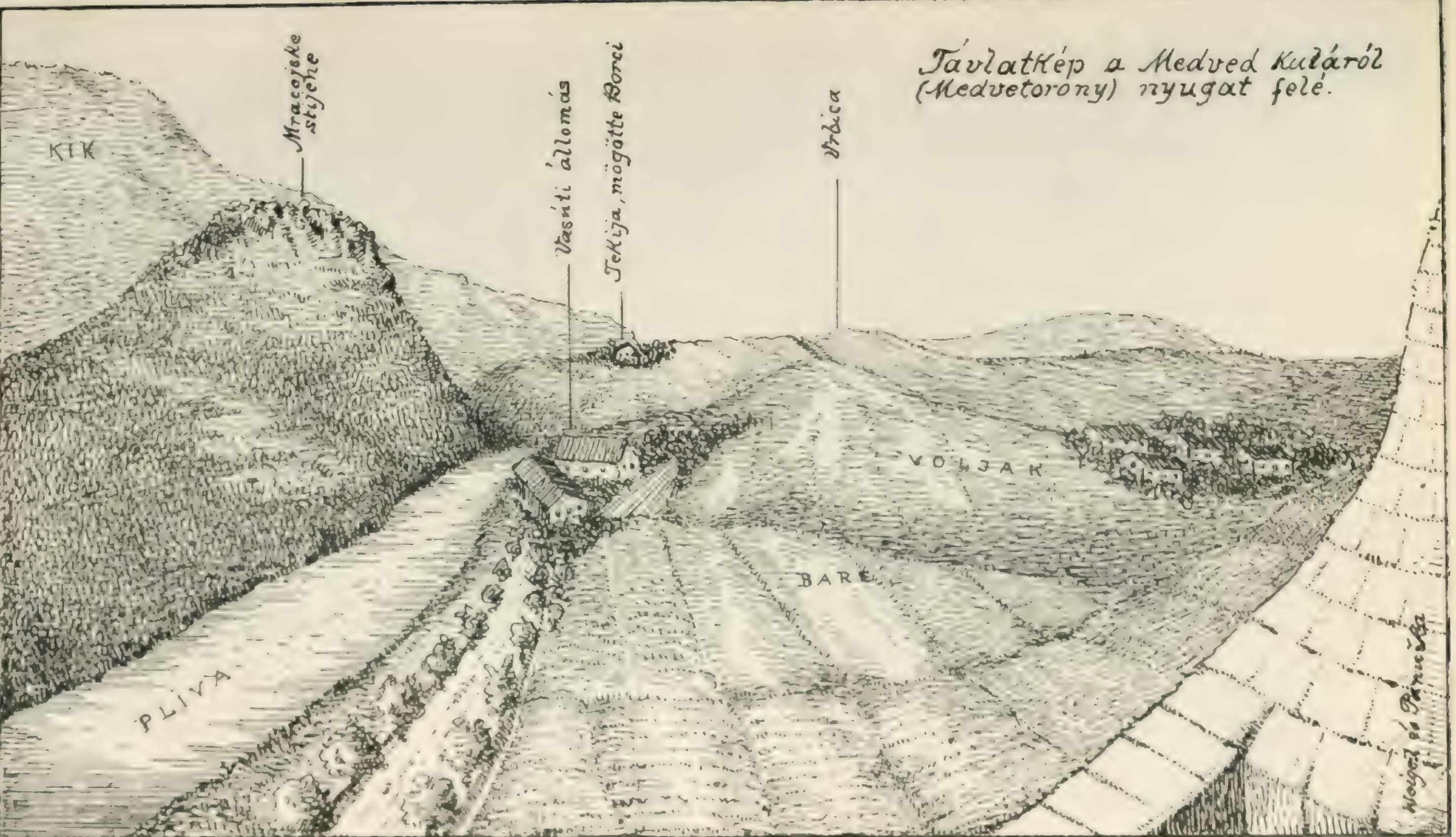
Da alle Angaben immer darauf hinweisen, dass König Matthias zuerst die untere Stadt in Besitz nahm und erst ziemlich viel später die obere Stadt, so glaube ich, dass seine Sturmangriffe hauptsächlich gegen den Teil nächst des Banja-Lukaer Tores gerichtet waren. Dort mochten wohl auch die einheimischen Katholiken den Angreifer mit Rat und Tat untersützt haben.

Die Berennung und Einschliessung erfolgte vermutlich von der Pliva bis an die vereinigten Vrbas-Pliva. Die Hauptmasse des Artillerie- und des Sturmgerätes aber dürfte von Borci über das Carevo polje und die Katina gegen Bašće luči herangebracht worden sein.

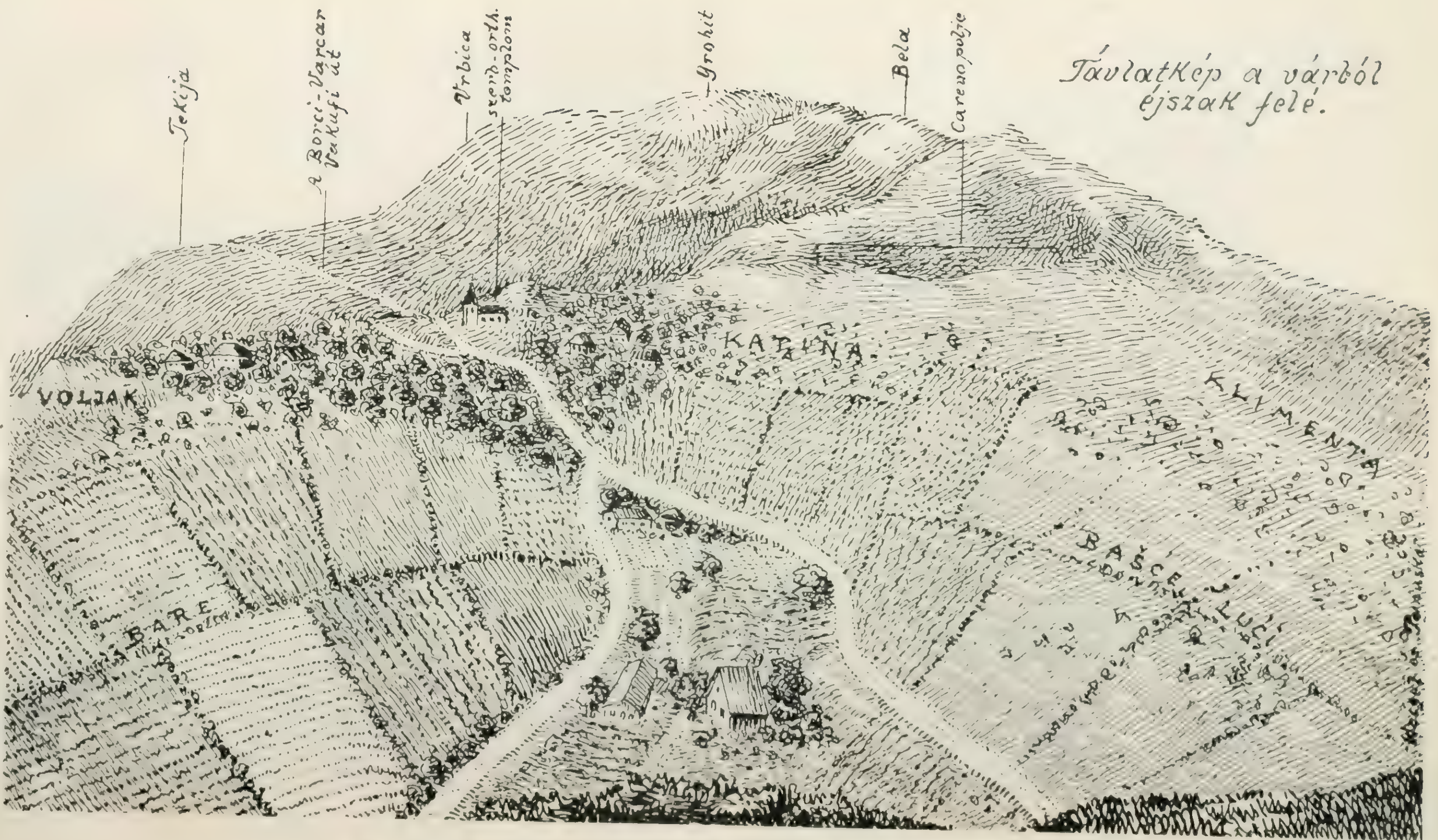
Südlich der Wasserlinien der Pliva und vereinigten Vrbas-Pliva dürfte vom Angreifer zunächst nicht viel zu bemerken gewesen sein. Dort blieben die Türken wohl

14. sz. Weigel Ferencz vázlatai után rajzolta Panuška. Szövegben 7. sz. a. említve a 327. lapon.

15. sz. Weigel Ferencz vázlatai után. Szövegben 6. sz. a. említve a 331. lapon.

16. sz. Weigel Ferencz vázlatai után. Szövegben 8. sz. a. említve a 331. lapon.

fast während der ganzen Belagerung die Herren, es sei denn, dass König Matthias im Winter grössere Kräfte über die jedenfalls irgendwo genug tragfähige Eisdecke des Vrbas auf die Südseite von Jajce übersetzen liess, um so die Festung vollkommen abzuschliessen. Übrigens ist der Vrbas bei niederem Wasserstand trotz reissender Geschwindigkeit beschränkt fahrbar. Hochwasser im Frühjahr und Herbst, aber auch im Sommer, wie wir uns in den Tagen der Besichtigung überzeugen konnten.

Der über Borci anrückenden Belagerungsarmee bot sich das Bild der Festung nach Erreichen der Höhen Tekija und Vrbica (siehe Skizzen 6 und 8) etwa so dar, wie es in der Skizze 9 veranschaulicht[1] ist. Es lässt keinen Zweifel zu, dass die Festung vorzüglich angelegt und ihre leichte Verteidigungsfähigkeit für die damaligen Waffen durch die Natur ausserordentlich begünstigt war. (Isolierter Berg, der die Umgebung dominiert und dessen Südseite infolge der sehr glücklichen Lage des Pliva- und Vrbasbettes damals unangreifbar gewesen ist.)

Trotzdem scheint der König es sehr energisch versucht zu haben, die Festung in *einem* Ansturm, der hauptsächlich gegen die untere Stadt gerichtet war, überfallsartig einzunehmen.

Der Erfolg dieses schneidigen Vorstosses war die Einnahme eines Turmes, wodurch die untere Stadt am 4. Tage der Belagerung in die Hände des Angreifers gelangte.

Dann aber nahm die Belagerung jenen schleppenden Verlauf an, der für die damaligen Festungskämpfe ziemlich typisch war.

Wir dürfen eben nicht vergessen, dass die Hilfsmittel des Angreifers sehr bescheiden gewesen sind, besonders die Geschütze. Diese waren sogenannte „Schlangen",[2] an denen wir heute mit recht vieles auszusetzen haben. Die Rohre sind sehr lang, die Pulverladung war zu klein, so dass das Geschoss schon im Rohr eine ziemliche Verzoge-

[1] Ezt a vázlatot nem reprodukáltattuk. Jajcet a Volujak felől nézve tünteti fel, de az V. fejezetben közölt összképek fölöslegessé teszik.

[2] Ihre grösste Schussweite dürfte ca. 900 bis 700 m betragen haben.

rung seiner Fluggeschwindigkeit erlitt. Die Wucht desselben beim Auftreffen am Ziele war also gering. Die passive Widerstandskraft der Festungswerke spottete daher meist einer Beschiessung durch die Artillerie.

Der streitbare Zipser Abt, der von König Matthias vor Jajce als „Belagerungsartilleriechef“ bestellt war, mochte deshalb einen schweren Stand haben, um seiner Aufgabe gerecht zu werden. Eines aber geht aus den vorhandenen Angaben über den Kampf hervor: die Artillerie verlegte sich gar nicht auf das „Breschieren“ des Festungswalles, sondern beschoss die ganze Stadt. Es mussten auch die Verteidigungsgeschütze niedergehalten werden, welche wahrscheinlich nächst der Türme — und wie der Führer zu wissen meint, hauptsächlich beiderseits der Tabija kapija — aufgestellt waren.

Jetzt war auch der Winter hereingebrochen, der eingefrorene Vrbas war kein Hindernis mehr, das Einsetzen von Geschützen südlich des Flusses konnte daher keine Schwierigkeit bilden. Von hier konnte die vollständig eingesehene Stadt wirksamst bombardiert werden.

Dadurch aber mussten die Türken notgedrungen sich auf das Kastell zurückziehen, wo bald Wassermangel eintrat. Das Schicksal der Festung war damit besiegelt, die Besatzung — angeblich 7000 Mann[1] — kapitulierte.

Ähnlich dürfte sich die Belagerung Jajces durch Sultan Mohammed im folgenden Jahre abgespielt haben. Nur konnte hiebei der Hauptteil der Artillerie gleich von Haus aus am Südufer der Vrbas-Pliva, also gegen die offene Seite der Festung in Tätigkeit getreten sein. Auf die unverbürgte blosse Nachricht, dass ein ungeheures Entsatzheer im Anzuge sei, liess der Sultan die Belagerung abbrechen und die Geschütze unter dem Wasserfall in den Vrbas werfen.

Ich halte die Gegend, von der die elektrische Beleuchtung des Wasserfalls erfolgt, als jene, wo sich diese tragikomische Episode zutrug.

Weigel Ferencz
cs. és kir. tüzérkari százados.

[1] Föltétlenül túlzott szám.

11.

Barcsay Géza jajczai járási főnök 1888 jún. 11-én kelt, Kutschera Hugó bosnyák-herczegovinai polg. adlátushoz Tomásevics István király tetemének kiásatási körülményeiről.

Kegyelmes Uram!

A bh. polgári adlátustól kapott sürgönybeli parancs, valamint mai napon kelt táviratom kapcsán van szerencsém a szóban forgó csontváz-lelethez még a következő megjegyzéseket fűzni:

Folyó hó 6 án a bh. országos múzeumtól ideérkezett dr. Truhelka, a ki tudatta velem, hogy Jajcza történetét, valamint a történelmi emlékeket illetőleg (katakombák, temetkezési helyek stb.) Jajcza környékén több helyet fog megtekinteni és hogy az utolsó bosnyák király, az 1463-ban kivégzett Tomasevics István állitólagos sirhelyén, az úgynevezett Kraljevski sirban ásatásokat fog végeztetni.

Én azonnal rendelkezésére bocsátottam a szükséges munkásokat, miután régebben már magam is foglalkoztam azzal a gondolattal, hogy itten ásatok, de be akartam várni egy szakértő kiküldetését, hogy az ásatás biztos eredménynyel járjon.

Hogy minden feltünést elkerüljünk, csak 7-én este mentünk ki a munkásokkal a lelet helyére, a mely jó negyedórányira van a Vrbas jobbpartján elterülő Wozlat nevű városrésztől, közvetlenül a Pliva vizeséssel szemben emelkedő Podhumicia nevű hegy mögött.

A temetkezési helyen egy nagy négyszögletes csiszolt kőlap fekszik, a melyen még homályosan elmosódott jelek láthatók. Csak szakszerű vizsgálat tudná megállapitani, hogy ezek feliratnak a maradványai-e, avagy pedig egyéb jelek. Valószinü, hogy a kőbe egy kereszt volt bevésve.

A kő, a mely körülbelül 20 czentiméternyire áll a földben, alsó oldalán ki van vájva és egyik sarkán megrongálódott. Ez a körülmény, valamint a mellette levő gödörszerű, de csekély bemélyedés arra enged következtetni, hogy már korábban is végeztek itt jelentéktelen ásatási kisérleteket.

A kőlapot a munkások eltolták és megkezdték az ásatást. A föld réteg humusban szegény, kavicsos és agyagos. ¾ méternyi mélységben nagyobb, boltozatszerűen elhelyezett kövekre bukkantunk, amelyeket azonban annyira elboritott már a föld, hogy biztonsággal semmire sem lehetett következtetni.

Ezalatt a kőréteg alatt ismét egy fentebb leirt földréteg következett és igy egy méternyi mélységben még semmit sem találtunk. Tovább ásva másfél méternyire egyszerre csak koponyacsontokra bukkantunk.

Most már természetesen a legnagyobb óvatossággal dolgoztunk tovább és Truhelkának sikerült késével egy emberi koponyát kikaparni, amely azonban egészen meg volt töltve földdel.

A legnagyobb vigyázatosság és óvatosság mellett sem lehetett elkerülni, hogy a kiemelés alkalmával a koponya ne hulljon szét részeire. Az egyes darabok azonban mind jó karban vannak (az állkapocsban még néhány fog is van) és szakértő ismét összeilleszteheti.

Közben sötétedni kezdett. Az ásatási helyet gondosan elfödtük kövekkel, ráhengeríttettük a kőlapot és a koponyát magunkkal vittük.

8-án hajnalhasadáskor ismét folytattuk a munkát, a mely alkalommal az egész csontvázat úgyszólván hiánytalanul találtuk meg.

Megállapítottuk, hogy a csontváz nyugattól kelet felé feküdt, a fej a törzstől el volt választva és a mellre téve. A csontváz sértetlen, a csontok közül azonban a felsőlábszárcsont törött.

A csontvázat kövek takarták. A fej alatt két kicsiny ezüstérmet találtunk, a melyek Truhelka szerint Nagy Lajos (Anjou) idejéből valók és rajtuk a kombinált magyar és franczia czímer látható. A lábak mellett egy béklyószeg, vasgyűrű feküdt.

A csontváznak csak egyes darabjait lehetett megtalálni, a melyeket azonban gondosan kiválogattunk, megjelöltünk és a járási hivatalnál elhelyeztünk.

Az összes csontokat óvatosan megtisztítottuk a rájuk tapadt földtől és folyékony enyvben megmártogattuk.

A mint ma sürgönyileg jelentettem, a kapott parancs értelmében a lelőhelyet bekeríttettem. Szándékom továbbá Ő császári és királyi Fensége megérkeztéig a csontokat itt tartani és Truhelkával történt megállapodás után, a mennyiben Kegyelmes Uram másképen nem óhajtana intézkedni, az országos múzeumnak Sarajevoba megküldeni.

A fentebb említett két ezüstérmét Truhelka már magával vitte Sarajevoba.

Megemlítem még, hogy a történelmi adatok szerint Tomasevics királyt állítólag a Hum-hegy aljában temették el. Ez most annyiban látszik beigazolódni, hogy a lelhely tényleg a Hum-hegy ama részén van, a melyet Podhumnak neveznek és hogy úgy a mohamedánok, valamint a katholikusok, főleg a francziskánusok körében a hagyomány ezt a helyet jelöli meg az utolsó bosnyák király sírhelyéül és Kraljewski-sirnak mondja.

Jajcza, 1888 június 11.

Barcsay Géza s. k.,
járási főnök.

12.

a) Mátyás király tartózkodási helyei 1463-ban.

Január	3.	Buda.	(O. L. és Ráth.)
„	4.	„	(O. L.)
„	6.	„	(Zichy okm.)
„	22.	„	(„ „)
„	28.	„	(„ „)

Február	6.	„ (Ráth.)
„	8.	„ (O. L.)
„	14.	„ (O. L.)
„	17.	„ (O. L.)
„	19.	„ (O. L. és Ráth.)
„	24., 26.	„ (Ráth.)
„	28.	„ (Zichy okm.)
Márczius	1.	„ (Ráth.)
„	3., 11., 12.	„ (O. L.)
„	15.	„ (Zichy okm.)
„	29.	Tolnavár. (Ráth.)
„	30.	Tolnavár. (Zichy okm.)
Április	1.	Tolnavár. (O. L.)
„	7.	Esztergom. (Ráth.)
„	14.	Buda. (Ráth.)
„	23.	„ (O. L.)
„	24.	„ (O. L. és Zichy okm.)
„	25., 27.	„ (Ráth.)
Május	12.	Bátta. (Ráth.)
„	18.	Bácsmonostor. (O. L.)
„	20.	Bátta. (Ráth.)
„	28.	„ (Fraknói.)
„	26., 30.	Bács. (Zichy okm.)
Június	1.	Dunamelletti táborban. (Ráth.)
„	6.	Futak. (Zichy okm.)
„	23.	„ (Zichy és Ráth.)
Július	16.	„ (O. L.)
„	19.	Sopron. (O. L.) (?)
„	21.	Futak. (O. L.)
„	26.	Buda. (Ráth.)
„	28.	Futak. (Ráth.)
Augusztus	29.	Nándorfehérvár. (Ráth.)
„	30.	„ (O. L.)
Szeptember	8.	„ (Ráth.)
„	9., 10.	Pétervárad. (O. L.)
„	12., 13.	„ (Ráth.)
„	27.	Verőcze. (O. L.)
„	28.	Pétervárad. (Ráth.)
„	29.	Verőcze. (O. L.)
Október	2.	Grubisincz. (O. L.)
November	11.	Jajcza város. (Ráth.)
Deczember	6.	Jajcza. (Ráth.)
„	24.	„ (O. L.)
„	25.	„ (Ráth.)
„	27.	„ (O. L.)
„	31.	„ (Ráth.)

b) Mátyás király tartózkodása 1464-ben, júliustól deczemberig.

Július	1.	Buda. (Dl. 16016. O. L.)
"	2.	" (Dl. 16017. O. L.)
"	3.	" (Dl. 16018. O. L.)
"	5.	" (Dl. 16019., 16021.)
"	12.	" (Dl. 23302. és Ráth.)
"	13.	" (Dl. 29519.)
"	14.	" (Dl. 16033.)
"	15.	" (Dl. 16034.)
"	18.	" (Ráth és Zichy Okl. X.)
"	22.	" (Ráth.)
"	25.	" (Dl. 16039. O. L.
"	30.	" (Dl. 16040., 29295.)
Augusztus	14.	Zond. (Ráth.)
"	16.	? (Zichy Okl. X.)
Szeptember	7.	Buda. (Ráth.)
"	13.	Újlak. (Dl. 16061.)
"	14.	" (Ráth)
Október	8.	Száva folyónak *Racha* nevű gázlójánál tartott hadiszálláson. (Dl. 26405. és Ráth.)
"	19.	Zvorniki táborban. (Dl. 16073.)
November	4.	" " (Dl. 27492.)
"	9.	" " (Ráth.)
"	14.	Buda. (Dl. 16079.)
"	26.	Bács. (Dl. 26406., 36866., 26407. és Ráth.)
"	27.	" (Dl. 30207., 30860., 30861.)
Deczember	13.	Buda (Dl. 16083.)
"	26.	Szeged. (Dl. 35647.)

c) Jajczában kelt királyi adománylevelek és missilesek.

1463. november 11. Jajcza.

Mátyás király kinevezi Pécsváradi Pétert a kolozs-monostori kolostor apátjának. (Fridvalszky: Regis Mar. 115. l. idézve Teleki: H. K. III. 349.)

1463. november 23. Jajcza városa.

Mátyás király Frangepán Mártont birtokaiban megerősíti. (Frangepán Oklt. II. 57—60.)

1463. deczember 6.

Mátyás király kiváltságlevele és adománya László vajda Vukcsics István herczeg fia részére a Jajcza vára ostrománál szerzett érdemekért. M. k. orsz. ltár. Bosnyák élet- és nemzedékrendi tanulmányok. LXXX. sz. a.

1463. deczember 6. Jajcza városa.

Mátyás király a Frangepán Istvánnak adományozott Medve váráról. (Frangepán Oklt. II. 60—62. l.)

1463. deczember 9. Jajcza városa.

Mátyás a ragusaiakat nyugtatja adójok megfizetése irányában. (Diplom. Ragusanum 620.)

1463. deczember 14. Jajcza.

Mátyás megerősíti a Latinitza Dabizsiv raguzai polgár részére a Zsigmond király, Hervoja herczeg s Brankovics György deszpota által a szrebreniczai bányákat illető „glagol" írással kiállított adományleveleket. (Diplom. Ragusanum 620.)

1463. deczember 24. Jajcza városa.

Mátyás király rendelete a gyulafehérvári káptalanhoz, hogy adja ki hiteles másolatban szálláspataki Erdélyi Péternek a káptalannak arról szóló jelentését, hogy Erdélyi Pétert a Hunyad várához tartozó s királyi adomány útján nyert Kurulyest nevű birtokba beiktatta. (Eredeti, papiron; rányomott pecsétje elveszett. M. O. D. L. 29,518.)

1463. deczember 25.

Országos levéltár. Ráth Károly.

1463. deczember 26 in castro nostro Jajce.

A király Pálóczi László országbíróhoz Jajcza elfoglalásáról. (Oklt. XXV.)

1463. deczember 27. Jajcza.

Mátyás király mandatuma a pozsegai káptalanhoz, hogy néha Korogyi János bán özvegyét Erzsébetet, fiát Gáspárt s orjavavárai (orjavavárai) vagyonukat a Pakosi Pál ellen elkövetett hatalmaskodás ügyében idézze meg a királyi udvarba. (Átírva a pozsonyi káptalannak 1464 jan. 17-én kelt relatiojában. M. O. D. L. 33,505.)

1463. decz. 31. in civitate nostra Jajcza.

Mátyás a lucrum camerae adószedőjének Szatmár megyében Kállai Lökös Pált s Pallagi Györgyöt nevezi ki. 5 portánként 1 ⌗ fizetséget költségeik pótlása fejében kifizettet. (Katona VII. 661. Kovachich Suppl. ad V. Com. II. 161.)[1]

1464. január 2.

Mátyás király Hidvégi *Székely* Jánosnak és Szentgyörgyi *Székely* Miklósnak descensuskép a király tetszéséig *Kozara* várát adja. (Okltár.)

VII.

1489 okt.

Kövendi Székely Jakabnak, I. Mátyás király követének alkudozásai III. Fridrik császárral.

Rev^{de} domine, Arbitror rev^{dam} paternitatem vestram desiderio quodam teneri, quidnam inter sacram ces. Maiestatem, ser^{mum} Romanorum regem et inclitum regem Hungariae agatur. Itaque scire cupio rev^{dam} dominationem vestram, fuit inprimis indictus conuentus amborum regum ad festum Natiuitatis Marie proxime transactum. Qui quidem conuentus ob defectum mandati caesarei fuit prorogatus quoad plenum mandatum Cesaris adesset, ad nutum tamen certum temporis prefixum fuit. Interea temporibus Jakobus Zackel, regius dux copiarum in Rakerspurg, contulit se ad Portum Naonis et postea in Laibacum, quem Cesar perbenigne excepit, pulchrisque muneribus preter consuetudinem suam donauit. Ibi nomine regis Hungarie peciit, quod Maiestas filium suum illegittimum bastardum regem Bossne et Croatie crearet. Secundo loco peciit sibi fieri opem contra Thurcos, quod si Cesar faceret, tunc rex vellet omnia opida, castra et fortalicia que in ducatibus Stirie et Karinthie tenet, sue

[1] Kovachich Vest. Com. II. 161. alatt csak 1463. Jajcza kelettel idéz egy oklevelet, melyben Kállai Lökös Pálra bízza a kamatnyereség beszedését Szatmár megyében, öt portánként 1 arany. (Idézi Teleki III. 316.)

imperiali Celsitudini restituere. Tertio loco rex velit tenere ea opida castra et bona in Austria que ipse Marte et gladio ac multa impensa comparavit, et in recompensam velit nunc curare atque efficere, quod incole regni Hungarie Cesari et filio suo homagium prestare deberent, quod ipsi post obitum regis neminem alium in eorum regem et ducem Austrie habere vellent, quem Cesarem et eius filium. Quarto, quod Cesar annueret quod rex in Austria nouam imposicionem seu exaccionem super vinis habere possit. Item de opidis, castris et bonis que ab ecclesia Salczburgensi, Patauiensi et aliis ecclesiasticis personis haberet, vellet agere pro arbitrio Maiestatis sue cesaree. Imperialis Maiestas respondit, se libenter velle creare filium suum regem Bossne et Croacie, quando sunt voluntarii eum recipere in regem, spe freti quod rex sit sibi contra Turcos opem laturus. Sed condicionem ducatum Austrie concernentem Cesar noluit acceptare, sed voluit quod rex cederet omnibus opidis et castris, ac aliis municionibus et bonis que in Austria detinet, pro quo Cesar velit sibi honestam pecuniarum summam dare. Itaque Zakel abiit ad regem et postea iterum in Traburg ad cesar. Maiestatem rediit. Cesarea Maiestas, Romanorum rex, dux Albertus, Georgius, Otto et Cristofferus Bauarie, duo duces de Braunsswig marchio Sigismundus de Brandeburg, oratores Venetorum, domini Coloniensis, Treuerensis, ducis Sigismundi Austrie, ducum Saxonie, archiepiscopi Premensis sunt in Lynntz quod est opidum superioris Austrie. Rex fertur adhuc esse Bude, qui misit d. Baradiensem, d. Cristofferum de Liechtenstain et nonnullos alios oratores in Mellicum, vbi dux Otto Bauarie cum nonnullis oratoribus principum expectat eorundem oratorum regiorum aduentum ibidem, initium tractande pacis facturi, quod deus omnipotens bene vertat.

Az admonti XV. sz. formulas Codex f. 130, 415. sz. V. ö. J. v. Zahn: Über ein Admonter Formelbuch des XV. Jahrhundertes. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen. Graz, 1880. 73–74. l.

VIII.

1522.

Korbaviai Károly horvát bánnak közlése a török végek állapotáról, mely Adelshausen György német lanczkenét kapitány útján Rotenhan Sebestyénnel közöltetett informatiókép a német birodalmi rendek részére.

Diese erfarung hat der wan oder haubtman aus Crabaten von einem gefangen Turcken bekummen, vnd ist mir Sebastian vom Rotenhan durch Georgen von Adelshawsen, so etlicher fenlin knecht haubtman doselbst gewest, furtter vberantwort, anno etc. XXII.

Inn Sendrow oder Smedra (Szendrő), des Turckischen keisers stat vnd schlos sind die hernachgeschriben alweg in der hut oder besetzung.

Item Mirzylynytzy vierhundert, die haben IIII weyuod oder haubtleut, vnd sie heyssendt Nasadnitzben, vnd ein ytzlicher hat ein tag III asper; aber der vier weyuoden hat yder X asper vnd die zehender aus inen ein yglicher IIII asper, die acht ich als die rotmeister bey den Teutschen.

Item Alapir, die do haben iren freyen willen, aus dem schlos auszugen, ob sie wollen, auf Nasad, der sind sibenhundert, vnd die haben auf ein yden tag vmb iren sold V asper, vnd ire zehener oder rotmeister haben vf ein tag VI asper vnd haben einen obersten, der da hayst Iaga, der da hat ein sold heyst Laua, ein tag XX asper.

Item Zeychary IIII hundert mit dem weysen Zarckulis, die do hayssend des keisers sune, die haben auf ein tag sold VI asper, vnd die haben einen obersten, der do hayst Iaga, welchem ein yglichen tag geben werden XX asper.

Beslie oder hwsarone funffhundert, der yder hat ein tag VII asper, und die haben auch ein weyuod, dem man alle tag gibt XX asper.

Zagrathora, die aus den slingen werffen, der seynd zweyhundert, hat yglicher ein tag IIII asper vnd ir zehener oder rotmeister VI asper.

Lumbardary heyssend puchssenschutzen zweyhundert, ein yglicher ein tag IIII asper, ir zehener aber VI asper.

Summa macht bey XXIIII^{C} man.

Mitzilintzsy sind, die das volck in schiffen mit iren dynern vberfurn, der sind IIII, vnd die durften nit in den krig oder zu anndern gescheftten, die sindt aller zinss vnd steuer frey.

Es sind auch etlich kaufleut vndter inen, der einer hat III oder IIII rösser, vnd mugen streitten aus irem guten willen.

Der nachuolgenden dreyer artickel hat mich obgemelter von Adelshawsen bericht.

Item die Saw ist vngeuerlich brayt bey dem flecken Welica auf IIj[1] hundert schrit vnd hat aber sunst noch ẑwen arm darzu. Es ist auch nit wol der ortten vberzukommen mit prucken oder annderer gestalt.

Es hat auch gros wäld, alle zweyer oder dreyer meyln brayt, zwischen dem wasser, gnant Wan, vnd der Orbas, vnd die seyen mit großen schlegen vnd hagen verhawen vnd beschlossen.

Nochmals habt ir ein wasser, heist die Driua, ist vast pös daruber zu kommen, wiewol es sunst ebene land gnug hett zu zihen, wo die zwey wasser vnd die weld er nit weren. Es ligt auch der Schabatz, so Turckisch ist, vndter der Dryua, habt nochmals dauon allein vier Hungrisch meyl gen Krigischen Weissenburgk.

Des wan oder haubtmans in Crabaten rathschlag, wie man wider die Turcken in Boßner land krigen moge, in disem iar gemacht.[2]

Zum ersten von den brucken vber die flissenden wasser zu reden, ist ein bruck bey dem flecken Welicken vber die Saw, aber doch zweiffenlich, ob ein großer herzug daselbst vberkommen mog, aber uf zwelff meyln darundter bey einem flecken, Czigleno gnant, khunt man nutzlicher vber die Saw brucken machen, dann so man daselbst vberkeme in Boßner land, so yzo Turckisch ist, khundt man dester leichter on verhynderung der gepirg vnd großen weld oder wasser in ebnem lande biss an Schabatz vnd Krigischen Weissenburgk ziehen.

[1] = 2½.

[2] „in disem iar gemacht", idegen kezzel betoldva.

So man aber zu Welicka (Velika) vberprucken wollt, must man durch große enge gepirg vnd lange weld auch uber ein wasser, die Boßna gnant, welche mitsampt der Drein in die Saw fleust, ziehen, darumb ist bey Czigeno alls dem nydern ort pesser gegen Schabatz vnd Krigischen Weissenburgk warttens, ein volck vberzubringen, dann so das wasser anlauft oder wechst, mag nymand zu Welicka vber die Saw kommen. Es ist auch daselbst daruf nit mit schiffen zu farn.

Item die sterckern schlos in Boßner land, so den Cristen abgedrungen sein vnd daraus ytzo durch die Turcken der großt schad geschicht, volgen hernach, das erst Rog, Betzhertze, Alba in Dlamogh, Klwgh oder Kluschi, Kamengrad; vnd darnach, als konig Ladislaw gestorben ist, haben sie auch nahend bey dem Venediger mer gewunnen Zkradin (Szkradin), Thlin (Knin), Worhorychki (Vrhreka), Zwyn (Szluin), Chachwyn (Czaczvina).

In belegerung vnd widereroberung der ytztgnanten schlos mochten das fußuolck puchßen vnd prouand vber das mer vnd die raysigen vber land dahyn bracht werden. Man dorfft auch puchßen darzu, domit man hohe pergschlos prechen konte.

Aber nahendt bey dem wasser, die Saw gnant, seynn die schlos verlorn, Bochyatz (Bacsácz), Iezero, Kothor, Zekel (Szokol), Kozorwwar (Koszorúvár), Prwzatz, (Prušac), Otdrawuych vnd sunst vil cleinere, so in der nehe dabey ligen, welche alle uff einem zug mochten erobert werden; vnd in Boßnen sind anndre vil schlos, wann man aber dise grossern gewunne, so wurden sie die cleinen selbst verlassen.

Zu eroberung obgemelter flecken wer an funffzehentaußend mannen außerhalb der inwoner diser land oder zum geringsten an zwelffthaußent guttem geubtem krigsfolck gnug, doch mit der vnterschid, das der Turckisch keiser an anndern ortten mit krigen beladen were.

Den Cristen, so in Boßner land gegen dem mer warttens krigen wollten, mocht man prouand vber mer, vnd den anndern, die gegen der Saw warttens legen, die uff

der Saw zufurn; sunst khan man hierinn nit wol weg fynnden, es wer dann, das inn dem Windischen land, so der cron Hungern vndterworffen ist, durch die regirer oder oberkeit beuolhen wurde, das außerhalb der landherrnn vnd des adels daselbs die gantz landschafft khein anndre sorg oder auflag des krigs halben hette, dann das sie uff parippen vnd wegen prouant zufurten, auch obberurte vom adel ire krigsuolck den Cristlichen heren zu hilff schiketen, und iobagiones, das seynn die prouant dargeben.

Nachuolgende verzeychnus, mit was rustung kunig Mathias von Hungern etc. die Turcken glucklich bestritten, hab ich Sebastian vom Rottnhan Ritter anno etc. 7[1] aus einem allten buch abgeschriben, domit dieser zeit die Cristen villeicht etwas berichts daraus nemen mochten.

Anno domini tausent vierhundert vnd sibentzig zog der Cristlich konig von Hungern vnd Beheym, Mathias gnant, wider den Turcken mit herescraft; vermerck die ordnung, schiffung vnd furnemen, von erst in der samlung der schiff, die man in Lateyn nent classis, uf der Tunaw vnd Saw, der schif aller seind bey dreyhundert vnd dreissig grosser vnd mittelmeßiger vnd in den, als man achtet, bey achttaußent ruderer gewest, vndter denselben waren gewapnet mit raislangen spissen[2] bey taußent und sibenhundert, die anndern den merern teil, haben pogen vnd armbrust gehabt

Undter den schiffen sind sechtzehen gar groß, schir den galleen gleich gewesen, gnant Gallee Bastardo, der yglichs vierundsechtzig ruder het, vnd drey große puchßen, die schossen steine, ein cleinen eymers gros, vnd uber das uff einem yglichen dieser schiffe ein hundert hackenpuchßen[3] vnd zu einer yglichen obgemellten hauhtpuchßen drey puchßenmeister.

[1] „anno etc. 7" ugyanazon kezzel betoldva, mint a 2. j.

[2] Gyalogosok könnyű landzsaja.

[3] Szallithato kezi agyu, hossza kb. 120 czm., sulya 30 kg. Az elsütésnél csöve a földbe szúrt osztorúre (villara) van illesztve.

Vndter den dreyhundert vnd dreissig schiffen waren etliche, die man inn der Niderlendischen Teutschen sprach nitzadi[1] nennet, nemlich zu Krigischen Weissenburg vierunddreissig vnd waren wider den wasserstrame auf vnd ab gar fertig vnd behend, also das ein yglich schif achttzehen ruder hette. Es waren auch auf ydem derselben schif achtzehen hackenpuchßenschutzen, zwey halb schlenglein[2] vnd vier puchßenmeister vnd solche schif waren lang *geschmogen*, gespitzet vnd vf yder spitzen lag eins der obgemellten halb schlenglein.

Aber uff der samblung aller schif waren sunst vil gar großer haubtpuchßen vnd acht pleiden,[3] domit man gros stein wurfft, vnd etlich etliche mörßer, daraus man werffschuss thut, vnd ander krigische zeug.

Mer in versamlung der schif, wen man zu lande lendet, hilt man die ordnung, das in zweyen stunden ward ein festung oder besatzung gemacht von großen stecken, eyßeren kettendicken schwimladen vnd gräben vnd der erden, so tief vnd weit, das vff wasser vnd an dem lande alle solche obgemellte der Cristen schif, gros vnd clein, bewart vnd versorgt wurden, darinn auch ob sibentaußent werlicher manne sein mochten, darinn waren allenthalben bey vierzigk hauffnitz[4] uud tarraspuchßen, das seyn villeicht ytzo halb schlenglein vnd falckennoten, vnd waren die schif bewart, auch vmbstrickt mit eysnen keten vnd anderen instrumenten, also das mit den obgemellten grossen sechtzehen schiffen, alle anndre schif vmbschlossen wurden, als mit einer ryngmauern.

Hernachuolgt dieses kunigs here,
macht vnd ordnung auf dem lannde.

Am lannde so volgten seinen kuniglichen gnaden gewonlich nach neben der Thunaw oder Saw bey funff-

[1] Íme a naszád szó eredetére adat.

[2] Hosszúcsövű könnyű tábori ágyú.

[3] Vetőgép, melylyel 50 mázsás követ is rázúdítottak a támadott tárgyra.

[4] Mozsár haubitz, *taraczk* puska, vagyis nehéz ágyúk. A kettő a lafettában különbözik.

taußent hussern vnd rotschen zu roß, also ob not gethan hette, das dieselben mochten die veynd befechten, in sie sprengen oder zu vnd von ine scharmutzeln, welche konten auch ein tag zehen meil raissen vnd dannocht wider desselben tags oder ein wenig in die nacht in ir gewarsam kommen, welche auch sich vnd ire pferd mit vast geringer speis vnd futterung benugen liessen.

Item sein kuniglich gnad het mit fursten, prelaten, herrn vnd vndterthanen bey dreythaußent wagen, mit den man dann ein zwifache wagenpurg schlusse.

So het sein koniglich gnad dreissig großer puchßen, die schossen stein als ein yemer ved zwie sovil tharraspuchßen, gros vnd clein, das ist veldtgeschutz.

Streitwagen vierundzweinzig vnd aus yglichen wagen oder den puchßen, die darauf waren, mochten geschossen werden vierundviertzig stein in einem scharmutzel oder schlacht. So het sein kuniglich gnad noch funffzehen streitwegen vnd von yglichem wurden geschossen oder gebraucht sechs puchßen, die grosser lot dann die obgemellten schissen.

So het sein kuniglich gnad söldner aus Beheim, Slesien, Merherrn vnd anndern Teutschen landen bey zweythaußent zu ross vnd achttaußent zu fus, dergleichen aus seiner kuniglichen gnaden kunigreich Hungern het er zweintzig taußent geraysigter vnd zu fus viertaußent mit bafysen vnd armbrosten. Aus Sibenburgen het sein kuniglich gnad volck, die man lacken nent, zu ross sechtzehentaußent, der yglicher ein spis schiebt vnd ein handpogen furte, mit reschen schnellauffenden rossen etc. So haben auch dieselben lacken sechtzehentaußent zu fus gehabt, die gegen den Turcken zu kriegen geubt, vnd yglicher ein schildhandpogen vnd eyseren kolben het, die auch erwelt schutzen waren.

So waren auch in dem here gar grosse handpuchßen acht, der yde stein schoß bey zweyen eimern gros, pleyden oder handtwerck auch acht, zehen großer puchßen, daraus man feuerkugel vnd annders schoss vnd wurff; so het man auch vberal bey dreytaußent hacken vnd handpuchßen vnd sovil gemeiner puchßenschutzen vnd bey achtzig puchßenmeistern.

Aus der Walachey het sein kuniglich gnad auch in irem solde vf zweythaußent raissiger Walachen, die vast streitbar, darumb lobet man sie fur annder. die auch vnd ir elltern weylund mit seiner koniglichen Mt. vater seligen gedechtnus, Huniad gnant, darzu mit ime kunig Mathias in vil streitten gewesen, vnd bey zehentaußent zu fus, die alwegen geubt waren, geschicklich zu streiten wider die Turcken.

Der weyda aus der Molda hat auch neben seinen koniglichen gnaden inn seinem here zwelftthaußent zu ross vnd zweintzig taußent zu fus vnd etlich vil grosser puchßen.

Der weyda aus der Wallachey het fur sich selbst zu ross achttaußent vnd zu fus dreissigthaußent, die an den grenitzen in der Wallachey ligen bliben vnd sich selbst beschutzten wider die Turcken.

Der so obgemellten bericht gethan,
hat daran gehengt, wie hernachvolgt.

Vnd ist nu bey hundert iarn, das die Turcken mit den Wallachen stettigs krigen vnd streitten, aber sie haben von gottes gnaden inen bissher nichts mogen angewinnen, wann die Thunaw mitlet zwischen in; so wiss auch, lieber, das vor dreyen tagen, da die unnsern gen Tymelsburg kommen, haben sie gestossen an ein haltstat der Turcken aus zineder vnd miteinander getroffen, ist ein namhafftig weyda da nidergelegt vnd gefangen mit vil andern Turcken. Darnach so ist der dispot, so ein regirender herr des Boßnerlands, vber das wasser gezogen, vnd seynn desgleichen die Türcken von Sendrŏw an ine kommen; da ime aber gor der almechtig sig gegeben, dann er hat aber ein weyda nidergelegt mit allen den seinen vnd vierundviertzig abgehawener Türckenköpff mitsampt den gefangen vns zugeschickt. So haben wir vns auch ume einen flecken, Saschaw gnant, daraus sie vns in vnnser land vil beschedigung gethan haben, mit gottes hilff angenommen, das belegert vnd hoffen das zu arbeiten. Was vns dann der almechtig got zufügt, mit glŭcklichem sig, will ich dir auch nit verhallten.

Cs. és kir. házi udv. és államlevéltár Bécs (Wien). Mainzer Reichstagsakten. Faszim. 4b, fol. 210—215'. Kiadatlan XVI. századi másolat.

IX.

Izdencz—Sdencz, 1525. jan. 25.

Frangepán Kristóf levele barátjához Giovanni Antonio Danieloloz, Jajcza elleni diverziójáról.

Magnifico missier Zuan Antonio amico carissimo. Piu et più giorni sono che non havemo ricevuto nessuna lettera di vostra magnificentia, ne anche havemo possuto scriver ad quella per molte occupatione. Adesso havemo alquanto de tempo de seriverve questa presente, pregando ne vogliate risponder sopra essa, et avisarne de vostro ben stare qual desideremo intender in ogni tempo. Primo ve facemo saper, che fin al presente molte discordie sono state tra li signori prelati hongari et li regnicoli, et specialmente piu adesso che mai, et è stato più volte ad tal ponto in questa proxima dieta passata, che hanno voluto li regnicoli amazar li magnati. *Tamen* a l'ultimo si e remesso ogni cosa a questa dieta proxima de San Zuane, che in essa si dieba concluder ogni cosa. In certa villa dicta Hatuam, 6 migha de la da Buda, li hanno commesso li regnicoli che diebba ogni homo apparer sotto pena de perder la roba et vita. Apresso ve notifichemo, se pria non vi è stà noto, che la cita de Jayza penava del victo, et non li era in posto victualie oltre un anno e mezzo, come se soleva quatro volte a l'anno, et per questo non era in posto victualie in spazio de 18 mexi, perchè il Signor turco non voleva far tante spexe de guadagnar una tanto forte citade con artellarie per esser fortissima; ma per fame sperava haverla perche la è circondata de castelli del Turco, che non poteano quelli di Jayza lavorar loro terreni, nè vivono de altro molti anni che sol di quelle victualie, che se portano quatro volte ogni anno. Et havendo commesso el Signor turco al bassa di Bosnia che debba devedar metter tal victualie a Jayza con tutte sue forze, sotto pena de esser scortegato, esso bassa fece ogni possibile provista, *taliter* che non pote intrar un strenuo milite nominato Turech Michael con molti milia di gente, nè anche il nobile Petro Cheglevich. Cossi anco da poi fo commesso a li signori bani de Croatia Francesco Bathiani et Zuane Tathani *cum* exerciti non pochi doveseno imponer

victualie in la preditta citade; nè essi potero farlo, perchè il bassà, non sol con copie molte equestre et pedestre custodivano la via, anzi la haveano serata in una vallada strettissima et molto aspera con repari, fossi et munita con grande numero de fantarie, schiopetieri, et alquanti archibusi. Per le qual cause non si poteva dar il victo ad quelli di Jayza, qualli veneno a patir grandissima penuria et fame. *taliter* che scampavano alcuni cittadini abandonando dentro tutte sue famiglie, moglier et fioli, non potendo più haver de la carne cavallina, con quale se haveano substentato per molto tempo. Et havendo inteso il bassà questo da li presonati, se messe sotto la citade de Jayza con tutta sua potentia de Bosna insieme con lo sanzaco de Herzegovina, et cominciò bombardar la terra con 7 peze de artelleria, et principio de doi bande far le mine sotto terra, *nihilominus* havendo sempre in bona custodia quello loco stretto, dove havea serato la via con tanto stretti repari et fossi, che nessuno passasse. Noi, trovandose a Buda, presente serenissimo re Ludovico in consiglio, dove uno venuto de Jayza, exuto de nocte, per nome Zorzi Mersich narrave la fame, qual pativano quelli fidelissimi cristiani, et aldendo tra altre sue narrare, caso mai più caduto da poi la destrutione de *Jerusalem,* che una madre tenendo il suo fantolino in brazo, et vedendolo morire de fame, com'è solito penare a tutti che se aproximano a la morte per fame, non potè patir in veder così penare suo fiolo, et lo butò in lo fiume, qual corre sotto li muri de la citade de una banda. Aldito tal caso, fussimo mossi de insuportabile compassione, se offersemo a la S. R. Maestà voler tentar in poner victualie in la citade de Jayza, che Sua Maestà ne dagi quelle copie, insieme artellerie per noi nominate, quale ne forono tutte promesse, et bene le potevano dare senza nessuno tale discomodo regio, overo de li signori. *Tamen,* le nostra antiqua febre de inimicitia et invidia ruinò contra de noi, *taliter* che non havessimo terza parte di gente promessa. *Nihilominus* se inviasemo, un Venere a dì 9 dil presente Zugno passassemo lo vado de Sava con speranza in lo Omnipotente, perchè tutti altri de lo

exercito pochissima speranza ne davano, anzi ne preponevano assai esempi a la giornata acaduti et *nuper* visti, che sol un bassà de Bosna tante volte ad suo bello piacere è venuto sol con suo exercito a depredar Croatia, Corniola, Carinthia, corso in Friul, et salvo è ritornato per tutti questi paesi, in tanto de tempo non esser trovato nessuno, che lo opugnasse, et a noi imputando per obstinazione voler fare questo viazo. *Nihilominus* havendo compassione di quelli fideli cristiani *utriusque sexus*, quali pativano per la fede de Cristo in quella citade de tanta importantia a questo regno, certo mai non pensassimo mutarse de opinione, anzi fixa opinione haveamo che la desiderata fine veneria al presente successo, per adiuto de lo Omnipotente in lo quale unico era tutta nostra speranza, et non invano, come qui apresso intenderete.

Havendo inteso che ogni homo cercava indusio ad tal viazo, ne fu forzo aproximarse al vado de Sava un Mercore da sera, zoè a di 7 de Zugno, et arivato, passar Sava sol con nostri 400 cavalli et 200 fanti sopra quello del Turco; per lo qual passar forono forzati passar ancora quella sera li ambi bani de Croatia, et molti altri, dove ne fo forzo aspettar el zorno sequente, finchè passassero anche altri. Et Venerdi, come di sopra dicemo, se inviassimo, et quello medesimo giorno, zoè Mercore, quando passassimo lo fiume, quella sera se levò el bassà de lo assedio et ne vene incontra. Et lo ditto Venere se incominciorono a mostrare là avanti la prima sua fortilitia, overo uno de quelli doi lochi, quali haveano fortificato et stropato con boli et repari la via. Noi visto questo, firmassimo tutte squadre quale facevamo caminare sempre in ordinanza. Firmato quelle, tolessimo una squadra de fanti legieri, et propria (*vicina*?) la nostra fantaria, tutti schiopetieri, insieme doi falconeti, et 500 guastadori et 600 cavalli legieri havendo deliberato desmontar a piedi infra la fanteria, insieme alcuni nostri zentilhomeni per dar coraggio a la fantaria. Et in quello che arivasemo al loco, se retrasseno li turchi senza deffender quello loco; qual facto spianar, fecemo restar tutta fantaria perfino che passorono tutte squadre. Passate che furono

tutte squadre, partissemo in tre la fantaria come pria, zoè al primiero squadron et a lo ultimo, cussi anche in mezzo, perchè passavamo in più lochi per vallade strette, et victualie portavano ad Jayza insieme nostri cariazi, in longo se destendevamo, *taliter* che primi non poteriano adiutare li ultimi contra qualche assalto turcal, nè l'ultimo a li primi. Et per queste tre parte, facevamo in logi stretti da la fanteria schiopetera. Passato che fossemo più avanti, ne cominciorono cumularsi, non troppo lontano da la banda dextra de quello loco dove haveano così fortificato, et vistoli star in spesso loco de una costa, desmontassemo de cavallo per trar dui colpi de falconeto, *cum* la mente de non far altro quella sera, *solum* pernoctar là, perchè era al tramontar del sol. Facto che ebbe il primo colpo troppo alto, con lo segondo mazassemo un turco; per morte del quale turchi se retirorono in certi roveri lì apresso a stare. In questo mezo, mandassemo nostra fantaria con lo suo capitanio, homo assai pratico, a veder quel loco, qual in suo venir fo saltato con archibusi et schiopeti, et li foreno tre fanti mazati, nè lui volse negar suo debito, feriteno et mezorono molti turchi. *Quidam* Tachani bano, visto che fanteria propria nostra se porta vigorosamente, se aproximò al quanto più apresso, et noi vedendo le tenebre noturne sopra zonzer, andassemo là per retirar le zente. Visto nostra fantaria che noi venemo, come dragoni se rampegorono sopra quelli repari, et passorono de là più desperatamente che humanamente, et alzorono nostro stendardo verde rosso qual fo passato con molte balote de schiopeto, et morivano molti de loro, perchè li erano adosso fanti et cavalli turchi. Visto alcuni nostri servitori lor bisogno, chieseno licentia passare a soccorso loro. Benchè ancora non era spianata la via per sufficientia, *tamen* passorono a scavezacollo et se frontorono con molti turchi lor pochi, et là mazoreno due capi turchi ditti Lutin Zelabia et Subassa de Maglai. Noi visto non li esser tempo più recularli oltra dicti repari, li porsemo soccorso de più fantarie schiopetiere, et cominciassemo manizar guastadori quelli custodiendo per nostri schiopetieri de li lor schiopetieri, et in termino de una hora

deteno fuga lor fanti abbandonando quelli lor repari. *Tamen*, ancora li equestri virilmente combatevano. Visto nui che sforzati erano de tanto numero turcal, et se cominciavano nostri cavalli et fanti retirar indietro, ne convene passar oltra quelli repari meglio che potessimo, benchè non havevamo con noi oltra 15 cavali; *tamen* mandassimo al campo per più zente, quali per fin che veneno nui hebemo animate nostra fantaria con nostro venire, perchè tutte schioppe turcal se scargavano contra noi. Tolsemo l'alteza de la costa non *cum* poco avantazo nostro, qual alteza tolta, sopraveneno nostra zente doi squadre circa cavalli 400, quali venuti insieme quelli altri assai se portorono valentemente; *nihilominus* erano troppo pochi contra tanti turchi. A noi fu forzo desmontare et scargare alquante volte 7 archibusi che havevamo insieme sopra doi rote, con li quali causassemo retirarsi li turchi quella sera, et pernoctassemo apresso el campo turcal et bassà. Non era se non una valle stretta de mezo. La matina, avanti l'alba, se levorono li turchi et se ne andorono avanti per quella via per quale a noi conveniva andare, et così ne erano sempre a li lati, dove era qualche stretto passo, *tamen* sempre con mazor danno suo che nostro, perchè noi sempre prima formavemo tutte squadre quale sempre caminavano in le sue ordinanze, cusì equestri come pedestri, et prendevamo lochi stretti con li schiopetieri, pria che lassavamo intrare nostre squadre equestre in li stretti logi. Venuti che fossemo sopra una desesa molto rata apresso uno turcal castello detto Bozaz, ne asaltorono davanti et da dietro, *tamen* con morte di molti di loro, et solo un fante nostro fu li amazato per un schiopeto. Li turchi haveano ordinato alquanto de sua fantaria che afrontasseno la prima squadra del nostro campo, et in quel medesimo tempo assaltorono la retroguardia con fantaria et con cavalli assai fortemente et assai vigorosamente quanti per numero erano. Noi quella volta cavalcavimo quasi in mezo de tutte le squadre per poter soprazonzer dove più bisogneria, et non se havevamo ancora messo per quello che turchi haveano assaltato prima fronte de nostro exercito, perchè li haveamo dato in quella squadra bon numero de

fantaria. Inteso che lo assalto era mazor sopra retroguardia che sopra antiguarda, lassassimo nostri ambi capi in loco nostro, con una squadra de fanti et 200 cavalli de proprii nostri con 100 cavalli et 200 schiopetieri. Soprazonsemo proprio che nostri haveano dato spalle et turchi con terribile corsa li persequitavano per tutta quella pianura per fina dove se cominziava a descendere quel loco rato; per qual pianura erano arbori tanto rari, che se poteva bon prevaler ogni equestre la frontato che ave li nostri noi visto animosamente se voltoreno et fecemo fuzire turchi indietro per mezo miliaro italico. *Interim* nostra fantaria se ascose apresso quelli rari arbori. Iudicato noi essere ormai tempo, dessemo spalle a galopo. Visto turchi che noi demo spale, ne cominziorono sequire con strepito et grandissimo cigare. Come nui passassimo alquanto quelli arbori dove nostra fantaria era ascosa, cominziorono trare et scargorono forsi 500 schiopi in una volta, de li nostri 200 schiopetieri insieme quelli che erano prima in retroguardia restati, et mazorono turchi et molti cavalli. Scargato che hebbeno una man de schiopetieri, noi voltati dessemo dentro con grande danno et vergogna loro, quali certo erano mille cavalli senza fantaria loro, et nostri erano pochi cavalli; ma quelli schioppi improvvisi li fece danno et timore. Ne lassorono passare quella discesa, et li primi turchi presto se retirorono perchè quelli erano pochi, zoè quelli li quali assaltorono le antiguardie nostre. Nientedimeno sempre ne seguitorono per fina apresso de Jayza, mò' pezegando di dietro, mò davanti et da li lati, *tamen* fuzivano come facevamo fermare le squadre. La mattina sequente, messe le victualie in Jayza con gratia de l'Onnipotente Dio, et ordinato quello che bisognava, se ne andassemo a pernoctar lontano quasi uno miglio de Jayza *cum* lo exercito nostro per quella medesima via per la quale eramo venuti, contra voler de ambi bani quali *omnino* voleano andarsene per Camegrade, asperime vie et occulte. *Tamen* noi non volessemo far tal vergogna al nostro gratiosissimo signore serenissimo Re, anzi andassemo quella medesima via indietro per la quale eramo intrato, nè volessemo levar la matina da li nostri stecati

pria che 'l sole spargeva li soi ragii. Cosi anche la sera venevamo a li loci de butar stecati priache 'l sol tramontava li monti, ben che non cessoreno li turchi sequitarne con li assalti spesissimi. cosi in lo tornare come feceno anche in lo intare, dove trovavano qualche logo stretto. *Tamen* tutti li loro arsalti sempre erano a loro più danosi ch'a noi, perchè noi sempre formavamo tutte squadre et mandavamo occupare quelli logi stretti per nostra fantaria schiopetiera, prima che lassavamo intrare le squadre in logi stretti. Arivassimo in certi prati triangulari fatti per natura come se un architetto li havesse facti, in li quali se veniva per una costa, et quella descesa, dove se intrava, in dicti prati era certa aqueta piovana, *tamen* assai trista a passare per essere fangosa et paludosa, qual passata tutte le squadre, excepto la retroguardia, qual era 700 cavalle ligieri, 200 armigeri, 200 schiopetieri, et 300 guastadori. Passato che ebbeno tutte le squadre, in fora retroguardia, ne aviso antigurdia quello medesimo che ne havea comunicato uno presone turco, volerne assaltare turchi in quello stretto, dove se ussiria fora de quelli prati triangulari. Quello medesimo ne avvisò la retroguardia, che ne aspectava grande numero de turchi equestri et pedestri in quello stretto, cosi davanti como da dietro et per ambi lati. In questo, fecemo aproximarse retroguardia a passar quella aqueta sopra li prati, aziò che tutto exercito fusse insieme. *Tamen* bassa de Bosnia, qual era a la coda, se scoverse sopra quella costa per la quale se discendeva a quella aqueta, *taliter* fu forzo voltarse a la nostra retroguardia verso el bassa, et erano sotto lui in una piccola pianura de la quale se passava el guazo sopra quelli prati triangulari. Visto bassa che nostri se voltano animosamente, se fermo et non volse dar dentro; così anche nostra retroguardia stette ferma con le lanze sopra le coxe. Visto nui questo, a tutta brena coresemo là menando bon numero de fanti schiopetieri, et li apostassemo per la riva de quella aqueta de questa banda e fila uno apresso l'altro, et passati ad altra banda fecemo quello medemo de quelli fanti che erano con la retroguardia, aziò che potessino aiutare un l'altro a la retroguardia

passare, sia da che banda se venisseno li turchi per quelli prati triangulari. Havevamo anche ordinato a li dui nostri capi, *cum* propria nostra gente a cavallo et a piedi, quali erano primo squadron da poi la antiquardia, quali doveano sfrontar li cavalli overo fanti turchi se li se descalavano de quello loco stretto, qual era avanti a noi, sopra lo quale ne aspectavano. Et fu comesso non se mover per niente da lo logo prima fosseno sforzati a combattere, perchè desideravamo poter far pria passar retroguardia al campo et poi eramo ben contenti combatter, perchè havemo quel giorno offerto (*formal?*) battaglia più et più de volte in ogni pianura qual conveniente trovavamo lata et larga per la via, *tamen* mai non volseno. Ma in quello loco vedevano tre soi avantazi grandi: primo che pioveva terribilmente, perchè schiopetieri non potevano fare un trare de schiopetto; segondo che un tal forte squadron de nostra retroguardia havevano spartito dal nostro campo; tertio eramo in loco stretto, dove non se potevamo manizare per proprii nostri cariazi. Et lor pedoni de quelle coste ne assaltavano de ogni banda, et lassavano despicar saxi grandissimi sopra noi, credendo lor certo haverne rotto, et erano venute alcune lor donne per far butini. *Tamen* non piacete a l'Omnipotente abandonare li soi; fece che bassa a pe' passò pian piano, fece aproximar alquanti centenari de turchi a la mia retroguardia assai apresso, et *cum* grandissimo stridore. Visto noi che bisogna principiare lo zuffa, et che non pole esser altro, da poi furno tanto apresso, mandai recordar le squadre de mezo che ben mirasseno da le coste dove se vedevano anche zente a cavallo in certi boschi de ambi dui lati. Facto questo, venissimo a la fronte de la retroguarda et li confortassemo con quella oratione a noi possibile, et deteno ad un tempo tutti *cum* nui dentro da poi tre volte chiamato Christo Jesu et sua Sancta Madre, quali per sua misericordia ne porseno tal adiuto, che turchi fuziteno come un grege ovile quando lupo feroce lo assalta. *Tamen* nui presto fecemo retirarli, sentendo anche antiguardia, zoè nostro proprio squadron havea principato la zuffa. Retirato che avemo questi al primo loco, et non li potendo così presto fare passare

de altro canto, che *iterum* soprazonzeno quelli primi turchi. Qual noi visto, et temendo arsalteriano li ultimi in lo passare de aqua perche schiopetieri non potevano trare per tanto terribile pioza, fermassemo lo squadron al primo loco, et venissemo in lo primo squadron. Trovando che un capo de li nostri era a le man *cum* la fantaria, qual se havea despicato al basso del stretto, visto noi che el stretto è descustodito per lo calar de li fanti turchi, presemo un altro squadron, qual era primo da poi lo nostro, et passassemo lo stretto a tutta brena, non trovando unico fante turco al streto, tutti erano a la zufa calati. Ma de la del stretto stava sopra una collina el sanzaco de Herzegovina con mille cavalli soi, *cum* le lanze su le coxe. Arivati che forono di propri nostri circa cavalli 20, overo poco più, dessemo dentro, et lor deteno spalle da poi poca defesa facta, et li dessemo fuga piu de mezo miliar italiano con morte de molti loro primarii. Tornato che fossemo, trovassemo che nostra zente insieme nostra fantaria haveano facto grandissimo fracasso della fantaria turca, et rotto et profligadi. Successo questo da la antiguardia, sonavamo recolto, et messo in ordine da recavo ambi doi squadroni et quanta fantaria in custodia di quello logo stretto, perche *iterum* se congregavano per quelle coste et erano assaissimi et noi pochi. Ordinato a tutte squadre, como passaria ultimo retroguardia nostra, che ogni squadra se mova a passar avanti, nui, tolto guastadori et tagliando frasche, butavamo a spianar quello passo meglio che poteva, et fecemo mettere sutta polvere sopra li schioppi meglio che se poteva, *taliter* che ogni fante se securava far un tratto. Apresso, quali schiopetieri mettessemo villani *cum* archi et freze tante, che passò retroguardia non con poca fatiga; ma con molto mazor pericolo passorono quel altro passo, perche turchi se scoperseno de tutte quelle silve più de 15 milia turchi. Benchè tutte squadre nostre aspectavano de la del stretto, *tamen* non potevano adiutare, perche se calavano abasso del stretto stropavano over occupavano la via, che retroguardia non poteva passare. Visto nui che dui volte nostro desmontare a piedi infra la fanteria non zovava, passassimo di la dil

stretto, et asceso il monte cargassimo 7 archibusi sopra doi rote et trassimo con propria man nostra, *taliter*, per voler de Omnipotente in quello uno scargar mazassemo tre turchi, et deteno più comodo passar a li nostri. In questo mezo arivorono alcuni nostri fanti, quali haveano hormai sugato lor schiopetti, et feceno alcuni colpi assai boni et nissun invano. *taliter* che turchi de là tornoreno a retro nè volseno più venirne dietro ne davanti con lor grandissimo danno, morte et vergogna, perchè sono stati in tutto ben 20 milia, et noi non semo stati sie milia tutti. Lor sono morti molti et molti lor primarii capi, de li nostri non gè morto tutto numero trenta, unico zentilhomo dicto Pietro Attich, qual fu perso per deffecto del cavallo che li cascò sotto, *taliter* che con pura verità dicemo haver combatuto da Venere persino ad Luni de continuo, sempre superando tanta copia turcal per gratia de l'Omnipotente, qual sia laudato per sua infinita gratia in sempiterno. Qual per sua misericordia ve conservi in bona et propria sanitade, insieme tutti quelli ve voleno bene. Magnifico missier Zuan Antonio, cussì è stato lo successo come de sopra havemo scritto. Benchè in tal faccende rari se concordano in lo suo narrare, *tamen* per vero vostra magnificentia poi referir ovunque vi piace quanto li scrivemo, che *aliter* non è successo.

Date in Sdenz, die 24 Junii, anno Domini 1525.

Cristophoro Frangipano
conte de N. S. e Modrusa etc. *cum* man propria me scrisse.

Hátulján: *Magnifico domino Joanni Antonio Dandulo, patritio veneto, amico honorando. Venetiis.*

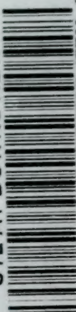
A levél megjelent Marino Sanuto évkönyveiben: „I diarii di Marino Sanuto". Venezia 1894. 39. köt. 192—200. l.

TARTALOM.

Lap

TOLDALÉKOK A SZÖVEGHEZ.

ÁBRÁK JEGYZÉKE.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 26 01 09 012 1